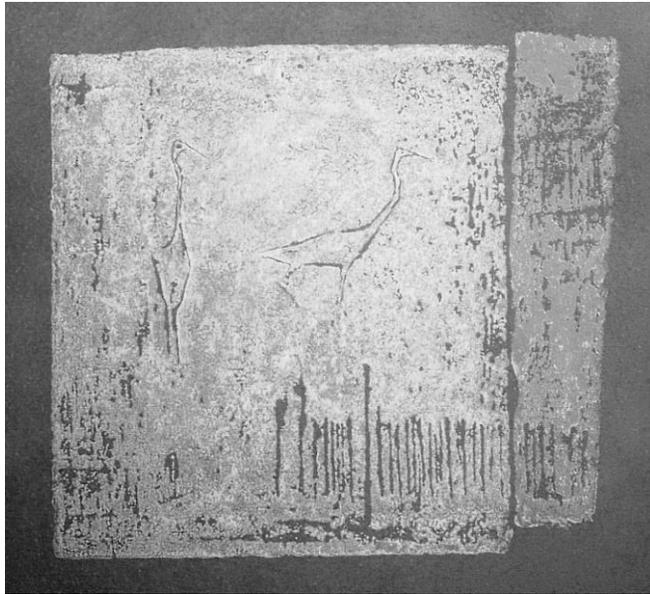

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ
ΤΗΣ
ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑΣ

“ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΕΙΟΣ”
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

ΝΑΥΠΑΚΤΟΣ 2002

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ
ΤΗΣ
ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑΣ

ISBN 960-85981-6-8

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ
ΤΗΣ
ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ: Παπαχαράλαμπος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη
Ναυπάκτου ΝΑΥΠΙΑΚΤΟΣ 2002

Φιλολογική επιμέλεια: Νικολίτσα Κοκολιού
Γιώργος Λαουρδέκης

Δακτυλογράφηση κειμένων: **Βασιλική Παπαχρήστου**

Εξώφυλλο: **Απόστολος Κούστας**

Επιμέλεια έκδοσης: **Γιάννης Χαλάτσης**

Εκτύπωση: Κ. Ασημακόπουλος & ΣΙΑ

Ιωσήφ Ρωγών 24 ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙ

Copyright: © 2002 Παπαχαράλαμπος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ ΤΗΣ ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑΣ

ΜΕΡΟΣ

ΠΡΩΤΟ

Κωστής Παλαμάς
Γεώργιος Δροσίνης
Αντώνης Τραυλαντώνης
Μιλτιάδης Μαλακάσης
Δημοσθένης Βουτυράς
Στάμος Μπράνιας
Μίμης Λιμπεράκης
Ρήγας Γκόλφης
Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος
Μίνως Ζώτος
Τάσος Γιανναράς
Νίκος Μπούτβας
Τάκης Καρβέλης
Άλκη Γουλιμή
Θωμάς Γκόρπας
Θ. Μ. Πολίτης
Ακακία Κορδόση

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥ-

ΤΕΡΟ

Σπυρίδων Τρικούπης
Σταμάτιος Βάλβης
Αναστάσιος Γιαννόπουλος
Λέανδρος Παλαμάς
Νικόλαος Σπυρόπουλος
Χρήστος Ευαγγελάτος
Θεόδωρος Μακρόπουλος
Γεράσιμος Δ.Κασόλας
Θωμάς Λαλαπάνος
Κώστας Πετρονικολός
Κωνσταντίνος Πετρόπουλος
Πάνος Παπασταμάτης
Κ. Σ. Κώνστας
Σίλβια Ρέα

Νίκος Γαλάζης
Μιχαήλ Ν. Καλογήρου
Γιώργος Τριανταφύλλου
Άσσος Σταμούλης
Γιώργος Κοκοσούλας
Αγγελική Παυλοπούλου
Δημήτρης Μαλακάσης-Τσέκος
Γιώργος Μπάρλας
Παντελής Μπουκάλας
Χρήστος Ηλ. Χαλαζίας
Ελένη Πριοβόλου
Φρόσω Κλαμπανιστή

ΜΕΡΟΣ

ΤΡΙΤΟ

Εκλογή Βιβλιογραφίας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Παπαχαραλάμπειος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη, της οποίας έχω την τιμή να προεδρεύω, αποτελεί έναν πνευματικό χώρο, έναν ιδιότυπο «χωρόχρονο», αφού ο χώρος συνδέεται με τον χρόνο στον οποίο γράφηκαν τα βιβλία, που παρατίθενται προς «εστίασιν πνευματικήν», αποτελεί μια «μνήμη» και ένα ιδιότυπο «υποσυνείδητο», που στα ράφια της κρατά «βαλσαμωμένες» τις σκέψεις των συγγραφέων και προσφέρεται για δημιουργική δουλειά. Συγχρόνως είναι και ένας χώρος όπου πνευματικοί άνθρωποι, τα μέλη της Εφορείας, ο Διευθυντής και οι εργαζόμενοι πασχίζουν για την διάδοση του βιβλίου και στην πραγματικότητα για την ενεργοποίηση της λεκτικής και κριτικής σκέψης, που είναι τόσο απαραίτητες στην εποχή μας. Άλλωστε κατά τον Ουμπέρτο Έκο «τα βιβλία υποκινούν και ενισχύουν την μνήμη, δεν την ναρκώνουν».

Μέσα στα πλαίσια αυτά εκδίδει και το παρόν βιβλίο με κείμενα σοβρών ανθρώπων, που ασχολούνται με λογοτέχνες της λιμνοθάλασσας του Μεσολογγίου και της ευρύτερης περιοχής του. Η γνώση των κειμένων θα βοηθήσει στο να αντιληφθούμε ότι πέρα από τα πεζά και τετριμμένα, στον τόπο αυτόν καλλιεργήθηκε και καλλιεργείται μια παράδοση, ένας τρόπος ζωής που αντέχει στον χρόνο και συμβάλλει στην γονιμοποίηση της ανθρώπινης σκέψης.

Προλογίζοντας το βιβλίο αυτό, που περιλαμβάνει το έργο μεγάλων λογοτεχνών που έζησαν και προσέλαβαν εικόνες από τον τόπο αυτό, αυτόματα ήλθε στην σκέψη μου η αντίθεση των λέξεων λογο–τεχνία και τεχνο–λογία. Δυό λέξεις «λόγος» και «τέχνη» που από την διαφορετική σειρά σύνθεσής τους κατασκευάζουν δύο διαφορετικούς τρόπους ζωής. Λογο–τεχνία είναι η τέχνη του λόγου, αλλά κυρίως ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής, ο οποίος μεταφέρεται από την τέχνη του λόγου. Γιατί λέξεις δομημένες με μέτρο και αισθητική, χωρίς την έκφραση τρόπου ζωής είναι λογοκοπία. Γι' αυτό η λογοτεχνία αξίζει κυρίως για το ήθος και το νόημα ζωής που κουβαλάει και μεταφέρει. Από την άλλη μεριά η τεχνο–λογία είναι η ψυχρή μηχανική και ανυπόστατη κίνηση, που όμως μπορεί να αποκτήσει μια αξία όταν χρησιμοποιείται σωστά από πρόσωπα – υποστάσεις. Μακάρι η τεχνο–λογία να εξυπηρετήσει την λογο–τεχνία και

βεβαίως και οι δύο μαζί τον άνθρωπο με τις ανάγκες του και τις υπαρξιακές του αγωνίες.

Κάθε φορά που διαβάζω ένα βιβλίο αισθάνομαι την σημειολογική διακινδύνευση (ρίσκο), που συνδέεται με το άνοιγμα του βιβλίου, γιατί όπως λέγει ο Αλέν Μπεντολιλά, επιστημονικός Σύμβουλος του Εθνικού Παρατηρητηρίου Ανάγνωσης στο Παρίσι «το να διαβάσεις ή μάλλον το να τολμήσεις να διαβάσεις, προϋποθέτει αναγκαστικά να βρεις την δύναμη να αντιμετωπίσεις το άγνωστο. Τό άνοιγμα ενός βιβλίου προκαλεί αναστάτωση και άγχος: Αναστάτωση, στην προοπτική να ανακαλύψεις και να εξοικειωθείς με τον κόσμο κάποιου άλλου. Άγχος, γιατί η κατάκτηση και εξερεύνηση δεν είναι εκ προοιμίου δεδομένες». Γι' αυτό κάθε διάβασμα συνδέεται με ανατροπές, επιβεβαιώσεις, προεκτάσεις, υπερβάσεις, και αυτό σχετίζεται με μια ωριμότητα.

Συγχαίρω τούς συγγραφείς των κειμένων αυτών γιατί ασχολούνται με θέματα που δεν «πουλάνε», αλλά ερεθίζουν τον άνθρωπο για αποφυγή της νάρκωσης. Συγχαίρω τον Διευθυντή και τους εργαζόμενους στην Βιβλιοθήκη μας, όπως και τα άλλα μέλη της Εφορείας για την επιμέλεια της παρούσης έκδοσης και την καλή συνεργασία που έχουμε.

Παραδίδουμε το βιβλίο αυτό στους πολυπληθείς αναγνώστες, τους μαθητές και καθηγητές, τους αναζητητές μιας άλλης αισθητικής, υπενθυμίζοντας τον ρωμαλέο λόγο του ποιητή Νίκου Καρούζου, που θα τον έλεγαν και οι λογοτέχνες μας, που περιλαμβάνονται στο βιβλίο αυτό: «Μη με διαβάζετε όταν δεν έχετε μαντέψει την δύναμη που κάνει την αγάπη εφάμιλλη του θανάτου. Μη με διαβάζετε όταν έχετε δίκιο».

Ο Πρόεδρος της Εφορείας της Βιβλιοθήκης

Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιερόθεος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία δεν είναι Ιστορία της Αιτωλικής Λογοτεχνίας. Πρόκειται για συλλογή άρθρων που γράφτηκαν με σκοπό να επαναφέρουν στη θύμησή μας κάποιες πολύ γνωστές αλλά και μερικές ξεχασμένες μορφές της πνευματικής ζωής. Ανθρώπους που προσέφεραν, άλλος λιγότερο και άλλος περισσότερο, στη δημιουργία του τοπικού πολιτισμού.

Στον τόμο αυτό παρουσιάζονται όχι μόνο οι γνωστοί στο Πανελλήνιο μεγάλοι Λογοτέχνες, αλλά και σημαντικοί, λησμονημένοι ποιητές και πεζογράφοι οι οποίοι απουσιάζουν από τη γενική Γραμματολογία, καθώς και αξιόλογοι σύγχρονοι λογοτέχνες που αξίζει να τους γνωρίσουμε. Για τους νεώτερους δεν ήταν εύκολο να συγκεντρωθούν αρκετά βιογραφικά στοιχεία. Όταν ζητήσαμε από τους ίδιους να τα συμπληρώσουν συναντήσαμε μια ευγενική άρνηση, που οφειλόταν μάλλον σε μετριοφροσύνη.

Κοινό στοιχείο των βιογραφούμενων λογίων είναι ότι κουβαλούν μέσα τους τις φυσικές και πνευματικές διαστάσεις του ωραίου τόπου που καθρεφτίζεται στη Λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού. Πολλοί κατάγονται από το Μεσολόγγι, το Αιτωλικό και την περιοχή που εκτείνεται γύρω από τη Λιμνοθάλασσα. Άλλοι πάλι έζησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα στον ωραίο αυτό τόπο και επηρεάστηκαν από την ιστορία και το περιβάλλον του.

Το βιβλίο περιλαμβάνει τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος καταχωρούνται μελέτες για μεγάλες φυσιογνωμίες λογοτεχνών. Στο δεύτερο μέρος συμπεριλάβαμε τους λογοτέχνες εκείνους που είναι λιγότερο γνωστοί για το λογοτεχνικό τους έργο χωρίς αυτό να σημαίνει πάντα ότι το συγγραφικό έργο τους είναι ελάσσονος αξίας. Στο τρίτο μέρος συγκεντρώσαμε και παραθέτουμε βασική βιβλιογραφία για τη ζωή και το έργο των παρουσιαζόμενων λογοτεχνών ώστε το έντυπο αυτό να είναι ένα χρήσιμο εργαλείο και για κάθε αυριανό ερευνητή που θα ήθελε να ερευνήσει σε βάθος τη ζωή και το έργο των πνευματικών αυτών ανθρώπων.

Οι εισηγήσεις για τη ζωή και το έργο του Κωστή Παλαμά, του Μιλτιάδη Μαλακάση, του Αντώνη Τραυλαντώνη, του Μίμη Λιμπεράκη και του Τάσου Γιανναρά παρουσιάστηκαν σε εκδήλωση που οργάνωσε το Τ.Ε.Ι. Με-

σολογγίου σε Πολιτιστική Εβδομάδα αφιερωμένη στους ποιητές της Λιμνοθάλασσας.

Τα ενυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις προσωπικές απόψεις των συγγραφέων τους.

Ευχαριστούμε θερμότατα όλους τους εισηγητές για την καλοσύνη που είχαν να παραχωρήσουν αφιλοκερδώς τις εργασίες τους. Ιδιαίτερα ευχαριστούμε τον κ. Θωμά Γκόρπα ο οποίος με τις πολύπλευρες γνώσεις του και τις εύστοχες παρατηρήσεις του μας βοήθησε καθοριστικά στην αναζήτηση βιβλιογραφικών στοιχείων για αρκετούς ξεχασμένους λογοτέχνες της περιοχής. Επίσης, ευχαριστούμε τους φιλόλογους Νικολίτσα Κοκολιού και Γεώργιο Λαουρδέκη για τη φιλολογική επιμέλεια και τις διορθώσεις των κειμένων, καθώς και τον Μεσολογγίτη ζωγράφο και χαράκτη Απόστολο Κούστα για την επιμέλεια του εξωφύλλου.

Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε από την Παπαχαραλάμπειο Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου, η οποία με δύο Κινητές Βιβλιοθήκες επισκέπτεται και δανείζει βιβλία στα Δημοτικά, τα Γυμνάσια και τα Λύκεια του νομού Αιτωλοακαρνανίας. Σ' όλα αυτά τα σχολεία θα μοιραστεί δωρεάν το βιβλίο αυτό με την πεποίθηση ότι η ενέργειά μας αυτή βοηθάει τη γνωριμία των νέων με τους πνευματικούς δημιουργούς του τόπου τους.

Γιάννης Χαλάτσης
Διευθυντής της Βιβλιοθήκης

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ (1859-1943)

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Κωστής Παλαμάς, κορυφαίος μεταξύ των Νεοελλήνων ποιητών του τέλους του 19ου και των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα, ο κυριότερος εκπρόσωπος της λεγόμενης γενιάς του 1880, ο σημαντικότερος κριτικός των χρόνων του, διηγηματογράφος και θεατρικός συγγραφέας, γεννήθηκε το 1859 στην Πάτρα από γονείς Μεσολογγίτες. Σε ηλικία επτά ετών, ορφανός και από τους δύο γονείς του, βρέθηκε στο σπίτι του θείου του, αδελφού του πατέρα του, στο Μεσολόγγι. Στην ιερή αυτή πόλη του Αγώνα του '21 ο ποιητής έμαθε τα εγκύκλια γράμματα.

Στο Μεσολόγγι έμεινε μέχρι το 1875, οπότε ήρθε στην Αθήνα για να σπουδάσει νομικά στο Πανεπιστήμιο. Κάθε καλοκαίρι, ωστόσο, ξαναγυρνούσε κοντά στην αγαπημένη του Λιμνοθάλασσα που τόσο τραγούδησε αργότερα στα ποιήματά του. Γρήγορα ο Παλαμάς κατάλαβε ότι δεν ήταν καμωμένος για δικηγόρος. Τον τραβούσε η ποίηση κι η λογοτεχνία.

Αποδέχτηκε το μήνυμα του δημοτικισμού και εξελίχθηκε σε μια από τις κορυφαίες και ηγετικές μορφές του αγώνα για την επικράτησή του. Από το 1879 άρχισε να δημοσιεύει ποιήματα σε διάφορα έντυπα της εποχής και κυρίως στα πρωτοποριακά φύλλα *Ραμπηγάς* και *Μη χάνεσαι*. Γράφει ασταμάτητα, διαβάζει Παγκόσμια Λογοτεχνία, μεταφράζει, συνεργάζεται με όλα τα έντυπα της εποχής του, χρησιμοποιώντας, εκτός από το όνομά του, και διάφορα άλλα ψευδώνυμα. Δημοσιεύει χρονογραφήματα, επιφυλλίδες, κριτικές, λυρικά και σατιρικά ποιήματα, ακόμη και πολιτικά σχόλια και διηγήματα.

Το 1886 θα εκδώσει την πρώτη του ποιητική συλλογή *Τα τραγούδια της πατρίδος μου* και θα παντρευτεί με τη Μεσολογγιτοπούλα Μαρία Βάλβη. Από το γάμο αυτό θ' αποκτήσει τρία παιδιά, τη Ναυσικά, τον Λεάνδρου και τον Άλκη, που πέθανε σε ηλικία πέντε ετών και που στη μνήμη του αφιέρωσε ο Παλαμάς το θαυμαστό ελεγειακό του ποίημα *Ο Τάφος*. Το 1897 διορίστηκε γραμματέας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και αφοσιώθηκε στο ποιητικό του έργο, ενώ συγχρόνως ασκούσε και την κριτική.

Πέθανε στις 27 Φλεβάρη 1943 κι όλη η Αθήνα παρακολούθησε την κηδεία του, που στάθηκε μια αφορμή για να εκδηλώσει ο λαός την Αντίστασή του στον κατακτητή θρηνώντας το χαμό του εθνικού ποιητή. Ο Άγγελος Σικελιανός απάγγειλε πάνω απ' τον τάφο του Παλαμά ένα έντονα αντιστασιακό ποίημα, και ο λαός τραγουδούσε τον Εθνικό Ύμνο.

Ο Παλαμάς μπόρεσε να εκφράσει στο έργο του την αγωνία για τη ζωή του Έθνους. Παθιασμένα Έλληνες, πονούσε κι αισθανόταν την Ελλάδα, αντιλαμβάνονταν το χρέος του. Η Ελλάδα που επιτέλους έγινε κράτος, δεν έπρεπε να χαθεί, έρμαιο στα χέρια αρχαιομανών, έπρεπε να συνδεθεί με την παράδοση, με την αρχαία σοφία της, με τη βυζαντινή μεγαλοπρέπειά της. Παράλληλα όμως πολλές φορές χαμηλώνει τη φωνή του για να διοχετεύσει τη νοσταλγία για τη παιδική του ζωή και τη θλίψη για τις οικογενειακές συμφορές.

Ο Κωστής Παλαμάς στάθηκε από τους πιο τιμημένους και δοξασμένους στη ζωή τους ποιητές μας. Στα 1915 τιμήθηκε με το Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών. Αργότερα παρασημοφορήθηκε με τον Αργυρό Σταυρό Ιπποτών του Τάγματος Σωτήρος, ενώ στα 1926 υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και στα 1930 έγινε πρόεδρος της.

Το έργο του:

Ποίηση: *Τα Τραγούδια της Πατρίδος μου* (1886), *Ο Ύμνος της Αθηνάς* (1889), *Τα Μάτια της Ψυχής μου* (1892), *Ταμβοι και Ανάπαιστοι* (1897), *Ο Τάφος* (1898), *Οι Χαιρετισμοί της Ηλιογέννητης* (1900), *Η Ασάλευτη Ζωή* (1904), *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου* (1907), *Η Φλογέρα του Βασιλιά – Ηρωϊκή Τριλογία* (πρόλογος κι επίλογος, 1910), *Οι Καημοί της Λιμνοθάλασσας, Σατιρικά Γυμνάσματα* (1912), *Η Πολιτεία κι η Μοναξιά* (1912), *Βωμοί* (1915), *Τα Παράκαιρα* (1919), *Τα Δεκατετράστιχα* (1919), *Οι Πεντασύλλαβοι – Τα Παθητικά κρονομιλήματα – Οι Λύκοι – Δύο λουλούδια από τα ξένα* (1925), *Δειλοί και Σκληροί Στίχοι* (1928), *Ο Κύκλος των Τετράστιχων* (1929), *Περάσματα και Χαιρετισμοί* (1931), *Οι νύχτες του Φήμου* (1935), *Εκλογή από το ποιητικό έργο του Κωστή Παλαμά* (1937), *Βραδινή φωτιά* (1944).

Κριτική: *Το έργον του Κρυστάλλη* (1894), *Γράμματα* (1904), *Γράμματα*, τόμος Β' (1907), *Ηρωϊκά πρόσωπα και κείμενα* (1911), *Τα πρώτα Κριτικά* (1913), *Ιούλιος Τυπάλδος* (1917), *Βιζυητός και Κρυστάλλης* (1917), *Πώς τραγουδούμε τον*

θάνατο της κόρης (1918), *Αριστοτέλης Βαλαωρίτης* (1924), *Γύρω στο Σολωμό* (1927), *Πεζοί Δρόμοι, τ. Α'* (1928), *Πεζοί Δρόμοι, τ.Β'* (1928), *Ο Γκαίτε στην Ελλάδα* (1932), *Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου- Η ποιητική μου, τ. Α'* (1933), *Διονύσιος Σολωμός* (1933), *Πεζοί δρόμοι, τ. Γ'* - *Κάποιων νεκρών η ζωή* (1934), *Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου τόμος Β'* (1940).

Διηγήματα: *Ο Θάνατος του παλληκαριού* (1901), *Διηγήματα* (1920).

Θεατρικά: *Τρισεύγενη* (1903).

Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθούν πάρα πολλές μεταφράσεις του αρχαίων κειμένων, καθώς και έργων, Γάλλων ιδιαίτερα, ποιητών, όπως της Άννας ντε Νοάιγ και του Εμίλ Βεράρεν καθώς και του Βικτορος Ουγκώ. Πολλά συγκεντρώθηκαν στο βιβλίο του *Ξανατονισμένη Μουσική*.

ΚΩΣΤΑ ΣΑΡΔΕΛΗ

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ Ο ΗΡΩΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑ- ΤΩΝ

Την ίδια εποχή που αναδεικνύεται ο «άγιος» των Ελληνικών Γραμμάτων, Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, αναδεικνύεται και ο ήρωας των Ελληνικών Γραμμάτων, ο Κωστής Παλαμάς.

Έτσι, ήρωα, τον αποκαλεί ο *Νουμάς* δημοσιεύοντάς του και ολοσέλιδη φωτογραφία πάνω στο πάλεμα του μεγάλου ποιητή της Ρωμισσύνης για την επικράτηση του δημοτικισμού. Και πάλευε, όπως ξέρουμε, ολομόναχος παρότι κινδύνευε η

θέση του στο Πανεπιστήμιο- την οποία έχασε τελικά για μικρό διάστημα- αλλά και αυτή η ζωή του- μια φορά μάλιστα σώθηκε από λυντσάρισμα μέσα στο Πανεπιστήμιο και σώθηκε την τελευταία στιγμή από τον πρότανη και καθηγητές, που έπεσαν απάνω στο λεφούσι των φοιτητών, που φώναζε: θάνατος στον Παλαμά! Θάνατος στον προδότη της εθνικής γλώσσης.

Η αναγνώριση κάποιου ως ήρωα, βέβαια, προϋποθέτει υψηλό φρόνημα, πίστη ασάλευτη σε ιδανικά, ήθος ακέραιο, απροσκύνητη στάση στους ισχυρούς και στη ζωή, με μια λέξη λεβεντιά. Ένας λεβέντης, ο λεβέντης, ο μπροστάρης του αγώνα και μόνος και μετά πολλών ήταν ο Κωστής Παλαμάς, αφιερωμένος στον ύψιστο σκοπό που είχε τάξει. Για τον κόσμο του πνεύματος ήταν ό,τι ο Ελευθέριος Βενιζέλος στη πολιτική, η πνευματική προϋπόθεση της υπαρξής του μεγάλου Κρητικού.

Αυτόν τον ήρωα του πνεύματος θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε, του οποίου δειλίοι ψευδοπροοδευτικοί του έχουν κάμει έξωση από τα Πανεπιστήμιά μας και δολίως και ατίμως προσπαθούν να υποσκάψουν την αξία του ως ποιητή επικαλούμενοι διάφορα νοσηρά επιχειρήματα της άρρωστης

φαντασίας τους, ωσάν να πιστεύει κανείς, ακόμα και ο πιο ένθερμος παλαμιστής, ότι το ωκεάνιο έργο του, αλλά και το ωκεάνιο και μη έργο των μεγάλων όλου του κόσμου, αποτελείται όλο από αριστουργήματα. Θύματα μιας νοσηρής αντίληψης και μονομανίας, τον απέβαλαν από τα Πανεπιστήμια και απέκοψαν έτσι την νεότητα από την παλαμική ποιητική παράδοση, που είναι αυτή η ίδια η ποιητική παράδοση της ηρωικής γενιάς του 1880, η οποία έτρεψε το ελλαδικό κράτος προς τις αθόλωτες και γνήσιες πηγές του Γένους, τις πηγές της δημοτικής μας παράδοσης και του δημοτικού τραγουδιού. Από τις πηγές αυτές άντλησε απευθείας, χάρη στο Σολωμό, το ύδωρ το ζων η Επτανησιακή Σχολή, η οποία δεν επηρεάστηκε καθόλου από την πνευματική τραγωδία του νεοσύστατου ελλαδικού κράτους, που βούτηξε στο τέλμα του φαναριωτισμού, αυτήν την πνευματική τροχοπέδη που καθυστέρησε την πρόοδο και άφησε πίσω τον τόπο για περισσότερο από τριάντα χρόνια. Η χρονολογία του 1880, που σημαδεύει το κίνημα της Β' Αθηναϊκής Σχολής, είναι συμβατική και δεν εκφράζει απόλυτα σε βάθος ό,τι συντελέστηκε με την παρουσία της μεγάλης ηγετικής μορφής του Κωστή Παλαμά.

Τα αίτια του παραμερισμού του Παλαμά, του κατ' εξοχήν ποιητή της υγείας και της πατριωτικής ιδέας, των εθνικών ιδανικών, της Μεγάλης Ιδέας όπως είπαμε, οφείλονται, κατά κύριο λόγο, στην έκπτωση των εθνικών, ηθικών και πνευματικών αξιών, των «Μεγάλων Οραμάτων» με τα οποία ταυτίστηκε ο μεγάλος μύστης και όχι στις αισθητικές αντιλήψεις, οι οποίες είναι φυσικό να αλλάζουν, γιατί κάθε εποχή βλέπει πάντοτε με δικό της μάτι και τις ιδέες και την τέχνη γενικώς.

Αυτό πρώτος ο Κωστής Παλαμάς το γνώριζε, γι' αυτό και η «Στροφή» από την παλαμική ποιητική παράδοση στη λεγόμενη νέα ποίηση έγινε κατά τρόπο ομαλό και με την «έγκριση» και «υπογραφή» του γενάρχη της γενιάς του 1880, δηλαδή του Κωστή Παλαμά, με την επιστολή που απηύθυνε στον Γιώργο Σεφέρη στις 16-9-1931 για την πρώτη του ποιητική συλλογή, την ιστορική *Στροφή*.

Με το γράμμα αυτό η παλαμική ποιητική παράδοση παρέδωσε τη σκυτάλη του ποιητικού αγώνα στη νέα ποίηση και μάλιστα από τον ίδιο το γενάρχη της τον Κωστή Παλαμά. Η παλαμική ποιητική παράδοση ό,τι είχε να

δώσει το έδωσε και αυτό είχε γίνει αντιληπτό από τον ίδιο το μεγάλο ποιητή της Ρωμοσύνης, γι' αυτό και η διαδοχή έγινε ειρηνικά, αντίθετα από τη «στροφή» του Παλαμά και της γενιάς του το 1880 –πριν από 51 χρόνια- και τη διαδοχή της πρώτης Αθηναϊκής Σχολής από τη δεύτερη, δηλαδή του Παλαμά, που προκάλεσε βαθιά ρήξη για τους γνωστούς λόγους. Και τότε η ποίηση του Παλαμά, του Δροσίνη και του Νίκου Καμπά, ο οποίος χάθηκε πολύ ενωρίς για την ποίηση, ήταν «νέα» ποίηση και οι θεράποντές της επαναστάτες.

Ο Παλαμάς, λοιπόν, απόλυτος μονάρχης, μόνος και μέγας στο θρόνο της ποίησης, γέρος, 72 ετών, αναγνωρίζει και καλοδέχεται, καλοϋποδέχεται το νέο, χωρίς εγωισμούς και παραδίνει τη σκυτάλη σε κείνους που θα συνεχίσουν. Υπάρχει μεγαλύτερη πνευματική λεβεντιά από αυτή; Υπάρχει. Και αυτή προέρχεται πάλι από τον Παλαμά, γιατί ο Παλαμάς υπήρξε ένας μεγάλος ήρωας του πνεύματος, ο μεγαλύτερος των ελληνικών Γραμμάτων. Αυτά δεν έχουν συνειδητοποιηθεί και γι' αυτό καλό και δίκαιο είναι να επιμείνουμε. Από ποιους άλλωστε, να επισημανθούν και να συνειδητοποιηθούν από τους διώκτες του;

Κορυφαίο, λοιπόν, δείγμα πνευματικής λεβεντιάς του Κωστή Παλαμά είναι εκείνο που ο ίδιος πάλι μας αποκαλύπτει στο γνωστό ποιήμά του «Οι Πατέρες». Παραθέτουμε τους στίχους που μας ενδιαφέρουν εδώ:

*Παιδί, το περιβόλι μου που θα κληρονομήσης
όπως το βρηξ κι όπως το δης να μην
το παρατήσης.*

*Σκάψε το ακόμα πιο βαθιά και φράξε το
πιο στέρεα*

.....
Μη φοβηθής το χαλασμό. Φωτιά! Τσεκούρα!

*τράβα,
ξεσπέρμεψέ το, χέρσωσε το περιβόλι, κόφ' το,
και χτίσε κάστρο απάνω του και ταμπουρώσου
μέσα,
για πάλεμα, για μάτωμα, για την καινούρια*

γέννα

.....

Αυτός είναι ο αληθινός, ο μεγάλος δημιουργός. Αυτός είναι ο πραγματικός πνευματικός ηγέτης, που θυσιάζει το έργο του «για την καινούρια γέννα». Τέτοιο παράδειγμα θυσίας δεν έχουμε άλλο στην ιστορία του πνεύματος.

Ο Παλαμάς ήταν ταπεινός και πάνω από το δημιουργό γι' αυτόν υπάρχει η θυσία, η θυσία του ίδιου και του έργου του. Έχει τεράστια σημασία το γεγονός ότι τη στιγμή που είναι απόλυτος κυρίαρχος στην πνευματική ζωή του τόπου, ο κορυφαίος, στην ακμή του, γράφει το ποίημά του «Οι Πατέρες»¹, που στίχους του μνημονεύσαμε πιο πάνω.

Αυτός ήταν ο Παλαμάς. Μεγάλος σε όλα. Συγκροτημένος και ολοκληρωμένος σε όλα. Συμβαίνει αυτό και σήμερα; Έχουμε σήμερα δημιουργούς, που να δέχονται να θυσιάσουν μια αράδα, ένα στίχο του έργου τους στην υπηρεσία της Τέχνης και του Λαού, για το μέλλον της νιότης και τους υψηλούς στόχους της; Ποιος άλλος αγάλιασε τους νέους δημιουργούς όπως ο Παλαμάς; Κανένας. Ήταν η συνείδηση του έθνους και του λαού.

Βεβαίως, όπως είπαμε και πιο πάνω, μόνος του ο Παλαμάς, με την επιστολή του προς τον Σεφέρη για την *Στροφή* του, αναγνώρισε ότι η ποιητική παλαμική παράδοση ό,τι είχε να το δώσει το έδωσε και η σκυτάλη ανήκε πλέον στη λεγόμενη νέα ποίηση, η οποία, ασφαλώς, δεν είναι αυτογέννητη, αλλά βγαίνει από την παλαιά, ιδίως δε ο Σεφέρης έχει -και αυτό αναγνωρίζεται από τους κριτικούς- έμδηλες παλαμικές επιρροές, ιδιαίτερα στη *Στροφή*.

Προφανώς, ορισμένοι νομίζουν ότι με τη στροφή (εντός ή εκτός εισαγωγικών), σιαάζεται η μεγαλοσύνη του Παλαμά. Λάθος μέγα. Κανένας, όσο μεγάλος κι αν είναι, δεν πρόκειται να μείνει στην πρώτη γραμμή, θα περάσει στη δεύτερη κι αυτό είναι νόμος της ζωής, και της πνευματικής ζωής, χωρίς αυτό να σημαίνει καθόλου ότι κατ' ανάγκη το παλαιό χάνει τίποτε από τη μεγαλοσύνη του. Και το νέο στην περίπτωση μας, δεν αντικαθιστά καταργώντας το παλαιό, αλλά το συνεχίζει.

¹ Το ποίημα περιέχεται στους «Βωμούς».

«... Μεγάλος ποιητής είναι αυτός οποιός θα συντύχουν στο έργο του, άσχετα λίγο ή πολύ, όλα τα γενεσιουργά στοιχεία του παρελθόντος, με τις ευγενικές προσπάθειες του παρόντος και τα ελπιδοφόρα μηνύματα του μέλλοντος. Που θα ενώσει σε μιαν αδιάσπαστη ενότητα το χθες, το σήμερα και το αύριο. Που θα γεφυρώσει τα χάσματα, που θ' αδελφώσει τις διαφορές και υψωμένος πάνω απ' τα εφήμερα θα δημιουργήσει μέσα σε μια κοσμογονική επανάσταση πνευμάτων και ιδεών, δίχως προκαταλήψεις και χωρίς υπολογισμούς. Αυτό έκανε ο Παλαμάς. Μας το λέει στον Α' Λόγο της "Φλογέρας του Βασιλιά":

*Γίνομαι σάλπιγγα, σαλπίζω απάνου από τους τάφους,
τους πεθαμένους ξαγρυπνώ, το δρόμο τους ρυθμίζω,
και το κορμί του τωρινού στο περασμένο δίνω,
και φέρνω σας και τ' αυριανά με πρώιμη
γέννα ομπρός σας».²*

Ο Παλαμάς όμως σήμερα δεν διδάσκεται σε καμιά, από ό,τι ξέρω, Φιλοσοφική Σχολή των Πανεπιστημίων μας και η Παλαμική ποιητική παράδοση έχει τεθεί στο αρχείο. Έτσι οι νεότερες γενιές δεν γνωρίζουν τίποτε για κάποια από τα αριστουργήματα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας όπως είναι: «Ο Ασκραίος», «Η Φοινικιά», «Οι αλυσίδες», και τόσα άλλα κορυφαία δημιουργήματα της ποιητικής μας παράδοσης, που περιέχονται στην περίφημη *Ασάλευτη Ζωή*, για να περιοριστώ μόνο σ' αυτή, η οποία έβαλε πανηγυρικά και με το σπαθί της την Ελλάδα της Μελούνας, την πριν από το 1912-1913, στην πνευματική Ευρώπη, για την ένωση της οποίας από τότε ακούστηκε ρωμαλέα και προφητική η φωνή του Παλαμά: η Ευρώπη μία! Οι νέοι ποιητές αποσπασματικά ή καθόλου τον γνωρίζουν παρασυρόμενοι από ένα πνεύμα ψευδοπροοδευτισμού και ψευδομοντερνισμού.

Ο ποιητής της Μεγάλης Ιδέας, ο πατριδολάτρης Παλαμάς, δεν έχει θέση στη ζωή του τόπου, ενώ ο Πρωθυπουργός της Μεγάλης Ιδέας, πνευματική προϋπόθεση του οποίου είναι ο Παλαμάς, ο Βενιζέλος, τον ερχομό του

² Δημ. Σ. Αθανασόπουλος, «Μνήμη του Παλαμά. (έντεκα χρόνια από το θάνατό του)». Περ. *Ελληνική Λημουργία*, τευχ. 146, 1^η Μαρτίου 1954, σ. 289

οποίου προφήτεψε, όχι του συγκεκριμένου, αλλά κάποιου Βενιζέλου, κάποιου Μεσσία, που θα έβγαζε την Ελλάδα από το αδιέξοδο του 1897, ο Πρωθυπουργός, λοιπόν της Μεγάλης Ιδέας είναι παντού και πάντοτε στην πρώτη γραμμή, γιατί αυτό εξυπηρετεί πολιτικούς στόχους και πολιτικά συμφέροντα της επικαιρότητας. Είναι ξεπερασμένα τα ιδανικά και οι αξίες που έψαλε με την απολλώνια λύρα του. Έτσι αποφάσισαν κάποιοι φωστήρες φιλόλογοι και τον διέγραψαν από τα προγράμματά τους, ενώ με τρόπο, δολίως, διολισθαίνουν όταν πρόκειται να αναφερθούν σ' αυτόν.

Πάσχουν όλοι τους σχεδόν από μονομανία. Έτσι λοιπόν, άρπαξαν από ένα Σολωμό, από έναν Καβάφη, από έναν Σεφέρη και Ελύτη και μην ... τους είδατε. Η Σολωμολογία, η Καβαφολογία, η Σεφερολογία και η Ελυτολογία κατάντησαν πνευματικές νόσοι της εποχής μας. Πρόκειται για πνευματικά μονοπώλια. Ο Αντρέας Καρναντώνης, ο μεγαλύτερος κριτικός της λογοτεχνίας μας, με το ένα του χέρι κρατούσε τον Παλαμά και την παλαμική ποιητική παράδοση και με το άλλο προωθούσε τον Σεφέρη, τον Ελύτη και όλους τους μοντέρνους. Εκτιμούσε και έγραφε για τον Σολωμό για διαφορετικούς λόγους από εκείνους που εκτιμούσε και έγραφε για τον Παλαμά, για τον Καβάφη, τον Σεφέρη ή τον Ελύτη.

Και είναι ο πρώτος, όπως ξέρουμε, που επισήμανε και προέβαλε και επέβαλε τους δύο τελευταίους, ώστε να ανήκει και σ' αυτόν δίκαια ένα μικρό μερίδιο από τα δύο Νόμπελ. Ο Καρναντώνης δεν έπασχε από αυτή τη μονομανία των σημερινών πνευματικών «ταγών».

Το πρόβλημα σήμερα επικεντρώνεται ιδιαίτερα στα Πανεπιστήμια, που, όπως είπα, έχουν βάλει στη γωνία τον Παλαμά. Αυτό όμως δεν σημαίνει καθόλου ότι τον εκθρόνισαν κιόλας. Άλλωστε και οι μεγάλοι της εποχής του ή άλλων εποχών είναι φυσικό να μη βρίσκονται στην πρώτη γραμμή. Κανείς δεν περίμενε αυτό και για τον Παλαμά, τον οποίο οι μεγάλοι της εποχής του Ευρωπαίοι τον θεωρούσαν πρωτοκάθεδρο μαζί τους στην πρωτοπορία της ευρωπαϊκής ποίησης και του ευρωπαϊκού πνεύματος γενικότερα. Παρόλα αυτά υπάρχουν φωνές μέσα από τα Πανεπιστήμιά μας που από καιρού εις καιρόν ξεσπαθώνουν υπέρ του Παλαμά, διαμαρτυρόμενοι για την συμπεριφορά των συναδέλφων τους.

Η κα Βενετία Αποστολίδου, επίκουρος καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, γράφει:

«Δεν ισχυρίζομαι πως ο Παλαμάς δεν έχει ανακολουθίες και δεν ισορροπεί επικίνδυνα ανάμεσα σε αντίθετους πόλους. Ωστόσο, εξαρτάται από μας πώς θα τις αντιμετωπίσουμε. Θα προσπαθήσουμε να τις κατανοήσουμε με προσεκτική έρευνα των παραμέτρων, των κειμενικών και ιστορικών συμφραζομένων ή θα σταχολογήσουμε ό,τι μας βολεύει για να αποδείξουμε μια προαποφασισμένη θέση. Σήμερα το κλίμα δεν ευνοεί πλέον τον φανατισμό και την ιδεολογική χρήση του Παλαμά. Νέες έρευνες έχουν αναδείξει λιγότερο γνωστές πλευρές του με σύγχρονα εργαλεία. Ο Παλαμάς βρίσκεται σε όλα τα σταυροδρόμια της ποίησης, της κριτικής, της Ιστορίας. Και αν το ερώτημα πόσο μας συγκινεί η ποίησή του σήμερα δεν επιδέχεται παρά προσωπικές απαντήσεις, η μελέτη του νεοελληνικού πολιτισμού αναφορικά με ζητήματα εθνικής συγκρότησης και εθνικής κουλτούρας, ζητήματα ιδεολογίας, πρόσληψης και ποιητικής, δεν είναι δυνατόν να παραβλέψει τον Παλαμά»³.

Μια άλλη σύγχρονη γνώμη είναι και του επίκουρου, επίσης, καθηγητή της Λογοτεχνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου κ. Μίμη Σουλιώτη. Γράφει: «... κανένας δεν είναι καλύτερος μάστορας του ρυθμού και του στίχου από τον βραχύσωμο γέροντα, μάστορα με τη σημασία ενός υπαρκτού μέσου όρου: του φυσικού ταλάντου, της ισχυρής βούλησης, της θεωρητικής κατάρτισης, της εμπειρικής αποθησαύρισης και της εκτεταμένης εφαρμογής που σκληραίνει τον κάλο στο μεσιανό δάχτυλο του στιχουργού χεριού. Στίχοι σαν τους ακόλουθους της «Φωνιτιάς» σπανίζουν στις σελίδες της υψηλής ποίησης: «Λαμποκοπάει ανάσταση το περιβόλι/ Κάθε πουλί ονειρεύεται πως είναι αηδόνι/ Μονάχα πέφτει από τα ύψη σου σα βόλι/ Το μαργαριταρένιο στάλαμα και – ώ πόνοι!»... Το κατόρθωμα του Παλαμά κατανοείται και σε γόνιμη αντιβολή με τον τρόπο του Καβάφη: στον πρώτο στίχο του αρχικού παραθέματος χρησιμοποιούνται τρεις λέξεις (λαμποκοπάει- ανάσταση- περιβόλι) που ο Καβάφης δεν τις περιλαμβάνει στη δόκιμη ποίησή του, ίσως επειδή χαρακτηρίζονται από μια διάχυση που τις καθιστά πολύ δημοτικές για τον Αλεξανδρινό: «Ο κήπος ήταν έκδοτος στην ανάσταση» θα εικάζαμε την καθαφική εκδοχή. Διαθέτουμε άλλωστε τον συναφή στίχο και ενός άλλου, εξίσου ενδοτικού στις διαχύσεις αλλά και εφεκτικού στις λέξεις, ποιητή: «Απόψε ο κήπος μου μιλεί με νέα μελαγχολία» (Κ.Γ.Καρυωτάκης). Αλλά πέρα από τις εικασίες,

³ Εφ. Τα Νέα, Παρρασεινή 31-12-1999

τέτοιες δεσπόζουσες παλαμικές λέξεις (και οι σημασίες τους) βρίσκονται έξω από την ποιητική περιοχή του Καβάφη. «Ο καθείς (ποιητής) και τα όπλα του», όπως το έγραψε ο Ελύτης. Η «Φοινικιά» συνιστά ύψιστο επίτευγμα της ελληνικής συμβολιστικής ποίησης (όπου επιγραμματικά: η μουσικότητα του λόγου υποβάλλει με ηχοχρώματα αντί συναισθημάτων και αντί για τη στράτευση των λέξεων στο νόημα προκρίνεται η υποτέλεια των σημασιών στις ηχητικές φόρμες). Τούτο το έργο του Κωστή Παλαμά, σολωμικότερο του Σολωμού θα λέγαμε, μας χαρίζει την εντελέστερη εκδοχή του σολωμισμού. Ένα από τα ωραιότερα δώρα του έτους 1900 προς τους ελληνοπαθείς αναγνώστες του 21ου αιώνα⁴.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι το Αριστοτέλειο, το προσδευτικότερο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, προμαχεί στην εποχή μας υπέρ του Παλαμά, και να σημειώσω ότι η κα Βενετία Αποστολίδου έγραψε και το βιβλίο *Ο Κωστής Παλαμάς ιστορικός της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (εκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα 1992, σ.σ. 478).

Μια από τις μεγαλύτερες κατηγορίες που προσάπτουν στον Παλαμά είναι ο ρητορισμός του. Εγώ δεν θα σας αναφέρω τι λέει ο Παλαμάς, ο οποίος είναι πειστικότερος, αλλά τι γράφει ο Ελύτης αναφερόμενος όχι στον Παλαμά, αλλά στον Παπαδιαμάντη. Γράφει λοιπόν, ο Ελύτης: «... Μέσ' απ' την αναπόφρευτη ρητορική (που δεν είναι άλλωστε για να την καταδικάζει πάντοτε κανένας) του Παπαδιαμάντη, διακρίνεται...». (Η υπογράμμιση δική μας).

Σήμερα ορισμένες αξίες που υπηρέτησε ο Παλαμάς, τα ιδανικά που έθρεψαν την εποχή του, ξέπεσαν, παραμερίστηκαν και συχνά χλευάζονται και λαιδοροούνται, όπως ας πούμε, ο πατριωτισμός. Αλλά αυτό με κανένα τρόπο δεν σημαίνει ότι δεν αποτελεί για το έθνος μια μεγάλη, μια μέγιστη πνευματική παρακαταθήκη.

Αλλά είναι πάρα πολλοί εκείνοι, που έχουν εκφραστεί με πολλή αισιοδοξία για το μέλλον του Παλαμά.

Ο γνωστός κ. Βασίλης Βασιλικός έγραψε: «*Η δεύτερη γέννηση του Παλαμά μόλις άρχισε. Θα διαβαστεί πολύ τις ερχόμενες δεκαετίες* [μιλάει στις αρχές της 10ετίας του 1990]. *Η κατοχή του θανάτου, της λησμονιάς, νομίζω πως έχει οριστικά παρέλθει*».

⁴ Το Βήμα, Νέες εποχές, Κυριακή 28 Ιανουαρίου 2001.

Και ο κ. Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής: *«ο χρόνος φαίνεται να δικαιώνει την στάση του Κωστή Παλαμά. Τώρα που αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε ότι οι πρωτοπορίες συσώρευσαν σκουπίδια κατά κύριο λόγο κι ότι το παίγνιδι και οι κοινωνίες που το έπαιζαν ήταν εκφράσεις βάρβαρες, διαβλητές και διεφθαρμένες, τώρα που ένα έτος λόγου λείπει, ο Κ. Παλαμάς στέκεται μπροστά μας τίμιος και καθαρός. Κανείς δεν μπορεί να μας υποχρεώσει να τον διαβάσουμε και ίσως δεν είμαστε έτοιμοι να βουτηχτούμε στον ωκεανό του...».*

Ο καθηγητής της Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, γράφει: *«Είναι... αδιανόητο να αφήσουμε αναξιοποίητο το μεγάλο κεφάλαιο του Παλαμά. Αρκεί να αναλογιστούμε πώς θα ήταν η νεοελληνική λογοτεχνία χωρίς αυτόν για να καταλάβουμε πως το έργο του αποτελεί τον κορμό της νεοελληνικής λογοτεχνίας...».*

Αυτό το είπε προ πολλού ο Έλλος Άγρας: *«είναι λοιπόν –αδίσταχτα-μεγάλος ο Παλαμάς: Δεν ξέρω, μα τρέμω να φανταστώ τι θα' ταν η νεοελληνική ποίηση χωρίς το ανάστημά του: ένα παραμύθι δίχως γίγαντα, μια χώρα δίχως βουνό. Μια θρησκεία δίχως προφήτη. Μια ιστορία δίχως ήρωα».*

Και θα συνέχιζα τι θα ήταν, από πλευράς φήμης, παρόλη τη μεγαλοσύνη τους, χωρίς τη μουσική του Θεοδωράκη ο Σεφέρης και ο Ελύτης; Το αντιλαμβανόμαστε, νομίζω, όλοι μας.

Αν ένας ποιητής μας δικαιούται να έχει δική του έδρα, με το όνομά του, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αυτός είναι ο Κωστής Παλαμάς. Όχι, φυσικά, γιατί υπηρέτησε σ' αυτό ως Γραμματέας, αλλά γιατί έβγαλε την Αθήνα από το πνευματικό έρεβος του φαναριωτισμού. Η έδρα αυτή του αξίζει και νομίζω ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών υποχρεούται να του αποδώσει αυτή την τιμή, του την χρωσάει.

Τα μεγάλα ποτάμια – και ο Παλαμάς είναι ένα μεγάλο ποτάμι- με τις ορμητικές τους κατεβασιές, μαζί με το χρυσάφι είναι φυσικό να κατεβάζουν και λάσπη –κατέβασε, άλλωστε ποτέ ποτάμι καθαρό χρυσάφι; Ποιου μεγάλου ποιητή ή πεζογράφου ή οποιουδήποτε δημιουργού τα έργα είναι όλα αριστουργήματα ή απλώς καλά, ανεκτά, άξια να περάσουν στην ιστορία του πνεύματος;

Κάποιοι στον Παλαμά, για διάφορους λόγους, βλέπουν μόνο λάσπη και καθόλου χρυσάφι. Δικό τους πρόβλημα, των ομματιών τους και της πνευματικής τους διαστρωφής.

Με το '21 αποκτήσαμε την εθνική και πολιτική μας ελευθερία. Με τον Κωστή Παλαμά αποκτήσαμε την πνευματική μας ελευθερία, σπάσαμε τις αλυσίδες της φαναριώτικης πνευματικής τυραγνίας.

Ο Παλαμάς, το 1910, στην αιμή του, δίνει υπερήφανη, αλλά και με αρκετή δόση σαρκασμού, απάντηση στους επικριτές του, επικριτές του τότε, του σήμερα, του αύριο. Αξίζει να την παραθέσουμε:

*Ό,τι κι αν κάμης,
όπου να δράμης,
απ' όποιο γένος,
δικός μου ή ξένος,
του κάκου! Εμπρός σου
πάντα θα μ' έχης,
πίσω μου τρέχεις.
το τρέξιμό σου
να μην το βιάζης
και λαχανιάζεις.
Να με θυμάσαι
τέτοιος ο νόμος:
Ο πεζοδρόμος
μιάς έγνωιας θάσαι,
κ'εγώ μιάς χάρης
Ο καβαλάρης.⁵*

Τελειώνω με τρεις στίχους από το ποίημα που έγραψε ο ίδιος για τον μεγάλο Νορβηγό, τον Ίψεν, που ισχύουν απόλυτα και για τον Κωστή Παλαμά:

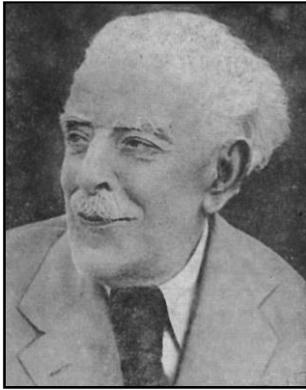
Τι νόημα για σέναν' έχει ο τάφος;

⁵ Περιέχεται στους Πεντασύλλαβους.

*Ἡ ζωντανός ἢ πεθαμένος, ὅμοια
μιλάς και φέγγεις.*

ΝΙΚΟΛΙΤΣΑΣ ΚΟΚΟΛΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ
 Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ
 ΠΟΙΗΣΗ

Ποιητής και πεζογράφος, αλλά και άνθρωπος με ευρύτερη εθνική και κοινωνική δράση ο Γεώργιος Δροσίνης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1859, την ίδια χρονιά με τον Παλαμά και με καταγωγή επίσης από το Μεσολόγγι. Ο παππούς του Γεώργιος Δροσίνης ή Καραγιώργος πολέμησε ως αντιστράτηγος στη θρυλική πολιορκία του Μεσολογγίου και σκοτώθηκε κατά την Έξοδο, το 1826¹.

Ο Γεώργιος Δροσίνης υπήρξε ένας από τους πρωτοπόρους λογοτέχνες της γενιάς του, οι οποίοι θέλησαν να αποφορτίσουν την ποίηση από τον έντονο ρομαντισμό της Αθηναϊκής Σχολής της περιόδου 1830-1880. Συγκαταλέγεται ανάμεσα στα τρία «παιδαρέλια» -όπως τους είχαν αποκαλέσει τότε οι «καθαρολόγοι»- που προσπαθούσαν να δώσουν έκφραση σε κάτι καινούργιο. Οι άλλοι δύο ήταν ο Νίκος Καμπάς και ο Κωστής Παλαμάς.

Στα γράμματα κατέχει σπουδαία θέση. Εμφανίζεται σε μια χρονική περίοδο μεταβατική και σημαντική για τη μεταβολή που σημειώθηκε στα νεοελληνικά γράμματα. Είναι η εποχή που ο Ρομαντισμός είχε φθάσει στις ακραίες του υπερβολές με τους απεγνωσμένους στίχους του Σπυριδώνος Βασιλειάδη και του Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου, και με τους πομπώδεις στίχους του Αχιλλέα Παράσχου σέρνεται μόνος του προς το τέρμα. Είχε φθάσει η ώρα να πάψουν οι ψευτικές θρηνωδίες, ο στόμφος και η μεγαληγορία, η αφόρητη καθαρεύουσα να δώσει τη θέση της στην περιφρονημένη Δημοτική και ν' ανοίξει

¹ Γ. Δροσίνης *Σκόρπια Φύλλα της Ζωής μου*, τόμος Α', σ. 21 και τόμος Β', σ.19 και σσ.28-29.

ένα παράθυρο προς την παραμελημένη ζωντανή λαϊκή μας παράδοση, προς την ελληνική φύση και ζωή. Σημάδια των νέων προσανατολισμών παρατηρούνται ήδη στα ποιήματα του Γεώργιου Βιζυηνού, του Αριστομένη Προβελέγγιου και κυρίως του Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου (Jean Moreas), που με τη συλλογή του *Τρυγόνες και Έχιδναι* (1878) «αποχαιρετούσε κάτι που έσβηνε».

Ο Δροσίνης υπηρετεί έμπρακτα την ανανεωτική έφεση. Με το ψευδώνυμο «Αράχνη» δημοσιεύει δειλά-δειλά στίχους στο φιλολογικό περιοδικό *Ραμπαγιάς* από το 1878 και κατόπιν στη σατιρική φιλολογική εφημερίδα *Μη χάνεσαι* (1880). Ήταν σίχοι δροσεροί, παιχνιδιάρικοι, ερωτικοί, αντιρομαντικοί, γραμμένοι στη δημοτική. Ο ποιητής, ανώριμος ποιητικά, με τη συνηθισμένη γλώσσα της καθημερινής κουβέντας χαριεντίζεται, ερωτοτροπεί, περιγράφει ενθουσιασμούς της στιγμής. Τέτοιους στίχους τους «διαβάζουμε σήμερα το πολύ με ένα συγκαταβατικό χαμόγελο κι όμως εσήμαναν για την εποχή που γράφτηκαν μια μικρή επανάσταση και από την άποψη της μορφής κι από την άποψη του περιεχομένου»²

Τα πρώτα αυτά ποιητικά ψελλίσματα του Δροσίνης, στα οποία συμπεριλαμβάνεται και η πολυτραγουδισμένη «Μυγδαλιά», συγκεντρώθηκαν στα δύο πρώτα του ποιητικά βιβλία: *Ιστοί Αράχνης* (1880) και *Σταλακτίται* (1881).

Η μυγδαλιά³

*Εκούνησε την ανθισμένη μυγδαλιά
με τα χεράκια της
κ' εγέμισ' από άνθη η πλάτη, η αγκαλιά
και τα μαλλάκια της.
Αχ! χιονισμένη σαν την είδα την τρελλή
γλυκά τη φίλησα,*

² Λίνου Πολίτη, *Θέματα της Λογοτεχνίας μας*, εκδόσεις Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη (χ.χ.).

³ Παρατίθεται το γνήσιο κείμενο, όπως ο ποιητής το πρωτοδημοσίευσε στο *Ραμπαγιάς*, πριν γίνει πανελλήνιο τραγούδι, (μελοποιημένο από άγνωστο μουσουργό), οπότε, από στόμα σε στόμα, πολλές λέξεις του άλλαξαν.

της τίνεζα τα άνθη απ' την κεφαλή
 κ' έτσι της μίλησα:
 -Τρελλή, να φέρης 'ς τα μαλλιά σου τη χιονιά
 τί τόσο βιάζεσαι;
 Μόνη της θε ναρθή η βαρουμεωνιά,
 δεν το στοχάζεσαι;
 Του κάκου τότε θα θυμάσαι τα παληά
 τα παιχνιδάκια σου,
 κοντή γριούλα με τα κάτασπρα μαλλιά
 και τα γυαλάκια σου.

Θα ήταν λοιπόν άδικος όποιος δεν αναγνώριζε ότι ο Δροσίνης στάθηκε πρωτοπόρος στον καιρό του. Τύπωσε στίχους στη δημοτική πρωύτερα από τον Παλαμά (η πρώτη ποιητική συλλογή του Παλαμά *Τα Τραγούδια της Πατρίδος μου*, γραμμένη στη Δημοτική γλώσσα, εκδίδεται το 1886) και οκτώ χρόνια πριν *Το ταξίδι μου* (1888) του Γιάννη Ψυχάρη.

Τα *Ειδύλλια*, η τρίτη ποιητική συλλογή του Δροσίνης, που κυκλοφόρησε το 1884, αποτέλεσαν σταθμό για την εποχή αφού τα ποιήματα που περιέχονται σ' αυτά, αν και άτεχνα τα περισσότερα, δείχνουν φανερά την φιλολογική στροφή.

Ο Παλαμάς στα *Πρώτα Κριτικά* χαιρετίζει με υμνητικό άρθρο την ποίηση των *Ειδυλλίων* και βεβαιώνει την ανατολή μιας νέας ποιητικής σχολής «ήτις αντι να εξακολουθήση την κατά παράδοσιν στιχογραφίαν, ην ήσκησεν ολόκληρος γενεά... εισέρχεται εις ατραπόν, ολιγώτερον μεν θορυβώδη και επιδεικτικόν, αλλά περισσώτερον παρθενικόν. Εν τοις στίχοις των, οι ποιηταί της σχολής ταύτης σπανίως ευκαιρούσι, ν' ανακαλύψωσι ρομαντικά μαρτύρια ή να διαχύσωσι πατριωτικούς κρουνούς εις χιλιάκις επαναληφθέντα ήχον»⁴.

Στην πεζογραφική του δημιουργία ο Δροσίνης στάθηκε διστακτικός και έμεινε πιστός στην καθαρεύουσα για αρκετά χρόνια. Τα χρόνια που ο Ψυχάρης «άστραψε και βροντούσε» στην Αθήνα, δεν έγινε οπαδός του, κράτησε τη μέση οδό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε συνέχισε τη μάχη του με την κα-

4 Κωστή Παλαμά, *Άπαντα*, Τα πρώτα Κριτικά, τομ.2ος, εκδ. Μπίρη σ.131.

θαρεύουσα. Διευθύνοντας το σημαντικότερο πνευματικό όργανο της χώρας, την *Εστία* (1891), φιλοξενεί στις σελίδες της τη «Ζούλια» του Ψυχάρη, το «Θάνατο του παλληναριού» του Παλαμά καθώς και διαλεγτά κείμενα άλλων, γραμμένα στη δημοτική.

* * * * *

Από τους τρεις συνοδοιπόρους που ξεκίνησαν μαζί για την κατάκτηση της τέχνης, ο Νίκος Καμπάς άφησε γρήγορα τον ποιητικό δρόμο για να ακολουθήσει το δρόμο της νομικής επιστήμης. Ο Παλαμάς δυναμικότερος και «φιλοσοφικότερος» τράβηξε πολύ μακριά από το ξεκίνημα εκείνο, ρίχτηκε στη μάχη της «μεγάλης δημιουργίας» φέρνοντας την ποίηση στα ύψη που γνωρίζουμε.

Ο Γεώργιος Δροσίνης έμεινε αυτός που ξεκίνησε. Ένας «σιγανόφωνος τραγουδιστής»⁵ σε αδιάκοπη συνοδοιπορία με το λαό «χάρη στην ελληνικότητα της ποίησής του, την ξαστεριά και το ευπρόσιτο των στίχων του». Τραγουδεί τον έρωτα, τη ζωή, την ειδυλλιακή φύση με αίσθημα, με συγκίνηση, σε μια γλώσσα γνήσια δημοτική. Το τραγούδι του, απλό και οικείο, προχωρεί άνετα προς τους ανθρώπους, δεν χρειάζεται ανάλυση, δεν κρύβει τίποτε περισσότερο απ' όσα λέει.

Ο ποιητής συνειδητά αναζήτησε το ωραίο «στα ταπεινά και στ' απορρομμένα» μολονότι καθ' οδόν διαπίστωνε ότι «τα απλούστερα είναι και τα δυσκολότερα»⁶.

Ο Νικόλαος Πολίτης φαίνεται ότι έπαιξε το ρόλο της πυξίδας για τη στροφή της εσωτερικής του παρόρμησης προς το «απλό» και «φυσικό» και παράλληλα προς το «ελληνικό»⁷.

Αυτός είπε στους νέους της γενιάς «τι να κάμουν» κατά τα χαρακτηριστικά λόγια του Δροσίνη, τους αποκάλυψε τις ομορφιές που κρύβουν τα δημο-

5 Μέμου Παναγιωτόπουλου, *Νεοελληνική Ποιητική Ανθολογία*, τομ.Α', εκδ. Εταιρεία Ελληνικού Βιβλίου, Αθήνα (χ.χ.).

6 Γ. Δροσίνη, *Σκόρπια Φύλλα της Ζωής μου*, τομ.Α', σσ. 112-113

7 Ο Ν. Πολίτης είναι για το Δροσίνη «Μάγος, προφήτης κι οδηγός». Φευγάτα Χελιδόνια, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα 1936, σ.19

τικά μας τραγούδια και οι λαογραφικοί μας θησαυροί, τους απελευθέρωσε από τον ψευτορομαντισμό και τόνωσε την πίστη τους στη ζωντανή γλώσσα. Ο Δροσίνης ενστερνίστηκε με πίστη το κήρυγμα του Νικολάου Πολίτη και «φρόντισε ενωρίς να εμβαθύνει στα άδυτα της ψυχής του Γένους» μελετώντας το περιφρονημένο δημοτικό τραγούδι και δείχνοντας ενδιαφέρον για τα ήθη και τα έθιμα, τις παροιμίες, τους θρύλους και τα παραμύθια του ελληνικού λαού. «Και για να ολοκληρώσει την προπαρασκευή του για την είσοδο στο ναό της Τέχνης, δεν παρέλειψε να ποτισθεί με τα αγνά νάματα των αρχαίων κλασικών μας, που του δάνεισαν φαίνεται την πλατιά παρατηρητικότητα και την ανέφελη ενάργειά τους»⁸.

«Κάτω από τη σκέπη της λαογραφίας», όπως έλεγε ο Παλαμάς, είναι τα θέματα στην ποιητική συλλογή *Αμάραντα* (1890) όπως και στα προηγούμενα *Ειδύλλια* και σ' ολόκληρη την ποιητική του παραγωγή.

Ο ποιητής μας μεταφέρει τη μαγική ατμόσφαιρα των θρύλων και των παραμυθιών και δανείζεται τα μοτίβα του Δημοτικού τραγουδιού, τον ανθρωπομορφισμό και τη φυσιολατρία του, όπως στο ποίημα «Τα χλωμά της κάλλη».

*Έσκωψεν η κόρη κάτω στ' ακρογιάλι
για να καθρεφτίση τα χλωμά της κάλλη.
Τά ειδαν οι Νεραΐδες και πονούν και κλαίνε
και γυρνούν στον Ήλιο και με ζήλεια λένε:*

*«Ήλιε, ρίζε φλόγα στ' όμορφο κεφάλι,
μάθανε και πάρε τα χλωμά της κάλλη!»
Τ' άκουσεν ο Ήλιος. Φλόγα, ρίχνει, φέρνει,
τα χλωμά της κάλλη έρχεται και παίρνει.*

⁸ Μιχ. Γ. Πετρίδης, Γ. Δροσίνης: Σύντομοι χαρακτηρισμοί των τωρινών μας λογοτεχνών, εκδ. «Αθηνά», Αθήναι 1927, σσ.31-32

Απλό και όμορφο το «Χώμα Ελληνικό», είναι ένα ποίημα που δεν έλειψε από τα σχολικά βιβλία. Πολλοί το έχουν απαγγείλει ως μαθητές κι έμεινε μια αγαπημένη ανάμνηση από τα παιδικά χρόνια.

*Τώρα που θα φύγω και θα πάω στα ξένα
και θα ζούμε μήνες, χρόνους χωρισμένοι,
άφησε να πάρω κάτι κι' από σένα,
γαλανή πατρίδα, πολυαγαπημένη.*

*Άφησε μαζί μου φυλαχτό να πάρω
για την κάθε λύπη, κάθε τι κακό,
φυλαχτό απ' αρρώστια, φυλαχτό από χάρο,
μόνο λίγο χώμα, χώμα Ελληνικό.*

Ο Δροσίνης ξεκίνησε πρωτοπόρος, όμως η ιδιοσυγκρασία του δεν ήταν ηρωϊκή. Είναι ο ποιητής του μέτρου, της ολιγάρκειας και της εγκράτειας. Η ποιητική του «φιλοσοφία» θα συνοψιζόταν στο «σοφόν το σαφές» και «μηδέν άγαν».

Δεν δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση προς το στοχασμό, δεν παρουσιάζεται εγκεφαλικός. Είναι φειδωλός στις ιδέες, απευθύνεται κυρίως προς το αίσθημα και επιδιώκει την άμεση συγκίνηση, δίνοντας διέξοδο σε πολλά αισθήματα τρυφερότητας και παρηγορώντας τις σκοτεινιασμένες ψυχές. Κι όταν ο ποιητής εξωτερικεύει τον ιδεολογικό του κόσμο ή ασχολείται με τα μεγάλα προβλήματα της ζωής «θέλει απλώς να φιλοσοφήσει, όχι να εκφράσει φιλοσοφία σχηματισμένη». Δεν χρειάζεται προσπάθεια για να επικοινωνήσεις με την έμπνευσή του, «ποτέ δε γύρεψε να φτάσει στο πολύπλοκο σύμβολο. Έμεινε πάντα μέσα στα όρια της απλής και της από όλους ευκολονόητης αλληγορίας⁹. Οι στίχοι του «αναβρύζουν από συγκεκριμένες καταστάσεις», είναι ένας ποιητής εμπειρικός, που γοητεύεται από τη φύση, την ιστορία και τα μικρά περιστατικά της γύρω μας ζωής. Η έμπνευσή του πηγάζει από μια άμεση εμπειρία, από μια πραγματική εντύπωση. Μια εικόνα, μια φωνή της καρδιάς, μια στιγμή που ή-

⁹ Ανδρέα Καρναντώνη, *Φυσιολογίες*. Κριτικά Δοκίμια, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1959, σ. 164

ταν τόσο όμορφη αρκούν για να πλάσουν το lied, το γλυκό αισθηματικό του τραγούδι. «Ό,τι βρίσκεται στα ποιήματά μου», είχε πει, «πρόσωπα, εικόνες, περιγραφές, τα είδα και τα έζησα»¹⁰.

Ο τόνος είναι χαμηλός, συγκρατημένος, δεν υπάρχει έξαρση, αγωνία. Το τραγούδι του, ακόμα κι όταν είναι πονεμένο, δεν καταθλίβει, δεν απελπίζει.

Δεν υπάρχει πάθος. «Η Ρούμελη μίλησε μέσα του με το τραγούδι της, όχι με το πάθος της Λιμνοθάλασσας. Ακόμη και ο έρωτας, το πιο βίαιο και το πιο σπαραχτικό συχνά από τα πάθη των ποιητών, είναι ένας έρωτας χωρίς αγωνία»¹¹.

Ο ποιητής δεν μπορεί να νιώσει τη νιότη χωρίς αγάπη, χωρίς έρωτα.

*Αλήθεια λες, πώς δεν αγάπησες;
Κι αντί να νιώθης κάποια λύπη,
το χεις καμάρι για τη νιότη σου;
Τυφλή! Δεν ξέρεις τι σου λείπει.
Το γασεμί, πριν δείξη τ' άνθη του,
τι είναι; ένα αμύριστο χορτάρι,
κ' όσο το αηδόνι μένει αλάλητο
δεν έχει του αηδονιού τη χάρη.
Στη λεμονιά ταιριάζει τ' όνομα,
μόνο αφού δέση τον καρπό της.
Στη νιότη σου, που δεν αγάπησε,
δεν πρέπει τ' όνομα της νιότης.*

(Φευγάτα Χελιδόνια)

Κι όμως φοβάται το ασυγκράτητο, φλογερό, ερωτικό πάθος προτιμά το γαλήνιο χωριάτικο ειδύλλιο. Συνήθως ο ποιητής με την αγαπημένη του ο-λομόναχοι μέσα στην ειδυλλιακή φύση ζουν μια «δανική αγάπη». Δεν υπάρχει τίποτε το βίαιο, το τρικυμισμένο, το οδυνηρό. Όλα είναι ήρεμα, τρυφερά, προδιαγεγραμμένα. Το αίσθημα είναι μετρημένο, διακριτικό, γεμάτο ευγένεια και ευπρέπεια. Κυριαρχεί η «ερωτολογία» και τα λυρικά ερωτικά υπονοούμενα.

¹⁰ Δημ. Μάργαρη, *Πρόσωπα και θέματα*, Αθήνα 1962, σ. 92

¹¹ Γ.Μ. Παναγιωτόπουλου, «Γ. Δροσίνης Ποιητής Αθηναίος, ποιητής του καιρού του», *Νέα Εστία* τευχ. 583, Αθήνα 15-10-1951.

Ο Δροσίνης είναι ένας φυσιολάτρης ποιητής. «Η φυσιολατρία του δεν είναι, όπως στους ρομαντικούς, περιπτωσιακή. Δεν καταφεύγει στον καταθλιπτικό διάκοσμο για να υπογραμμίσει τους κοπετούς ανιάτων αισθηματικών πόνων»¹². Ο ποιητής χαιρείται να βλέπει, παρατηρεί και θαυμάζει τη φυσική ομορφιά τριγύρω του, ειστασιάζεται. Βιώνει τον φυσικό περίγυρο και προσπαθεί να τον περιγράψει και να τον αποδώσει ποιητικά με θερμή ζωγραφική διάθεση, θέλοντας έτσι να μας μεταδώσει παραστατικά τη συγκίνησή του. Συχνά η περιγραφή του δε μένει πιστή στα πράγματα του κόσμου, ζωγραφίζει τη φύση «φιλτραρισμένη, περιχυμένη με της ψυχής τα χρώματα», εξωραΐζει, εξιδανικεύει, και είναι τόσο τέλεια η ζωγραφική του που σε κάνει να ξεχνάς τις σκοτούρες της ζωής στην πόλη και να παρασύρεσαι σε μια ειδυλλιακή ενατένιση της ζωής.

Ο ποιητής φιλοτεχνεί με θαυμαστή τέχνη άσπρα σπιτάκια σε καταπράσινες πλαγιές βουνών, ζώα, πουλιά, χλωροπράσινα λιβάδια, αγριολούλουδα, λευκά τριαντάφυλλα, πολυστάφυλα αμπέλια, ολόανθες αμυγδαλιές, πολυκαρπες ελιές, καστανιές και λυγερά κυπαρίσσια, ξανθά στάχυα, σκυφτά χαμομήλια, γαργαρόνερες νεροσυρμές, αργοκύλητα ποτάμια, αστερωμένες μαγιάτικες νύχτες, μαρτιάτικες συννεφίες, αυγουσιάτικα ηλιοβασιλέματα, ξωκλήσια, ανοιχτόκαρδα ακρογιάλια, ψαρόβαρκες. Και μέσα σ' όλη τη μαγεία του φυσικού κόσμου «οι αγαθοί άνθρωποι με τα πρόσχαρα μάτια και το λιγομίλητο στόμα», οι μάγισσες, οι νεράιδες, η αγαπημένη σύντροφος, και μια ερωτική διάθεση διάχυτη παντού.

Ύμνο στην ελληνική φύση αποτελεί η ποιητική συλλογή *Γαλήνη* (1902) με την οποία ο ποιητής φτάνει στην ωριμότητά του κι αρχίζει η δεύτερη συνθετική του περίοδος. Μια ζωγραφιά είναι ο ωραίος «Εσπερινός» που επίσης δεν έλειψε από τα «Αναγνωστικά» του Δημοτικού και τη «Λογοτεχνία» του Γυμνασίου.

*Σ' το ρημαγμένο παρακλήσι
της Άνοιξης το θείο κοντύλι*

¹² Μιχ. Περάνθη, *Απόψεις* (Διαλέξεις και Δοκίμια), Αθήνα 1961.

*εικόνες έχει ζωγραφίσει
με τ' αγριολούλουδα τ' Απρίλη.*

*Ο ήλιος, γέροντας στη δύση,
μπροστά στον Ιερού την πύλη
μπαίνει δειλά να προσκνήση
κι ανάφτει υπέρλαμπρο καντήλι.*

*Σκορπά γλυκειά μοσκοβολιά
δάφνη στον τοίχο ριζωμένη
-θυμίαμα που καίει η Πίστις-*

*και μια χελιδονοφωλιά
ψηλά στο νάρθηκα χτισμένη
ψάλλει το Δόξα εν Υψίστοις.*

Είναι ένα από τα ωραιότερα ποιήματα που περιέχονται στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α' Γυμνασίου και βοηθά «για τη συγκρότηση μιας πρώτης ποιητικής αγωγής των μαθητών, είναι μια έγχρωμη μέθοδος στοιχειώδους εισαγωγής στην τέχνη του στίχου»¹³.

Σήμερα που «το ποίημα έχει καταντήσει μια παρτίδα σιάκι» και το κερδίζεις με δυσκολία, μια ποίηση με τόση πλαστική διαύγεια και απλότητα σαν αυτή του Δροσίνη θεωρείται ξεπερασμένη.

Ο Δροσίνης είναι απλός, δεν είναι όμως απλοϊκός. Η ωραία και ομοιόμορφη γλώσσα, ο καλοδουλεμένος στίχος με την ποικιλία των μέτρων και των ρυθμών, τα τεχνικά επίθετα, τα σύνθετα, τα «ευρήματα» όπως η αλησμόνητη «αστρογειτονιά» και ο «νεραϊδόκηπος», η ζωγραφική εικόνα, η ασματογραφική διάθεση, η ακρίβεια της περιγραφής, η λεπτή παρατηρητικότητα, όλα αυτά δείχνουν ότι δεν έγραφε στίχους στην τύχη. Αυτό αποδεικνύει και η γνώση της ελληνικής φύσης και του ελληνικού βίου, η μελέτη της λαογραφίας και των αρχαίων κλασικών. Επίσης, ο καθώς πρέπει λόγος του, που ψαλλιδίζει τα πάθη

¹³ Ανδρέα Καρναντώνη, *Φοιτηγινιές Κριτικά Δοκίμια*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1959.

και τους πόθους, δείχνει ότι πίσω από κάθε στίχο υπάρχει «η περισυλλογή και η φροντίδα του νου που κοσινίζει, που αποστάζει».

Η ποίηση του Δροσίνη δεν είναι «υψηλή» και «βαθυστόχαστη», λείπει το διανοητικό στοιχείο, η δημιουργική φαντασία, ο υψηλός τόνος. Υπάρχουν όμως ως μόνιμα χαρακτηριστικά η ειλικρινής συγκίνηση, ο ανεπιτήδευτος θαυμασμός, η ορμητική κατάφαση στη ζωή και στις απλές ανθρώπινες αλήθειες, η λεπτότητα της ευαισθησίας, η ευγένεια της ψυχής, η ευπρέπεια, η σεμνότητα, η γνήσια ελληνικότητα, σε αρμονική ισορροπία με την απλότητα του εκφραστικού του μέσου. Ο Δροσίνης δεν παρεξήγησε το αίτημα της γενιάς του 1880, αφού όπως λέει ο Δημαράς *«μέσα από την οικειότητα μπορούσε να προκύψει η εφήμερη έκφραση, μέσα από την επαφή με τη ζωή να ξεχυθεί στη λογοτεχνία η αίσθηση του ταπεινού και του αγοραίου»*¹⁴.

Για να εκτιμήσουμε την προσφορά του πρέπει να έχουμε υπόψη μας σε ποια εποχή γράφει. Ο Δροσίνης ανήκει πέρα για πέρα στην εποχή του, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα.

*«Είναι η εποχή που ο έρωτας και διαρκέστερος ίσως και οξύτερος ήταν και κατοικούσε στη χώρα των ευγενικών αισθημάτων... που η άμεση συγκίνηση θεωρούνταν κατόρθωμα μέγιστο του λόγου και τεκμήριο αξίας αμάχητο... που η ποίηση δεν προκαλούσε τον αιματηρό ανταγωνισμό ανάμεσα στον ποιητή και στον αναγνώστη που απαιτεί η σύγχρονη ποίηση... που η Αθήνα πλημμυρισμένη από την ασταμάτητη νεροποντή της καθαρηνουσιάνικης υστερορομαντικής απαισιοδοξίας είχε ανάγκη από χάρη, δροσιά κι απλότητα»*¹⁵.

Το 1915 εκδίδεται η ποιητική συλλογή *Φωτερά σκοτάδια*. Μαζί με τα *Κλειστά Βλέφαρα* (1918) που ακολουθούν θεωρούνται οι πιο σημαντικές συλλογές του, αυτές που τον εκφράζουν πιο έγκυρα. Ο Δροσίνης βρίσκεται εντελώς στην ώριμη ηλικία του.

Από τα *Φωτερά σκοτάδια* δε λείπει η ζωγραφική φυσιολατρία, ούτε τα ποιήματα με ερωτική διάθεση.

Όχι! τα ρόδα τα κλειστά δεν είναι ρόδα ακόμα.

¹⁴ Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, 3^η εκδ., εκδ. Ίκαρος, 1964

¹⁵ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, «Γ. Δροσίνης Ποιητής Αθηναίος, ποιητής του καιρού του», *Νέα Εστία*, τευχ. 583, Αθήνα 15 -10-1951

*Είν' άνθος δίχως όνομα και δίχως ενωδιά.
Μοιάζουν αθώο, αφίλητο και παιδιακίσιο στόμα,
Που δεν το πότισε καϋμούς αγάπης η καρδιά.*

*Θέλω τα ρόδα ολόδροσα κ' ενωδιαστά ανθισμένα,
Την ευλογία της ομορφιάς στον κόσμο να σκορπούν:
Χείλη ανοιχτά απ' τους στεναγμούς κι' απ' τα φιλιά καμένα,
Χείλη, που κι' αν σωπαίνουνε –το λεν πως αγαπούν.*

Όπως όμως γράφει ο Παλαμάς, ο εσωτερικός κόσμος του ποιητή «παίρνει και καθαρότερα ξεσκεπάζεται. Γύρισμα του ματιού στα μέσα»¹⁶.

Η ψυχή του ποιητή «βαθιά τη νύχτα» πετάει στους μυστικούς κόσμους του απείρου και

*Τη νύχτα βλέπει όλα τ' αθώρητα
που απόκρυβεν η πλάνα η μέρα.
Τη νύχτ' ακούει όλα τ' ανάκουστα
στον ατρικώμιστον αέρα.*

*Βλέπει των τάφων τα φαντάσματα
και τα λευκά στοιχειά των κάστρων
κι ακούει των δέντρων το μεγάλωμα
και το περπάτημα των άστρων.*

Υπάρχουν επίσης στιγμές που το ποίημα γίνεται πιο «σοβαρό» διατηρώντας όμως πάντα την απλότητα και τη μουσικότητά του. Ο ποιητής παρουσιάζεται στοχαστικός ή καλύτερα «γνωμικός», τον απασχολεί το μεγάλο ερώτημα της παρατάσης της ζωής μας πέρα από το θάνατο.

*Τι; Λοιπόν; Της ζωής μας το σύνορο
θα το δείχνη ένα ορθό κυπαρίσσι;*

¹⁶ Κωστή Παλαμά, *Άπαντα*, «Ξεφυλλίζοντας ένα βιβλίο στίχων», τόμος 8^{ος}, εκδ. Γκοβόστη, σ. 400.

*Κι απ' ό,τι είδαμε, ακούσαμε, αγγίξαμε
τάφου γη θα μας έχη χωρίση*

.....

*Μήπως είν' η αλήθεια στο θάνατο
κι η ζωή μήπως κρύβη την πλάνη;
Ό, τι λέμε πως ζη μήπως πέθανε
κι είν' αθάνατο ό,τι έχει πεθάνη;*

Όσο κι αν ο ποιητής ωριμάζει και η ποιήσή του γίνεται σοβαρή ή συ-
θρωπή, οι στίχοι που τον χαρακτηρίζουν είναι αυτοί που ακολουθούν και προ-
έρχονται από την ίδια συλλογή.

*Του Γενάρη ηλιοβασίλεμα
γαλανό, καθάριο λάμπει,
στολισμένο με τα χρώματα
μιας μαγιάτικης αυγής.*

*Πρώϊμη Άνοιξη γιορτάζουνε
σ' άλλους κόσμους άλλοι κάμποι:
τ' ουρανού τα ρόδα ανθίσανε
πριν ανθίσουνε της γης.*

Στα *Κλειστά Βλέφαρα* επανέρχονται τα γνωστά θέματα, σε στίχους κα-
λοδουλεμένους και γεμάτους περιγραφική ζωντάνια.

Ακολουθεί η συλλογή *Πύρινη Ρομφαία-Αλκωνίδες* (1921). Το πρώτο
μέρος αποτελείται από πατριωτικά ποιήματα που γράφτηκαν το διάστημα
1912-1921 τότε που το Έθνος αγωνιζόταν να ορθοποδήσει με την ηγετική φυ-
σιογνωμία του Ελευθέριου Βενιζέλου. Ο ποιητής με απλότητα πειστική μιλά
ζωντανά για ένα ιδανικό που κατάβαθα το πιστεύει, υμνεί την ελληνική λεβε-
ντιά, τιμάει τους φιλέλληνες, νιώθει λατρεία και βαθύτατο σεβασμό για τους
προγόνους.

*Σαν ίσκιοι μεγαλόκορμοι
 κ' απείραχτοι απ' τα χρόνια
 σέρονετ' εμάς τ' αγγόνια
 στο δρόμο της τιμής.
 κ' όπου πολέμου κράξιμο
 κ' όπου της μάχης κρότοι,
 Εσείς περνάτε πρώτοι
 κι ακολουθούμ' εμείς...*

Το δεύτερο μέρος της συλλογής περιέχει διάφορα λυρικά κομμάτια.

Με την ποιητική συλλογή *Θα βραδιάζη* (1930) μπαίνουμε στην τρίτη φάση της δημιουργικής πορείας του ποιητή, τη νοσταλγία του διανυμένου χρόνου.

Ο τίτλος δεν είναι συμβολικός. Δε μιλάει για τα γεράματα, για το θάνατο που έρχεται. «*Θα βραδιάζη*», λέει ο ποιητής στην αγαπημένη του σύντροφο, «*όταν θα φθάνωμε στο χωριό*». Εκεί θα εγκατασταθούν στον «*παλιόπυργο*» και «*μόνοι-μόνοι*» θα απολαύσουν το τρυφερό τους ειδύλλιο, μέσα στη φύση, όπου «*θα βλέπουν τις εποχές να διαδέχονται η μία την άλλη φέροντας η κάθε μια τις χαρές και τις χάρες της*» και κάποτε θα' ρθει φυσιολογικά και γαλήνια ο θάνατος για να εγκαινιάσει μια καινούργια αρχή, μιαν άλλη ζωή.

Η ποιητική αυτή συλλογή αποτελεί κατά τον Καραντώνη «*την ωραιότερη, την πιο άρτια, την πιο προσωπική λυρική έκφραση της πλούσιας και τόσο ζωγραφικής φυσιολατρείας του*».

Τα Πρωτοβρόχια

*Με τα πρωτοβρόχια θάρθουν τα μηνύματα
 του χειμώνα: το ποτάμι θα θολώσει,
 θα τριζοβολούν ξερά τα πλατανόφυλλα,
 θα κρυώσει η νύχτα και θα μεγαλώση.*

*Θα δροσοσταλάζουν κόκκινα τα κούμαρα,
 κωκλαμένες θ' ανθούν στο χώμα ταιρία-ταιρία,*

*θα καπνίζουν σφραλιστά τα χωριατόσπιτα
και θ' αρχίσουν τα σπιτιάτικα νυχτέρια.*

*Θα σωπάσ' ο τζιτζίκας κι ετοιμοτάξιδα
γι' άλλων τόπων Άνοιξη, μακριά απ' τα χιόνια,
βράδυ βράδυ ώς τα μεσούρανα θα χύνονται
μαύροι φτερωτοί σταυροί τα χελιδόνια.*

*Ω χαρά μας! το Χειμώνα θα προσμένουμε
δίχως πάγους και χιονιές να φοβηθούμε:
Της ζωής μας το στερνό ταξίδι κάναμε
και την Άνοιξη άλλων τόπων δεν ποθούμε.*

Το 1932 κυκλοφόρησε η ποιητική συλλογή *Είπε*. Στις σελίδες του βιβλίου ξετυλίγονται «σύντομες ποιητικές αφηγήσεις ή ιστοριούλες με βιβλικά και κάθε λογής άλλα θέματα». Τα κομμάτια αυτά, λέει στον πρόλογό του ο Δροσίνης, τα πήρε και τα ξανάπλασε στα ελληνικά από κάποια ξενόγλωσσα χειρόγραφα, γραμμένα σε πεζό λόγο που «καλής μοίρας θέλημα άφησε εμπιστευμένα στα χέρια του». Όλα αρχίζουν με τη λέξη «είπε» τοποθετημένη στην κορυφή σαν λάιτ-μοτίβ. Ποιος είπε; Βασιλεύει μυστικοπάθεια και ηθελημένος αινιγματικός τόνος, έτσι που κάποιες φορές «θυμίζουν δημιουργήματα εντελώς σημερινά»¹⁷.

Είπε:

*Βραδιάζει του Γενάρη η μέρα
κ' απ' το άφραχτο το κοιμητήρι πέρα,
κάποια γυναίκα ακολουθάει το δρόμο,
σκυφτή, κρατώντας φόρτωμα στον ώμο.
Δεν είναι ξύλων και κλαδιών δεμάτια,
μα είναι από σάπια φέρετρα κομμάτια.*

¹⁷ Μέμος Παναγιωτόπουλος, *Νεοελληνική Ποιητική Ανθολογία*, τομ. Α', εκδ. Εταιρεία Ελληνικού Βιβλίου, Αθήνα (χ.χ.)

Στο ίδιο κλίμα της νοσταλγίας κινείται και η συλλογή *Φευγάτα Χελιδόνια* (1936). Συναντάμε πάλι τα βασικά μοτίβα της προηγούμενης ποιήσής του, μα κάποτε με ένα ύφος μυστηριακό, «φιλοσοφικό», που πηγάζει όχι από εγκεφαλική προσπάθεια, αλλά από γόνιμη πείρα. Στη συλλογή αυτή έχει συμπεριληφθεί το αξιόλογο μεγάλο ποίημα το «Μοιρολόι της Όμορφης» που αποτελεί τραγουδιστό μνημόσυνο μιας ωραίας χωριατοπούλας που την πάντρεψαν στα ξένα κι αυτή πέθανε από μαρασμό και νοσταλγία για τον τόπο της. Ο ποιητής με τους στίχους του «ζωγραφίζει την πρωινή της ευτυχία μες τον αμόλυτο αγέρα του χωριού, την παρθενική δροσιά, την αφτιασίδωτη ομορφιά της, την ελαφίσια σβελτάδα της»¹⁸.

Με τα λυρικά και γνωμικά τετράστιχα της συλλογής *Σπίθες στη στάχτη* (1940), ο ποιητής ασκείται στα επιγράμματα ανακεφαλαιώνοντας την πείρα της ζωής.

Το τελευταίο ποιητικό του βιβλίο, οι *Λαμπάδες* (1947) αποτελείται από εξήντα πέντε ζωγραφικά σονέτα όπου ο ποιητής θρηνεί για το χαμό μιας δωδεκάχρονης παιδούλας. Ο θρήνος ξεχύνεται απαλός και συγκρατημένος, ο ποιητής έμεινε ως το τέλος της ζωής και της δημιουργίας του άνθρωπος του μέτρου.

Ο Δροσίνης δεν ήταν μόνο ποιητής, ασχολήθηκε και με τον πεζό λόγο. Το πεζογραφικό του έργο περιλαμβάνει τα εξής: *Αγροτικά επιστολαί* (1882), *Τρεις ημέραι εν Τήνω* (1883), *Διηγήματα και αναμνήσεις* (1886), *Αμαρυλλίς* (νουβέλα) (1886), *Παιδικά παραμύθια* (1889), *Το βοτάνι της αγάπης* (μικρόν αγροτικόν μυθιστόρημα) 1901, *Διηγήματα των αγρών και της πόλεως* (1904), *Ελληνική Χαλιμά* (συλλογή παραμυθιών) (1921), *Έρση* (μυθιστόρημα) (1922), *Πεντάμορφη* (Μελέτη) (1924), *Ειρήνη* (μυθιστόρημα) (1945), *Ο μπαρμπαδέημος. Διηγήσεις αγωνιστού* (χ.χ.), *Σκόρπια φύλλα της ζωής μου* (αυτοβιογραφικό κείμενο), τομ. Α' 1940, τομ. Α'-Δ' 1982-1986, *Το Ανθισμένο Ξύλο-Τρεις Εικόνες* (Διηγήματα) (1948).

Ενώ στα ποιήματά του χρησιμοποίησε νωρίς τη δημοτική, στα πεζά του στάθηκε επιφυλακτικός. Έγραψε σε γλώσσα καθαρεύουσα ή απλουστευμέ-

¹⁸ Σπύρου Παναγιωτόπουλου, *Άνθρωποι καιροί και τόποι*, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα 1964

νη καθαρεύουσα. Η περίοδος της Δημοτικής αρχίζει με το μυθιστόρημα *Έρση* που εκδίδεται το 1922. Γράφει ειδυλλιακό διήγημα εμπλουτισμένο με ηθογραφικά και λαογραφικά στοιχεία, ξεχωρίζει παντού, όπως και στην ποίησή του, το φυσιολατρικό αίσθημα και η ελληνική συνείδηση του συγγραφέα.

Η δραστηριότητά του όμως δε σταματάει εδώ. Ανέπτυξε ευρύτερη κοινωνική και εθνική δράση. Ανέλαβε τη διεύθυνση του περιοδικού *Εστία*, αρχικώς μαζί με τον μεγάλο λαογράφο Νικόλαο Πολίτη και ύστερα μόνος του. Το 1894 μετέτρεψε την «Εστία» σε καθημερινή εφημερίδα και εξέδωσε με τον Γεώργιο Κασδόνη το βραχύβιο, εικονογραφημένο ημερολόγιο *Νέα Ελλάς*. Το 1898 ίδρυσε το εκπαιδευτικό περιοδικό *Εθνική Αγωγή*, αργότερα το περιοδικό *Μελέτη* και από το 1922 την ετήσια λογοτεχνική, λαογραφική και αρχαιολογική έκδοση *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος*. Παράλληλα, διετέλεσε γενικός γραμματέας του «Συλλόγου προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων», τον οποίον είχε ιδρύσει ο Δημήτριος Βικέλας. Στη σειρά των διδακτικών και μορφωτικών εκδόσεων του Συλλόγου, ο Δροσίνης τύπωσε αρκετά δικά του βιβλία πρακτικών γνώσεων και επιμορφωτικού χαρακτήρα. Για μεγάλο διάστημα, εξάλλου, υπηρέτησε ως ανώτερος υπάλληλος στο Υπουργείο Παιδείας, εχρημάτισε Διευθυντής Δημοτικής Εκπαίδευσης κι από το 1913 διευθυντής Γραμμάτων και Τεχνών στο ίδιο υπουργείο. Ίδρυσε και οργάνωσε το Μουσείο Κοσμητικών Τεχνών (1923), ενώ το 1926, με την ίδρυση της Ακαδημίας Αθηνών, έγινε αμέσως Ακαδημαϊκός. Με πρωτοβουλία του δημιουργήθηκαν η Σεβαστοπούλειος Εργατική Σχολή και ο Οίκος Τυφλών. Από το 1939 έζησε αποτραβηγμένος στο σπίτι του στη Κηφισιά, όπου και πέθανε το 1951¹⁹.

Ο Δροσίνης, άνθρωπος δραστήριος και πολύτροπος, καταπιάστηκε με πολλά και διάφορα, μοιράζοντας την ενέργειά του σε διάφορους τομείς. Ο καιρός που πέρασε άφησε τον ποιητή. Ίσως η πολυπραγμοσύνη τον εμπόδισε ν' ανέβει στις «αλπικές χιονοκορφές» και τον έκανε να σταθεί στις «λιόφωτες ραχούλες». Αλλά «*Αίγο θυμάρι του βουνού*» του έφτανε.

Αυτά έγραφε ο ίδιος το 1927, στο πασίγνωστο ποίημα το αφιερωμένο στον Κωστή Παλαμά, όπου ο ποιητής αναγνωρίζει την υπεροχή του ομηλικού

¹⁹ Δημήτρη Δασκαλόπουλου, *Δροσίνης Γεώργιος*, εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, том. 21.

και ομότεχνού του Κωστή Παλαμά «με μια συγκινητική εκδήλωση αυτογνωσίας».

«Απόκριση στον Παλαμά»²⁰

.....
 Στις αλπικές χιονοκορφές ανέβηκες
 και στάθηκα στις λιόφωτες ραχούλες.
 αρχόντισσες και ρήγισσες οι Μούσες σου
 κ' εμένα ψαροπούλες και βοσκούλες.

Εσύ στις δάφνης τ' ακροκλώναρα άπλωσες
 κ' εγώ σε κάθε χόρτο και βοτάνι.
 στεφάνι έχεις φορέση από δαφνόφυλλα –
 λίγο θυμάρι του βουνού με φτάνει.

Βιβλιογραφία

Άγρας Τέλλος, *Κριτικά, Ποητικά Πρόσωπα και Κείμενα*, τομ. Β', εκδ. Ερμής, Αθήνα 1981, σσ. 29-59

Βασική Βιβλιοθήκη, Προβελέγγιος- Δροσίνης- Πολέμηης- Στρατήγγης- Καμπάς, εκδ. Ζαχαρόπουλου, τόμ. 24, Αθήνα 1957.

Γκόλφης Ρήγας, «Ο Δημοτικισμός του Δροσίνη, η ποίησή του και το νόημά της», *Νέα Εστία*, τομ.583, Αθήναι 15-10-1951

Δροσίνης Γεώργιος, *Σκόρπια Φύλλα της Ζωής μου*, τομ. Α'-Δ', επιμ. Γιάννη Παπακώστα, Αθήνα 1982-1986

²⁰ Γράφτηκε στις 12-9-1927 και δημοσιεύτηκε ως αφιέρωμα στο «Μοιρολόι της Όμορφης». Αποτελεί απάντηση σε ανάλογο ποίημα που πρώτος του αφιέρωσε ο Παλαμάς στις 30-5-1925. (Βλ. Παλαμά, *Άπαντα*, τόμ. 9^{ος}, σ.215).

Δροσίνης Γεώργιος, *Άπαντα*, τόμ. Α'-Γ' (ΠΟΙΗΣΗ), επιμ. Γιάννη Παπακώστα, «Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων», Αθήναι, 1995-1996.

Καραντώνης Ανδρέας, *Φυσιολογίες Κριτικά Δοκίμια*, εκδ. Δίφρος, Αθήναι 1959

Μελάς Σπ., *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, εκδ. Γ. Φέξη, Αθήναι 1962

Μιράσγεζη Μαρία, *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Αθήνα 1982.

Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., «Γ. Δροσίνης, ποιητής Αθηναίος, ποιητής του καιρού του», *Νέα Εστία*, τομ. 583, Αθήναι 15-10-1951.

Παναγιωτόπουλος Μέμος, *Νεοελληνική Ποιητική Ανθολογία*, τομ. Α', εκδ. Εταιρεία Ελληνικού βιβλίου, Αθήναι (χ.χ.)

Παναγιωτόπουλος Σπύρος, *Άνθρωποι, καιροί και τόποι*, εκδ. Σιδέρη, Αθήναι 1964

Περάνθης Μ., *Απόψεις* (Διαλέξεις και Δοκίμια) Αθήνα 1961.

Πολίτης Λίνος, *Θέματα της Λογοτεχνίας μας*, εκδ. Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη (χ.χ.)

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ ΚΑΝΙΝΙΑ-ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΤΡΑΥΛΑΝΤΩΝΗΣ Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Ο Αντώνης Τραυλαντώνης ήταν Μεσολογγίτης. Γεννημένος στο Μεσολόγγι το 1867, ήταν οκτώ χρόνια νεώτερος από τον Παλαμά και τρία χρόνια μεγαλύτερος από τον Μαλακάση. Μαζί με την «Πίκρα» του Παλαμά και τα «Μεσολογγίτικα» του Μαλακάση, η «Εξαδέλφη» του Τραυλαντώνη μας μεταφέρει στον κυματισμό και την μαγεία της μεγάλης Λιμνοθάλασσας.

Το Μεσολόγγι ήταν τότε, όπως και τώρα, μια αξιόλογη επαρχιακή πόλη που την αγκαλιάζει η Λιμνοθάλασσα και την κοσμεί ο δρόμος της Τουρλίδας, δρόμος περιδιάβασης και ρεμβασμού. Αυτόν τον δρόμο πορευόταν νέος ο Τραυλαντώνης, όπως διαβάζομε στο έργο του *Διετής Θητεία*. «*Το μεγαλειώδες εσπερινόν λυκόφως και της λίμνης η παντελής ακινησία καθίστων τον περίπατόν μου εκείνον πολύ μελαγχολικόν. Ήμην κατά το σύνηθες μόνος. Προυχώρουν εις τον στενόν δρόμον τον κρεμάμενον εν μέσω του ουρανού και της θαλάσσης*».

Σ' αυτό το περιβάλλον του Μεσολογγίου μεγάλωσε ο Τραυλαντώνης. Τον συναντούμε ως Χρυσικόπουλον στα μαθητολόγια του Γυμνασίου Μεσολογγίου 1879-1880 στην Β' τάξη με βαθμολογία «Κάλλιστα». Με το όνομα Χρυσικόπουλος θα πάρει αργότερα και το Δίπλωμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με «Άριστα». Στην Στρατολογική Υπηρεσία όμως φέρεται εγγεγραμμένος ως Τραυλαντώνης (ίσως παρόνομα), και το όνομα αυτό θα διατηρήσει στην κατοπινή επαγγελματική του σταδιοδρομία και τη λογοτεχνία. Θα υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία ως έφεδρος αξιωματικός και από τις αναμνήσεις της περιόδου αυτής θα προέλθει το χαριτωμένο έργο του *Διετής Θητεία*. Με το απολυτήριο του στρατού και το δίπλωμα της Φιλο-

σοφικής είναι έτοιμος *«να εισέλθει εις τον αγώνα της αυθυπαρξίας»*, όπως γράφει ο ίδιος.

Ακολουθεί τον εκπαιδευτικό κλάδο που τον υπηρέτησε υποδειγματικά, όπου και αν ετάχθη. Νέος, στην αρχή της σταδιοδρομίας του, τον Ιανουάριο του 1897 (σημαδιακό έτος για την ελληνική Ιστορία) βρέθηκε υπηρεσιακώς στην πόλη Μερσίνα της Μικράς Ασίας, τότε που ήκμαζαν οι ελληνικές κοινότητες. Εκεί, στη γιορτή των Τριών Ιεραρχών, εξεφώνησε λόγο εορταστικό σημαντικότητας. Στο λόγο του βλέπει κανείς τις γνώσεις του, τον πατριωτισμό και τον ενθουσιασμό του και διακρίνει τον εκπαιδευτικό που θα λαμπρύνει την Ελληνική Παιδεία.

Η υπηρεσιακή του σταδιοδρομία, αλλά και οι συνεχείς επιστρατεύσεις των επόμενων χρόνων τον έφεραν σε πολλές πόλεις και χωριά της Ελλάδος. Μετά τον πόλεμο του 1897 υπηρετεί στη Ζωσιμαία Σχολή των Ιωαννίνων, όταν η πόλη ήταν ακόμη τουρκική. Αργότερα πηγαίνει καθηγητής στο Πύργο Ηλείας και το 1911 στο Αίγιο με Γυμνασιάρχη τον Γρυπάρη. Προήχθη στη θέση του Γυμνασιάρχη και αργότερα, όταν έγινε σχολικός επιθεωρητής, μετέβη στην Κέρκυρα. Εκεί έζησε κοντά στην αγαπημένη του μητέρα και την αδελφή του Βασιλική, σύζυγο του Κερκυραίου φαρμακοποιού Στέλιου Μαναροζίτη.

Ο Τραυλαντώνης ως εκπαιδευτικός άσκησε το έργο του με έμπνευση, υποδειγματικά. Όσοι υπήρξαν μαθητές του δεν ξέχασαν ποτέ την διδασκαλία του (*Νέα Εστία* 1943). Πίστευε στην Παιδεία και υπηρετούσε την εκπαίδευση ως αποστολή. Έταξε τον εαυτό του στη μόρφωση της ελληνικής νεότητας. Αναγνωρίζεται η αξία του και μόλις συστήθηκε το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (1914) αποτέλεσε μέλος του με διακεκριμένους συνεργάτες. Με τη διδακτική πείρα που διέθετε κομίζει νέες ιδέες και προσπαθεί να αναμορφώσει τα Νεοελληνικά Αναγνωστικά. Οι εισηγήσεις του προς το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ήσαν πραγματικά πρωτοποριακές. *«Λεν πρέπει, γράφει, μετά τόσης στυγνής αυστηρότητας να αποκλείεται εκ των συλλογών των Αναγνωστικών, παν λογοτέχνημα χειριζόμενον το θέμα των σχέσεων των δύο φύλων, αρκεί να το χειρίζεται μετά τέχνης αληθούς, ανωτέρας πάσης υλικής πνοής, όπως το χειρίζεται η αληθής τέχνη, η και τα ταπεινότερα και τα χυδαιότερα εξευγενίζουσα»*. Ο Τραυλαντώνης ζητούσε την ανύ-

ψωση των νέων προς την αλήθεια της ζωής. Για τούτο ζητούσε την ανάγκηνη πνευματικής τροφής των νέων απ' ευθείας από τις πηγές.

Η ταχεία άνοδος του Τραυλαντώνη και οι προσοδευτικές αντιλήψεις του γεννούν αντιδράσεις. Κατηγορήθηκε ότι δεν είχε πτυχίο! Πτυχίο στο όνομα Τραυλαντώνης δεν υπήρχε και για τούτο καλείται να απολογηθεί! Αποδεικνύεται γρήγορα η ταυτότητα των ονομάτων και εισπράττει την συγγνώμη του Υπουργού. Αργότερα διετέλεσε και Πρόεδρος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου μέχρι το 1926 οπότε παραιτήθηκε, πολύ πριν φθάσει στο όριο ηλικίας. Έμμεσος και εύσχημος ο λόγος που τον ανάγκασε σε παραίτηση. Δεν είχε σπουδές στο εξωτερικό που κρίθηκαν απαραίτητες για τη θέση αυτή. Δεν είχε σπουδές στην Ευρώπη, γιατί πέρασε τη ζωή του μορφώνοντας τα παιδιά της Ελλάδας.

Παραιτήθηκε, αλλά πικράθηκε πολύ. Έκτοτε έζησε στην Αθήνα, στη συνοικία Ζωγράφου, χωρίς οικογένεια, με το Μεσολόγγι και τα παιδιά της αδελφής του στην καρδιά του. Έζησε αθόρυβα και απλά, με συντροφιά τους τόμους των βιβλίων του και τη λάμπα του πετρελαίου να φωτίζει τις ώρες της περισυλλογής του.

Ο Τραυλαντώνης υπήρξε πολύπλευρη προσωπικότητα. Είχε ευρεία αντίληψη, οξεία κριτική ικανότητα, άνεση γραφής, πηγαία αίσθηση του κωμικού και ευφράδεια λόγου. Ήταν φιλόλογος εξαιρετικός, ελληνιστής και λατινιστής, επίσης ιστορικός εμβριθής, γνώστης τριών ξένων γλωσσών, (γαλλικής, ιταλικής και γερμανικής).

Μεγαλόσωμος, στρογγυλοπρόσωπος με μεγάλα φωτεινά μάτια, ήταν η μετριοφροσύνη προσωποποιημένη. Μετριοφροσύνη που πήγαζε όχι από δειλία αλλά από εξαιρετική καλοσύνη και ανθρωπιά. Γι' αυτό, ίσως, δεν ήταν αρκετά διεκδικητικός. Θα μπορούσε να αξιώσει Πανεπιστημιακή έδρα. Δεν το επεδίωξε. Αντίκριζε τα πάντα με τη χαρακτηριστική του μετριοφροσύνη.

Όταν ο εκπρόσωπος της Σοβιετικής τότε Πρεσβείας τον επισκέφθηκε και του ζήτησε να μεταφρασθεί το έργο του *Ηλιοστάλαχτη* στα ρωσικά απάντησε: «Υπάρχουν τόσα αριστουργήματα της ελληνικής λογοτεχνίας, του Παπαδιαμάντη, του Καρυαβίτσα τα οποία πρέπει να γνωρίσετε». Φυσικά η άδεια δόθηκε και το έργο μεταφράστηκε. Σημειώνω ότι μεταφράστηκαν γαλλικά τα *Μικρόβια* στα «Les Oeuvres Libres» το 1931, επίσης το *Γαμπρός ζωγραφιστός*

γαλλικά και μερικά αγγλικά στο *The Sun*. Δεν θέλησε ούτε καν να σκεφθεί για την υποψηφιότητα του Ακαδημαϊκού στην οποία τον προέτρεπε ο Ροδάς. Την απέκρουσε λέγοντας: «ο Μελάς κατά την γνώμην μου έχει σοβαρότερο έργο». Το 1931 τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών με το βραβείο «Βικέλα» το οποίον δέχτηκε με απλότητα. Υπήρξε μέλος της «Ενώσεως Ελλήνων Λογοτεχνών».

Ο Τραυλαντώνης γράφει κάπου ότι «για να νοιώση κανείς και να αισθανθή τέλεια το έργο ενός λογοτέχνη πρέπει να γνωρίζει και την ζωήν του». Διεξήλθαμε την διαδρομή της ζωής του. Ας παρακολουθήσουμε και την λογοτεχνική παρουσία του. Ο Τραυλαντώνης παρουσιάζεται στα γράμματα με την *Διετή Θητεία*, καρπό της στρατιωτικής του ζωής. Δημοσιεύεται σε συνέχειες στο *Άστυ* του Άννινου το 1892. Να πώς αναγγέλλει η εφημερίδα τη δημοσίευση του έργου: «*Εντυπώσεις γραφείσαι υπό του εκ Μεσολογγίου νεαρού διδάκτορος της φιλολογίας κ. Αντ. Τραυλαντώνη εις γλώσσαν ανθηράν και απείριπτον, ειλημμένα δε εκ του φυσικού χωρίς υπερβολάς και φαντασιώδη γεγονότα, είναι εις άκρον ενδιαφέρουσαι, ποικιλώταται δε εις την ανέλιξιν σκηρών και επεισοδίων*».

Η συγγραφική δράση του Τραυλαντώνη διήρκεσε περίπου 40 χρόνια και κατέλειπε τους εξής τόμους διηγημάτων:

Τόμος Α' 1921 περιλαμβάνει σε επανέκδοση και την *Εξαδέλφη*. Τόμος Β' 1922 *Η Κρουσταλλένια και άλλα διηγήματα*. Τόμος Γ' 1923 *Η Ηλιοστάλλαχτη*. Τόμος Δ' 1925 *Τρεις Λόγοι*. Τόμος Ε' 1930 *Απολογία Μισανθρώπου* και άλλα διηγήματα. Τόμος ΣΤ' 1935 *Λεηλασία μιας ζωής*, μυθιστόρημα.

Επίσης είχε δημοσιεύσει πολλά, είτε με το όνομά του είτε με το ψευδώνυμο Κλεάνθης, στον *Παρνασσό*, περιοδικό του ομώνυμου Συλλόγου, την *Τέχνη*, την *Εθνική Αγωγή*, τα *Γράμματα Αλεξανδρείας*, στην *Κυριακή του Ελεύθερου Βήματος*, όπου δημοσιεύθηκε το μυθιστόρημα η *Κόρη του Προδότη και άλλου*. Επίσης κατέλειπε πολλά ανέκδοτα έργα.

Μετά τον θάνατό του από τα ανέκδοτα έργα του δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Νέα Εστία* το σχεδόν τελειωμένο μυθιστόρημά του *Λουκάς Σαματάς*. Τα υπόλοιπα εξακολουθούν να μένουν άγνωστα και αδημοσίευτα. Ο Θ. Ξύδης που τα κατέγραψε (*Νέα Εστία*, 1943) μας πληροφορεί ότι παρουσιάζουν ενδια-

φέρων και είναι ωριμότητα. Μεταξύ αυτών είναι το μυθιστόρημα *Η πατρική θυσία* βασισμένο σε πληροφορίες από τον Αππιανό, τον Πλούταρχο και τον Αρριανό, και η τραγωδία *Το τέλος του Ωραίου*. Επίσης αξιοπρόσεκτα είναι τα διηγήματα: *Ο θησαυρός μου*, *Πετρέλαιο - πετρέλαιο*, *ο Τροχός της τύχης*.

Διαφορετική εικόνα θα έδινε ο Τραυλαντώνης εάν επιμελείτο και τελείωνε το έργο του, ειδικά αν τελείωνε τα θεατρικά του έργα.

Στα χρόνια της δημιουργικής δράσης του Τραυλαντώνη συνέβησαν σημαντικά πολεμικά και πνευματικά γεγονότα και σημειώθηκαν ιστορικές αλλαγές. Τέσσερα χρόνια πριν από την *Διετή Θητεία* έχει εκδοθεί το 1888 το *Ταξίδι μου* του Ψυχάρη που ανέτρεψε τα καθιερωμένα της γλώσσας και δημιούργησε αντιδράσεις. Το γλωσσικό ζήτημα οδήγησε σε διαφοροποίηση του ελληνικού πνευματικού κόσμου. Από την μια οι δημοτικιστές -με πρωτεργάτη τον Παλαμά- και από την άλλη οι καθαρευουσιάνοι -Μιστριώτης. Αποτέλεσμα συγκρούσεις και διαμάχες για το γλωσσικό ζήτημα. Ο Τραυλαντώνης πορεύεται προς την Δημοτική. Τα πρώτα έργα του (*Διετής Θητεία - Ολυμπία*) τα έγραψε στην καθαρεύουσα. Έκτοτε διαπιστώνει την ευελιξία της Δημοτικής και την παραστατικότητα της και την υιοθετεί. Μια δημοτική στρωτή, ευχάριστη που διαβάζεται και σήμερα, ζωντανή και νέα.

Ο Μαβίλης, σε γράμμα του προς τον Παλαμά στις 5 Ιουλίου 1902, μεταξύ των οπαδών της δημοτικής και ενδεχομένως ιδρυτών και συνεργατών περιοδικού «Εθνικής Γλώσσας» αναφέρει και τον Τραυλαντώνη. Και ο Παλαμάς τον συναριθμεί μεταξύ των επιφανέστερων πεζογράφων μας.

Αμοιβαία η εκτίμηση: Ο Τραυλαντώνης έγραφε για τον Παλαμά: «Ο Κ. Παλαμάς πρωτοστάτει πάντοτε εις πάντα αγώνα υπέρ του ωραίου και του δικαίου με νεανικήν ορμήν» (*Εκπαιδευτικά Χρονικά*, 1936).

Ο Τραυλαντώνης είναι δημοτικιστής χωρίς ακρότητες! Χρησιμοποιεί προ πάντων στα νεώτερα έργα του ωραία δημοτική με μερικές ιδιωματικές εκφράσεις ή λέξεις για να προσδώσει ζωνρότητα στο κείμενο .

Οι ιδέες του Τραυλαντώνη για την λογοτεχνία παρουσιάζουν ακολουθία με τον ηθικό χαρακτήρα του. Παιδαγωγός με την ευρύτερη σημασία έβλεπε μέσα από το έργο του δημιουργού, του συγγραφέα την ευθύνη απέναντι

στον άνθρωπο. Πίστευε στην ηθική εξύψωση του ανθρώπου και την εξυψωτική αποστολή της τέχνης.

Ο Τραυλαντώνης έγραψε από το περίσσευμα της καρδιάς του. Παρ' όλο που διέθετε σπουδαία μόρφωση, η καρδιά του στρέφεται προς τους ανθρώπους της επαρχίας. Μεγάλωσε στην αστική κοινωνία του Μεσολογγίου και γνώρισε την επαρχία. Γνώρισε τον δάσκαλο, γιατί τον έζησε. Ντύθηκε το χαλί σε όλες τις επιστρατεύσεις και τις περιπέτειες της εποχής του. Έχει γνωρίσει την ατέλεια του ανθρώπου, αλλά δεν αποθαρρύνεται. Προσπαθεί με το χιούμορ να δείξει τα αδύνατα σημεία ή με την καυστική σάτιρα να καυτηριάζει ελαττώματα. Οι ιστορίες αυτές της ζωής που αφορούν απλούς ανθρώπους έχουν αποδοθεί παραστατικά, αδρά, με ευαισθησία και ειλικρίνεια. Υπάρχει διάχυτο το χιούμορ, η ειρωνεία και η δραματικότητα, αλλά και η ζωντανή αφήγηση και η βαθύτερη αγάπη για τον άνθρωπο. Η τέχνη του Τραυλαντώνη έχει την δύναμη να δείχνει αληθινούς τους ανθρώπους που περιγράφει. Αναγελά καταστάσεις γιατί αισθάνεται ότι ήθελε να κλάψει γι' αυτές. Είναι πικρα συσσωρευμένη για τα άσχημα της ζωής. Μερικές φορές όμως η πικρία του τον ωθεί στην υπερβολή και ζημιώνει την πρόθεσή του. Έτσι, τύποι σαν τον «Γουριτζάνζανο» (*Κρουσταλλένια*) δεν μας κερδίζουν ή τον «Βαζούρα» στην *Μονομαχία*.

Αν πλησιάσουμε τα έργα του θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε τα εύθυμα χαριτωμένα διηγήματά του, μικρές πινελιές αληθινής ζωής, απολαυστικά στη ζωντανία τους, που τέρπουν με την ευρηματικότητά τους ή αποδοκιμάζουν ελαττώματα με την καυστική σάτιρα. Ας δούμε μερικά: «Φούρνος Πρωτοφανής» όπου το τέλος είναι αναπάντεχο και θα καταπλήξει την συντροφιά των γυναικών που το ακούνε. «Δόκτωρ Φούσιας» με σαρκαστικές παρατηρήσεις για την κενότητα των ανθρώπων που παρουσιάζονται σημαντικοί χωρίς να είναι. «Τρεις πήγες στον Παράδεισο» μια ηπειρωτική παράδοση και το δαιμονικό «Καταμεσήμερο στο Πηγάδι», που σαρκάζει την γυναικεία απιστία (Μεταφράστηκε Γαλλικά). «Το μπαούλο ή την νύφη», «Χριστούγεννα του Αμερικάνου», που κάνουν μισητή την μετανάστευση, «Γα μικρόβια» με μια αίσθηση του χιούμορ ανώτερη, διήγημα δυνατό, «Τ' αληθινά», «Η Μονομαχία» και ακόμη η «Απολογία μισανθρώπου» με φιλοσοφικό υπόβαθρο και βαθύτερη ψυ-

χολογική παρατήρηση. Τέλος στην «Ηλιοστάλαχτη» η κοινωνική και πολιτική σάτιρα είναι φανερή. Παρουσιάζει την ταπεινή συμπεριφορά του μνηστήρα της κόρης (Ηλιοστάλαχτη), ο οποίος εξαρτά την ανάδειξή του από τους κομματικούς δεσμούς και τελικά απομακρύνεται από εκείνην. Η μορφή του διηγήματος είναι επιστολές της ηρωίδος προς τον συγγραφέα. (Μεταφράστηκε στα Ρωσικά).

Αξιόλογα είναι και τα ιστορικά διηγήματα του Τραυλαντώνη, καθώς παρουσιάζει τους ήρωές του να κινούνται με άνεση στο περιβάλλον τους. Εκεί οι ιστορικές γνώσεις του διευρύνονται. Στον «Πολυέλαιο των Βουρβώνων» ιστορεί τις περιπέτειες του πολυελαίου, ο οποίος για αλλού προοριζέτο κι αλλού κατέληξε. Στον «Γαμπρό ζωγραφιστό» αναφέρεται στον Βύρωνα, όταν ήλθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα, κι έζησε για λίγο στα Γιάννενα του Αλή πασά. Η αθώα κόρη (Πάτρα) θα μείνει σ' όλη της τη ζωή αιχμάλωτη από το αίσθημα που δοκίμασε αντικρίζοντας τον Βύρωνα μια και μόνη φορά. (Μεταφράστηκε στα Γαλλικά). Σημειώνω και το διήγημα «Σωστοί στο μέτρο». Δεν εκθέτει ιστορικά γεγονότα, παρουσιάζει όμως πώς βίωσε η ελληνική οικογένεια το ιστορικό γεγονός του ηρωικού θανάτου.

Ενδιαφέροντες είναι επίσης από απόψεως ιστορίας οι τρεις λόγοι που δημοσίευσε -πολύ αργότερα από την εκφώνησή τους- στο μικρό κομψό βιβλίο με τίτλο *Τρεις Λόγοι* (1925) - χωρίς καμία αλλαγή. Σημαντικότετος είναι ο Πανηγυρικός για τους Τρεις Ιεράρχες, που εκφωνήθηκε το 1897 στην πόλη Μερσίνα της Κιλικίας, τους Σόλους της αρχαιότητας. Εκεί νεότερος -όπως προαναφέραμε- στην αρχή της σταδιοδρομίας του, σηματοδοτεί τον λόγον του με το απολυτίκιον των Τριών Ιεραρχών και έτσι εισάγεται στο θέμα του. Θεωρεί τους Τρεις Ιεράρχες ως κρικό που ένωσε τον Ελληνικό και τον Χριστιανικό κόσμο και την Μικράν Ασίαν ως τον τόπον στον οποίον επετεύχθη η σύγκλιση. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι η καθαρεύουσα, ωραία στην παραστατικότητά της, και ο πλούτος των ιστορικών γνώσεών του είναι πράγματι εντυπωσιακός. Ο δεύτερος λόγος με κοινωνικό περιεχόμενο εκφωνήθηκε στο Αίγιο το 1911 για τα εγκαίνια της Σχολής του Λαού και ο τρίτος στο μνημόσυνο για τους πεσόντες στο Σομόκοβο.

Το ρόλο του παιδαγωγού επιτελεί ο Τραυλαντώνης με το άρθρον του «Ο Ψυχάρης εις την Ελληνικήν Διανόησιν». Τονίζει τα δημιουργικά στοιχεία του έργου του Ψυχάρη, υποδεικνύει τα τρωτά σημεία και διατυπώνει την κρίση: «Ο Ψυχάρης γράφων ελησμόνει πολύ συχνά τον λαόν προς ον απευθύνετο, ενώ ουδέποτε ελησμόνει τους οπαδούς του» (Περιοδικό *Πειθαρχία* 1929). Η μεγάλη μελέτη του Τραυλαντώνη για τον Ερωτόκριτο είναι υποδειγματική. Κατ' αρχάς ασχολείται με τις τοπικές λογοτεχνίες ώστε να τοποθετήσει το έργο, προχωρεί στον ποιητή του έπους, αναλύει και ερμηνεύει το ποίημα και χαρακτηρίζει τα πρόσωπα (*Εκπαιδευτικά Χρονικά*, τεύχη 26 - 27 - 28 - 29, 1926).

Τα έργα του Τραυλαντώνη έχουν αρχιτεκτονική: πρόλογο- κύριο μέρος - επίλογο. Έχουν εσωτερική συνοχή και διαγράφονται ευκρινώς. Ο διάλογος υπάρχει σχεδόν σε όλα τα λογοτεχνικά έργα του. Ρέει αβίαστα και φυσικά. Περιέχει κάποτε ιδιωματικές λέξεις που του προσδίνουν ζωηρότητα. Ειπώθηκε πως αν έγραφε θεατρικά έργα θα μπορούσε να επιτύχει πολλά. Έκανε κάποια προσπάθεια, αλλά έμεινε ημιτελής. Χαρακτηριστικό στα έργα του είναι ότι την δράση διηγείται είτε ο ήρωας του έργου σαν ανάμνηση (*Κρουστελλένα - Εξαδέλφη*), είτε τρίτος (Αγγελής στη *Λεηλασία μιας ζωής*) με τα δικά του λόγια και την ακούμε. Η δράση προχωρεί προς την λύση και την παρακολουθεί ο αναγνώστης και συμμετέχει είτε με λύπη είτε με αίσθημα ικανοποίησης, αλλά πολλές φορές ο λόγος του γίνεται σάτιρα που καυτηριάζει ελαττώματα ή καταστάσεις.

Τον Τραυλαντώνη γοητεύει ιδιαίτερα η ανάλυση της γυναικείας ψυχής. Οι περισσότερες γυναίκες στα έργα του έχουν ηθική ευαισθησία, και όλες - εκτός από τις ηλικιωμένες- είναι όμορφες. Τις περιγράφει με ζωντάνια και λεπτομέρεια. «Όλες τις ομορφιές τις βλέπει και τις αισθάνεται ξεχωριστά. Και την κλασική που θυμίζει την Αρχαία Ελλάδα και τα αγάλματα (*Ηλιοστάλαχτη*) και την χαριτωμένη που θυμίζει Δύση (όπως η *Εριφύλη*) και την γοητευτική με το πάθος και το ένστικτο (όπως η *Νένω*) μα προ παντός την ομορφιά την πνευματική, ουρανόφθαλμη και αγαθή (όπως *Κούλα - Κρουσταλλένα*)» γράφει ο Τέλος Άγρας (*Νέα Εστία* 1943).

Και στην διαδρομή της ζωής ο έρωτας ξεπετάγεται παντοδύναμος. Έτσι τον αντικρίζει ο Τραυλαντώνης, ως κινητήρια δύναμη και δημιουργό της ζωής.

Και πορεύεται ο Τραυλαντώνης ακολουθώντας τον δρόμο που οδηγεί από την περιγραφική στην ψυχογραφική ηθογραφία, (*Απολογία Μισανθρώπου - Δεηλασία μιας ζωής*).

«Η ηθογραφία του Τραυλαντώνη, όπως και του Παπαδιαμάντη, του Καρκαβίτσα και μερικές σελίδες χωριάτικης ζωής του Θεοτόκη ήταν ό,τι γνήσιο και ωραίο μπορούσε να αξιώσει η νεοελληνική πεζογραφία την εποχή αυτή». (Χουρμούζιος *Νέα Εστία* 1943).

Αν προχωρήσουμε στα εκτενέστερα διηγήματα του Τραυλαντώνη - νουβέλες- θα σταθούμε στο Μεσολογγίτικο έργο του η *Εξαδέλφη*. Στην *Εξαδέλφη*, μια παθητική ιστορία έρωτα, η ηρωίδα του έργου, η πανέμορφη Νένω «που άλλοι τσ' έφκιαναν τραγούδια, άλλοι ποιήματα, κι άλλοι κλαίγανε δια δαύτην» έχει όλη την χάρη και την ιδιοτροπία της γυναικείας φιλαρέσκειας. Είναι μια ιστορία που ξετυλίγεται στη λιμνοθάλασσα, στον Σχοινιά, στη Θόλη και στον Λούρο. Το διήγημα δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο *Άστυ* με το ψευδώνυμο Κλεάνθης. Αργότερα εκδόθηκε από τον συγγραφέα σε βιβλίο (1912). Άρεσε πολύ στους αναγνώστες και κρίθηκε ευνοϊκότατα από τους κριτικούς της εποχής, αλλά και σήμερα γοητεύει. Ο Ροΐδης έγραψε: «η *“Εξαδέλφη”* του Τραυλαντώνη είναι το πρώτο ελληνικό διήγημα που διάβασα ως το τέλος». Και ο Ροΐδης ήταν φειδωλός στους επαίνους.

Την ιστορία, διηγείται ο Φανής, το φαρόπουλο, στον συγγραφέα την ώρα που ο *«μαΐστρος εφούσκωνε το μεγάλο πανί και το πριάρι πετούσε στον αφρό και επέφλαζε το κύμα στη χαμηλή την πλώρη»*.

Η παρουσίαση της ψυχής του Φανή από τον συγγραφέα είναι εξαιρετική, όπως εξαιρετική και η περιγραφή της ιδιότροπης και φιλάρεσκης Νένως. Και η δράση προχωρεί μέσα από ποιητική ατμόσφαιρα σ' έναν πονεμένο, απαγορευμένο –ήταν πρώτα εξαδέλφια- νεανικό έρωτα με θαυμάσιες περιγραφές. Ο Φανής αφοσιώνεται *«με καρδιά γεμάτη αγάπη, λατρεία, αθωότητα»*. Αισθάνεται αμαρτία όταν γονατιστός στο εικόνισμα της Παναγίας παρακαλεί *«να φυλάγει την Νένω του»*. Όμως το ερωτικό αίσθημα έχει φουντώσει. *«Μου φανόταν πως ήξεραν την αγάπη μου όλα, τα πάντα, η θάλασσα, τ' αστέρια, οι γυαλοί, τα ψάρια, τα φύκια, τα χαμόκλαδα και τα ξηρά καλάμια που είναι στρωμένα στο νησί. Και πως την αγάπαγαν όπως κι εγώ»*. Η Νένω αγάπησε κι αυτή τον Φανή εγωιστικότερα και

ζηλότυπα, τον πρόδωσε όμως όταν η φιλαρέσκειά της εντυπωσιάστηκε από τα λόγια ενός γιατρού. Ο Φανής βρίσκει την δύναμη ν' απομακρυνθεί για να την νοιώθει ευτυχισμένη, ώσπου έρχεται η κάθαρση, η τρομερή κι αβάσταχτη. Σήμερα φαίνεται υπερβολικά τρομερή η κατάληξη του διηγήματος. Ας μην ξεχνούμε την εποχή του.

Από πληροφορία του Μεσολογγίτη δικηγόρου κ. Μπαγιώργα έμαθα ότι ο Τραυλαντώνης συνέλαβε την υπόθεση της *Εξαδέλφης* όταν δέχτηκε πρόσκληση στην πελάδα του Σούστα -ενός έξοχου ελληνοδιδάσκαλου συνομήλικου του Παλαμά- και ακολούθησε διαδρομή με γάιτα στην Λιμνοθάλασσα όταν ο ήλιος έγερνε στη Δύση. Από παλιά Μεσολογγίτισσα πληροφορήθηκα ότι ο Τραυλαντώνης αγάπησε μακρινή συγγενισιά του που δεν την παντρεύτηκε. Πιστεύω ότι η *Εξαδέλφη* είναι βιωματική εμπειρία του συγγραφέα. Και διερωτώμαι μήπως τον ακολούθησε μέχρι τέλος της ζωής.

Στο άλλο Μεσολογγίτικο διήγημα, τον «Καψοπόδαρο», η νεαρή Κούλα είναι η προσωποποίηση της ηθικής τελειότητας. «*Κανείς δεν την γνώριζε χωρίς να την αγαπήσει, ούτε νέος ούτε γέρος, ούτε αρσενικός, ούτε θηλυκός*». Η ύπαρξή της, η αβρότητα και η ευαισθησία της, έφερε ριζική αλλαγή στον Καψοπόδαρο, τον δάσκαλο. Εκείνος ψηλός, αδύνατος, αδιάφορος και φιλάργυρος, «αφωρισμένος εξηνταβελόνης», όπως τον προσονόμαζαν οι μαθητές του όταν τους έδερνε, άρχισε να μαλακώνει από την παρουσία της Κούλας στην τάξη. Αλλάζει, γίνεται προσιτός, ευπρεπισμένος αυτός ο ατημέλητος, δεν δέρνει πια τα παιδιά στην τάξη, ώσπου ο δάσκαλος φθάνει στην αυταπάρνηση, και κλείνει τον κύκλο της ζωής του έχοντας το όραμα της ευτυχίας της νεαρής κόρης. Είναι ωραίο διήγημα, δοσμένο με τέχνη και ζωντανό, με εύθυμα στοιχεία και χαρακτηριστικές απόψεις της τότε επαρχιακής ζωής.

Γυναίκα είναι η ηρωίδα και στο διήγημα η «Κρουσταλλένια» που ξετυλίγεται σε χωριό της Κέρκυρας. Είναι ένα ειδύλλιο που περιγράφει τον αγνό έρωτα ενός ευαίσθητου δασκάλου με σωματικό ελάττωμα και ψυχή τρυφερή, για μια μικρή, έξυπνη, όμορφη κόρη. Παρουσιάζονται δάσκαλοι καλοί και κακοί, ευσυνειδητοί ή μικρόψυχοι, παρελαύνουν χωριάτικοι τύποι με όλη την φτώχεια της εποχής, τύποι μίζεροι, μα και άνθρωποι γεμάτοι αγάπη και συμπαραστάση.

Σ' ένα χωριό της Κέρκυρας ο Σοφοκλής Γραμματίκας, ο καμπούρης δάσκαλος, δέχτηκε στο σχολείο του και περιμάζεψε ένα φτωχό ορφανό την Κρουσταλλένια και την μητέρα της. Νοιώθει, καθώς σ' αυτήν η εξυπνάδα και η νιότη των δεκάξι χρόνων της ανθίζουν, να γεννιέται μέσα του ο έρωτας. Δεν θέλει να φανερώσει τα αισθήματά του. «*Πώς να το φανερώση, αυτός ο Καμπούρης στην άνοιξη της όμορφης κόρης!*». Και αυτοεξορίζεται. Απομακρυνόμενος, μια σκέψη τον ακολουθεί: «*Κι αυτής τι της μέλλεται της άμοιρης*». Είναι αξιοπρόσεκτη η ψυχολογία του δασκάλου καθώς ο ίδιος παρατηρεί και αναλύει τον εαυτό του. Η λύση έρχεται την τελευταία στιγμή ευχάριστη, ύστερα από αγώνιες και περιπέτειες της μικρής Κρουστελλένιας.

Η *Εξαδέλφη*, η *Κρουσταλλένια*, η *Ηλιοστάλαχτη*, χαρακτηρίστηκαν μυθιστορήματα. Είναι μάλλον νουβέλες.

Το μεγάλο μυθιστόρημα του Τραυλαντώνη είναι η *Λεηλασία μιας ζωής* που εκδόθηκε το 1935 από την *Νέα Εστία*. Το μυθιστόρημα αυτό διαβάστηκε πολύ. Ο Τραυλαντώνης γίνεται εδώ κοινωνικός παρατηρητής. Διαπιστώνει κοινωνικές καταστάσεις και αντιλήψεις και διατυπώνει σκέψεις γι' αυτές. Είναι καλός παρατηρητής του καιρού του και φαίνεται ότι έχει ζήσει βαθιά την ελληνική πραγματικότητα. Εξετάζει τον χαρακτήρα του ήρωά του, βλέπει τα δικαιώματα που έχει στη ζωή. Βλέπει την ανάγκη της αλλαγής, αλλά η πραγματικότητα πνίγει κάθε σκέψη για επανάσταση.

Η δράση στο έργο εκτυλίσσεται στην Αθήνα μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Τα πρόσωπα του έργου προσπαθούν να ζήσουν την ζωή του καιρού τους φέροντας όλες τις προλήψεις του παρελθόντος. Κύριο πρόσωπο ο Θεμελής Τράμπας ή Τλημενίδης όπως άλλαξε το όνομά του υπακούοντας στην επιταγή του εξευρωπαϊσμού και της κοινωνικής ανόδου. Δύο αδελφές από τον δεύτερο γάμο του πεθαμένου πατέρα του και η μητριά στηρίζονται επάνω του με όλες τις υλικές ανάγκες και με τις αντιλήψεις του καιρού της. Εκείνος ένας άνθρωπος «*νέος, γερός, έξυπνος, επιτήδειος, καρτερικός στην εργασία και γενικότερα στην πάλη της ζωής*» όπως γράφει ο συγγραφέας, δεν τόλμησε να βαδίσει προς την ευτυχία της προσωπικής του ζωής. Δεν έχει την δύναμη να παραμερίσει τις κοινωνικές συνθήκες που την κυκλώνουν και να πορευθεί προς την ολοκλήρωση της ζωής του.

Στο μυθιστόρημα παρουσιάζεται η αναστατωμένη Αθήνα μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Με πρόσωπα που δεν μπορούν να κατανοήσουν και να προσαρμοσθούν στις νέες καταστάσεις. Παρουσιάζεται η οικογένεια ενώ ο ίδιος ο συγγραφέας στο πρόσωπο του φίλου Αγγελή παρατηρεί, παρακολουθεί, σχολιάζει τη δράση, προσθέτοντας μια εύθυμη νότα στο έργο. Τέλος, ο ήρωας του έργου, ο τραγικός Τλημενίδης, πεθαίνει απογυμνωμένος από κάθε χαρά. Και το μυθιστόρημα αυτό σφραγίζεται με το επίγραμμα: *«Ενθάδε κείται ένας άνθρωπος θλιβερός που είχε όλες τις καλωσύνες και τις ικανότητες του κόσμου, αλλά δεν είχε την ικανότητα να οργίζεται και να επαναστατή όταν έπρεπε».*

Λεηλατήθηκε η ζωή του Τλημενίδη. Μήπως λεηλατήθηκε και η ζωή του Τραυλαντώνη από την υπερβολή της μετριοφροσύνης του, την υπερβολή της υποχωρητικότητας και την έλλειψη πείσματος; *«Απεριόριστη η θέλησή μας μα η δύναμή μας μηδαμινή»* έγραψε στους στοχασμούς του στο περιοδικό *Ζωής Τέχνης*. Στο προλογικό σημείωμα των *Τριών Λόγων* που αναφέρθηκαν χαρακτηρίζει σαν αμαρτία την δημοσίευση, που με δισταγμό απεφάσισε. Αυτή η επιφυλακτικότητα νομίζω ότι ήταν αιτία να μείνει και τόσο έργο ατέλειωτο και αδημοσίευτο, έργο που θα μας έδινε όλην την έκταση της δημιουργικής δύναμης.

Μήπως τον συνθλίβει η συνείδηση της ματαιότητας των ανθρωπίνων πραγμάτων ώστε να θεωρεί μάταια και περιττά πολλά πράγματα και της λογοτεχνικής ακόμη γραφής; Ταλέντο αναμφισβήτητα είχε. Μήπως ο ίδιος μετέτρεψε τη μεγάλη δύναμη του λογοτεχνικού του ταλέντου σε ποίηση πραγματικής ζωής;

Ο Γρυπάρης, όταν συνυπηρετούσαν στο Αίγιο, του έλεγε: *«Εγώ γράφω ποιήματα, σύ όμως ζης ποιητικά».*

Τα χρόνια περνούσαν. Όσπου το 1940 ο θάνατος του αγαπητού ανεψιού του Σταμάτη Μανιαρτζή τον συνέτριψε. Ύστερα οι στερήσεις της κατοχής και η αβιταμίνωση προκαλούν γάγγραινα σε παλαιό τραύμα και αναγκάζονται στον «Ευαγγελισμό» να του κόψουν το πόδι. *«Υπομονή»* -γράφει,- *«κανένα άλλο όπλο δεν έχουν τα γήινα πλάσματα, όταν βρεθούν σε τέτοια παντοδύναμη θεομηνία».* Κατάλαβε ότι θα πέθαινε και αποχαιρέτησε με συγκίνηση τον Μαλακάση, που νοσηλεύοταν βαρύτερα ασθενής στον «Ευαγγελισμό». Εκείνος τον αντχαιρέτησε με το τετράστιχο:

*«Τι λες; Σε μια γάιτα πλιά μπασμένοι
δεν είν' καιρός, προς τον Άη Σώστη να τραβούμε;
Κι' εκεί σαν φθάσουμε άξαφνα να βρούμε
την Εξαδέλφη να μας περιμένει;»*

Πέθανε την ημέρα του Αγ. Αντωνίου το 1943. Ο Δήμος Ζωγράφου παρεχώρησε τάφο τιμής ένεκεν και ονόμασε οδό προς τιμήν του.

Εκείνος έφυγε, το έργο του έμεινε. Στα έργα του Μεσολογγίτη συγγραφέα εκφράζεται ζωηρή και καλοσυνάτη η ανθρωπιά. Ο αναγνώστης έχει συχνά την ευκαιρία να συνειδητοποιήσει την σχέση με την κοινωνία και ενίοτε να συναισθανθεί την ευθύνη του απέναντί της. Το έργο του Τραυλαντώνη είναι από τις ρίζες της λογοτεχνίας μας. Κι' αν άλλη πορεία ακολούθησε η πεζογραφία μας στα νεώτερα χρόνια, οι πνευματικοί δημιουργοί ποτέ δεν αρνούνται την δημιουργία των προγόνων, που άνοιξαν με κόπο και μόχθο τον δρόμο στους νεώτερους.

Ο Κωνσταντίνος Καλλίας, που υπήρξε φίλος του Τραυλαντώνη, τον ονομάζει «*Νέστορα της Ελληνικής πεζογραφίας*» (*Ευβοϊκά Γράμματα*, 1944). Και ο Πέτρος Χάρης έγραψε ότι άφησε έργο μεγαλύτερο από την φήμη του (*Νέα Εστία*, 1943). Τέλος ο Χουρμούζης στη θαυμάσια κριτική του για τον Τραυλαντώνη, στο αφιέρωμα της *Νέας Εστίας* (1943) καταλήγει: «*Ο Τραυλαντώνης, μας λένε όσοι τον γνώρισαν, υπήρξε ένας καλός, κάλλιστος άνθρωπος, ένας καλός, κάλλιστος δάσκαλος. Ας γίνη τρίπτυχη η ωμολογημένη καλοσύνη: Ο Τραυλαντώνης υπήρξε ένας καλός, καλύτερος ίσως απ' ότι τον πιστεύαμε λογοτέχνης*».

Μετά τον θάνατό του, έργα του επανεξεδόθησαν επανειλημμένως από διάφορους εκδοτικούς οίκους: Νέα Εστία - Γαλαξίας - Κάκτος - Νεφέλη. Έτσι τελειώνει η ιστορία της ζωής του και του έργου του. Σε μας μένει η εκπαιδευτική προσφορά του και η γλυκύτητα της λογοτεχνικής δημιουργίας του. Μας μένει η παντοτινή γοητεία της *Εξαδέλφης*. Θα την φανταζόμαστε πάντα απόμακρη να λικνίζεται πανέμορφη στα ήρεμα νερά της Μεσολογγίτικης Λιμνοθάλασσας.

ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ (1869-1943)

Εισαγωγικό Σημείωμα

Ο Μιλτιάδης Μαλακάσης, ποιητής από τους σημαντικότερους του νεοελληνικού λυρισμού, γεννήθηκε στο Μεσολόγγι. Καταγόταν από οικογένεια αγωνιστών του Εικοσιένα με πολύ πλούτο και άνεση, που του εξασφάλισε μια ζωή αφιερωμένη στην τέχνη και τη μάθηση κι απαλλαγμένη από βιοποριστικές έγνοιες.

Τελειώνοντας τις εγκύκλιες σπουδές του στο Μεσολόγγι ήρθε στα 1888 στην Αθήνα και γράφτηκε στη Νομική Σχολή, την οποία όμως δεν τελείωσε ποτέ, καθώς ήταν αφοσιωμένος στην ποίηση από τα εφηβικά του χρόνια. Το 1897 γνωρίστηκε με τον ελληνογάλλο ποιητή Ζαν Μωρεάς που είχε έρθει τότε στην Αθήνα, κι η γνωριμία αυτή στάθηκε αποφασιστική για την ποίησή του και τη μετέπειτα πορεία του. Ο Μωρεάς που συγκινήθηκε από το ταλέντο του νεαρού ποιητή μετάφρασε δύο ποιήματά του και τα δημοσίευσε στη Γαλλία.

Αργότερα έμελλε και να συγγενέψει μαζί του, όταν το 1908 παντρεύτηκε την κόρη του γνωστού πολιτικού και πρωθυπουργού Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, πρώτη εξαδέλφη του Μωρεάς. Απ' το 1909 ως το 1915 εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στο Παρίσι και ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη, στο Μόναχο κι αλλού.

Στο μεταξύ είχε αναπτύξει στην Ελλάδα μια πνευματική δραστηριότητα. Είχε ιδρύσει μαζί με τον Κ. Χατζόπουλο και τον Λάμπρο Πορφύρα την εταιρία «Εθνική Γλώσσα» (1904) που έκανε συστηματικούς αγώνες για την προβολή και την καθιέρωση της Δημοτικής, κι είχε δημοσιεύσει αρκετά ποιήματά του στον *Νουμά*, το περιοδικό των δημοτικιστών.

Το 1917 διορίστηκε κοσμήτορας (στη συνέχεια έγινε και διευθυντής) στη βιβλιοθήκη της Βουλής.

Ο Μαλακάσης γνώρισε από νωρίς τη γενική αναγνώριση, και το 1924 τιμήθηκε με το Εθνικό Αριστείο Γραμμάτων. Στη λογοτεχνία πρωτοεμφανίστηκε απ' το περιοδικό *Εβδομάς* το 1885, με τα αρχικά Μ.Μ. Συστηματικότε-

ρα όμως άρχισε να δημοσιεύει ποιήματα, πεζά και άρθρα στην *Εστία* και σ' άλλα περιοδικά κι εφημερίδες από το 1892 και ύστερα.

Ο Μαλακιάσης είναι ελευθερωμένος από σχολές και τεχνοτροπίες, αν και είναι βέβαια φανερή στο έργο του η επίδραση του Jean Moreas. Βασικά χαρακτηριστικά της ποίησής του, που τη διαποτίζει μια απαισιόδοξη διάθεση, είναι η στιχουργική επιδεξιότητα και η μουσική αίσθηση. Πιο ρωμαλέα γίνεται η ποίησή του, όταν εμπνέεται από το Μεσολόγγι. Στα ποιήματα αυτά κυριαρχεί η νοσταλγία και το όραμα ενός κόσμου που έχει χαθεί. Γι' αυτό αν και πολλά από τα πρόσωπα που παρουσιάζονται, όπως ο Τάκης Πλούμας και ο Μπαταριάς, είναι μορφές ατομικές, εντούτοις ξεχωρίζουν κι εκφράζουν το ήθος και τον τρόπο ζωής του ελληνικού λαού κατά την πρώτη περίοδο μετά την επανάσταση του 1821. Ο αφηγηματικός τόνος, που κυριαρχεί στα ποιήματα αυτά, θυμίζει το δημοτικό τραγούδι. Κι όπως έχει γραφτεί, ο ποιητής είχε την τόλμη να βάλει στην ποίησή του πράγματα και ανθρώπους με τα ονόματά τους, που ήταν αντιπονητικά, αλλά εναρμονίστηκαν μέσα στον επικό και αφηγηματικό τόνο του κάθε ποιήματος.

Ορισμένοι μελετητές επέκριναν τον Μαλακιάση υποστηρίζοντας ότι είναι κατ' εξοχήν «τραγουδιστής», ο στίχος του κυλά αυθόρμητος, χωρίς προβληματισμούς, χωρίς να αποζητά ένα βάθος λυρικό. Ο ποιητής εκφράζει προσωπικά συναισθήματα αδιαφορώντας για τα δεινά του ανθρώπου και της Ελλάδας.

Το έργο του: Όσο ζούσε, τύπωσε τα ποιητικά βιβλία: *Συντρίμματα* (1898, με χρονολογία 1899. β' έκδ. 1924, συμπληρωμένη με μια σειρά από μεσολογγίτικα ποιήματα), *Ωρες* (1903), *Η Κυρά του Πύργου* (1904, έμμετρο παραμυθόδραμα, δημοσιευμένο αρχικά στα *Παναθήναια*, τόμος Ζ', και κατόπιν χωριστά), *Πεπρωμένα* (1909. β' εκδ. 1925, μαζί με την *Κυρά του Πύργου*), *Ασφόδελοι* (1918), *Μπαταριάς – Τάκης Πλούμας – Μπάϊρον* (πλακέτα 1920), *Αντίφωνα* (1931), *Ερωτικό* (1939). Μετέφρασε επίσης τις *Στροφές* του Jean Moreas (1920). Μετά το θάνατό του κυκλοφόρησαν *Τα Μεσολογγίτικα* (1946), με όλα τα δημοσιευμένα στις προηγούμενες συλλογές μεσολογγίτικα ποιήματά του.

Το 1964 ο Γ. Βαλέτας συγκέντρωσε σε δύο τόμους το σύνολο του έργου του, με τίτλο *Μαλακίας: Άπαντα*.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΛΑΚΑΣΗ-ΤΣΕΚΟΥ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Θα αναφέρουμε όλες τις αμφισβητήσεις και επιρρίσεις που διατυπώθηκαν για την ποίηση του Μαλακάση από τότε που ανέβαινε το άστρο του μέχρι και σήμερα, για να ιδούμε αν ευσταθούν.

Να, προ καιρού, ένας καθηγητής μου έλεγε: «εμένα δεν μου αρέσει η ποίηση του Μαλακάση, καίτοι δεν μπορώ να φανταστώ μίαν ανθολογία χωρίς τον «Μπαταριά» και τον «Γάκη Πλούμα».

Δηλαδή χωρίς τον «Μπάϋρον», «Το δάσος», το «Μεσολογγίτικο», το «Το λένε τ' αηδονάκια», την «Αγάπη», «Το τραγούδι της Αθήνας», ή τα μικρά αφιερώματα σε φίλους κλπ. θα τη φαντάζονταν;

Η πρώτη μεγάλη και γενική ένσταση που είχε διατυπωθεί για τα ποιήματά του ήταν η εξής: Δεν είναι ποιητής· είναι τραγουδιστής. Ενωώντας μ' αυτό ότι δεν χρησιμοποιεί φιλοσοφικό στοχασμό. Ο Μαλακάσης όχι μόνο το δέχονταν, αλλά το υποστήριζε: «Έχω τον τρόμο των ιδεών». Ήθελε την ποίηση τραγούδι. Είναι αλήθεια ότι αν από το ποίημα αφαιρέσεις το αίσθημα, δεν είναι πλέον ποίημα. Ενώ αν διαθέτει αίσθημα και όχι φιλοσοφικό στοχασμό δεν πάει να είναι ποίημα. Συναφώς ο ποιητής έλεγε: «Ποίηση είναι μουσική που παίζεται πάνω στο όργανο της γλώσσας».

Γύρω στα 1925 ένας ποιητής και μεταφραστής, από τους πιο μορφωμένους νεοέλληνες, έγραψε: (Αυτό μας το παράδωσε ο Νικόλας Κάλας), «θα έρθει εποχή, που οι στίχοι του Μαλακάση θα γράφονται στο πίσω μέρος των φύλλων του ημερολογίου», εννοώντας ότι οι στίχοι του είναι ευτελείς. Αλλά αυτό δε βγήκε αληθινό. Πέρασαν πάνω από εκατό χρόνια από τότε που ο Μαλακάσης δημοσίευσε «Το δάσος» και το ποίημα παραμένει επίκαιρο μέχρι και σήμερα. Είτε συμβολικά το πάρει κανείς είτε όχι. Γλωσσικά αρυτίδωτο. Με εικόνες έξοχες. Με διασκευισμούς θαυμάσιους.

*Το πήρανε-για κοίταξε
στερνήν ανατριχίλα,
τα πεθαμένα φύλλα,
που απόμειναν στη γης.*

Άλλος κριτικός ισχυρίστηκε για τον Μαλακάση ότι είναι «ο Δροσίνης που πάει να γίνει Γρυπάρης». Ούτε Δροσίνης ήταν ούτε Γρυπάρης πήγαινε να γίνει. Διότι ο Δροσίνης είναι απλοϊκός, ευκολοχώνευτος, τελειώνει γρήγορα μαζί του. Τα μόνα ποιήματα που μου έμειναν είναι το «Χώμα ελληνικό» και το «Χειμώνανθος». Θυμηθείτε το ποίημα του Μαλακάση, εκτός από τα όσα προμνημόνευσα, με τίτλο «Στον αέρα και στη βροχή»:

*Φθινόπωρο στολίστηκες νεκρό κι ωραίο από προχθές
με το παλιό βενέτικο χρυσάφι.
Και να, οι βοριάδες οι πικροί σου γίνονται τραγουδιστές
και τα νερά τα πένθιμα ζωγράφοι.*

Τη σύζευξη «νεκρό και ωραίο», τέτοιου είδους σύζευξη, δε θα βρείτε ποτέ στον Δροσίνη. Ο Γρυπάρης πάλι έχει κάτι το φιλολογικό. Αυτό ίσως δεν έχει παρατηρηθεί μέχρι σήμερα. Αν εξαιρέσει κανείς τέσσερα-πέντε ποιήματά του θαυμαστής απλότητας όπως ο «Θάνατος» και ο «Υπνος», βλέπει ότι χρησιμοποιεί συχνότατα σύνθετα ουσιαστικά και σύνθετα επίθετα καμωμένα μάλιστα από τον ίδιο. Αυτό είναι που του προσδίδει φιλολογικότητα: Μυριοθορβούμενος, μοσχομπάτης, χαϊδογαργαλίσματα, γλυκοπίπερος, απόψηλος, ποθοπλάνταχτος. Ο Καβάφης τον ειρωνεύονταν: «Τα τρίκλινα και ξέκλινα του Γρυπάρη». Θυμούμαι ότι μου είχε κάνει εντύπωση, αλλά μόνο προς στιγμήν, όταν στο τελευταίο κεφάλαιο του «Κόκκινου βράχου» του Ξενοπούλου, διάβασα, έφηβος, ως μότο τους στίχους του Γρυπάρη:

*Έλα εκλεχτέ, σφιχτοπεριπλοκέ μου
Ροδέμνοστε και παγκαλλόμορφέ μου*

Ο Μαλακάσης στα πλείστα από τα ποιήματά του απέφυγε τη φιλολογικότητα.

Άλλη ένσταση, αρκετά διαδεδομένη, ήταν η εξής: Είναι επηρεασμένος από τον Moreas. Εννοούσαν, βέβαια, τον Moreas των «Stances». Δεν είδα όμως ποτέ και ένα μελέτημα ή μια διδακτορική διατριβή που να τεκμηριώνει αυτή την άποψη. Ειδικότερη επίδραση, δηλ. ομοιότητα στίχων και εκφράσεων, δεν βρήκα. Και συμφωνώ με αυτό που έγραψε ο κριτικός και επιμελητής των *Απάντων* του Μαλακάση Γεώργιος Βαλέτας: «Πήρε από τον Moreas τη νεοκλασική ρομανική γραμμή». Θέλω να υπογραμμίσω και το εξής: Στα Μεσολογίτικα ποιήματά του, στο «Δάσος», στα αφιερώματα που έκανε σε πολλούς δεν φαίνεται επηρεασμένος από τον Moreas.

Τα αφιερώματα που προανέφερα είναι εκλεκτά ποιήματα. Οι τελευταίοι που έγραψαν τέτοια πηήματα ήταν ο Παλαμάς, ο Σικελιανός, και ο Μαλακάσης. Μετά δεν ξαναγράφτηκαν. Έγραψε και ο Ρίτσος πολλά για πολλούς (ποιητές, πολιτικούς, αρχηγούς) αλλά χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία. Τελευταία εκδόθηκε ογκωδέστατη ανθολογία από την κ. Χρύσα Προκοπάκη, αλλά κι αυτά τα λίγα που του ανθολόγησε για τον Καβάφη, είναι χωρίς πνοή. Ο Μαλακάσης με τα λιγόστιχα αφιερώματα έδωσε στίχους συγκινητικότητας.

Ας παραθέσω μερικά:

Γ. Μαρκοράς

*Στον κήπο Του, νοσταλγική ψυχή μου, όποτε μπαίνεις,
μες σε δρομάκια αγνόφωτα, όπου ευωδούν νωπά,
σε παίρνει το Παράπονο της Νέας του Πεθαμένης,
κι ο κόσμος των ονείρων του, που πάσχει κι αγαπά.*

Στη μνήμη του Κώστα Χατζόπουλου

*Γύρω από κάποιο πράσινο κλωνί, που θα σε στέψει
-μ' όλο που σε πολυκαιρή ψυχρότη αποξενέψαμε-
σου πλέκω με βαρεία καρδιά και πικραμένη σκέψη
τα ρόδα μας τριανταφυλλιάς, που νέοι μαζί φυτέψαμε.*

Λ. Μαβίλης

*Μνήμη ιερή! Όσον ο θάνατος με τη ζωή παλεύει,
τόξο λαμπρό σελάγιζε στον αξεθύμαστο ουρανό.*

Ψηλότερα, στον έβδομο, κανένας δε θ' ανέβη.

*Παρά όποιος, απαρόμοιαστος, χάρισμα θεϊκό,
το στοχασμό του πρόσφερε σε θαυμασμό και χλεύη
και το αίμα του για δύστυχων ανθρώπων λυτρωμό.*

Στην εικόνα του Παπαδιαμάντη

*Ο κάθε στοχασμός σου
ασμάτων άσμα
Στον κόσμο το δικό σου
κόσμος το κάθε πλάσμα.*

Ο Μαλακάσης, αν είχε ζήσει σε μεταγενέστερα χρόνια, θα ήταν μάγος του ελεύθερου στίχου, δηλαδή του χωρίς μέτρο και ρίμα. Γιατί έγραψε και ποιήματα χωρίς μέτρο. Ας θυμηθούμε π.χ. το τραγούδι του: «Ανοιξιάτικη μπόρα» που αρχίζει με τους στίχους:

*Βαριές, πλατιές, οι στάλες
πέφτουν οι μεγάλες
της βροχής,
κι αριές.*

Θα έβαζε εσωτερικές ρίμες, που είναι λιγότερο χτυπητές, και δημιουργούν μεγαλύτερη μουσική ποικιλία.

Τέλος, επανέρχομαι στο ποίημα «Το Δάσος» για να πω τούτο: Ο Val-egy είχε γράψει ότι «τον πρώτο στίχο μας τον δίνουν οι θεοί». Τους άλλους, δηλαδή, «ο καιρός και ο κόπος», όπως είπε ο Σολωμός. Λοιπόν, στο ποίημα αυτό όλους τους στίχους, τους έδωσαν στον Μαλακάση οι θεοί. Γιατί αυτό το αριστούργημα το έγραψε σε ηλικία εικοσιπέντε ετών, δηλ. γύρω στο 1895, τότε που είχε πίσω του μόνο το δημοτικό τραγούδι και τον Σολωμό και ο καθα-ρουμενισμός ζούσε ακόμα. Κι όμως. ο ποιητής έγραψε αυτό το αριστούργημα, σα να είχε κατακτήσει την Τέχνη, την τέχνη του και κυριαρχήσει στο γλωσσικό όργανο. Φτασμένος, για μια στιγμή, πολύ ψηλά.

ΓΙΑΝΝΗ ΧΑΛΑΤΣΗ

**ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΒΟΥΤΥΡΑΣ, Ο «ΑΝΘΡΩ-
ΠΟΣ – ΔΙΗΓΗΜΑ»**

Ο Δημοσθένης Βουτυράς είναι ένας από τους σημαντικότερους λογοτέχνες του 20ου αιώνα με επιβλητικό έργο σε όγκο και ποιότητα. Ο λογοτέχνης αυτός έχει άμεσους δεσμούς με την πόλη του Μεσολογγίου, αφού η μητέρα του Θεώνη Παπαδή ή Παπαγιάννη ήταν Μεσολογγίτισσα και ο ίδιος έζησε ένα μέρος από τα παιδικά του χρόνια στο Μεσολόγγι. Ο δεσμός της οικογένειας Βουτυρά με το Μεσολόγγι ανανεώθηκε με το γάμο της κόρης του με τον Μεσολογγίτη τραπεζικό υπάλληλο Ανδρέα Κυριακόπουλο.

Ο Δημοσθένης Βουτυράς γεννήθηκε στις 25-3-1872 στο πλοίο με το οποίο ταξίδευαν οι γονείς του για την Κωνσταντινούπολη, όπου έμειναν τρία χρόνια. Στη συνέχεια η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στο Μεσολόγγι μέχρι που ο πατέρας του, λίγα χρόνια αργότερα, διορίστηκε συμβολαιογράφος στον Πειραιά.

Μια σοβαρή αρρώστια, επιληψία με συχνές κρίσεις, καθόρισε την πορεία της ζωής του. Τον ανάγκασε να σταματήσει τη φοίτησή του στο Γυμνάσιο και να γίνει αυτοδίδακτος. Η φοβερή του θέληση να νικήσει τις συνέπειες της αρρώστιας του τον οδήγησε στη συγγραφική εργασία, όπου έβρισκαν διέξοδο οι πόθοι του και διοχέτευε τη μεγάλη ζωτικότητα που τον χαρακτήριζε. Πριν αφιερωθεί ολοκληρωτικά στη λογοτεχνία ο πατέρας του χρεοκόπησε και αυτοκτόνησε και η περιουσία του κατασχέθηκε, γι' αυτό ο Δημοσθένης αναγκάστηκε να εργασθεί σε σκληρές χειρωνακτικές εργασίες. Έτσι γνώρισε τη ζωή και την ψυχολογία των ανθρώπων του μόχθου και της βιοπάλης. Η γνώση αυτή

και το έμφυτο ταλέντο του τον ανάδειξαν σε εισηγητή του ρεαλιστικού διηγήματος στην Ελλάδα.

Ο Βουτυράς είναι από τους πρώτους λογοτέχνες των αρχών του 20ου αιώνα που έγραψε κοινωνικό διήγημα. Σ' όλα τα διηγήματά του ασχολείται με κοινωνικά θέματα και οι ήρωές του είναι άνθρωποι από τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Η εκμετάλλευση των εργαζομένων στις πρώτες εργατικές φάμπρικες, οι νέες κοινωνικές συνθήκες που δημιουργούνταν στην Ελλάδα στις αρχές του εικοστού αιώνα, η απανθρωπιά και η δυστυχία της καπιταλιστικής κοινωνίας καυτηριάζονται μέσα από το έργο του.

Όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί, κράτος, θρησκεία, εκπαίδευση, δικαιοσύνη, και ο πόλεμος έγιναν αντικείμενο κριτικής και σάτιρας στο έργο του. Κτυπώντας το άδικο και παράλογο, ξεσκεπάζοντας τις πληγές της κοινωνίας που στηρίζεται στην εκμετάλλευση ο Βουτυράς, τότε έμμεσα και τότε άμεσα, πρόβαλε την ανάγκη της αλλαγής και μάλιστα της επαναστατικής κοινωνικής αλλαγής. Με το έργο του Δημοσθένη Βουτυρά η νεοελληνική πεζογραφία υποπευέται και αρχίζει να συνειδητοποιεί την ύπαρξη του κοινωνικού προβλήματος με τη μορφή που το αντιλαμβανόμαστε σήμερα. Το γεγονός αυτό κάνει τον Βουτυρά αντιπρόσωπο μιας ολόκληρης εποχής. Το έργο του διαβάστηκε με πάθος και διαπαιδαγόησε χιλιάδες αναγνώστες με τις ανθρωποκεντρικές ιδέες που προέβαλε. Οι ιδέες αυτές αποτέλεσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα πνευματική τροφή για το προοδευτικό κίνημα της χώρας μας.

Επίσης, ο Δημοσθένης Βουτυράς θεωρείται ως συγγραφέας των αποτυχημένων της ζωής. Χρεοκοπημένοι μικροαστοί, μικροϋπάλληλοι, απλοϊκοί άνθρωποι του λαού χτυπημένοι από τη φτώχεια και τη δυστυχία, άτομα με ψυχικά τραύματα αποτελούν τους ήρωες του διηγηματογράφου. Ο συγγραφέας, άτομο με σοβαρά προβλήματα υγείας και έχοντας νοιώσει στο πετσί του πολλές αποτυχίες στη ζωή, φαίνεται να διάκειται ευνοϊκά προς τους ανθρώπους εκείνους που βιώνουν τον κοινωνικό ρατσισμό και να επιδιώκει με την προβολή και τη δικαίωσή τους, τη δικαίωση της ίδιας του ζωής και των αντιλήψεών του.

Ως άνθρωπος ο Δημοσθένης Βουτυράς υπήρξε φωτεινή φυσιογνωμία. Ο Κώστας Βάρναλης έγραψε την επομένη του θανάτου του (17 Απριλίου

1958): «Βράχος ταλέντου, εργατικότητας, πίστης και ήθους. Βράχος ριζωμένος στην ελληνική ζωή. Ακατάλυτος κι ασάλευτος. Ασάλευτος και στις αγάπες και στα μίσση του, στα πάθη και στις αδυναμίες του. Ασάλευτος και στο κουράγιο του... Μόνο το λαό αγαπούσε. Μόνο το λαό μελετούσε. Και το λαό ζωντάνευε κι απαθανάτιζε στα έργα του».

Στο γράψιμό του ο Βουτυράς είχε καταπληκτική ευχέρεια. Ονομάστηκε «ο άνθρωπος-διήγημα» κι ο ίδιος δήλωνε ότι μπορούσε να τυλίξει όλη τη γη με διηγήματα.

Ο Βουτυράς δεν πρόσεχε ιδιαίτερα τη γλώσσα της γραφής του, ούτε τον ενδιέφεραν τα εξωτερικά λογοτεχνικά γνωρίσματα. Τα διηγήματά του όμως έχουν εσωτερική συνοχή, λογική συνέπεια και δράση των προσώπων, πλούσιο και πηγαίο αίσθημα, σπάνια παρατηρητικότητα, γνήσια ποιητική αίσθηση, δυνατές εικόνες, μεταφορές και παρομοιώσεις. Για όλες αυτές τις αρετές του έργου του ο Βουτυράς θεωρείται ένας από τους καλύτερους Έλληνες πεζογράφους¹.

Πρωτοεμφανίστηκε στα ελληνικά γράμματα το 1901 με το μεγάλο του αντιπολεμικό διήγημα *Ο Λαγκάς*. Από το 1901 μέχρι το 1950, που δημοσιεύθηκε το τελευταίο του διήγημα με τίτλο *Αργό ξημέρωμα*, δημοσίευσε 30 τόμους διηγημάτων με περισσότερα από 400 διηγήματα. Τα κυριότερα είναι: *Παπάς ειδωλολάτρης* 1920, *Οι αλανιάρηδες* 1921, *Το γκρέμισμα των Θεών* 1922, *Ο θρήνος των βοδιών* 1923, *Αριστοκρατική γειτονιά* 1924, *Μέσα στους ανθρωποφάγους* 1927, *Στους άγνωστους θεούς* 1927, *Ύστερα από εκατομμύρια χρόνια* 1932, *Ο έρωτας στους τάφους* 1943 καθώς και τα μυθιστορήματα *Το σπίτι των ερπετών* 1933 και *Τρικυμίες* 1945.

Ο Λαγκάς

Το διήγημα αυτό βρίσκεται στη συλλογή «Ο Λαγκάς και άλλα διηγήματα». «Ο Λαγκάς» θεωρείται ως το πρώτο αντιπολεμικό έργο της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Είναι εμπνευσμένο από τον ατυχή πόλεμο του 1897. Στο αντιπολεμικό αυτό διήγημα ο

¹ Περούλη Καλοδίκη. *Νεοελληνική Λογοτεχνία* τ.3, σ. 40

Δημοσθένης Βουτυράς δείχνει τη φρίκη και τη δυστυχία που σκορπάει ο πόλεμος. Καντηριάζει την παράλογη λογική με την οποία ξοδεύονται εκατομμύρια για όπλα τη στιγμή που χιλιάδες άνθρωποι πεθαίνουν από την πείνα!

Παρατίθεται μικρό απόσπασμα:

«Το βράδυ άκουσε τον καθηγητή να λέει ότι πολλούς Τούρκους τους έπαιρναν με τη βία στο στρατό. Αυτό του ξύπνησε και άλλες ιδέες.

Και αυτοί ήταν άνθρωποι και αυτοί είχαν όνειρα, ελπίδες. Πίσω τους θα τρέμαν γι' αυτούς φτωχές μητέρες, παιδιά, γυναίκες! Και αν κανείς απ' αυτούς εδειλίαζε; Ήθελε τη ζωή του; Θάνατος! Θάνατος σε κείνον, που θέλει τη ζωή, που αρνιέται να σκοτώσει τον όμοιό του εν ονόματι της πατρίδος και του νόμου! Της πατρίδος! Τη λένε μητέρα! Μητέρα όμως που τρώει τα παιδιά της.

Έναν καιρό υπήρχε δικαιολογία σε όλα αυτά. Τώρα όμως; Θυμήθηκε τα λόγια του Αρίδα. Έχουνε συμφέρο πολλοί να υπάρχουν οι στρατοί, τα άρματα, η μεγάλη ψευτιά, γιατί, αν πάψουν αυτά παύει και η αρχή τους! Είναι καιρός όμως να τελειώσουν όλα αυτά, είναι καιρός να αρχίσει άλλος πόλεμος, ποιο έθνος να δώσει στην ανθρωπότητα το μεγαλύτερο γιατρό, τον εφευρέτη, το φιλόλογο, το φιλόσοφο. Ποιος θα ανακουφίσει τους δυστυχείς, ποιος θα δώσει ζωή και όχι να αφαιρέσει. Κράτη, πλούσια κράτη, ξοδεύουνε εκατομμύρια για στόλους, για μπαρούτι, ενώ έχουνε χιλιάδες φτωχούς που πεθαίνουν απ' την πείνα, χιλιάδες δυστυχημένους που μ' αυτά τα χρήματα μπορούσαν να τους κάνουν να δούνε κι αυτοί τη ζωή γλυκιά.

Και ο Λαγκάς έκανε με το νου του και μια εικόνα. Εδώ ένας φτωχός πεθαίνει απ' τη δυστυχία και για να κρατηθεί στη ζωή, να έρθει στα καλά του, έχει ανάγκη από λίγα χρήματα, εκεί πέρα σ' ένα λόφο, ή σ' ένα πλοίο κάποιος με φτερά κοκόρου και με χρυσά, ανεβαίνει. Το πλοίο κανονιοβολεί. Ο καπνός που βγαίνει, ο κρότος που έγινε στοιχίζουνε πολλές λίρες, και για να βγουν ιδρώσανε πολλοί, πολλοί άνθρωποι στενάξανε.

Και ο φτωχός πεθαίνει από την πείνα, κοιτάζοντας αυτόν τον καπνό που διαλύεται στον αέρα».

Το Ημερολόγιο της Κατοχής

Το «Ημερολόγιο της Κατοχής» είναι ένα ακόμη αντιπολεμικό διήγημα του Δημοσθένη Βουτυρά. Ενώ στο διήγημα «Ο Λαγκάς» ο ήρωάς του στέλνει μήνυμα φιλίας και συναδέλφωσης των λαών στο «Ημερολόγιο της Κατοχής» ο συγγραφέας γίνεται αμείλικτος. Καλεί τους λαούς να γίνουν δικαστές και τιμωροί των υποκινητών του πολέμου.

Ακολουθεί μικρό απόσπασμα:

«... Ένα πολυβόλο δουλεύει μανιασμένα. Σταμάτησε. Πυροβολισμοί αραιοί μόνο!...

Πώς έχω βαρεθεί, σιχαθεί, αυτό ν' ακούω, ν' ακούω τη βαρβαρότητα να μιλά με τη φωνή της, γιατί αυτή είναι η φωνή της.

Μα δε θάρθει ένας καιρός να τιμωρηθεί το απαίσιο αυτό έγκλημα, το άτιμο το πιο φρικαλέο, που λέγεται πόλεμος...

Ε, σεις λαοί! Εσείς μόνοι, μόνοι εσείς που θα βγείτε από τους σωρούς των ερειπίων, να γίνετε οι πρώτοι δικαστές και τιμωροί. Και τότε μόνον, μόνον τότε, θα παύσει το φρικαλέο αυτό έγκλημα, που λέγεται πόλεμος, να υπάρχει, να ζει!...»

Οι αλανιάρηδες

Στο διήγημα αυτό ο Δημοσθένης Βουτυράς καταπιάνεται με ένα μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα που δυστυχώς βασανίζει ακόμη την κοινωνία μας, την ανεργία. Περιγράφει το δράμα χιλιάδων ανθρώπων που προσπαθούν να βρουν εργασία για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και την αξιοπρέπειά τους, αλλά αυτό δεν είναι πάντα εφικτό. Κεντρικός ήρωας του διηγήματος είναι ένας νέος, ο Αλίμπης, ο οποίος μάταια επιδιώκει να βρει μία μόνιμη εργασία για να ζήσει ο ίδιος και η γριά μητέρα του. Είναι διατεθειμένος να εργασθεί σε οποιαδήποτε χειρωνακτική εργασία προκειμένου να εξασφαλίσει έναν πόρο ζωής, αλλά αυτό δεν καθίσταται εφικτό. Στο τέλος, μη μπορώντας να ανεχθεί το δράμα της μάνας του, η οποία κινδυνεύει να πεθάνει από την πείνα, αποφασίζει να της δώσει ένα ανεπαίσθητο θάνατο. Στο παρακάτω απόσπασμα ο συγγραφέας ψυχογραφεί θαυμάσια τον ήρωά του:

«Η ζωή αυτή του φαινότανε κακιά, βαρετή. Η σκέψη του δε σταματούσε σε τίποτα καλό. Όλα τριγύρω του τα έβλεπε κλειστά άγρια, κι έτσι του φάνηκε σα να βρισκότανε φυλακισμένη η ψυχή του... Και μέσα σε κείνο το πλήθος των ευτυχισμένων του φάνηκε αυτός να είναι σημάδι σκοτεινό, μέσα στη χώρα, στον πλούτο, σαν ένα κομμάτι της δυστυχίας, της φτώχειας που το κύλησε ίσαμε κει ο άνεμος.

Ντράπηκε για τα ρούχα του, για το καπέλο του κι έκανε γρήγορα να φύγει αφού είδε ότι κανείς άλλος που να του μοιάζει δε βρισκόταν εκεί, να φύγει να χωθεί στα δέντρα, που πυκνά τριγυρίζουνε το μέρος εκείνο.

Όλα φεύγανε, χανότανε, ελπίδες, όνειρα που μόλις έκαναν να φανούνε σα να τα σάρωνε μεγάλος ανεμοστρόβιλος...

... Απ' τα βουρκωμένα μάτια του, καθώς ήτανε έτοιμα να χύσουμε δάκρυα, πετάχτηκε μια φλόγα και τα έκανε να γίνουν στεγνά, να ξεραθούνε. Και επεθύμησε κάτι κακό, μεγάλο κακό να έκανε στην ανθρωπότητα και να έβριζε, να έβριζε τη μεγάλη δύναμη που διευθύνει τα πάντα!»

Ανάσταση νεκρών

Το διήγημα αυτό είναι ένα φανταστικό αφήγημα με το οποίο επιχειρείται μια κριτική σάτιρα των σύγχρονων κοινωνικών θεσμών. Η υπόθεση δίνει στον Βουτυρά την ευκαιρία να σατιρίσει τη γραφειοκρατία, τον κομματισμό και πολλές άλλες πληγές της ελληνικής κοινωνίας. Το σατιρικό αυτό ευθυμογράφημα είναι από τα πιο καυστικά που γράφτηκαν για να σατιρίσουν την κακομεταχείριση των αρχαίων συγγραφέων στην Ελλάδα. Ο Βουτυράς «ανασταίνει» και φέρνει ζωντανούς στην Αθήνα της εποχής του τον Όμηρο, τον Σοφοκλή, τον Αισχύλο, τον Ευριπίδη, τον Αριστοφάνη, τον Περικλή και τον Φειδία. Σε μια σειρά από επεισόδια ο συγγραφέας σατιρίζει τη νοοτροπία του επίσημου κράτους απέναντι στους αρχαίους καθώς και τους θεσμούς του σύγχρονου κράτους που είναι πολιτικά και πολιτιστικά, ριζικά αντίθετοι με την ουσία του αρχαίου πολιτισμού. Τους βάζουν πρώτα στην έκθεση για να τους δει ο λαός, να τους κάνουν θέαμα για να μαζέψουν χρήματα. Μα ο λαός δε μπόρεσε να τους δει, γιατί ο λαός κρατιέται μακριά από τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, που χρησιμοποιείται μόνο σαν επίδειξη για

τους ξένους². Ύστερα από λίγες μέρες άρχισε επίθεση εναντίον τους. Η κοινωνία μας δεν σας πολυχρειάζεται γράφουν οι στήλες του Τύπου, ενώ τους γνωρίζουν ότι τα βιβλία τους δε διδάσκονται στα Γυμνάσια. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι επτά αρχαίοι έλληνες συγγραφείς αποφάσισαν να πάνε στον Υπουργό Παιδείας να του ζητήσουν να διοριστούν καθηγητές στα γυμνάσια μια που η διδασκαλία των Ελληνικών είναι το κυριότερο μάθημα. Ύστερα από μια σειρά επεισοδίων γεμάτα χιούμορ και ειρωνεία ο συγγραφέας δείχνει την ασέβεια του εκπροσώπου του κράτους απέναντι στους μεγάλους αρχαίους συγγραφείς και υπαινίσσεται την ασέβεια γενικά των εκπροσώπων του κράτους απέναντι στους πολίτες. Ακολουθεί μικρό απόσπασμα:

«Παρακάλεσα τότε τον κύριον υπουργόν, του είπον την δεινήν θέσιν σας, κ' έτσι δεν είναι; Μια μικρή θέση γι' αυτούς τους ανθρώπους, ότι πρέπει να βρεθεί! Κ' εδέχτηκε ευτυχώς, να σας διορίσει δημοδιδασκάλους, και μάλιστα, πρώτο τον κύριο Όμηρο... Να και ιδού και το χαρτί σου, κύριε Όμηρε. Θα πας σ' ένα χωριουδάκι της Δυτικής Μακεδονίας! Και μετά οι άλλοι σε άλλα, σε τέτοια χαριτωμένα χωριουδάκια της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Πάλι καλά. Μα εσείς κύριε Αριστοφάνη, γιατί δεν θέλετε να διοριστείτε;

- Εγώ προτιμώ νάμαι ελεύθερος!

- Α, ναι, έχετε δίκαιο! Και ίσως θα έχετε κάνει σιέψεις να γράψτε καμιά επιθεώρηση, έ; Και να σας πω, αυτό σας συμβουλεύω να κάνετε! Επιθεώρηση, επιθεώρηση!... Μια ξεκαρδιστική επιθεώρηση δίνει χρήμα, χρήμα! Και πιστεύω, είμαι υπερβέβαιος, ότι θα έχετε μεγάλη επιτυχία! Ξεκαρδιστική όμως, σκανδαλιάρική! Ξέρετε εσείς! Ο κόσμος αγαπητέ μου κύριε Αριστοφάνη, θέλει το σκανδαλιάρικο σήμερα, θέλει και να γελάσει. Τι να τα κάνει τα σοβαρά! Γέλια, γέλια!... Είναι η εποχή του γέλωτος σήμερα!... Μάλιστα! του γέλωτος, του γέλωτος!... Κάτι άλλο ήθελα να σας πω... α, το θυμήθηκα! Μας επαρουσιάστηκε και μια μεγάλη δυσκολία για τον διορισμόν σας, ένα μεγάλο εμπόδιο! Είστε χριστιανοί; Αυτό λίγο έλειψε να καταστρέψει το μέλλον σας!...

- Ευτυχώς όμως, έτυχε να έρθει ο αρχιεπίσκοπος, ο άγιος Μητροπολίτης Παχούμης, κι αυτός έριξε με τα σοφά του λόγια το εμπόδιο! Είπε αυτός στον κύριο υπουργό ότι όλοι οι εν τω Άδη έχουν βαπτιστεί προ χρόνων πολ-

² Περυλή Καλοδίκη. Νεοελληνική Λογοτεχνία τ.3 σ. 36-7

λών, και μάλιστα απ' αυτόν τον ίδιον τον κύριον ημών Ιησούν Χριστόν όταν κατέβη εις τον Άδην να κηρύξει...

- Για τον Φειδία έγινε τίποτα; τον διέκοψε ο Αριστόφανης.

- Διά τον κύριον Φειδία; Δυστυχώς! Ουδέν! Αν θέλει όμως δύναται να εγγραφεί ως μαθητής εις το πολυτεχνείον διά να αποκτήσει προσόντα, όταν λάβει το δίπλωμά του. Λοιπόν, κύριοι, πιστεύω, θα μείνατε ευχαριστημένοι! Ο κύριος υπουργός, αν και κακοδιάθετος, εφάνη πολύ καλός, και αυτό που σας έκανε είναι κάτι.

Και ο γενικός γραμματέας σηκώθηκε λέγοντας τα τελευταία λόγια.

Αυτοί τον χαιρέτησαν και φύγανε. Το ραβδί του γέρο-Όμηρου ακούστηκε στις πλάκες, έξω απ' το γραφείο του γενικού γραμματέα, κ' έπειτα στη σάλα την ξυλένια...».

Βιβλιογραφία

- Αδάμος Τάκης, *Η λογοτεχνική κληρονομιά μας*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1979.
- Βενέζης Ηλίας, «Οι Ρίζες του, μερικές σημειώσεις πάνω στο έργο και στη ζωή του Δημοσθένη Ν. Βουτυρά», *Νέα Εστία*, τ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήνα 1958 σσ. 2-3.
- Γκόρπας Θωμάς, *Περιπετειώδες κοινωνικό και μαύρο νεοελληνικό αφήγημα*, εκδ. Σίσυφος, Αθήνα 1981, σσ. 22-23.
- Καλοδίκης Περιοκλής, *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1984.
- Καραντώνης Ανδρέας, «Ανάμεσα σ' όνειρο και σε πραγματικότητα», *Νέα Εστία*, τ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήνα 1958, σσ. 4-6.
- Καρράς Στάθης, *Λογοτεχνικά πορτραίτα*, εκδ. Το Ελληνικό βιβλίο, Αθήνα 1967.
- Σιατόπουλος Δημήτρης, «Η τοιχογραφία μιας εποχής», *Νέα Εστία*, τ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήνα 1958, σσ. 7-8.
- Χάρης Πέτρος, «Το διήγημα, ο Βουτυράς και η ελληνική κριτική», *Νέα Εστία*, τ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήνα 1958, σσ. 61-68.

ΘΩΜΑ ΓΚΟΡΠΙΑ

ΣΤΑΜΟΣ ΜΠΡΑΝΙΑΣ (1876-1967)

Ο Μπράνιανς γεννήθηκε στο Μεσολόγγι (γόνος ιστορικής οικογένειας της πόλεως). Μαθητής ακόμα δημοσιεύει στον τοπικό τύπο λογοτεχνικά και λαογραφικά κείμενα. Τελειώνει το Γυμνάσιο κι ανεβαίνει στην Αθήνα και γράφεται στη Νομική, λίγους μήνες μετά, όμως, επιστρέφει στην πατρίδα γιατί δεν βρίσκει μια απασχόληση για να βγάλει το ψωμί του. Η φτώχεια του γίνεται υποφερτή όταν διορίζεται το 1894 γρα-

φέας στη Νομαρχία. Συγχρόνως συνεργάζεται με μεσολογγίτικες και πατρινές εφημερίδες ως επαγγελματίας. Κάνει ρεπορτάζ, στέλνει ανταποκρίσεις, γράφει άρθρα, χρονογραφήματα, διηγήματα. Αγαπάει με πάθος την πόλη του και τους ψαράδες της, αγαπάει τα πανηγύρια και συχνάζει στα φημισμένα μουσικά καφενεία του Βλάχου και του Καλλιαντέρη. Οι Μεσολογγίτες τον αγαπάνε και τον θαυμάζουν αλλά ο Στάμος Μπράνιανς ονειρεύεται την Αθήνα.

Το 1904 τον ανακαλύπτει ο πολύς Βλάσης Γαβριηλίδης και του γράφει ν' ανεβεί αμέσως στην Αθήνα και να γίνει ένας ακόμα του επιτελείου της *Ακρόπολεως*. Ξεχωρίζει αμέσως σαν ρεπόρτερ και στη συνέχεια σαν χρονογράφος. Οι κύκλοι της δημοσιογραφίας και της λογοτεχνίας εντυπωσιάζονται για τη γλώσσα και το στυλ του, αλλά και τη βαθεία του γνώση των κοινωνικών θεμάτων. Γίνεται περιζήτητος.

Το 1905 εγκαταλείπει την *Ακρόπολη*. Τα επόμενα 30 χρόνια θα συνεργαστεί με τις περισσότερες από τις σημαντικές εφημερίδες, κυρίως σαν πρώτος χρονογράφος: *Αλήθεια* (1906), *Σκριπ* (1906-1907), *Νέον Άστυ* (1907-1908), *Αθήνα* (1909-1911), *Νέα Ημέρα* (1912-1913), *Νέα Ελλάς* (1913-1915), *Θάρρος* (1916), *Σημαία* (1917-1918), *Ελεύθερος Τύπος* (1919-1927), *Η Καθημερινή*

(1929-1934). Θα συνεργαστεί και με την εφημερίδα του Στέφανου Γρανίτσα *Αστραπή* και σε σπουδαία περιοδικά της εποχής όπως ο *Παρνασσός*, η *Πινακοθήκη* του Μεσολογγίτη Δ. Ι. Καλογερόπουλου και το *Μπουκέτο*, το οποίο διευθύνει ο επαχτίτης Χάρης Σταματίου.

Έκανε και μεταφράσεις από τα γαλλικά. Το αριστουργηματικό θεατρικό έργο του Αλμπέρ Σαμαίν *Πολύφημος* σε δική του μετάφραση παίχτηκε από το Εθνικό θέατρο και γνώρισε μεγάλη επιτυχία. Τα χρονογραφήματά του υπέγραφε με το ψευδώνυμο Μπραν.

Ο πεζογράφος, κριτικός και γραμματολόγος Αδαμάντιος Παπαδήμας γράφει (περιοδικό *Γράμματα*, 6.1946):

«Ξέχωρη θέση, εξ άλλου, κατέχει άξια κι ο Στάμος Μπράνιας (Μπραν). Η χρονογραφική στήλη του δεν έδινε τις παθητικές εντυπώσεις που ο εξωτερικός κόσμος γεννάει στον εφημεριδογράφο που η πνευματική ανάπτυξή του δεν ξεπερνάει το συνηθισμένο μέτρο. Ήταν κατασταλαγμένα πορίσματα εμπειρίας και σοφής παρατήρησης. Τα περισσότερα από τα χρονογραφήματα του Μπράνια έχουνε τη μορφή σύντομου διηγήματος. Η λιτή, η ανεπιτήδευτη φράση τους τα κάνει προσιτά στο πλατύτερο αναγνωστικό κοινό. Έτσι εξηγείται, πώς ο Μπράνιας ήταν για μια εποχή, ένας από τους περιζήτητους χρονογράφους... Θετικός παρατηρητής ο Μπράνιας δεν αρπάχτηκε, όπως άλλοι συνοδοιπόροι του, από ψεύτικα είδωλα, αλλά έστησε αθόλωτον καθρέφτη αγνάντια στην ελληνική ζωή, στη νεοελληνική πραγματικότητα. Είναι θλιβερό το ότι όχι μόνο το σημερινό αναγνωστικό κοινό, μα κ' οι νεότεροι χρονογράφοι στερηθήκανε την τόσο μεστή σε νοήματα και ύφος στήλη του».

Ο κριτικός και γραμματολόγος Ηλίας Π. Βουτιεριδης το 1917 γράφει για το βιβλίο *Στα χείλη της στιγμής*:

«Ιδού το βιβλίον του κ. Στάμου Μπράνια, υπό το ψευδώνυμον Μπραν, με τον τίτλον «Στα χείλη της στιγμής». Ο συγγραφεύς γνωστότερος ως αγωνιστής του δημοσιογραφικού καλάμου, ιδιότυπος εις το ύφος και την σκέψιν, παρουσιάζεται δια πρώτην φοράν με συγκεντρωμένην εις τόμον φιλολογικήν εργασίαν του. Τούτο όμως δεν σημαίνει και ότι το «Στα χείλη της στιγμής» είναι έργον συγγραφώς, ο οποίος ζητεί να εύρη τον δρόμον του. Απ' εναντίας τον δεικνύει τεχρίτην του λόγου γνωρίζοντα να είνε κύριος του οργάνου που εδιάλεξε δια να εξωτερικεύση την σκέψιν του και τον ψυχικόν του κόσμον. Διότι μεθ' όσον και αν είνε αναπαραστάσεις σιγηρών του καθημερινού βίου και

επεισόδια, αφηγούμενα μίαν και μόνην στιγμὴν της διαρκῶς κυλιομένης ἐνώπιόν μας ζωῆς, τα διάφορα και πολύμορφα, κατὰ την ἐσωτερικὴν των οὐσίαν, μικρὰ πεζογραφήματα του βιβλίου αὐτοῦ, ὡς κύριον χαρακτηριστικόν των ἔχουν την ἰδιαιτέραν μορφήν, που δίδει εἰς τὰς σκηνάς και τὰ επεισόδια το μάτι του συγγραφέως, ὅταν τα ἀντικρῶζῃ. Τα βλέπει με το μάτι και ἀπὶ να του δίδουν ἐκεῖνα ἐντυπώσεις, τοὺς ἐπιθέτει αὐτός την σκέψιν του. Και ἔτσι, ἐνῶ τα ἀφηγείται, ἀφίνει να πλανᾶται ἐπάνω των ὅλος ο ψυχικός του κόσμος και ὅλη η φιλοσοφοῦσα διάνοιά του. Κάλλιστα ἠμποροῦσε να τα εἶπη κανεῖς φιλοσοφικά κομμάτια. Και η φιλοσοφία του Μπραν εἶνε καθαρὰ και ἀπλή, ἀληθινή, δηλαδὴ πικρά. Ἐχει πολλήν πικρίαν η σκέψις του συγγραφέως, σκληρότητα ἀκόμη, ἐάν θέλετε, και κατ' ἐκείνας ἐτι τὰς στιγμάς, που η φράσις του, η λεπτὴ και ἐπεξεργασμένη, ἀνεβάζει εἰς τὰ χεῖλη σας το γέλιο. Η πικρία αὐτή, η ὁμοιάζουσα πολλὰκις με σαρκασμόν, εἶνε γέννημα της καθαρᾶς ἀντιλήψεως, που ἔχει ο συγγραφεὺς δια την ζωὴν, διὰ τον κόσμον, δια τοὺς ἀνθρώπους και τὰ πράγματα. Και δεν ἠμποροῦσε να γίνῃ ἀλλοιῶς. Ὅσον περισσότερον μελετὰ κανεῖς το βάθος της ζωῆς, τόσον περισσότερον αἰσθάνεται να ἐκχειλίζῃ εἰς την ψυχὴν του, εἰς την σκέψιν του, η πικρία. Εἶνε τοῦτο σκεπτικισμός; Ὁχι. Εἶνε ἐπίγνωσις ἀπλῶς. Και ο Μπραν διατυπώνει τὰς σκέψεις του και τὰς ἐντυπώσεις του με την πλήρη ἐπίγνωσιν της ἐσωτέρας οὐσίας των λεπτομερειῶν της ζωῆς, που θίγει. Το βιβλίον του εἶνε λεπτομερειακόν, ἀν ἠμπορῇ να το ὀνομάσῃ κανεῖς ἔτσι. ἀρπάζει ο συγγραφεὺς μίαν στιγμὴν, το χεῖλος της στιγμῆς, ἀπὸ τον ἀέρα οὐρον της ζωῆς και αὐτὴν μας περιγράφει με φράσιν λεπτὴν, μετρημένην, με ζυγισμένην την χρῆσιν του οὐσιαστικοῦ και του ἐπιθέτου. Και δια τοῦτο μας δίδει τόσον πιστὴν την εἰκόνα της. Το βιβλίον του Μπραν πρέπει να το διαβάξῃ κανεῖς με συγκεντρωμένην την προσοχὴν δια να συλλαμβάνῃ πλήρως ὅλας τὰς ωραιότητάς του. Δεν εἶνε βιβλίον διὰ πρόχειρον και ἐύκολον τέρψιν».

Απὸ τις ἄλλες δραστηριότητες του Μπρανῖα σημειώνουμε: Συνεργάστηκε και με ἐφημερίδες του Πειραιᾶ και ἄλλες ἀθηναϊκῆς ἀνάμεσα στις οποίες τα Χρονικά του Κ. Κοτζία και Στάθη Καραβία, την Βραδυνή τον Ἑλληνικὸ Ταχυδρόμο του Ι. Διάκου. Ὑπήρξε ἀναταποκριτὴς του ἐλληνικοῦ πρακτορείου Αιγύπτου (1913-1914). Συνεργάστηκε σε ἐβδομαδιαία περιοδικά, ὅπως ο Θεατής, στα οποία δημοσίευε φιλολογικὰ ἄρθρα και μελέτες κοινωνικοῦ ενδιαφέροντος. Για πολλὰ χρόνια ἦταν διευθυντὴς του τεκτονικοῦ περιοδικοῦ Πυθαγόρας-Ενώμων, ἐπισήμου ὀργάνου του Ὑπάτου Συμβουλίου της Μεγάλης Στοᾶς

της Ελλάδος. Στα χρόνια πριν και μετά το 1930 αναμίχτηκε ενεργά στην κίνηση των Ελλήνων Τεκτόνων με διαλέξεις και άλλες δραστηριότητες. Για πολλά χρόνια συνεργάστηκε με τις εκδόσεις Διδακτικών Βιβλίων γράφοντας ο ίδιος, αλλά και επιλέγοντας κείμενα άλλων συγγραφέων για βιβλία κυρίως Ιστορίας και Νεοελληνικών. Υπήρξε τακτικός συνεργάτης του *Φανού των Συντακτών* και άλλων εκδόσεων του επαγγελματικού σωματίου των δημοσιογράφων ΕΣΗΕΑ.

Εξέδωσε τα εξής βιβλία: *Ανθρώπινες ιστορίες, διηγήματα* (χ.χ.), *Γράμματα σε μια γυναίκα* (χ.χ.), *Το τσοκάνι* (χ.χ.), *Στα χείλη της στιγμής, αφηγήματα* 2 τόμοι, σε δύο εκδόσεις 1917 και 1925, *Χρονογραφήματα*, 3 τόμοι (χ.χ.), *Παράξενος άνθρωπος*, αφήγημα σε δύο εκδόσεις 1925 και 1927.

Επίσης δημοσίευσε διηγήματα (όπως στο τεύχος 21-4-1927) και άλλα κείμενα στο περιοδικό *Μπουκέτο*.

Βροχή (Αφήγημα)

Βρέχει...

Αν είχατε καιρό και όρεξι ν' αφουγκρασθήτε τι λέει κάθε σταγόνα της βροχής, καθώς κυλιέται ακόμα μέσα στο θαμπό άπειρο...

«Όλες ξεκινάμε από την ίδια πηγή, αλλά καμιά δεν ξέρει πού θα πάη. Είναι πολλοί οι δρόμοι, που οδηγούν στο τέρμα, και κανείς δεν ξέρει αν ο μοιραίος δρόμος θάναι ίσος, στραβός, στενός, πλατύς ή δύσκολος και τι θα συναντήση καθώς θα τον περνά. Όλες θέλομε να πέσουμε στο κύπελλο ενός κρίνου και να γίνουμε γλυκό και δροσερό ποτό στον αυριανό ήλιο. Όλες θέλομε να πέσουμε στο μαραμένο κεφαλάκι της κληματίδας και να την αναστήσουμε. Όλες θέλομε να παίξουμε στην πράσινη άρπα του πεύκου κάποιον αναστάσιμο σκοπό. Αλλά οι δρόμοι είναι πολλοί και η Μοίρα δουλεύει. Τίποτε, μα τίποτε, στον κόσμο αυτό, δεν ξέρει από πού θα περάση και πώς θα περάση για να φτάση στον αναπόφευκτο καταποτήρα. Κανείς δεν ξέρει αν τον ακολουθή η ευτυχία, ο πόνος, το καλό ή το κακό, η ανάστασις ή ο χαμός. Όλες θέλομε να πέσουμε απάνου στο σπόρο και να τον κάνουμε λουλούδι και καρπό, μα οι δρόμοι είναι πολλοί και η Μοίρα ό,τι γράφει δεν ξεγράφει. Προσπαθούμε – απάτη. Κανένα πράμα δεν μπορεί να νικήση τη Μοίρα του. Το καθετί είναι σφιχτά δεμένο στις πλάτες της κι αυτή όποιον δρόμο θέλει ακολουθεί. Το δρόμο της δόξας, το δρόμο της ντροπής, το δρόμο της χαράς, το δρόμο της λύπης, το δρόμο που ανεβαίνει ολόγισα στην κορυφή, το δρόμο που στριφογυρίζει στους πρόποδας, το δρόμο που οδηγεί στον πυθμένα της αβύσσου...».

Βρέχει...

Ακούστε. Μερικές σταγόνες της βροχής πέφτουν μέσα στο βρώμικο τενεκέ των σκουπιδιών και, καθώς πέφτουν και συντρίβονται κουδουνίζουν θλιβερά. Μια σταγόνα πέφτει απάνου στο βαθυπράσινο φύλλο της μπιγκόνιας και γίνεται διαμάντι που λαμπυρίζει και χαμογελά. Σταγόνες πολλές, πλήθος αμέτρητο, πέφτουν στο σκονισμένο δρόμο και γίνονται λάσπη, και πέφτουν κι άλλες κι άλλες και, καθώς πέφτουν, παφλάζουν σαν και να βλαστηθούν. Στη φτωχική γλάστρα του αντικρινού λιακωτού πέφτουν μερικές σταγόνες κι ανασταίνουν τα μαραζωμένα της μυριστικά και, καθώς πέφτουν απάνου στο τενεκεδένιο υπόστεγο κροτούν θριαμβικά και θορυβούν, μα ύστερα κυλούν και πέφτουν

στο χαντάκι κι ανακατεύονται με τα λασπόνερα. Άλλες σταγόνες πέφτουν στο σκονισμένο πεύκο και το σιλβώνουν και το λαμπρύνουν και, καθώς πέφτουν, ανακρούουν το σεμνόν θούριον της ενθαρρύνσεως. Πολλές σταγόνες της βροχής πέφτουν απάνου στον ξερό βράχο και συντριβονται και οιμώζουν γοερά. Άλλες πέφτουν στη μεγάλη θάλασσα και, καθώς πέφτουν μοιρολογούν λυπητερά. Κάποιες σταγόνες πέφτουν απάνου στο πρώιμο χρυσάνθεμο και το λούζουν και το ωραίζουν και του ξυπνούν το κοιμισμένο άρωμα και, σε λίγο, έρχεται ο ήλιος και τις πίνει, κι αυτές αναστενάζουν ανακουφιστικά. Κάποιες άλλες σταγόνες πέφτουν απάνου στο μεταξωτό καπελάκι της ωραίας παιδούλας και το τσαλακώνουν και το λειιάζουν. Σταγόνες πολλές πέφτουν μέσα στον κήπο, που έχει απλώσει απάνου του σάβανο βαρύ η σκόνη, και τον κάνουν να ξανα-θήσει νέον κόσμο όμορφο, πολύχρωμο, αγγελικά πλασμένον και, καθώς πέφτουν, χαμογελούν και σιγοτραγουδούν τον ύμνο της ικανοποίησεως.

Βρέχει...

Άλλες σταγόνες της βροχής ψιθυρίζουν χαρμόσυνους σκοπούς, άλλες μοιρολογούν θρηνητικά, άλλες γελούν κι άλλες οιμώζουν, άλλες σιγομιλούν κι άλλες χτυπούν τους τενεκέδες των σκουπιδιών και των υποστέγων, άλλες αναστενάζουν ανακουφιστικά από ικανοποίησιν κι άλλες βουβά από βαθύ καημό, άλλες σφυρίζουν κι άλλες παφλάζουν, άλλες σιγοκλαίνε και άλλες χαχανίζουν... Γι' αυτό, καλοί μου άνθρωποι, είναι αρμονικό το τραγούδι της βροχής.

(Χρονογραφήματα)

Η πίπα μου

Πώς εγλίστρησε!; ...Ας το ειπή το μεθήσι μου από το αφύ πιωτό κάποιου ονείρου... Και την κρατούσα σφιχτά, όπως κρατάει ο τυφλός μια εικόνα που την είχε ιδή πριν σβησθή το φως των ματιών του. Σαν και να χώθηκεν ανάμεσα στα δάχτυλά μου το δυνατό ράμφος κάποιου πελαργού κ' εκροτάλισε το μοιραϊόν «όχι !»... Τα δάχτυλά μου παράλυσαν και η πίπα μου, η φιλντισένια, με το χρυσό της στόμα πίπα μου, εγλίστρησε στις πέτρες του πολυπατημένου δρόμου κ' έγινε τρίμματα. Όποιος άκουσε το μαλακό και βουβό κρότο της είπε: «κάποιο ωραίο βρέφος επέθανε!...». Εγώ που είμουνα πολύ μεθησμένος από το αφύ κρασί κάποιου ονείρου, άκουσα πιο βαρύ τον κρότο κ' ετραύ-

λισα: «κάποιο βρέφος γίγαντα επέθανε!...». Και όμως δεν ήτανε παρά μια πίπα ολάλαφρη, τόση δα, σαν το νύχι του αετού, και σαν από ασήμι και γάλα ζυμωμένα και ήτανε τα χείλη της χρυσά και πυρωμένα. Όταν την κρατούσα στο στόμα μου για να βυζιάξω τα σύγνεφα της λήθης, εγινότανε βαρειά, σαν μολυβένια, και με παρέσερνε στο βυθό των περασμένων... Ποιος τον ακούει εκείνον που μιλεί αποκεί κάτω;... Γιαυτό δε μιλούσα ποτέ όταν εικάπνιζα, και όσοι μ' έβλεπαν με τα μάτια δαικρυσμένα, μου έλεγαν πως είμαι φτωχός και παίρνω πρόστυχο καπνό. Τότε γελούσα, γελούσα δυνατά κ' έτσι μ' άκουγαν όλοι γιατί είμουνα κοντά τους...

Μα η πίπα μου η ολάλαφρη, η φιλντισένια, με το χρυσό της στόμα και τα πυρωμένα χείλη, εγλίστρησεν από τα δάχτυλά μου, τη στιγμή που άναψε το μεθήσι κάποιου ωραίου ονειρού, κ' έπεσε στις πέτρες του πολυπατημένου δρόμου κ' έγινε συντριμματα.... Μάταια ζητούν τώρα τα χείλη μου να βυζιάξουν τα σύγνεφα της λήθης... Και κάτω από το σωρό των συντριμμιών της, όμοια με την λευκή τέφρα που θ' άφηνεν η πυρκαϊά μιας υπεράνθρωπης αγάπης, μάταια γυρεύω τη χαμένη Πομπηία...

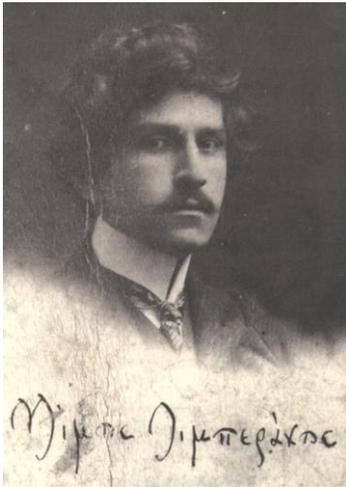
Κυπαρίσσια

Πώς υψώνεσθ' έτσι, κυπαρίσσια;... Ποιο είναι το μυστήριο, που δεν το φθάνουν οι αισθήσεις μας και το γνωρίζουν μόνον οι κλώνοι σας;... Και τους ανατραβά έτσι ολόϊσα η δίψα, που τους άναψε κάποια υπόσχεσις ότι θα το αγκαλιάσουν μιαν ημέρα και θα χωθούνε στις πηγές του να ρουφήξουν την γνώσιν;... Υπάρχει κάτι που σας έλκει, γιαυτό υψώνεσθ' έτσι, κυπαρίσσια... Με τον υψωμό σας και την ενατένισί σας χαράζετε απάνω στο μέταλλον του αιθέρος το πεντάγραμμο της ακούραστης προσπάθειας και μέλπετ' εκεί, με τη σιωπή σας, τα μακρινά μαντεύματα της αναπόφευκτης εκπληρώσεως.- Μια φορά, μόνο, που είδα την αδερφούλα μου να τεντώνη τα ολοστρόγγυλα ποδαράκια της και τα πιο στρογγυλά, λευκά της χέρια για να φθάση το γλυκό από το ψηλό ερμάρι, είδα στους κυανούς τένοντάς της την ίδια την προσπάθεια, που τανύει προς τα ύψη τους κλώνους σας.- Τι γυρεβέτ' εσείς κυπαρίσσια και ανεβαινέτε... ανεβαινέτε... ανεβαινέτε.... Έτσι λιτά, μονάχα, αμάργαφα, αυτάγγελα, όπως η αρετή, στο γλαυκό τ' ουρανού;... Είτε το σκοτάδι μολύβι γίνε-

ται, είτε ανάβει τον χαλιόν της σφαίρας ο ήλιος, είτε η σελήνη λιώνει του στερεώματος τον άργυρον, εσείς ανεβαίνετε...ανεβαίνετε... Όπως η σταλαγματιά του νερού πέτρες κοιλαίνει, γιατί την μεταβάλλει σε τρυπάνι ο νόμος της επιστροφής, έτσι κάθε κορυφή σας, κυπαρίσσια, τρυπάνι χαλυβένιο, που το οξύνει το μυστικό σας, διαπερνά όλα τα μέταλλα του στερεώματος, σχίζει κάθε πείσμα του αιθέρος και ανεβαίνει... ανεβαίνει... Μη σας τραβά, τάχα, κ' εσάς ο δυνατός και ανίκητος νόμος της επανόδου προς τα ύψη;... Όσπου να έρθ' η ώρα να σκύψετε πολύ χαμηλά- για να μας κρυφομιλήσετε για το μεγάλο μυστικό σας, θα ορθώσεσθε σαν ένα μυστήριο...Ένα βαθυπράσινο και σιωπηλό μυστήριο...

ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΟΚΟΣΟΥΛΑ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΣ ΜΙΜΗΣ ΛΙΜΠΕΡΑΚΗΣ

Ο Δημήτριος (Μίμης) Λιμπεράκης του Γεωργίου και της Παναγούλας - Μαλβίνας γεννήθηκε το 1880 και πέθανε στις 15 Απριλίου 1967 στο Μεσολόγγι, όπου έζησε τα τελευταία 27 χρόνια της ζωής του συνεχώς ανάμεσα μας. Και λέω, «ανάμεσα μας», διότι τα χρόνια αυτά καθημερινά τον βλέπαμε στον περιπάτο του, στο δρόμο της Τουρλίδας, και στα περάσματά του μέσα στην πόλη. Στο κουρείο του Λαμπίρη, στο σιλβωτήριο του Καράση, στη Λέσχη του Μαγγίνα, στο ουζάδικο του Μουστακλή ή Τρύπα, και κυρίως στα ζαχαροπλαστεία «Άριστον» και «Γαλάξεια» όπου καθόταν με κάποια συντροφιά γύρω του. Τελευταία σύχναζε και στο καφενείο του Μαλαβέτα. Με κριτήριο, λοιπόν, τον χρόνο διαμονής και τον τόπο παραγωγής της όποιας δημιουργίας του, ο Λιμπεράκης υπήρξε ο περισσότερο Μεσολογίτης ποιητής και γενικά λόγιος (και αισθητικός της τέχνης, όπως τον ήθελε ο Κοσμάς Πολίτης).

Το 1898 ο Λιμπεράκης αποφοίτησε από το τετρατάξιο, τότε, Γυμνάσιο της πόλης μας με βαθμό «Σχεδόν καλώς». Γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά δεν προχώρησε στις σπουδές του. Τα πρώτα βήματά του στα Γράμματα, με ποιήματα και «ρυθμισμένες πρόζες», όπως τις έλεγε, τα έκανε στις τοπικές εφημερίδες: *Ανεξάρτητος* το 1899, *Μικρά Εφημερίς*, το 1900, *Ακαρνανία* το 1901, υπογράφοντας με το ψευδώνυμο «Fingal» (που ήταν θρυλικός ήρωας και πολεμιστής της Ιρλανδίας).

Από το 1901 μέχρι και το 1912 εμφανίζεται σε περιοδικά της Αθήνας, του Πειραιά, της Πόλης και της Αλεξανδρείας, όπως *Το Περιοδικόν μας*, του Γεράσιμου Βώκου, η *Ζωή* της Πόλης, του Απόστολου Μελαχρινού, ο *Ακρίτας* του Σωτήρη Σκίπη, η *Ηγησώ*, ο *Παν* του Αρίστου Καμπάνη και τα *Γράμματα* της Αλεξανδρείας. Στα περιοδικά αυτά δημοσίευσε ποιήματα, μικρές πρόζες, αισθητικές μελέτες καθώς και κριτικές και μεταφράσεις από Μαλλαρμέ, Βερλαίν, Σουίνπερν, Ουίτμαν, Έντγκαρ Πόε και Γητς. Υπογράφει άλλοτε με τ' όνομά του: Δ. ή Μ. ή Μίμης Λιμπεράκης και άλλοτε με το ψευδώνυμο. Ως τόπος παραγωγής τις περισσότερες φορές αναφέρεται το Μεσολόγγι. Δυο πεζά: «Ηρωική Συμφωνία» και «Κιάρο ντι λούνα» δηλ. Υπό το σεληνόφως, τα έγραψε το 1903 στην Κέρκυρα και το ποίημα «Ενδυμίων» το 1910 στη Ρώμη.

Το 1913 του ζητούν επίμονα από τα *Γράμματα* της Αλεξανδρείας νέα συνεργασία και να του εκδώσουν σ' ένα τόμο το μέχρι τότε έργο του, αλλά ο Λιμπεράκης αρνείται, και κρατάει στο συρτάρι του τον «Αδριανό στο Νείλο» μαζί με τις επιστολές που του έστειλαν από την Αλεξάνδρεια.

Περνούν 22 χρόνια σιωπής και το 1934 εκδίδεται στην Αθήνα η ποιητική συλλογή *Παιδικόί Ύμνοι*, με 15 ποιήματα, σε 15 μόνο αντίτυπα: «μονάχα για τους εκλεκτούς», θα υπαινιχτεί ο Κοσμάς Πολίτης στην *EROÏCA* του, στην οποία ο Λιμπεράκης αναγνωρίζεται κάτω από το πρόσωπο του αρχαιολάτρη και ωραιολάτρη κυρίου Κλήμη.

Το 1936, στο περιοδικό *Ο Κύκλος* του Απόστολου Μελαχρινού, δημοσιεύεται ποίημα του Βερλαίν σε μετάφραση Λιμπεράκη, αλλά πρέπει να είναι από αυτά που ο Λιμπεράκης έστειλε στον Μελαχρινό, τότε που αλληλογραφούσαν, μεταξύ 1903 και 1907.

Ακολουθεί δεύτερο κενό 25 χρόνων και το 1961 δημοσιεύονται στο *Ρουμελιώτικο Ημερολόγιο* του Δ. Σταμέλου τα ποιήματα «Φιλενάδες» και «Κουρσάρικο» μαζί με βιογραφικό σημείωμα γραμμένο από τον συντοπίτη μας Χρήστο Καλαντζή:

■■■■■■■■■■

*Μπροστά από μόντζους ταπεινούς περνάτε,
τα σπίτια των νοικοκυραίων και τ' αρχοντικά.*

*Σε φτωχικά κατώφλια σταματάτε,
πουλώντας του λόγγου τα χορταρικά.*

*Φιλενάδα, κραζέτε την αστή γυναίκα
και η φωνή σας τα χειμωνιάτικα πρωϊνά
ακούγεται σαν μιαν επίκληση αδερφοσύνης
στον κόσμο της πόλης που αγρυπνά.*

*Πόσο η ψυχή μου είναι μαζί σας...
Στις μακρινές καλύβες σάς ακολουθώ,
που κοντά σ' ένα ερημοκλήσι
περνάει η ζωή σας απ' τη γέννηση ώς το χαμό.*

*Ανάπαψη δεν έχετε καμμία.
Μανάδες στη πλάτη φέρετε κρεμαστό,
στο δρόμο που παίρνετε για τη χώρα,
σε λίκνο ξύλινο το νεογνό σας.
Και είναι η χαρά σας κι ο καϊμός σας
στο μόχθο να μεγαλώσετε κι αυτό.*

*Στον τάφο σας πρωτοανθίζουν οι βοστίνες
υπόσχεση ανοιξιιάτικη ζωής.
Κ' είναι η λησμονημένη ύπαρξή σας
όπου την αναδύει η μητέρα γης.*

Τέλος, μετά τον θάνατό του, στη *Νέα Εστία*, τον Νοέμβριο του '68, δημοσιεύτηκε το ποίημα «Στους πύργους της Αγγλίας τα Μεγάλα Όργανα», ένα από τα ποιήματα που μαγνητοφωνήθηκαν από τον Δημήτρη Μαλακάση και τον Τάκη Παναγόπουλο σε επίσκεψή τους στον τυφλό πλέον Λιμπεράκη. (Ήταν ποιήματα που ο Λιμπεράκης κρατούσε στο μυαλό του όταν πια δεν μπορούσε να γράψει).

Στους Πύργους της Αγγλίας τα Μεγάλα Όργανα

Στους πύργους της Αγγλίας τα μεγάλα όργανα
 αντηχούν στις νύχτες των καταγίδων
 όταν χερουβικά δάκτυλα στην πλήξη των ωρών,
 υψώνουν τους ύμνους του Χαίντελ και του Μπαχ.
 Στις νύχτες των καταγίδων
 όπου τους φάρους καλύπτουν τ' ατλαντικά κύματα
 και διαπερνούν τους ανέμους ανέλπιδες επικλήσεις,
 φωνές ναυαγίων.
 Μα η χαραυγή με τ' ασημένια κύμβαλα
 και το φτερουγισμένο άγγιγμα,
 αλλού θα φέρει την ολοφώτεινη μέρα.
 στις όχθες του Άρνο.
 Εκεί, ζωτικές της Αλβιόνος παρθένες,
 θα σκορπίσουν τα ρόδα της εφήμερης ύπαρξής των.
 Κι έπειτα οι αράχνες στους αρμούς των οργάνων,
 θα πλέξουν τα πέπλα της λήθης.
 Στα σκυθρωπά δώματα
 θ' απλωθούν τα πέπλα της λήθης.
 Κι απ' το χορταριασμένο κενοτάφιο,
 που χαραγμένο κρατεί το γοητευτικό όνομά τους
 κι ανάγλυφη τη δεητική τους τη μορφή
 στων καταχριασμένων πάρκων τη θλίψη,
 μονάχα στις βορεινές εσπέρες
 το πέρασμα των ελάφων.

Αυτές, μπορεί να πει κανείς, ήταν οι δημοσιεύσεις του Λιμπεράκη ή τουλάχιστον αυτές που βρέθηκαν.

Εξάλλου, μερικά ανέκδοτα ποιήματα κυκλοφορούσαν, δακτυλογραφημένα, από χέρι σε χέρι, ενώ μερικά άλλα βρέθηκαν στα χαρτιά του Μελα-

χρινού και του Μέμου Γεωργίου, μαζί, εδώ, με τα υπόλοιπα μαγνητοφωνημένα ποιήματα.

Αν άφησε και άλλο έργο παραμένει άγνωστο. Τα χαρτιά του, μαζί με την αλληλογραφία που ο Λιμπεράκης διατηρούσε με ανθρώπους των Γραμμάτων και της Τέχνης, πετάχτηκαν αλύπητα σαν άχρηστο υλικό και χωρίς την παραμικρή υποψία για την αξία μιας τέτοιας αλληλογραφίας. Ωστόσο, στο αρχείο του Μελαχρινού βρέθηκαν 21 γράμματα του Λιμπεράκη, που αποσπασματά τους παραθέτουμε στο τέλος.

Η θητεία του Λιμπεράκη στην ποίηση και γενικά στον γραφτό λόγο συμπίπτει με τα ρεύματα του δημοτικισμού της πρώτης 10ετίας του περασμένου αιώνα. Πορεύεται και πλάθει το γλωσσικό του όργανο μέσα σ' αυτά τα ρεύματα, ενώ παράλληλα το πλουτίζει με λεκτικά στοιχεία και μορφές από τη γλώσσα των ψαράδων και των ξωμάχων γυναικών που ακούγονταν στους δρόμους της πόλης μας.

Εσπερινοί

*Στα λιμανάκια τώρα που ησυχάζουν
Στων άχρωμων βασιλεμάτων την αγγούσα
Με λίγες πασσαρούλες αραμένες μες σ' αυτά,
Κάποιοι γυρμένοι άνθρωποι στους μώλους
Τηράν κατά το πέλαο σιωπώντας.
Στα λιμανάκια τ' αφημένα και τα έρμα
Με τα μεγάλα τους βαρούκλα σαπισμένα,
Οπού φαντάζονε σα μεγαθήριων σκελετοί,
Περνούν οι γλάροι κράζοντας και αργοπετώντας
Προς τα νησιά με τις βαθυπράσινες στρωσές,
Και οι κραξές τους μοιάζουνε σαν κοπετοί.
Μέσα στη χώρα
Που τη θλίβει το δειλί
Και απλώνει από τα σπίτια ήσκιους νωθρούς
Καλούν οι γνώριμες καμπάνες
Στους εσπερινούς,*

*Ενώ από τα παμπάλαια χαμόσπιτα
 Κι αργοπατώντας
 Προβαίνουν οι κυρούλες πένθιμα βογγώντας.
 Κ' είναι για κείνους τους ανθρώπους,
 Οπού τηράν τα πέλαγα σιωπώντας,
 Ώρες βαρειές, που κραίνουνε μηνώντας.
 Τις υστερνές τους μέρες σ' άλλους τόπους.
 (Ηγησώ)*

Ο Λιμπεράκης θεωρεί την απόλυτη προσήλωση στη γλώσσα αντικαλλιτεχνική και αντιδημιουργική. Παραμελεί τους κανόνες της ορθογραφίας και της γραμματικής, ενώ δεν τον χωρούν οι κανόνες της στιχουργικής εκείνης της εποχής, τους οποίους δεν υπηρετεί και τόσο πιστά, και βρίσκει διέξοδο στον ελεύθερο στίχο. Τον ενδιαφέρει περισσότερο ο ήχος, η μουσική, το πώς ακούγεται μια λέξη ή ένας στίχος και λιγότερο το πώς γράφεται. Η ποίηση, άλλωστε, απευθύνεται περισσότερο στην αίσθηση της ακοής και αναδεικνύεται όταν ακούγεται παρά όταν διαβάζεται.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο Λιμπεράκης, όταν θέλει να εκφραστεί, παίρνει τα σύνεργα της ζωγραφικής (που ποτέ του δεν μάλαξε παρά τα ονείρατα που έκανε για τη ζωγραφική) και βγαίνει έξω στο φως και στον αέρα να ζωγραφίσει, ακούοντας άρπες αιολικές από τις καλαμωτές των ιβαριών και αργυρόχες αρμονίες κουδουνιών από κάτασπρα κοπάδια.

Έτσι, μια έντονη λυρική διάθεση, λουσμένη απολλώνειο φως και ποτισμένη λιμνοθαλασσίτικη υγρότητα, διατρέχει την ποίηση του Λιμπεράκη, που ισορροπεί ανάμεσα στο αρχαίο ελληνικό κάλλος και τις μικρές - μικρές στιγμές και φωνές της καθημερινής ζωής από τις «Φιλενάδες» και τους «Εσπερινούς».

Ενδυμίων

Σ' ένα ελληνικό ανάγλυφο

«Όλη τη μέρα σ' ακλούθησαν τα κάτασπρα κοπάδια σου, και της φλογέρας σου ο σκοπός, ταιριάζονταν με των κουδουνιών την κρυσταλλόχηη αρμονία με των κουδουνιών την αρμονία και των πουλιών τα κελαϊδήσματα, όπου πετούσαν γύρου σου και σ' ακλουθούσαν, και στων φτερουγισμάτων τ' ανατάραμα, έπαιζαν οι ξανθοπλόκαμοι των νέων σου μαλλιών.

Όλη τη μέρα τ' απολλώνειο φως απόλαψε την παιδική γυμνότητα, που πλάστηκε ελεύτερη, μέσα στα δέντρα, στα λουλούδια, στις δροσές το απολλώνειο φως, που μόνο ελαμπρόντυσε την ώρη σου γυμνότητα. Όλη τη μέρα, από δροσοπηγές σε σύδεντρα και σε μαργαριτόσπαρτα λειβάδια, ελάλησες την καλαμένα σου φλογέρα, -κι' ανατριχιάσαν' η Νεραΐδες στις κρυφές πηγές, κι' όθε περνούσες η Αμαδρυάδες σου χαρίζανε, με τ' ανθοκλώνια, τ' ανονείρευτά τους χάδια.

Και σαν εξύγωσεν η νύχτα, ο αδερφός σου Ύπνος που edιάβαινε, απάνου απ' τα βουνά, κι' απ' τα πελάγη, κι απ' τα δάση, και μεσ' το βραδυνό το μούχρωμα, εθρόουν μόνο τα φτερούγια του στο πλάϊ των ματιών, -κι όθε περνούσε τ' όνειρο άπλωνε και της γαλήνης την αποθυμιά.

Ο Ύπνος με το πορφυρό λουλούδι του, σ' απάντησε –σαν ράθυμα μισόκλειγες τα ισκερά ματόκλαδα, μ' ένα βαθύ ανασασμό– μέσα στα σύδεντρα τ' αρκαδικά. Και τ' όνειρο απλώθη γύρου σας και μέσα στα κορμιά σας, η αποθυμιά. Κι' όλα τα δέντρα, γύρου κι ως πέρα, και τα χαμόκλαδα, κ' η φτέρες και τα πολυτρίχια, ηδονικά εθρόησαν, σαν παγωνιών φτερά.

Κι' όταν αργά, στων άστρων την αναμονή, σα Ρόδο Μυστικό, edείχτη, απ' τ'αхроβούνια τ' αφηλά, η ερωτόπαθη θεά, ο πόθος ο τρανός, σε φωτεινό αναστέναγμα απλώθηκε κ' εσβύστη, στα ογρά απ' τα φιλήματα τετράξανθα μαλλιά».

Ρώμη 1910

Μια άλλη πτυχή του φαινομένου Λιμπεράκη ήταν ο προφορικός του λόγος, που φυσικά χάθηκε μαζί του. Ο Λιμπεράκης ήταν ένας απαράμιλλος αφηγητής που με το ιδιότυπο χρώμα φωνής, τις αμίμητες συσπάσεις του προσώπου, τις κινήσεις των χεριών και του κορμιού και το πηγαίο χιούμορ καθήλωνε το μικρό του ακροατήριο, εκεί που σύχναζε, με ιστορίες από τα ταξίδια

του και περιγραφές από τα μουσεία που επισκεπτόταν, καθώς, όπως τον περιγράφει ο Κοσμάς Πολίτης στην *EROÏCA*, «*ανακάτενε στην ομιλία του αγάλματα, ζωγράφους, εκκλησίες...*», «*με ένα κεφάλι*» (συνεχίζει πάλι ο Πολίτης στο *Γυρί* του) «*που μπορούσε να το περιφέρει δίχως δισταγμό ανάμεσα στον κόσμο, φτιαγμένο καθώς ήταν για να κινεί το ενδιαφέρον...*».

Την ασύγκριτη αυτή ποίηση του προφορικού λόγου του Λιμπεράκη την χάρηκαν μια φορά όσοι τον γνώρισαν και τον συναναστράφηκαν τα ασάλευτα εκείνα χρόνια στις 10ετίες του '40, του '50 και του '60, και δέχτηκαν, κατά κάποιο τρόπο, κάποιον επηρεασμό από τον λόγο αυτόν.

Τέλος, παρά το γεγονός ότι ο Λιμπεράκης δεν άφησε μεγάλο έργο, ωστόσο πρέπει να δεχτούμε ότι επηρέασε τα λογοτεχνικά πράγματα της εποχής του, αν λάβουμε υπόψη ότι ο Απόστολος Μελαχρινός του αφιέρωσε το ποίημα «Ο Χρυσορρόης» από την συλλογή *Ο δρόμος φέρνει... και ο Κοσμάς Πολίτης την EROÏCA*, που υπήρξε σταθμός στα νεοελληνικά γράμματα. Εξάλλου, ο Κοσμάς Πολίτης τον έβαλε μέσα στα πρόσωπα δύο έργων του. Στην *EROÏCA*, ο Λιμπεράκης αναγνωρίζεται κάτω από το όνομα «Κλήμης» και στο *Γυρί* κάτω από το όνομα «Κύριλλος». (Τα δύο αυτά ονόματα, που αρχίζουν από κάππα, ανήκουν σε πρόσωπα της ορθόδοξης εκκλησίας και έζησαν στην Αλεξάνδρεια, όπως και ο Καβάφης που κι αυτού το όνομα αρχίζει από κάππα).

Κλείνουμε αυτήν την παρουσίαση του ποιητή και αισθητικού της τέχνης Μίμη Λιμπεράκη με το τέταρτο ποίημα από τους Παιδικούς Ύμνους:

*Νυχτόπασμα, στα δυσμικά βουνά αργοπορεί το φως
της μέρας
κάπου ανάβουν μια φωτιά στη μακρινή εξοχή,
από τη θάλασσα αόριστες φωνές ο βραδυνός φέρνει
αέρας
και ύστερα πάλι απλώνεται παντού η σιωπή.*

*Ερημικός περπατητής το δρόμο έχω πάρει
που η νιότη μου εχάρημε με όλους τους καιρούς*

*των καραβιών αγνάντενα το διάβα στο κανάλι
κι η ζωή των ταξειδιών μου μάγευε τους λογισμούς.*

*Τώρα πικρές η ανάμνησες μ' ακολουθούν και πάνε
μια συνοδεία πένθιμη στην άκρη των νερώ
λουλούδια που μαράθηκαν στα χέρια τους κρατάνε
και τα σκορπούν, εκεί που κάποτε έγχειρα το σώμα μου
γυμνό.*

*Θαλασσοπούλια πέταγαν τριγύρω μου κι' ο μπάτης
μου εχάιδενε, ως πως μου εχάιδενε το νέο μου κορμί
σ' όλα γελούσα ανύποπτος, των γιβαριών ο φράχτης
για μένα ετραγούδαγε σαν άρπα αιολική.*

*Ολούθε εικόνες έβλεπα και σχήματα ωραία
και η ματιά μου έπαιρνε μια λάμψη εξωτική
όλος ο κόσμος νόμιζα πως ήταν ένα θέμα,
για ζωγραφιά, για ποίηση, για μουσική.*

*Ελεύθερη κι' αντίθεση τράνευε η ψυχή μου
και δεν εγνώριζα κανένα νόμο, ηθική καμιά,
η κοινωνία μ' έπνιγε, ξένοι για με οι γονηοί μου
και μόνη ήταν λατρεία μου η αιώνια ομορφιά.*

**Αποσπάσματα από γράμματα του Μίμη Λιμπεράκη που βρέθηκαν
στο αρχείο του Απόστολου Μελαχρινού¹**

¹ Γιώργου Κοκοσούλα, Γύρω από μια φίλια, Μίμης Λιμπεράκης- Απόστολος Μελαχρινός, Επιστολές 1903-1924, εκδ. Φιλippότη Αθήνα 1998.

«Αλλά, ο δρόμος μου δεν είναι στην Ποίηση. Είμαι δημιουργημένος ζωγράφος. Κι' αν, ποιός ξέρει; κάποιες καλές Μοίρες, μου χαμογελάσουν, το χειμώνα που μας έρχεται θ' αντικρύσω στην ακριβοθώρητη χώρα του Παρισιού». (Μεσολόγγι 29-12-1903)

«... τότες θα μισέψω για τη Ρώμα ή για το Παρίσι... εκεί θα σπουδάξω ζωγράφος. Ω ο πόλεμος του σπιτιού μου για να με μποδίση απ' την απόφασή μου αυτή». (Μεσολόγγι 28-1-1904)

«Θάθελα να σου μιλήσω για τον τόπο μου... για τη μαγεία του, για τα ολύμπια καλέσματα των χρωμάτων που πλέκουν τις αγάπες τους στα διαστήματα, των Τόνων που αρμονίζονται ανάμεσα γης και ουρανού». (Μεσολόγγι 29-6-1904)

«Το Μεσολόγγι: βουνά γύρα, ολόγυρα, που μαβιά ξεδιπλώνονται στο αλαργινό με κουρασμένες καμπύλες, στήθεια, λες, σε αργανασασμό, νερά στη λίμνη, με την ακινησία των μεγάλων σκεφτικών ματιών, κι όλα μαζί ακίνητα, παράδοξα ακίνητα, σαν κι' ο θάνατος περνώντας ένα σούρωμα, τα άγγιξε, μα μετανοιώνοντας, τ' άφησε κ' έφυγε, απλώνοντας τη νεκρική του μυρουδιά, που τα ετύλιξεν όλα και τα εμήψε στο μυστήριο του μοιραίου μαρασμού... Στον Άγγελο (Σικελιανό) δίνεις τους φιλικούς μου χαιρετισμούς ...κι' αν θέλεις ακόμα και «στα μαύρα μάτια της Ελένης». (Μεσολόγγι 9-6-1903)

«Μέσα απ' την κάμαρά μου, τη νύχτα, γροικώ το φύσημα του δυνατού μπάτη που ελεύτερα και παιχνιδιστά σκορπιέται στους έρημους δρόμους... και γροικώ τα θαλασσινά νοσταλγικά τραγούδια... που οι θαλασσοδρόμοι σε κάποιο τα μαθαίνουν λιμάνι, για νάρθουν ναν τα τραγουδήσουν ποιός ξέρει σε ποια μαυρομάτα αγαπητικιά!

Και κάθουμαι μονάχος και λογιάζω, λογιάζω στη ζωή των ταξιδιών' στ' αγνά-ντεμα άγνωστων τόπων... και θυμάμαι... καπετάνιος νειρευόμουν να γίνω». (Μεσολόγγι 14-6-1903)

«Τα τραγούδια του Μαλακάση δε μούκαναν καμιά αίστηση ιδιαίτερη, στην εσωτερική μου διάθεση, ίσως γιατί από καιρό τα γνώριζα όλα, δε μπορείς να και ν' αρνηθεί κανένας πως λίγα εκεί μέσα κάτι αξίζουν. Αλλά δεν είναι κείνα που ζητάω εγώ. Μια ευρύτατη αίστηση, σαν πολυθεία χρωμάτων...

Σου γράφω κ' ένα τραγουδάκι, που έδωσα σ' ένα album μανής δεσποινίδας:

Τα μαραμμένα χρώματα και οι ολόχρσοι πλοκαμοί
μαλιών, που πέρα εκεί ξεπλέκονται στην άρωστη τη Δύση,
σαν τα κρουστάλια αντιφεγγούν και περιμένουν ν' αναδύση,
κάπια απάλινη μορφή από τα βύθη των νερών.

Και να προβάλη απαντέχουν κάπια σιβύλινη σιγή,
από τα βάθη ταξειδιάρικων στοχαστικών ματιών,
μιανής μορφής που πλάστηκε στη θλίψη των χρωμάτων,
μιανής μορφής που αντιφεγγεί το ζύπνημα των χαραυγών.

Κ' έτσι, Ωραία, χαραυγές κι' αρωστημένες Δύσεις,
γύρα σου ξεδιπλώνονται στη χάρη των μαλιών,
κι' εσύ ανάμεσα σ' αυτές παντέρημα λογιάζεις
σ' ότι σου λέν αμίλητα οι θρήνοι των ανθιών». (Μεσολόγγι 24-8-1903)

«Η ζωή του Μεσολογγιού γιομάτη θανατερή ακινησία, μου σαβανώνει το Λογισμό... ένα δειλινό καθώς καθόμουνα στη Λέσκη, μόνος σ' ένα δωμάτιο βυθισμένος στον εαυτό μου, βλέπω ξάφνου μπροστά μου το Σκίπη, να με χαιρετάει ολόκαρδα... αποφάσισε να πεταχτή ως εδώ, να κάμη μια διαλεξούλα και να πάρη λίγο παρά. Εδώ όμως τ' αύρε σκούρα, γιατί ο κόσμος για κάθε άλλο νοιώθει να πετάξη τα λεφτά του παρά για διαλέξεις και περιοδικά μαλλιαρά. Ως τόσο περάσαμε μαζί δυο μέρες ευκάριστες αρκετά, γιατί σκέφου πως δεν έχω εδώ με ποιο να μιλήσω, κι άμα είδα άνθρωπο, οπωσδήποτε συγγενή, ελαχτάρησα». (Μεσολόγγι 10-5-1904)

«Ειφές μιαν ανοιξιιάτικη τρικυμία: και φούσκωσεν η θάλασσα και η βαρκούλες αρχίνησαν το χαρωπό αδερφικό χορό τους. Πέρα στις Ακαρνανίας τα βουνά και στα πέλαγα πέρα, τρεξίματα άταχτα σγνέφων, κάτασπρων, μαβιών, ροδόχρωμων σγνέφων, τώρα αφήνουν εκείνη την κορφή για να κρυφτούν πίσω από μιαν άλλη, πάλε ξαναπροβάλλουν δειλά, δειλά και τρέχουν, τρέχουν να πιάσουν ένα παχουλό με χρυσοπάμφη μηλωτή που ανήξερο χαζεύει στο διάστημα: τώπιασαν στ' ανεμοτρεξίμό τους και

φρεύγουν όλα μαζί προς τη Δύση. Σε λίγο χάθηκαν... πάει η δυσμική οπτασία! (Μεσολόγγι 29-6-1904)

«Μου μιλάς για κάποια Αλίκη. Είσαι ευτυχής αν έχης κάποια να σε καταλαβαίνει. Γιατί η γυναίκα όταν μας καταλαβαίνει πηγή είναι και δωρητριά της έμπνευσης ασύγκριτη. Εγώ ακόμα δεν την ήύρα. Ως τα τώρα μονάχα μεσ' τα όνειρα που πλάθω βρίσκεται το θαυμαστό πρότυπο.»² (20η επιστολή, λείπει η αρχή)

«Μα να η Isadora Duncan! (συνεχίζει ο Λιμπεράκης το Δεκέμβριο του 1903). Η ασύγκριτη ερμηνεύτρια της παθητικής κι ανήσυχης μουσικής του Chopin. Την είδα, την αγάπησα, μαζί ταξιδεύσαμε στην Πάτρα, όταν εδώ και μέρες αυτή για την Ευρώπη μίσηνε. Και μεσ' το βαγκόν που μαζί μας έφερε... της μίλησα για τέχνη, για ένα ανονείρευτο κοσμοπολιτισμό... στην απέραντη λειτουργία της Τέχνης». (Μεσολόγγι 29-12-1903)

«Μου γράφεις για τη συνεργασία μου στο περιοδικό σου. Νομίζεις πως είναι κάτι πολύ απαραίτητο να φηγουράρη τ' όνομά μου στη λίστα των συνεργατών σου;...

² Ωστόσο, όπως διαβάζουμε στην εφημερίδα *Αγγελιοφόρος*:

«Την παρελθούσαν Κυριακήν, ετέλεσαν εν τη πόλει μας, επ' αίσίους οίκονοις, τους γάμους των δύο πολύτιμοι και ευγενείς υπάρξεις, ο διαπρηθί κατέχων, εν τη νεωτέρα φιλολογία, θέσαν συμπαθέστατος νέος, οηχ' ήττον δε και των καλών τεχνών βαθύς μύστης κ. Μίμης Λιμπεράκης και η αβρά και μουστραφής κόρη Νίτσα Μπολέτση, η κεκοσμημένη εν θαυμασίω συνδυασμώ, επίζήλοις φρουαίς τε και επικηίτοις αρεταίς, γόνος της εξ Ηλείου μεν ελκούσης το γένος, εν τη περιμαλλεί δε των Φαιάκων νήσω εγκατεστημένης διαπρεπεστάτης οικογενείας και θηγάτηρ του αξιοτίμου παρά τη ενταύθα Νομαρχία Γραμματέως κ. Αλεξάνδρου Μπολέτση. Οι νεόνυμφοι, μετά την του μυστηρίου τέλεσην, ανεχώρησαν, μέσω Ιταλίας, εις Δαλματίαν. Ραίνομεν με άνθη το ενάριστον ζεύγος και ενχόμεθα ολοψήχως τον βίον όλβιον και τρισευδαίμονα».

Ήταν η Κυριακή, 7 Οκτωβρίου 1907, όταν ο Λιμπεράκης ήταν 27 ετών και η Μπολέτση 22. Στην Ιταλία που πήγαν έτυχε, στο Κάμπρι, να μείνουν στο ίδιο ξενοδοχείο που έμενε ο μεγάλος Ρώσος συγγραφέας Μαξίμ Γκόρκυ, ο οποίος επαινέσε την νεαρή κυρία Λιμπεράκη, όταν την άκουσε να παίζει στο πιάνο του ξενοδοχείου. Όμως ο γάμος αυτός στάθηκε άτυχος. Ο βίος του ζευγαριού (που έμενε χωρίς παιδιά) δεν ήταν τόσο όλβιος και τρισευδαίμων όσο τον ευχόταν ο *Αγγελιοφόρος* της πόλης μας, κυρίως για την κυρία Νίτσα, που μέχρι το τέλος της ζωής της κράτησε μιαν αξιοθαύμαστη καρτεριά και αξιοπρέπεια απέναντι σ' έναν σκαίο και με πολλές ιδιορρυθμίες Λιμπεράκη στο παραδιπλανό δωμάτιο.

Ο Λιμπεράκης που δεν τα πήγαινε καλά με τον πατέρα του, επειδή ξόδευε την πατρική περιουσία στα ταξίδια του στο εξωτερικό, ενώ ο ίδιος δεν εργάστηκε ποτέ του, έβλεπε στην οικογένεια μια «συναξή αλληλομισουμένων ανθρώπων κάτω από την ίδια στέγη». Ωστόσο, έτρεφε μεγάλο σεβασμό προς το πρόσωπο της μητέρας, ίσως επειδή ο ίδιος δε γνώρισε μητέρα, και μου είχε διηγηθεί δυο και τρεις και περισσότερες φορές, με την ξεχωριστή παραστατικότητα που συνόδευε τις διηγήσεις του, την συγκινητική όσο και τρυφερή σκηνή του θανάτου της Άσσης, της μητέρας του Πέερ Γκυντ, στο ομώνυμο έργο του Ίψεν.

Και φυσικά, επειδή όλοι ξέραμε ότι ο Λιμπεράκης και η γυναίκα του ζούσαν χωρίς να βλέπονται μέσα στο ίδιο σπίτι και επικοινωνούσαν φωναχτά από το ένα δωμάτιο στο άλλο, με μεγάλη έκπληξη, όταν τον συνάντησα στα Γαλάξια ύστερα από μια μακρά απουσία μου στην Αθήνα, τον άκουσα να μου λέει συντετριμμένος: «Έχασα, Γιώργο, τη σύντροφό της ζωής μου».

Θέλω να σου πω πως τ' όνομά μου δεν παίζει και τόσο σπουδαίο ρόλο στην κίνηση τη –
Θεέ μου !- πνευματική της χώρας» (Μεσολόγγι 15-8-1924)³.

³ Η ορθογραφία των ποιημάτων και των μέσα σε εισαγωγικά κειμένων είναι του ποιητή Μίμη Λιμπεράκη.

ΘΩΜΑ ΓΚΟΡΠΙΑ

ΜΙΜΗΣ ΛΙΜΠΕΡΑΚΗΣ (1880- 1967)
ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΕΝΟΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΥ
ΠΟΙΗΤΗ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΥ

Όταν πριν 20 χρόνια ανατυπώθηκε το περιοδικό *Ηγησώ* ο εκδότης με παρεκάλεσε να διορθώσω ένα σημείωμά του στο οποίο εξηγούσε την ανάγκη της ανατυπώσεως. Το σημείωμα το ξανάγραψα, δεν διαβαζόταν. Και ρώτησα τον άνθρωπο γιατί δεν αναφέρει και τον Λιμπεράκη μαζί με τους άλλους της εκδοτικής ομάδας... Πρόσθεσα τον Λιμπεράκη, λοιπόν, δίπλα στον Βάρναλη και τους άλλους...

Ο Βάρναλης σε σελίδες αυτοβιογραφίας του δημοσιευμένες στην εφημερίδα *Πρωία* το 1935 θυμάται και λεπτομέρειες για την έκδοση του περιοδικού από μια παρέα νεαρών ποιητών το 1907. Τον Λιμπεράκη τον ξεχνάει...

Το 1956 ο Λιμπεράκης μου λέει να μεταφέρω τους χαιρετισμούς του στον Βάρναλη, στον Αυγέρη, στον Κοσμά Πολίτη και να τους πω ότι ζει, δεν πέθανε... Στο φιλολογικό στέκι όπου σύχναζε και σύχναζα κ' εγώ συνάντησα τον ποιητή των «Μοιραίων» και του έδωσα το μήνυμα του παλιού του φίλου. Ο Βάρναλης σιρίτησε, αναστέναξε, βούρκωσαν τα μάτια του και με φωνή σπασμένη από την συγκίνηση μου είπε: «Όχι! Δεν είναι δυνατόν, ζει ο Μίμης... Και μεις τον είχαμε για πεθαμένο... Είμαστε αγάριστοι! Τι να σου πω, παιδί μου... Μου θύμισες τα καλύτερα χρόνια της ζωής μου και μου θύμισες ότι κ' εγώ κι ο Αυγέρης και οι άλλοι ξεχάσαμε τον καλύτερό μας φίλο κ' ένα σπουδαίο ποιητή... Ο Λιμπεράκης για χρόνια μας πότιζε, μας τάιζε, μας μάθαινε και γράμματα...». Όταν ξαναπήγα στο Μεσολόγγι είπα στον Λιμπεράκη ότι δεν βρήκα κανένα από τους φίλους του...

Το 1959 ετοιμαζόταν για έκδοση η πολύτομη ποιητική ανθολογία των Αυγέρη, Σταύρου, Ρώτα, Παπαϊωάννου. Ο τελευταίος ήταν φίλος και σύντροφος του εν ΚΚΕ Μεσολογγίτη φίλου μου και φίλου και θαυμαστή του Λιμπεράκη, Χρήστου Καλατζή. Πίεσα, λοιπόν, να πιέσει ο Καλατζής τους ανθολόγους να περιλάβουν και τον Λιμπεράκη στην ανθολογία τους. Από τον Καλατζή πληροφορήθηκα ότι από τους ανθολόγους ο πιο απορριπτικός για τον Ποιητή των *Παιδικών Ύμνων* ήταν ο Αυγέρης, τον θεωρούσε τρελλό, αντιδραστικό, ψώνιο... Παρακάλεσα τότε τον φίλο μου να επικοινωνήσει με τον Βάρναλη και να ζητήσει απ' αυτόν να μεσολαβήσει... Έτσι και έγινε. Και ο Βάρναλης διέταξε την ανθολόγηση του Λιμπεράκη... Απ' την άλλη μεριά το εργοβιογραφικό σημείωμα που συνέταξα και με την βοήθεια του Καλατζή, αλλά και μέσω αυτού την βοήθεια του Μεσολογγίτη Μέμου Γεωργίου, ανηψιού του Μιλτιάδη Μαλακάση και θαυμαστή της ποίησης του Λιμπεράκη, με την πέννα του Παπαϊωάννου κατάντησε ένα κείμενο οικτρό, αντιφατικό, αγράμματο...

Είκοσι χρόνια μετά, συναντιόμαστε στην πιάτσα με τον Μιχάλη Παπαϊωάννου, γνωρίζομαστε, θαυμάζει κρυφά την ποίησή μου, με χρειάζεται, με καλεί και στο σπίτι του όπου μου ζητάει συγνώμη για την παλιά ιστορία, μου χαρίζει κ' ένα ντοκουμέντο της καθώς και ένα αντίγραφο των *Παιδικών Ύμνων...*

Το *Ρομυελιώτικο Ημερολόγιο* 1961 (εκδότης-διευθυντής ο Δημήτρης Σταμέλος, αρχισυντάκτης εγώ) ξεκινάει με τον Λιμπεράκη: δύο εκπληκτικά ποιήματα του κυρ Μίμη, πρωτοδημοσιευμένα και συνοδευόμενα από ένα κείμενό μου, το οποίο πολλοί ληλάτησαν έκτοτε, μεσολογγίτες και μη. Ο μεσολογγίτης Γιώργος Κοκοσούλας, σε βιβλίο του για τον Λιμπεράκη, γράφει ότι του κειμένου στο *Ρομυελιώτικο Ημερολόγιο* συγγραφέας είναι ο Χρ. Καλατζής... Με την ευκαιρία να διορθώσω κ' ένα λάθος στο κείμενό μου, για το οποίο δεν ευθύνομαι: τα ανέκδοτα δεν μου τα έδωσε ο Καλατζής, όπως γράφω, παίρνοντας τα από το αρχείο του, αλλά από το αρχείο του Γεωργίου...

Από την αναφορά του Μαλακιάση σε άρθρο του δημοσιευμένο στο περιοδικό *Παν* το 1940 έως το μικρό αφιέρωμα στον ποιητή στο *Ρομυελιώτικο Ημερολόγιο* (από τις 2-3 πιο σημαντικές ετήσιες λογοτεχνικές εκδόσεις της εποχής), δεν δημοσιεύεται ούτε μια αράδα για τον Λιμπεράκη.

Κατά τις διηγήσεις του σε μένα και σ' άλλους ο Λιμπεράκης ήταν ο αρχηγός της παρέας της *Ηγησώς*, αυτός ο οποίος έδωσε τον τίτλο στο περιοδικό και ήταν ο βασικός χορηγός –άλλωστε όλα τα περιοδικά με τα οποία συνεργάστημε (*Ζωή* του Μελαχρινού, *Το Περιοδικόν μας* του Βώκου, *Ακρίτας* του Σκίπη, *Ο Παν* του Καμπάνη, *Γράμματα* και *Νέα Ζωή* της Αλεξάνδρειας) τα ενίσχυε οικονομικά. Στην ομάδα της *Ηγησώς* ανήκε αρχικά και ο Ρήγας Γκόλφης, ο οποίος απεχώρησε λόγω του φανατισμού του για την ψυχαρική δημοτική.

Ο Λιμπεράκης, πρωτοπόρος του νεορομαντικού κινήματος στη λογοτεχνία και ιδιαιτέρως στην ποίηση, είναι και από τους σημαντικότερους ποιητές (μαζί με τον Βάρναλη και τον Φιλύρα). Αυτό το κίνημα, το οποίο θα δώσει καρπούς ανάμεσα στο 1898 (έτος που πρωτοεμφανίζεται ο Λιμπεράκης με ποιήματα, πρόζες, μεταφράσεις και αισθητικά σημειώματα στις Μεσολογγίτικες εφημερίδες) και στο 1912 και θα περάσει στην ιστορία και ως «αισθητισμός», θα ανανεώσει την λογοτεχνία μας, θα την οδηγήσει σε νέες αναζητήσεις και τελικά θα γίνει η γέφυρα προς τον ρεαλισμό και τον κοινωτισμό. Μεγάλα ονόματα της γενιάς του 1890 θα σταθούν πλάι σ' αυτούς της γενιάς του 1900 (Λιμπεράκης και οι άλλοι): Χρηστομάνος, Χατζόπουλος, Βουτυράς, Καμπύσης, Βώκος, Θεοτόκης, Ίων Δραγούμης και Περικλής Γιαννόπουλος (από μεσολογγίτη πατέρα γεννημένος στην Πάτρα).

Και κάτι ακόμα: ο Λιμπεράκης είναι από τους πρώτους, αν όχι ο πρώτος που θα δημοσιεύσουν ελεύθερο, ρυθμικό στίχο. Τέλος, σε ορισμένα ποιή-

ματά του θυμίζει, όπως λέμε, Καβάφη. Αλλά και ο Καβάφης σε ορισμένα του θυμίζει Λιμπεράκη. Συγγένειες στην τεχνική και στη γλώσσα.

Το 1901 ο Πορφύρας σε γράμμα του στον Κ. Χατζόπουλο εκδηλώνει τον θαυμασμό του για την λυρική πρόζα του. Αυτό το είδος ποίησης πρώτος ο Λιμπεράκης το καλλιεργεί συστηματικά από το 1900 και έκτοτε μόνο ο Ρώμος Φιλύρας φτάνει την δική του ποιότητα.

Γύρω στα 1910 και μετά από τα δημοσιεύματά του στα περιοδικά *Ηγησώ* και *Ακρίτας* είναι πασίγνωστος. Ο Κωστής Παλαμάς, μεγάλθυμος για τους νεότερους, όπως λένε ακόμα και σήμερα κάποιοι, δεν μίλησε για τον συμπατριώτη του ποιητή.

Στα χρόνια του 1950 ο Λιμπεράκης μας μιλούσε για την μεγαλοσύνη του Μαλακιάση και του Καβάφη, του Βάρναλη, του Φιλύρα και του Καρυωτάκη και εκτιμούσε την ποίηση του Παπατσώνη, του Ουράνη και του Δρίβα αλλά και των σουρεαλιστών (Κάλας, Εμπειρίκος). Θα μπορούσαμε να πούμε σήμερα με σιγουριά ότι ο δημιουργός των «Φιλενάδων» και άλλων αριστουργημάτων ήξερε καλά ότι η πορεία της παγκόσμιας ποίησης είχε οριστικά σημαδευτεί από τους Μπωντλαίρ, Ρεμπώ, Πόε...

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο αιτωλιωτής Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, άνισος συγγραφέας και άνθρωπος μπερδεμένος και εμπαθής, ο οποίος διάβασε από τα 18 του τη δουλειά του Λιμπεράκη, γνωρίστηκε μαζί του στα στέκια του 1920 («Μαύρος Γάτος», «Εύβοια», «Πατάρι», «Μπάγκειον») και γοητεύτηκε ακούγοντάς τον να μιλάει για θέματα Ποίησης και Τέχνης, δεν έγραψε ούτε πέντε αράδες γι' αυτόν. Αντιθέτως, για τον Απόστολο Μελαχρινό, θαυμαστή και αντιγραφέα του Μεσολογγίτη Ποιητή, έγραψε άρθρα επί άρθρων και δοκίμια επί δοκιμίων.

Θυμάμαι εδώ τον Λέοντα Κουκούλα, από τους πιο σοβαρούς διανοούμενους που γνώρισα από κοντά, να μου μιλάει με θαυμασμό για τον Μίμη Λιμπεράκη και να μου διηγείται για το αστραφτερό μυαλό και το χιούμορ του, αναμνήσεις από την παρέα μαζί του στις ταβέρνες-στέκια όπως ο «Σιδέρης» στην Αγορά, οδός Αθηνάς, και όπου ο ίδιος, ο Βάρναλης και ο Βουτυράς απάγγελλαν ποιήματά του.

Λίγο μετά το 1920 ο Λιμπεράκης σταμάτησε να δημοσιεύει, αυτοαπομονώθηκε, έμεινε με ελάχιστους φίλους. Αλλά το πάθος του για τις αισθητικές, φιλοσοφικές και ταξιδιωτικές του περιπλανήσεις παρέμεινε ασίγαστο. Πίστευε σε μια αιώνια νεότητα του ανθρώπου, περιφρονούσε τους καθωσπρεπισμούς, χλεύαζε τους θρησκόληπτους και τους φανατικούς πάσης φύσεως... Από τους μεγάλους του καημούς η απαιδευσία των Νεοελλήνων και ο μαρασμός του Μεσολογγίου. Και τον έσφαζε που από το 1939 αποκλείστηκε στο Μεσολόγγι λόγω πολέμου και εν συνεχεία από το γλαύωμα των ματιών του το οποίο προοδευτικά τον αφήνει μισότυφλο και τελικά το 1956 ή το 1957 τελείως τυφλό.

Από το 1939 έως το 1967 που πεθαίνει, κανείς από τους φίλους του συγγραφείς και καλλιτέχνες δεν τον συνάντησε στο Μεσολόγγι ταξιδεύοντας εκεί ή περαστικός από κεί.

Υπήρξε φίλος του διοικητή της Ιονικής Τραπέζης Λοβέρδου, η κόρη του οποίου Ιωάννα (Ζανέτ), ποιήτρια, είναι ο άνθρωπος που ερήμην του τυπώνει τους *Παιδικούς Ύμνους* του. Η γυναίκα αυτή, κατά τον Μεσολογγίτη προύχοντα και κρυφό ποιητή Γιώργο Μάνεση, υπήρξε παράφορα ερωτευμένη με τον Μίμη. Αυτή του γνωρίζει πριν το 1930 τον Κοσμά Πολίτη, ανώτερο υπάλληλο της Ιονικής και προστατευόμενο του πατέρα της. Όταν το 1934 ο Πολίτης αναλαμβάνει τη διεύθυνση του υποκαταστήματος της Πάτρας αρχίζει μια άλλη ιστορία στην αντικρυσή στο Μεσολόγγι μεγαλούπολη και μια φιλολογική παρέα δημιουργείται με κέντρο τον Λιμπεράκη: Πολίτης, Λοβέρδου, ο πατρικός Κώστας Τριανταφύλλου, οι ξηρομερίτες Θωμάς Λαλαπάνος και Φώτης Γεροθανάσης, ο ναυπάκτιος Γιάννης Φαρμάκης. Με τον Πολίτη ή και όλη την παρέα ο Λιμπεράκης κάθε τόσο στον Λούρο, στο Μεσολόγγι και στα ιβάρια του, σε χωριά πάνω στον Αράκυνθο και στην ορεινή Τριχωνίδα, στην Άμπλιανη και στον Προυσό. Αλλά και στην Ναύπακτο, στην Ερατεινή και το Γαλαξείδι... Η παρέα συχνά σ' αυτές τις εκδρομές αγκαζάρει τον μεγάλο κλαριτζή Μαργέλη, τον μεγάλο μπουζουκτσή Κανακέρη, γύφτους οργανοπαίχτες...

Ο Ποιητής ταξίδεψε σε όλη σχεδόν την Ευρώπη, στην Κωνσταντινούπολη, στην Κύπρο, στην Αλεξάνδρεια... Αλλά όσο αγάπησε τη γη της Αιτωλίας, το Μεσολόγγι και την λιμνοθάλασσα, κανένα άλλο τόπο δεν αγάπησε.

Ο Λιμπεράκης ήταν ένας από τους πρώτους σοσιαλιστές, στο πλάι του Κ. Θεοτόκη και του Κ. Χατζόπουλου και στα 1900 είχε ξεσκολλίσει με τον Μάρξ, τον Έγκελς, τον Φρόυντ... Μου έλεγε ότι η Επανάσταση του 1917 στη Ρωσία τον είχε συγκλονίσει, αλλά με τα κόμματα δεν τα πήγαινε καλά. Στα χρόνια του Εμφυλίου, η Ασφάλεια της πόλεως τον παρακολούθουσε και τον ενοχλούσε, 80 χρονώ άνθρωπο. Κι αυτός κάποιες φορές αντιδρούσε βίαια...

Σ' αυτά τα τελευταία χρόνια του, με την τεράστια περιουσία του εξανηματισμένη υπέρ του Δήμου Μεσολογγίου, φτωχών Μεσολογγιτών, φτωχών φίλων του συγγραφέων, υπέρ της αγοράς σπανίων αντικειμένων τέχνης και βιβλίων, υπέρ ταξιδιών και γλεντιών, επιβιώνει με κάτι δεκάρες από νοίκια. Την συνδρομή του όμως στην ΕΔΑ δεν την ξεχνάει. Δύο φορές μου έδωσε εμένα τα λεφτά και τα πήγα.

Και στον καιρό του και σήμερα, στην συνείδηση των περισσοτέρων Μεσολογγιτών και μάλιστα των ψευτοδιανοουμένων είναι ένα παράξενο, αλλόκοτο ον, το οποίο έγραψε «κάτι ποιήματα για ανωμάλους»... Ο κυρ Μίμης που έζησα εγώ είχε μόνο χαρίσματα: του αληθινού φίλου, του χιουμουρίστα, του αφηγητή, του γόη. Γλυκός, ήρεμος κ' ευγενικός, γινόταν ξαφνικά βίαιος και τρομερός για τους προκλητικούς, τους κουτοπόνηρους, τους ανέντιμους, τους οποίους εξεδίωκε από το τραπέζι του και κάποτε και από το ζαχαροπλαστείο

όπου σύχναζε. Μιλούσε σχεδόν για τα πάντα, ήξερε σχεδόν τα πάντα και ήξερε «απ' έξω» όλα τα ποιήματά του, δημοσιευμένα και μη, καθώς και ποιήματα ποιητών που αγαπούσε. Για μας τους άλλους που τον ακούγαμε με τις ώρες, με δέος και ηδονή ήταν ένας σοφός χαριτωμένος.

Είχε και τις λόξεις του: περπατούσε στο δρόμο και ποτέ στο πεζοδρόμιο, δεν φορούσε ποτέ γραβάτα και πανωφόρι, είχε αδυναμία στις κολώνιες και στα γαλλικά τσιγάρα και τα άναβε μόνο με σπίρτα, και καθόταν στην ίδια καρέκλα και στο ίδιο τραπέζι του μαγαζιού και πάντα κοντά στο τζάμι. Αδυναμία είχε και στους περιπάτους, χειμώνα καλοκαίρι.

Ήταν άθεος, αλλά λάτρευε τα έθιμα των εορτών και την ψαλτική. Ήταν κόντρα σε κάθε εξουσία, σε κάθε σύστημα, αυτός ο μαγεμένος από την αρχαία ελληνική κλασική τέχνη και συγχρόνως οπαδός των αιρέσεων και των ανατροπών στην τέχνη και στη ζωή.

Από παιδί ήθελε να γίνει ζωγράφος, έγινε τόσα άλλα, αλλά ζωγράφος δεν έγινε κι αυτό τον πόναγε.

Στα νιάτα του ήταν πανέμορφος, κομψός, φυσιολάτρης, φαγάς και πότης. Συνδέθηκε με φίλια με μερικά από τα σημαντικότερα πρόσωπα του περασμένου αιώνα: Ντάνκαν, Γκόρκι, Γητς, Ρίλκε, Μωρουά... Πολλοί τον λάτρεψαν, Έλληνες και ξένοι. Ένας απ' αυτούς, ο αρχιμουσικός Δημήτρης Μητρόπουλος στην διαθήκη του εξέφρασε την επιθυμία κατά την ταφή του αντί για το καθορισμένο θρησκευτικό τελετουργικό κάποιος ν' απαγγείλει ποίημα του Λιμπεράκη. Έτσι κι έγινε, η κοινή τους φίλη Κατίνα Παξινού είπε το ποίημα...

Αγαπητέ κι αξέχαστε, κυρ Μίμη. Σε ποιόν ουρανό άραγε ζεις, μιλάς, γράφεις, ζωγραφίζεις, ακούς μουσική; Σε ποιόν ουρανό πίνεις τον καφέ σου και καπνίζεις το τσιγάρο σου; Στον Μεσολογγίτικο, φυσικά. Σπάνια ένα καλλιτεχνικό έργο είναι πλημμυρισμένο από τις ομορφιές και τις χάρες της πατρίδας του δημιουργού και τα φαρμάκια και τους πόνους των ανθρώπων της. Το Μεσολόγγι και η Ελλάδα χρωστάει στον Μίμη Λιμπεράκη.

ΦΡΟΣΩΣ ΚΛΑΜΠΙΑΝΙΣΤΗ

**Ο ΛΥΡΙΚΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ
ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ
ΕΡΓΟ ΤΟΥ**

*«Λάμπει σαν άστρο και το χαμομήλι
στα ολάνοιχτα, στα λινόκαλα περπάτα,
με τα τραγούδια σου έχουνε τ' Απρίλη
τ' όνομα, Ρήγα Γκόλφη, και τα νιάτα.»*

Κ. Παλαμάς

Αν η ποίηση είναι η ιστορία της ψυχής και η έκφραση της ζωής στις βαθύτερες και ουσιαστικότερες πτυχές της, τότε μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι στην ποίηση του Ρήγα Γκόλφη εκδηλώνεται με τρόπο μεστό και ώριμο αλλά παράλληλα και με τόνο θερμό η ιστορία της ψυχής του. Όλα τα ποιήματά του διαθέτουν αλήθεια καλλιτεχνική με την έννοια ότι απορρέουν από αληθινή συγκίνηση.

Ο ποιητής Ρήγας Γκόλφης (ψευδώνυμο του Δ. Δημητριάδη) καταγόταν από το Καρπενήσι. Γεννήθηκε όμως στο Μεσολόγγι το 1886, όπου και έζησε τα παιδικά του χρόνια. Η μητέρα του προερχόταν από την οικογένεια Δροσίνη, που συγγένευε με την οικογένεια Παλαμά. Τις γυμνασιακές του σπουδές ο Ρήγας Γκόλφης τις ολοκλήρωσε στην Αθήνα στην οποία και συνέχισε με πανεπιστημιακές σπουδές. Αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Νομικής αλλά άσκησε το επάγγελμα του συμβολαιογράφου.

Από την νεαρή του ηλικία μελετούσε αδιάκοπα αναπτύσσοντας μια ξεχωριστή δραστηριότητα, κυρίως από την εποχή που συγκαταλέχθηκε στη μαχητική ομάδα του *Νουμά*, όπου βρισκείται εγκατεσπαρμένο το μεγαλύτερο μέ-

ρος του έργου του. Για πολλά χρόνια στο περιοδικό αυτό κρατούσε τη στήλη της κριτικής του βιβλίου και του θεάτρου. Έγραψε ακόμη άρθρα, μελέτες και δοκίμια για ποικίλα θέματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που συγκροτούν μια αξιόλογη κριτική παραγωγή. Επίσης είχε συνεργαστεί στο *Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος* του Δροσίνη, στα περιοδικά *Γράμματα*, *Νέα Εστία* κ.α. Είχε διδάξει Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στη σχολή ελευθέρων σπουδών του «Ασκραίου». Ο Ρήγας Γκόλφης πέθανε στην Αθήνα την 1η Ιανουαρίου 1958. Εξέδωσε τα ακόλουθα έργα: *Τα Τραγούδια του Απρίλη* (ποιήματα, 1919), *Ο Γήταυρος* (Δράμα, 1921), *Ύμνοι* (Ποιήματα, 1921), *Στο Γύρισμα της Ρήμας* (Ποιήματα, 1925), *Λυρικά Χρώματα* (Ποιήματα, 1930), *Φαντασία και Ποίηση* (κριτικές μελέτες, 1935), *Τετράμετρα* (Ποιήματα, 1953), *Η Επιφάνεια και το Βάθος* (Διηγήματα, 1954).

Η ποίηση του Ρήγα Γκόλφη διακρίνεται για την άφθογη τεχνική της αρτιότητα και τους στιχουργικούς ελιγμούς της, που υπηρετούν ποικιλία ρυθμών και μέτρων. Ιδιαίτερη επίδοση σημειώνει στις προπαροξύτονες ρίμες. Στόχος του ποιητή είναι η υποβολή και η μουσικότητα, ενώ αντλεί και αξιοποιεί διδάγματα της δημοτικής παράδοσης. Λυρικός, νεορομαντικός και τρυφερός εμμένει στην ειλικρίνεια του αισθήματος και την ελληνικότητα του θέματος.

Άνοιξη

«Καλώς τηνε τη λυγερή με το φιλί της νιότης.

Γης και καρδιά σε δέχονται κι έτοιμες είναι γι' άνθη.

Όπου σταθείς παράδεισο κι όπου βρεθείς τραγούδι

Κι όπου το πόδι σου πατεί χαρά και πανηγύρι...»

Ο αληθινός Ρήγας Γκόλφης βρίσκεται στον ποιητή. Η ποιητική του τέχνη αναζητούσε ελεύθερα τους χώρους της τρυφερής ή μελαγχολικής αναπόλησης ενός χαμένου ονείρου, την αγνή ερωτική χαρά και την αβρότατη μνήμη, την έκφραση της δραματικής καθημερινότητας, το γραφικό και ήρεμο φτωχό σπίτι που προσμένει τον άνθρωπο χαρούμενο ύστερ' από τον κάματο της ημέρας, το πάθος της φύσης, που την ένιωθε ολοζώντανη μέσα του. Γνωρίζοντας σε βάθος την τεχνική του στίχου ο Ρήγας Γκόλφης μπόρεσε να εκφρά-

σει με τους λιγισύλλαβους στίχους και τις προπαροξύτονες ρίμες του τις βαθύτερες δονήσεις της ψυχής του προσδίδοντας στην απαλή ποίησή του και μια απαλή μελωδία. Προς το τέλος της ζωής του προτίμησε τους γοργόρρυθμους στίχους κι έγραψε πολλά ποιήματα με επιγραμματικό τόνο και παιγνιδιάρικη χάρη:

*«Ενωδιάζει η εξοχή...
Μια γλυκιά απαντοχή
Και τους δυό μας τυλίγει.
-Περασμένη εποχή
που για πάντα έχει φύγει.»*

Συνοψίζοντας, ο Ρήγας Γκόλφης ανήκει στη γενιά του μαχητικού Δημοτικισμού. Όμως, χωρίς να αρνείται τις πεποιθήσεις του, έκανε βήματα προς τους νεώτερους χρόνους. Όταν έκλεισε τον κύκλο των αγώνων του ο *Νουμάς*, ο Ρήγας Γκόλφης βρέθηκε χωρίς προσπάθεια στις σελίδες της *Νέας Εστίας*, καθώς ήξερε πια πολύ καλά ότι άλλα ήταν τα αιτήματα του Δημοτικισμού, καλλιτεχνικότερα και ουσιαστικότερα. Για το λόγο αυτό και συμπορευτήκε, όσο μπορούσε, με τους λογοτέχνες που προσπαθούσαν να προχωρήσουν πέρα από το γλωσσικό ζήτημα. Ο Ρήγας Γκόλφης ήταν ο πρωτοπόρος του *Νουμά*, ο επαναστάτης του *Γήταυρου*, του μικρού θεατρικού έργου με τη μεγάλη μαχητικότητα. Ήταν όμως, και κυρίως, ο λυρικός του χαμηλού τόνου, ο σεμνός και αθόρυβος λόγιος, μια ευαίσθητη και εύθραυστη ψυχή.

*«Άσε με εσέ ν' αποζητώ σ' ό, τι καλό μου γίνεται
και να πιστεύω πως μαζί σου η μοίρα αποχρυσώνεται.
Εσύ δεν είσαι η αντηλιά της ομορφιάς που σβήνεται,
μα η καλωσύνη τ' ουρανού, που λέω ποτέ δε σώνεται.»*

Βιβλιογραφία

Γιάκος Δ., «Ένας ακόμη απόμαχος», *Νέα Ετία* τ.63ος, 15-1-1958, σσ. 78-79.

Παναγιωτόπουλος Ι.Μ. «Η προσφορά του Ρήγα Γκόλφη», *Νέα Εστία*, τ. 63ος, 15-1-1958, σσ.74-75.

Παράσχος Κλ. «Ρήγα Γκόλφη: Λυρικά Χρώματα», *Νέα Εστία*, τ. 9ος, 1-4-1931, σ. 383.

Περάνθης Μ., *Ανθολογία νεοελληνικής ποιήσεως*, τ. Δ', Αθήνα 1980, σσ. 66-67.

Χάρης Πέτρος, «Ρήγας Γκόλφης», *Νέα Εστία*, τ. 63ος, 15-1-1958, σσ.70-73.

Θ. Μ. ΠΟΛΙΤΗ

**ΕΞΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΣΤΟΧΑΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ ΤΟΥ Ι. Μ. ΠΑΝΑ-
ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ***

Στη γραφική νησιώτικη γη του Αιτωλικού, που βρίσκεται στη μέση περίπου της λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου – Αιτωλικού – Σταμνάς, γεννήθηκε το 1901 ο Γιαννάκης Παναγιωτόπουλος, πρώτος γιος του Μιχάλη και της Ειρήνης (το γένος Γιώργου Καραμούζα).

Ο Γιαννάκης κάθισε στα μαθητικά θρανία του Δημοτικού Σχολείου Αιτωλικού. Ο αυστηρότατος, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των μαθητών του, δάσκαλος Κυριάκος Μονοκρούσιος, μνημόνευε -πολλά χρόνια μετά- την άριστη επίδοση του μικρού Γιαννάκη ως παράδειγμα προς μίμηση. Το μαυριδερό κι' αχαμνούλι εκείνο παιδάκι, με τα κοντά πανταλονάκια, που κατέβαιναν κάτω από το γόνατο, το θυμούνται ακόμα αρκετοί απ' τους σημερινούς ηλικιωμένους Αιτωλικιώτες. Ο πατέρας του, ο Μιχάλης Παναγιωτόπουλος, ήταν ένας έντιμος μικρέμπορος, εύπιστος, καλοκάγαθος, φίλος των γραμμάτων και των ακολουθιών της Εκκλησίας μας. Με τα μοναδικά, ίσως, εφόδια της εντιμότητας, της ευπιστίας και της καλοκαγαθίας δεν ήταν δυνατό να προκόψει επαγγελματικά. Έτσι αποφάσισε το 1910 την μετοικεσία όλης της οικογένειας στην περιοχή της πρωτεύουσας.

Στην Αθήνα εγκαταστάθηκαν σ' ένα παλιό σπίτι της οδού Κωλλέτη (αριθμός 16), στα Εξάρχεια. Στο σπίτι εκείνο έμειναν πολλά χρόνια εκτός από ένα σύντομο διάστημα, στην περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων, που είχαν

* Ομιλία που εκφωνήθηκε ενώπιον του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου στο Αιτωλικό στις 5-12-1980, κατά την απονομή του Χρυσού Μεταλλίου της Πόλεως.

μετακομίζει στον Πειραιά. Στο ίδιο σπίτι, ο μετέπειτα γνωστός ως Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος έζησε τα δεύτερα παιδικά, τα εφηβικά και τα πρώτα νεανικά του χρόνια.

Εκεί συνειδητοποίησε την υλική νοητική και ψυχική του υπόσταση. Εκεί αντίκρισε τη σκληρή αλήθεια του θανάτου στα παγωμένα πρόσωπα αγαπημένων του συγγενών. Εκεί δάγκωσε τον καρπό της γνώσης και βάθυσε το στοχασμό του γύρω από τα υπαρξιακά, τα κοινωνικά και τα καλλιτεχνικά φαινόμενα και πράγματα. Εκεί ένωσε τα πρώτα ερωτικά σιριτήματα, κι εκεί τον επισκέφθηκε, για πρώτη φορά, λυσίκομη, δροσερή κι' υποσχετική η μούσα της ποίησης.

Στα φθαρμένα ξύλινα σκαλοπάτια του σπιτιού της οδού Κωλλέτη ανέβηκε, στα 1910, ένα έκπληκτο, δισταχτικό και τρομαγμένο, απ' τις δυσκολίες της πατρικής οικογένειας, εννεάχρονο Ρουμελιωτάκι της Αιτωλικής γης. Ύστερα όμως από μια δεκαετία (και συγκεκριμένα στα 1921) κατέβηκε ένας άριστος φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, που κρατούσε στα χέρια του τα χειρόγραφα μιας ομιλίας του για «Το ποιητικό έργο του Κωστή Παλαμά» η οποία εκφωνήθηκε απ' τον ίδιο στη λέσχη της «Φοιτητικής Συντροφιάς».

Αυτή ήταν η πρώτη επίσημη εμφάνιση στα Γράμματα του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, αλλά και η απαρχή μιας μακράς λογοτεχνικής και στοχαστικής διαδρομής, που καλύπτει έξι δεκαετίες και εκφράστηκε με λεπταίσθητα ποιήματα, θαυμάσια αφηγήματα, συναρπαστικές συνθέσεις μύθου και ιστοριών, βαθυστόχαστα δοκίμια προβληματισμού, ακριβοδίκαιες και διεισδυτικές λογοτεχνικές κριτικές, θελκτικές ταξιδιωτικές εντυπώσεις, εμπεριστατωμένες φιλολογικές μελέτες και γοητευτικές ομιλίες.

Πριν όμως από κάθε αναφορά μας στα βιβλία του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, θα πρέπει να μνημονεύσουμε τη δραστηριότητά του στη δεύτερη περίοδο συνέκδοσης και συνδιεύθυνσης του περιοδικού *Μούσα* που έβγαινε στην Αθήνα από τον Αύγουστο του 1920 ως το Σεπτέμβριο του 1923. Η συμμετοχή του στην έκδοση και στη διεύθυνση του περιοδικού *Μούσα* θεωρείται ως σημαντικό επίτευγμα, αν λάβουμε υπόψη ότι ο εικοσάχρονος εκείνος φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου δεν διέθετε τίποτε άλ-

λο εκτός απ' την αξιοσύνη του την πνευματική, την γραμματολογική του ενημέρωση και την ταλαντούχο συγγραφική - λογοτεχνική του ικανότητα.

Μη έχοντας γραφεία, το περιοδικό στεγαζόταν στο σπίτι ενός απ' τους υπεύθυνους, του Παύλου Καλλιγά, εγγονού του γνωστού απ' το πεζογράφημα *Θάνος Βλέκας* συγγραφέα. Εκεί, μια συντροφιά όλο πάθος και νιάτα, μαζεύονταν κάθε βράδυ και φρόντιζε την έκδοση, την αλληλογραφία και την διεκπεραίωση του περιοδικού. Αυτή η συντροφιά φαίνεται πως αποτέλεσε τον αρχικό κορμό των μετέπειτα γνωριμιών κι' επαφών του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου με ανθρώπους των Γραμμάτων, της Τέχνης της Επιστήμης.

Το περιοδικό *Μούσα* με την ακαταπόνητη εργατικότητα του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου και τη ζωογόνο δημιουργική πνοή του, που μεταδόθηκε και στους άλλους συνεργάτες, αποτέλεσε τον πόλο έλξης αρκετών λογοτεχνών, δημιούργησε παράδοση κι άφησε εποχή σε μια δύσκολη εθνικά περίοδο, που άνοιξε με μια ελπίδα, για την απελευθέρωση του Ελληνισμού της Μικρασίας, κι έκλεισε με μια οδυνηρή καταστροφή.

Η λογοτεχνική γενιά της *Μούσας* θέλησε να εκφράσει την αντίστοιχη της εποχής της, που πέρασε την εφηβεία της αντικρίζοντας τις καταστροφές και τις σφαγές του πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και που διαφύεσθη στις προσδοκίες της για μια διεθνή τακτοποίηση των προβλημάτων.

Το πρώτο βιβλίο του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου κυκλοφόρησε στα 1924, με τον τίτλο: Το βιβλίο της *Μιράντας*. Πρόκειται για μια συλλογή είκοσι έξι ποιημάτων που χωρίζονται σε δύο σειρές και που τα περισσότερα γράφτηκαν στα 1922. Ο τίτλος του ειδοποιεί ότι η εμπνευστική πηγή των λυρικών του συνθέσεων είναι η γυναίκα ή η απουσία της για την ολοκλήρωση της ερωτικής διάθεσης. Η ερωτική μοναξιά βρίσκει διέξοδο στο στίχο. Μετουσιώνει σε καλλιτεχνική έκφραση ροπές και ψυχικούς κραδασμούς. Παροχετεύει σε λυρικά κανάλια συναισθήματα, επιθυμίες και προσδοκίες.

Η «Μιράντα» δεν είναι μια συγκεκριμένη θηλυκή ύπαρξη, αλλά η συμβολική έκφραση της παρουσίας της, στο νου και στην καρδιά του ποιητή, και της απουσίας της από την αγκαλιά του. Και τα δεκαέξι ποιήματα της πρώτης σειράς είναι άτιτλα. Ο εκφραστικός τρόπος είναι επηρεασμένος από το Γαλλικό και τον αντίστοιχο Γερμανικό συμβολισμό. Οι τόνοι είναι χαμηλοί. Οι κα-

ταστάσεις αβέβαιες. Οι περιγραφές του εξωτερικού περιβάλλοντος αντανακλούν την εσωτερική ψυχική ατμόσφαιρα:

*«... Μονάχη απόμεινε η αυλή
και στον παλιόν εξώστη
με το ανθισμένο αγιόκλημα
και με την κληματίδα
την ηρεμία κρότος κανείς
ουδέ φωνή ταράζει.*

*Στον κήπο η στέρνα εστεγνώσε,
στο φράχτη τ' άγρια ρόδα
ράθυμα γέρνουν στα φτερά
της λυπημένης αύρας.*

*Μακρούα η καμπάνα, των ωρών
το πέραςμα σημαίνει.
Και συ, καρδιά μου, που άγ-
ρυπνη μια θλίψη σε παιδεύει,
οπλές αλόγων ν' αντηχούν
στου δρόμου ακούς τα βάθη...»*

Οι σίχοι αυτοί που γράφτηκαν πριν από εξήντα περίπου χρόνια, κάτω από την επίδραση ενός διαφορετικού εποχικού κλίματος, δεν μπορούν, βέβαια, να συγκλονίσουν τον σημερινό άνθρωπο των βίαιων καιρών. Αγγίζουν όμως με απαλότητα την ψυχή του και λειτουργούν σαν αντίρροπη ηρεμιστική δύναμη κατευνασμού των αγχωτικών ημερών μας.

Στα 1925 κυκλοφόρησε το δεύτερο βιβλίο του. Πρόκειται για μια σειρά αφηγημάτων με τον γενικό τίτλο: *Ο Χανς κι άλλα πεζά*. Τα πεζά εκείνα κείμενα, που στον πυρήνα τους ήταν ποιητικά, ήταν μια πρώτη ένδειξη της εκφραστικής πολυμέρειας του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου.

Την ίδια περίπου χρονική περίοδο αρχίζει να συνεργάζεται στη σύνταξη της *Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαίδειας* του «Πυρσού», στην οποία καταχωρήθηκαν τρεις χιλιάδες περίπου άρθρα του για ποικίλα θέματα.

Ακολουθούν οκτώ βαρυσήμαντα χρόνια σιγής και το 1933 εκδίδεται το δεύτερο ποιητικό του βιβλίο με τον τίτλο *Λυρικά Σχέδια*. Την ίδια χρονιά άρχισε η συνεργασία του με την μεγάλη Αθηναϊκή εφημερίδα *Πρωία*.

Το χρονοδιάστημα από το 1924 έως το 1933 είναι κρίσιμο και για την ατομική του συγκρότηση και για τα ελληνικά, αλλά και τα γενικότερα -σε παγκόσμια κλίμακα- πράγματα. Εκείνη την περίοδο διευρύνει τις γνωστικές, πνευματικές και λογοτεχνικές του προσλαμβάνουσες, ενώ παράλληλα βιώνει τις διακυμάνσεις ενός έρωτα που καταλήγει σε αδιέξοδο. Την ίδια εποχή σημειώνονται ανακατατάξεις στον διεθνή ορίζοντα. Ο Φασισμός στην Ιταλία και ο Ναζισμός στη Γερμανία κερδίζουν έδαφος. Στα άλυτα προβλήματα του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου σωρεύονται νέα, κι όλα μαζί προωθούνται για λύση στα πεδία των μαχών. Στον Ελληνικό χώρο τα πράγματα δεν είναι καλλίτερα. Οι κυβερνήσεις διαδέχονται η μια την άλλη και τα κινήματα βρίσκονται σε ημερήσια διάταξη.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ζει και δημιουργεί ο ποιητής και φυσικά εκφράζει τις αντιδράσεις του σε όσα συμβαίνουν γύρω και μέσα του.

*«... Μια φλόγα μόνο με οδηγεί
στη σκοτεινή νυχτιά,
καθώς περνά τα σκοθρωπά,
τριγωνισμένα δάση.
Άστρο δεν είναι, ο λογισμός
να τρέμει μην το χάσει,
δεν είναι ηχώ από μακρινή,
παρήγορη φωτιά.*

*Είναι μονάχα η θύμηση
των όρθρων που αγροπνεί
στον νου μια κόχη. Ο έρωτας*

τη θρέφει. Κι' ανεβαίνει
σαν προσευχή, που ο διάφανος
αιθέρας την προσμένει,
σαν ικεσία, που ο ρυθμός
του χάους τη νοσταλγεί.

«... *Μια φλόγα μόνο*» οδηγούσε τον ποιητή «στη νυχτιά». Κι αυτή δεν ήταν άλλη απ' την θύμηση των όρθρων, που την έτρεφε ο έρωτας. Σε κείνη την αμφίβολη εποχή το ερωτικό φως έδινε μια κάποια ελπίδα, και δικαίωνε, έστω και πρόσκαιρα, την άρνηση της αυτοκατάλυσης.

Στα 1936 θα κυκλοφορήσει σε βιβλίο ένα ειδικό μελέτημά του γύρω από τα Νεοελληνικά λογοτεχνικά πράγματα που επιγράφεται: *Στοιχεία Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Στο πόνημα τούτο -καρπό μόχθου κι' ευθύνης - δίνει τα απαραίτητα στοιχεία για την παρακολούθηση της πορείας της λογοτεχνίας μας, ενώ παράλληλα δημιουργεί ερεθίσματα για αξιολογήσεις κι αποτιμήσεις των επιτευγμάτων της έως την εποχή της συγγραφής του.

Στα 1937 και στα 1940 τυπώνει αντίστοιχα δύο τόμους ταξιδιωτικών εντυπώσεων με τους τίτλους: *Μορφές της ελληνικής γης και Ελληνικοί ορίζοντες*. Στις σελίδες των βιβλίων αυτών βρίσκουμε περιγραφικά κείμενα διάφορων περιοχών της χώρας μας, μεστά γνώσεων και διαποτισμένα από την λυρική ευαισθησία του συγγραφέα.

Στα μαύρα χρόνια της κατοχής εμφάνισε μια εντυπωσιακή συγγραφική παραγωγή. Στα 1943 έγραψε και τύπωσε τα αφηγηματικά κείμενα με τον τίτλο *Τα Χειρόγραφα της μοναξιάς*, και δύο τόμους από το κριτικό μελέτημα, *Τα Πρόσωπα και τα Κείμενα* με τους επιμέρους τίτλους: *Δρόμοι Παράλληλοι και Ανήσυχια Χρόνια*.

Στα 1944 εξέδωσε το μυθιστόρημα *Οι δύο και η νύχτα* και τον τρίτο τόμο από τα *Πρόσωπα και τα Κείμενα* που επιγράφεται *Κωστής Παλαμιάς*. Η εμπειριστατωμένη και διεισδυτική αυτή μελέτη τιμήθηκε με το «Έπαθλο Παλαμά» του 1944. Το έπαθλο εκείνο αποτέλεσε και την πρώτη επίσημη αναγνώριση της αξίας του έργου του, που στη συνέχεια αξιώθηκε κι άλλων τεσσάρων μέγιστων τιμητικών βραβεύσεων.

Την πρώτη μεταπελευθερωτική χρονιά (1945) παρουσίασε δύο μυθιστορήματα. Αρχικά την *Αστροφεγγιά* κι ύστερα από λίγο τη *Χαμοζωή*.

Το περιεχόμενο της *Χαμοζωής* προπορεύεται χρονολογικά του αντίστοιχου της *Αστροφεγγιάς*. Η *Χαμοζωή* αναφέρεται στα δεύτερα παιδικά χρόνια του συγγραφέα που συμπίπτουν με την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων. Περιγράφει τη ζωή της οικογένειας και του περιγυρού σε μια φτωχογειτονιά του Πειραιά, όπου είχαν μετακομίσει προσωρινά για να είναι κοντά στον τόπο της περιστασιακής εργασίας του πατέρα. Τα περιστατικά δεν είναι φανταστικά. Ο συγγραφέας, όμως, δεν θέλει να ματώσει τις καρδιές των αναγνωστών. Έτσι διαχέει, με τέχνη, πάνω σ' αυτά ένα λυρικό φωτισμό που σιάζει τις αιχμηρές τους προεξοχές. Η αφήγηση γίνεται σε πρώτο πρόσωπο. Ο συγγραφέας προσπαθεί να δώσει εικόνες κι εντυπώσεις αυθεντικά γνήσιες κι' όπως είχαν αποτυπωθεί στη μνήμη του δωδεκάχρονου εαυτού του. Μ' αυτό τον τρόπο πετυχαίνει να δημιουργήσει μια ατμόσφαιρα εποχής, ενώ παράλληλα δίνει την ψυχολογία του μικρού παιδιού μέσα απ' τις αντιδράσεις του για όσα συμβαίνουν γύρω του. Παραθέτουμε χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το τελευταίο κεφάλαιο:

«... Ήρθε ξανά το καλοκαίρι. Ο Γυφτοθόδωρος κι' εγώ ξεσκολήσαμε. Τον αφήσαμε πια το δάσκαλο με τη βέργα. Κ' ήταν άξιος κείνος και τα κατάφερε κι' έπιασε δουλιά παραγιός στο μπαρμπέρη, σ' ένα όμορφο μαγαζί, με δυο μεγάλες πολυθρόνες και καινούριους καθρέφτες και φώτα πολλά, ανάμεσα στον καφενέ και στο μπακάλικο του Ανυφαντή κι' αντίκρου στην ταβέρνα του μπάριμπα - Δήμιον. Άϊ, ξανάσανε πια το κακόμοιρο το παιδί! Κι' εγώ τον καμάριωνα, τα Σαββατόβραδα, σαν τον έβλεπα να τινάζει σερπετός τις πετσέτες και να φέρνει το νερό για το ξούρισμα και να βουρτσίζει την πελατεία κι' ύστερα να φουχτώνει το παραδάκι και να το ρίχνει στον κουμπάρά του. «όπου και νάναι, ο Γυφτοθόδωρος θα την κοτσάριε τη φορεσιά» συλλογιόμουν. Πήγαινα και το μεσημέρι, σαν έλειπαν όλοι, κι' ένιωθα ξεχωριστή εφχαρίστηση να ξαπλώνουμαι στον καναπέ κειδά χάμου και να διαβάζω τη φημερίδα μου σαν αφέντης. Παρακολουθούσαμε κάποιο μυθιστόρημα κι' ολοένα λέγαμε με το Γυφτοθόδωρο, «Πολύ μυστήριοι είναι αυτοί οι άνθρωποι που καταφέρνουν να μαθαίνουν ό,τι γίνεται στον κόσμο με το νι και με το σήμα και να το γράφουν ύστερα όμορφα όμορφα...»

(.....)

«... Κι' ήρθε το φθινόπωρο και τα πράματα πήγαν καταπώς ήθελε ο Θεός και τον φωνάξαμε τον κληρονόμο του ιδιοκτήτη και τον δηλώσαμε πως ήταν λεύτερα να τα νοικιάσει τα καμαράκια του και το φορτώσαμε το έχει μας σ' ένα μακρό αραμπά, σκαρφαλώσαμε πάνω κι εμείς και κατηφορίσαμε γι' άλλα μέρη...»

(.....)

«... Τώρα δεν απομένει παρά μια θύμηση. Μια θύμηση θαμπή, πονεμένη. Κι είναι χρόνια πολλά, μπορεί και τριάντα, που δεν ξαναπήγα σε κείνη τη γειτονιά...».

Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος με τη συγγραφή της *Χαμοζωής* θέλησε να δώσει, όπως γράφει στον υπότιτλο του βιβλίου το «Χρονικό του παλιού καιρού». Το αποτέλεσμα όμως ξεπέρασε την αρχική πρόθεση. Προέκυψε ένα πεζό αλλά λυρικότατο κείμενο διαχρονικής αποδοχής.

Το χρονικό πλαίσιο της *Αστροφεγγιάς* καλύπτει την περίοδο λίγο πριν, κατά τη διάρκεια κι' αμέσως μετά απ' την μικρασιατική περιπέτεια του έθνους. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με τα δεύτερα εφηβικά και τα πρώτα νεανικά χρόνια του συγγραφέα. Το περιεχόμενο, μ' όλο που χρησιμοποιεί βιογραφικά στοιχεία, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως στενά βιογραφικό. Το κεντρικό πρόσωπο του μυθιστορήματος είναι ο Άγγελος Γιαννούζης, που με τη συμπεριφορά του εκφράζει τις θέσεις και τις αντιθέσεις, τη βαθύτερη ψυχολογία του συγγραφέα πάνω στ' ατομικά, στα κοινωνικά και τα πολεμικά προβλήματα της αντίστοιχης εποχής. Παράλληλα κινείται κι ένας αριθμός άλλων προσώπων, κυρίως νέων ανθρώπων, που δίνουν με τη ζωντάνια, τον αυθορμητισμό και το νεανικό τους ενθουσιασμό μια ατμόσφαιρα ξεγνοιασιάς και προσδοκιών που πολλές φορές διακόπτεται από ενδογενείς ή εξωγενείς μπόρες και καταιγίδες.

Η συμπεριφορά των νεαρών της *Αστροφεγγιάς*, εκφράζει, ως ένα βαθμό, και την αντίστοιχη της γενιάς που ανήκαν. Έτσι, στις προεκτάσεις, στις διευρύνσεις και στις εμβαθύνσεις, αντικρίζουμε την απροσανατόλιστη, διαφυσμένη και πονεμένη εκείνη γενιά της εφηβείας του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και της νεανικής ορμής της Μικρασιατικής περιπέτειας, να παραδέρνει ανάμεσα στο αδιέξοδο και στα αδιαχώρητα των τότε συνθηκών ζωής και ταυτόχρονα να μαστιάζεται από ανίατες ασθένειες.

Οι αντιζοότητες εκείνες φαλκίδευαν, βέβαια, τα φτερά, εμπόδιζαν τις απογειώσεις και διέψευδαν τα όνειρα, δεν είχαν, όμως, τη δυνατότητα να καταργήσουν τις διαθέσεις της ψυχής και να εξαφανίσουν τα συναισθήματα. Έτσι, ο μικρός φτερωτός θεός, ανύποπτος, άσχετος και ξένος προς τα δεινά της ζωής, φτερούγιζε ανάμεσά τους και σημάδευε με τα βέλη της φαρέτρας του τις νεανικές καρδιές. Ένα από τα βέλη σφηνώθηκε για καλά στην καρδιά του ευαίσθητου και πονεμένου απ' τη φτώχεια και τα οικογενειακά βάσανα, Άγγελου Γιαννούζη. Ο έρωτάς του για τη Δάφνη ξεχύνεται μέσα στις σελίδες του βιβλίου και συναρπάζει τον αναγνώστη. Είναι ειλικρινέστατος και καθαρός, έχει τη δροσιά της πηγαιότητας και την ομορφιά του πρωινού άνθους. Παρ' όλα αυτά είναι ένας έρωτας προδομένος κι' απελπισμένος:

«...Σαν είδε τη Δάφνη στο δρόμο, τα ξέχασε όλα. Ήταν απόβροχο κι' εκείνη πήγαινε βιαστική κατά πάνω, στο δεξί πεζοδρόμιο της οδού Ασκληπιού. Η σβελλάδα της τραγουδούσε, τραγουδούσαν τα πόδια της, τα χέρια της, τα μαλλιά της. Ένας άνεμος φουσούσε ανάμεσα στο κορμί της, ένας άνεμος κι' ένα φως. Ήξερε, πως δεν θα τον αγαπούσε ποτέ. Και κάθησε κειδά χάμου στη γωνιά και την κοίταζε να ξεμακραίνει κι' ένοιθε να πέφτουν πολλά χειμωνιάτικα φύλλα στην καρδιά του, φύλλα νεκρά, από δάση απλησίαστα...».

Με αυτό τον τρόπο περιγράφει τις ψυχικές καταστάσεις ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, δημιουργεί ατμόσφαιρα, πείθει, συναρπάζει και συγκινεί.

Η συγγραφική - λογοτεχνική του παραγωγή συνεχίζεται. Στα 1946 δίνει στη δημοσιότητα άλλα δυο βιβλία. Πρόκειται για τον τέταρτο τόμο *Των Προσώπων και των Κειμένων*, που αναφέρεται στην ιδιότυπη ποιητική περίπτωση του Κ. Π. Καβάφη και επιγράφεται *Ομιλίες της γυμνής ψυχής*.

Υστερα από τρία χρόνια, στα 1949, τυπώνει τον πέμπτο τόμο της σειράς των *Προσώπων και των Κειμένων* με το γενικό τίτλο *Λυρικός λόγος*, ενώ παράλληλα, την ίδια χρονιά, κυκλοφορεί την τρίτη ποιητική του συλλογή, την *Αλκυόνη*.

Το δεύτερο ποιητικό του βιβλίο εκδόθηκε, όπως είπαμε, στα 1933. Είχαν περάσει δεκαέξι ολόκληρα χρόνια. Θα έλεγε κανείς πως ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος έπαψε να συνθέτει ποιήματα. Τα χρόνια που είχαν διαβεί ήταν συγκλονιστικά για την ανθρωπότητα. Τα δυναμικά γεγονότα αλληπάλληλα.

Ανάπτυξη του φασισμού και Ναζισμού στην Ιταλία και Γερμανία. Κατάλυση του Δημοκρατικού καθεστώτος στην Ελλάδα. Κήρυξη του Δευτέρου Παγκόσμιου Πόλεμου. Επίθεση της Ιταλίας εναντίον της Ελλάδας. Έπος της Αλβανίας. Εισβολή των Γερμανών. Κατοχή της χώρας μας. Καταστροφές σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Σφαγές σ' όλα τα μέτωπα. Στρατόπεδα συγκέντρωσης και θάλαμοι αερίων στην πατρίδα του Γιαίτε. Ατομική βόμβα στη Χιροσίμα. Νίκη των συμμάχων και ήττα του άξονα. Εμφύλιος στην Ελλάδα. Επισημάλης ειρήνη και ψυχρός πόλεμος σε παγκόσμια κλίμακα. Χρόνια δίσεχτα. Σε πενήντα πέντε εκατομμύρια υπολογίστηκαν οι νεκροί του Δεύτερου Παγκόσμιου Πόλεμου. Κανένας δεν έμεινε μακριά από τα δεινά εκείνης της καταστρεπτικής λαίλαπας. Στο μεταξύ, στα 1935 έσβησε και η τελευταία αναλαμπή ζωής της καλοκάγαθης μορφής του Αιτωλικιώτη Μιχάλη Παναγιωτόπουλου. Ο γιος θρήνησε τον πατέρα με ποιητικό τρόπο:

*«...την ώρα την πικρότατη,
που είπες ν' αναπαυτείς
από την τόση αντίσταση
κι' από την τόση οδύνη,
κανείς δεν παραστάθηκε
στην τελευταία σου κλίνη
κι' έγριες μοναχός
να κοιμηθείς.
(.....)
Κι' ήσουν σα να είχες
του παιδιού τον ύπνο κοιμηθεί
στον κόρφο της δειλής μητέρας,
σα να σε λίκνιζε απαλός
θαλασσινός αγέρας
σ' ένα ακρογιάλι που κανείς
δεν τόχει ονειρευθεί.*

Κι' άλλο δεν ένωσα

*παρά μια θλίψη ειρηνική
στα μάτια μου να κατεβαίνει,
γιατί είχες τόση ηλιοβολή
στο πρόσωπο χυμένη
κι είχες τόσο εγκάρδια,
πατέρα, αναπαυθεί.*

Ύστερα από δύο χρόνια (1937) ακολούθησε η Κυρά Ειρήνη, η μητέρα του ποιητή. Στη συλλογή *Αλκωνή* καταχωρήθηκε «Το Τραγούδι του Νεκρού Πατέρα» απ' το οποίο αποσπάσαμε τις τρεις στροφές. Η ίδια συλλογή περιέχει κι' άλλα τριάντα τρία ποιήματα που χωρίζονται σε τέσσερις ενότητες.

Ο ίδιος ο ποιητής αναφέρει τα εξής χαρακτηριστικά για το τρίτο του ποιητικό βιβλίο: «...Ο ποιητής της *Αλκωνής* αισθάνεται εκείνα που τον κατακλύζουν σαν ένα ποτάμι, που σπάζει τα φράγματα και καταπλημμυρίζει τους όχτους. Γίνεται αντιλακωνικός από πρόθεση, όχι από αδυναμία, αφήνει την ανάσα του να φαρδύνει να ξεχυθεί από τον κλειστό χώρο στην απλωσιά του ουρανού και της γης...»

Στα 1950 κυκλοφορεί ένα τρίτο βιβλίο εντυπώσεων, που το εμπνεύστηκε από το ταξίδι του στα 1949 στην Αίγυπτο, με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Σκαρβαίος ο ιερός*.

Την επόμενη χρονιά (1951) τυπώνεται το μυθιστόρημα *Αιχμάλωτοι* που μαζί με την *Χαμοζωή* και την *Αστροφεγγιά* κλείνουν ένα κύκλο τριών αφηγηματικών λόγων. Στο βιβλίο αυτό το παιδάκι κι ο προέφηβος της *Χαμοζωής*, ο έφηβος κι ο νεαρός της *Αστροφεγγιάς* δίνουν τη θέση τους στον ώριμο αλλά νέο ακόμα άντρα, που γνώρισε αριετές όψεις της ζωής και σώριασε μέσα του μνήμες, εμπειρίες και βιώματα. Στο μυθιστόρημα αυτό βρίσκουμε επίσης τον άντρα - στοχαστή που ξόδιασε χιλιάδες ώρες στην αναζήτηση της ουσίας της ζωής και που περιπλανήθηκε, μεταξύ ουρανού και γης, δίχως να βρει απόκριση στα ερωτήματα που καταδυνάστευαν την ύπαρξή του. Ο τίτλος *Αιχμάλωτοι* δεν περιορίζεται στη συγκεκριμένη κατάσταση των ηττημένων στρατιωτικών, αλλά απλώνεται και στις άλλες «αιχμαλωσίες» του σύγχρονου ανθρώπου, που αρχίζουν με τις συμβουλές και τα «πρέπει», συνεχίζονται με τις αυτοδεσμεύσεις, κι επεκτείνονται στα δεσμά που επιβάλλει η κοινωνική και η ιστορική πραγματι-

κότητα της κάθε εποχής. Ο μύθος στηρίζεται σε πραγματικά περιστατικά κι αναφέρεται στην πριν από τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο εποχή, στην πολεμική και την αντίστοιχη κατοχική της χώρας μας. Ο χώρος καλύπτει τις περιοχές μεταξύ Μακρυνείας και Ναυπακτίας με αναφορές και στις αντίστοιχες μεταξύ Μεσολογγίου, Αιτωλικού και Αγρινίου. Η αφήγηση αρχίζει μ' ένα θάνατο φυσιολογικό και τελειώνει με μια ομαδική εκτέλεση πατριωτών από τους Γερμανούς κατακτητές. Το ηρωικό πρόσωπο στη μυθιστορία των *Αιχμαλώτων* δεν είναι ο ίδιος ο αφηγητής αλλά ο Αντρέας, μια ανήσυχη και θαρραλέα μορφή, απ' αυτές που καταξιώνουν και δίνουν νόημα στη ζωή. Ο αφηγητής είναι ο σπουδασμένος, ο πτυχιούχος, ο γραμματισμένος και γι' αυτό σκεπτικιστής, ενώ ο Αντρέας είναι ο ρεαλιστικός εκφραστής της ζωής. Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος κρατά στο κείμενο το ρόλο του αφηγητή. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι ο συγκρασημένος και η προέκταση των δύο αυτών διαμετρικά αντίθετων χαρακτήρων.

Στο βιβλίο βρίσκουμε και ωραίες περιγραφές λυρικού οίστρου. Αποσπούμε ένα κομμάτι εμπνευσμένο απ' τη λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου - Αιτωλικού:

«...Η λιμνοθάλασσα έστελνε στο πρόσωπό μου τ' αμυρό της αγέρι. Πόσο την αγαπούσα τη Λιμνοθάλασσα - και κείνα τα χαμηλά και δασωμένα βουνά ολόγυρα και τους κάμπους με το τριφύλλι και τα βάλτοτόπια με το ρύζι και τις τάπιες του Εικοσιένα παρατημένες στον αφανισμό του καιρού και τα γέρικα σπίτια που συλλογιούνται !...»

Όποτε λάχαινε (.....) να καθήσω αντίκρυ στη Λιμνοθάλασσα με τα ρηγά της πλεούμενα, τα χαμηλά της νησάκια, τις αντιφεγγιές του νερού της τις μαγικές, η καρδιά μου μεθούσε από τον πόθο του έρωτα.

Είναι μια θάλασσα ερωτική, όλη πείνα κορμιού, όλη ανεμελιά και σιγαλόφωνη θλίψη...»

Το χρονοδιάστημα, όμως, που περιλαμβάνουν οι σελίδες του βιβλίου δεν προσφέρονταν για λυρικές ενατενίσεις. Η βαρβαρότητα των Ούνων, αφιονισμένη από τα συνθήματα ενός παράλογου ηγέτη, πατούσε τα χώματά μας, τρομοκρατούσε, δίωκε, έκαιγε, φυλάκιζε και σκότωνε. Την περιγραφή μιας

ομαδικής εκτέλεσης, δίνουν οι τελευταίες σελίδες των *Αιχμαλώτων*. Αποσπούμε ένα μικρό αλλά συγκλονιστικό κομμάτι:

«...- Όσοι πάρετε το νούμερο δύο θα προχωρήσετε ένα βήμα μπροστά.

Ο επικεφαλής αρχίζει την αρίθμηση:

- *Ein - Zwei, Ein - Zwei, Ein - Zwei*. Κι ο σπιόνος μεταφράζει απανωτά: Ένα - δύο, Ένα - δύο, Ένα - δύο... Εγώ είμαι το δύο. Νομίζω πως δε φώναξα τίποτα. Έρχεται ο σπιόνος, μου δίνει μια σπρωξιά, με στήνει στην πρώτη γραμμή.

Ο Αντρέας είναι ένα. Ένα κι ο Παπαφώτης. Τελειώνει η αρίθμηση. Μας παίρνουν εμάς, το νούμερο δύο, μας στήνουν με το πρόσωπο στραμμένο στο νούμερο ένα, σε καμιά εικοσαριά μέτρα απόσταση. Ανάμεσά μας παίρνει θέση το απόσπασμα, με τη ράχη σε μας.

Το νέο αγόρι μουρμουρίζει σιμά μου:

- Πρώτα θα σκοτώσουν εκείνους κι' ύστερα θάρθει κι' η δική μας σειρά. Κάνε χάζι !

Η φυγή μου ανεβαίνει στα μάτια. Πασχίζω να δω τον Αντρέα αντίκρυ. Πόση απόσταση μας χωρίζει, Θεέ μου, πόση απόσταση !

Από κάπου ακούγεται μια φωνή ραγισμένη. Ένα τραγούδι. Και το τραγούδι μεγαλώνει, ψηλώνει, γίνεται κύμα, γίνεται θάλασσα και την γεμίζει την πλάση:

«Χαίρε, χαίρε, Ελευθεριά !...»

Τ' απόσπασμα στήνει τα πολυβόλα. Ο επικεφαλής δίνει το σύνθημα. Μα όχι, Θεέ μου, αυτό πια δε γράφεται ! Δεν κοιτάζω παρά μόνο τα πόδια που τεντώνονται στον τελευταίο σπασμό...»

Η λογοτεχνική εισφορά του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου συνεχίζεται με την έκδοση ενός άλλου ποιητικού βιβλίου, τέταρτου σ' αυτό το είδος. Πρόκειται για τη συλλογή που κυκλοφόρησε στα 1952 με τον τίτλο *Ο κύκλος των ζωδίων*, και απαρτίζεται από είκοσι τρία ποιήματα χωρισμένα σε πέντε ενότητες. Ο ποιητής αγρυπνώντας συνειδησιακά, αγωνιά για το παρόν και το μέλλον της ανθρώπινης μοίρας.

Απ' το τελευταίο ποίημα, αυτής της συλλογής, τον «Έρεβο» αποσπούμε το ύστατο μέρος, ως ρεαλιστικό, στοχαστικό απόσταγμα, που αναφέρεται στη μεταφυσική - παντοτινή νύχτα του τίποτα:

«...Η νύχτα, που δε μάθαμε μήτε και που θα μάθουμε ποτέ τ' όνομά της, που δεν είναι η ένταση, που δεν είναι η διάρκεια, που είναι το τίποτα.

Η νύχτα που δεν υπάρχει, γιατί κανένας, κανένα να υπάρξει δε δύνεται στην κατακόρυφή της υπόσταση.

Η νύχτα η στέρφα, χωρίς στεριά, χωρίς θάλασσα, χωρίς ουρανό.

Η νύχτα, που ποτέ δε σωπαίνει, γιατί δεν έχει μιλήσει ποτέ της. Ακίνητη, άκαμπτη, απροσπέλαστη.

Θεέ μου ! Ολοένα να νιώθω που έρχεται τούτη η νύχτα, τούτος ο θάνατος !

Ας ανάψουμε τα φώτα ! Ας κρεμάσουμε στην πόρτα μας ένα στεφάνι με τριαντάφυλλα ! Ας αγρυπνήσουμε σιμά στο νερό, σιμά σ' ένα δένδρο, ας αγρυπνήσουμε όπου !

Ας ονειρευτούμε, να την ονειρευτούμε και τούτη τη νύχτα !

Ας ανάψουμε τις ζεστές θημωνιές να ζεσταθούνε τα δάχτυλά μας, στο κατώφλι της νύχτας, που είναι η νύχτα η ακοιμάτιαστη, ακίνητη, άκαμπτη, απροσπέλαστη, το τεράστιο τίποτε, το ελάχιστο τίποτε, το τίποτε - χωρίς ουσία, χωρίς έκταση, χωρίς διάρκεια, χωρίς βάρος, χωρίς φωνή,... χωρίς όραση, χωρίς μουσική, την αθέατη μουσική, που αρμονίζει τους κόσμους, η Νύχτα που δεν ξέρει τη δύναμη, που δεν κατέχει την ανημπόρια.

Ας αγρυπνήσουμε αντίκρου στο θάνατο, αντίκρου στο τίποτε, αντίκρου στο χάος !»

Είναι ειλικρινέστατη αυτή η αγωνία του ποιητή για τη μεταφυσική τύχη της ανθρώπινης ύπαρξης μέσα στην παντοτινή νύχτα του χάους και του τίποτα. Εδώ ο ποιητής δεν είναι λυρικός εκφραστής συναισθηματικών καταστάσεων, αλλά εναγώνιος αντικριστής και βαθύς στοχαστής πανάρχαιων και διαχρονικών προβληματισμών που απασχολούν το έλλογο ον από τότε που απόκτησε συνείδηση της υπόστασής του και που θα το βασανίζουν στον αιώνα τον άπαντα.

Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, όμως, παρ' όλη την μεταφυσική του αγωνία, η οποία εκφράζεται με ποιητικούς και πεζολογικούς στοχασμούς, δεν είναι μονομανής. Η ζωή τον έλκει σε όλες τις εκφάνσεις της, γιατί νιώθει ότι δεν υπάρχει τίποτα έξω απ' αυτή. Έτσι προχωρεί και προχωρώντας δημιουργεί. Την άλλη χρονιά (1953) θα τυπώσει άλλα δύο ταξιδιωτικά βιβλία, την *Ευρώπη*,

που γνώρισε άλλες δύο εκδόσεις στα 1962 και στα 1979, και τις *Θέσεις κι αντιθέσεις του Ελληνικού Τοπίου*, κείμενο το οποίο εκφωνήθηκε ως ομιλία. Τα ταξιδιωτικά κείμενα της *Ευρώπης* ενισχύθηκαν και συμπληρώθηκαν στις δύο επόμενες εκδόσεις. Ο τόμος που κυκλοφόρησε στα 1979 εκτείνεται σε εξακόσιες περίπου σελίδες. Περιέχει αρχικά δώδεκα κεφάλαια της λυρικής, όπως την ονομάζει, Γεωγραφίας, που γράφτηκαν αμέσως μετά το πρώτο του ταξίδι στις ευρωπαϊκές χώρες και συμπληρώνεται και με άλλα κείμενα εντυπώσεων από ξένους τόπους ως ταξιδιωτικά απόγραφα μεταγενέστερων ταξιδιών.

Ο χαρακτηρισμός της λυρικότητας των κειμένων ερμηνεύεται «ως πρόταξη του συναισθήματος έναντι του αισθήματος». Με άλλα λόγια στις σελίδες των ταξιδιωτικών του βιβλίων δίνει προτεραιότητα στο «τι αισθάνθηκε» εν σχέσει με το «τι αντίκρισε».

Προλογίζοντας τις εντυπώσεις του για τις Άλπεις γράφει: «... το ταξίδι δεν έχει καμιά σημασία, είναι μια μάταιη πράξη αν δεν κατέχει τη δύναμη να συγκομίζει όχι τόσο νέα γνωστικά αποταμιεύματα, όσο πολύτιμες πείρες. Η δίψα του ανθρώπου να γνωρίσει τον κόσμο, που βρίσκεται έξω από τα σύνορα του καθημερινού του βίου είναι πολύ μεγάλη. Μα τίποτε δεν μπορεί να γνωρίσει σωστά αν δεν κατορθώσει να το νιώσει...». Με αυτή τη δεσμευτική προϋπόθεση γράφτηκαν όλα τα ταξιδιωτικά κείμενα του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, και γι' αυτό το λόγο συναρπάζουν τον αναγνώστη και κρατούν το ενδιαφέρον του αμείωτο απ' τη πρώτη παράγραφο ως την τελευταία αράδα.

Η ακαταπόνητη συγγραφική και λογοτεχνική του δραστηριότητα δεν περιορίζεται έως εδώ. Την άλλη χρονιά (1954) τυπώνει μια σειρά δοκιμίων με το γενικό τίτλο *Ο στοχασμός και ο λόγος* και ένα ακόμη ταξιδιωτικό για τις *Πολιτείες της Ανατολής*.

Ύστερα από δύο χρόνια, στα 1956, δίνει στη δημοσιότητα το καλλιτερο, ίσως, μυθιστόρημά του, μια μεγάλη αφηγηματική σύνθεση που τιτλοφορείται *Τα εφτά κοιμισμένα παιδιά*. Το βιβλίο τούτο απόσπασε το πρώτο κρατικό βραβείο μυθιστορήματος εκείνης της χρονιάς. Πριν εκπνεύσει το έτος εκείνο, κυκλοφορεί και ο έκτος τόμος των *Προσώπων και των κειμένων* του, με τον τίτλο «Τα Ελληνικά και τα ξένα». Την άλλη χρονιά (1957) εκδίδονται δύο τόμοι διηγημάτων του *Το δακτυλίδι με τα παραμύθια* και *Η ανθρώπινη δίψα*.

Η αλυσίδα των αλληπάλληλων συγγραφικών του κειμένων συνεχίζεται και με άλλους κρικούς. Στα 1961 κυκλοφορεί το βιβλίο *Ο κόσμος της Κίνας* με εντυπώσεις από αντίστοιχο ταξίδι του στη μεγάλη αυτή χώρα της Άπω Ανατολής και την επόμενη χρονιά (1962) κυκλοφορεί το πέμπτο και τελευταίο ποιητικό βιβλίο που επιγράφεται *Το παράθυρο του κόσμου*.

Στο υπόμνημα της συγκεντρωτικής έκδοσης και των πέντε ποιητικών του βιβλίων, γράφει ανάμεσα στ' άλλα και τα εξής χαρακτηριστικά ο ποιητής:

«... Το παράθυρο του κόσμου είναι η πέμπτη και, μπορεί, η έσχατη λυρική παρουσία του ανθρώπου που έγραψε τα τέσσερα προγενέστερα βιβλία και, από πολλές πλευρές, το τέρμα μιας πορείας. Συμπληρώνει ένα έργο και ολοκληρώνει μια φυσιογνωμία. Διατυπώνει τη στάση ενός προσώπου όχι πια μόνο αντίκρου στον εαυτό του, τη βιοτική του περιπέτεια, τις ανησυχίες του, τις αγωνίες του, τα προβλήματά του. αλλά και αντίκρου στον κόσμο και στα προβλήματά τα καθολικά και στις αγωνίες τις γενικότερες...».

Αποσπούμε αντιπροσωπευτικούς στίχους από τα πενήντα δύο ποιήματα της συγκεντρωτικής έκδοσης *Το παράθυρο του κόσμου* που επιβεβαιώνουν τον υπομνηματισμό του ποιητή:

«... Δος μου το χέρι σου, για να μπορέσω να λησμονήσω τη
Χιροσίμα (.....)
τώρα ζούμε την έκπληξη κατάντικρου του θανάτου.
Κι' ωστόσο, μπορούμε να λέμε:
Αδερφέ μου. Δεν αλλάξαμε γλώσσα.
Μπορούμε να λέμε: Αδερφέ μου.
Περάσαμε το Άουσβιτς, το Νταχάου, το Λίντιτσε και λέμε
ακόμα: Αδερφέ μου
Ο αδερφός μας βρίσκεται στην άλλη όχθη,
παίζει με τα κόκκαλά του την ένατη
(.....)
Ο Αδερφός μας πασκίζει να τραγουδήσει
και του λείπει το χείλος.
Ο Αδερφός θέλει να κλάψει και του λείπουν τα μάτια

*Ο Αδερφός μας θέλει ν' αγγίξει τα χέρια μας,
να μας προσπέσει να παραπονεθεί... και του λείπουν τα χέρια.
Συμμαζώνει τα κόκκαλά του και προχωρεί.
Είναι ο νέος αδερφός, που γεννήθηκε:
στα χίλια εννιακόσια σαράντα τέσσερα στο Νταχάου,
στα χίλια εννιακόσια σαράντα πέντε στη Χιροσίμα: μετά Χριστόν.*

Εδώ παρατηρείται ένας εντυπωσιακός διασκελισμός στη λογοτεχνική στοχαστική διαδρομή του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, που του παρέσχε τη δυνατότητα ταχύτατης κάλυψης της απόστασης από το «εγώ» στο «εμείς» και που τον έφερε στην πρώτη σειρά των δημιουργών της σύγχρονης ανθρωπιστικής ποίησης.

Έτσι, έγινε κι εκφραστής πανανθρώπινων ανησυχιών κι αγωνιών, που πέρασαν στο στίχο του με τόλμη και δυναμισμό:

«... οι μετοχές του ατσαλιού ανεβαίνουν στη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο. Ο πόλεμος βρίσκεται στην πόρτα του κόσμου. Οι επιχειρηματίες συλλογίζονται τα μεγάλα ιδανικά. Παίρνουν απάνω τους την ευθύνη της Ειρήνης, της Δημοκρατίας και της Ελευθερίας. Η κοιλιά των υφικαμίνων τροφοδοτείται με ιδανικά. Όταν τούτο συμβαίνει, ο πόλεμος βρίσκεται στην πόρτα του κόσμου. Τι τρομερή επανάληψη που είναι ο πόλεμος».

Στην ίδια έκδοση ο ποιητικός στοχασμός διευρύνεται και προς άλλους υπαρξιακούς προβληματισμούς, ενώ παράλληλα ανυψώνεται και προς διαστημικές περιοχές, για να εκφράσει αντίστοιχους οραματισμούς.

*«... Ονειρεύομαι τα περιβόλια του διαστήματος.
Ονειρεύομαι τις ακροθαλασσιές του διαστήματος.
Ονειρεύομαι τους «άλλους» ανθρώπους, τον άντρα και τη γυναίκα,
το νέο κορίτσι που μεγαλώνει στον Ωρίωνα, έτος: τρεις χιλιάδες
πεντακόσια της Γης.
Ονειρεύομαι την αιωνιότητα των αστερισμών,
τη μυστική ζωή – την αγάπη των άλλων ανθρώπων.
Δεν έχω μέτρο στα χέρια μου να μετρήσω,*

*Δεν έχω αριθμό που να μπορέσω να χωρέσω στα σπλάγγα μου,
 Δεν έχω λέξη για να πω την «καλημέρα»
 στο πνεύμα του Θεού, στο Διάστημα».*

Το διάστημα, τα τελευταία χρόνια, επηρεάζει τη σκέψη μας, κεντριζει τη φαντασία μας και προκαλεί ψυχικές διεργασίες που ήταν άγνωστες σε παλιότερες εποχές. Ο σύγχρονα στοχαζόμενος Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος δεν μπορούσε ν' αποφύγει αυτή την επίδραση. Έτσι, με τους αναφερόμενους στο διάστημα στίχους του, μας δίνει τη συνείδηση του «άλλου», του συμπαντικού κόσμου, που είναι ταυτόχρονα υπαρκτός κι άγνωστος και γι' αυτό το λόγο πιο μαγευτικός.

Στη διάρκεια του 1962 τύπωσε άλλα δύο βιβλία, ένα μελέτημα για τον *Ζαλοκώστα* και ένα ταξιδιωτικό απόγραφο που αναφέρεται στη μαρτυρική μεγαλόνησο με τον τίτλο *Κύπρος, ένα ταξίδι*.

Την επόμενη χρονιά (1963) κυκλοφόρησε η συλλογή διηγημάτων *Φλαμίγκος* και το νεώτερο ταξιδιωτικό βιβλίο *Η Αφρική αφυπνίζεται* που τιμήθηκε με το πρώτο Κρατικό Βραβείο Ταξιδιωτικής Λογοτεχνίας.

Η συγγραφική και λογοτεχνική πορεία όμως του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου δεν θα σταματήσει ούτε εδώ. Στα 1965 τυπώνεται σε φροντισμένο τόμο, με ένθετο δίσκο, το αφήγημα *Το παραμύθι μιας ζωής* και στα 1966 κυκλοφορεί η συλλογή δοκιμίων *Ο σύγχρονος άνθρωπος* που απόσπασε το Α' Κρατικό Βραβείο Δοκιμίου. Ακολουθεί, στα 1967, ο τόμος με τα δοκίμια *Τα γράμματα και η τέχνη*. Στα 1970, εκδόθηκε ένας πολυσέλιδος τόμος, με τον τίτλο *Τα ποιήματα* στον οποίο συγκεντρώθηκε όλη η ως τότε λυρική του εισφορά. Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησε και το βιβλίο *Αφρικάνικη Περιπέτεια* που περιέχει μια συλλογή αφηγημάτων για παιδιά. Ύστερα από δυο χρόνια (1972) δίνει στη δημοσιότητα τα δοκίμια *Οι σληροί καιροί*, που τιμήθηκαν με το βραβείο «ΟΥΡΑΝΗ» της Ακαδημίας Αθηνών. Στα 1974, χρονιά κατάρρευσης του αυθαίρετου στρατιωτικού καθεστώτος κι' αποκατάστασης των δημοκρατικών ελευθεριών, τυπώνεται μια άλλη σειρά δοκιμίων του, τα *Αντιλεγόμενα*.

Στη διάρκεια του επόμενου έτους (1975) κυκλοφορούν τέσσερα νέα βιβλία του: το αφήγημα *Αλληλογραφία*, οι συλλογές δοκιμίων *Η σιωπή και ο λό-*

γος και *Ερήμην των Ελλήνων* και το ειδικό κείμενο *Κέρκυρα- το νησί της Αυρικής Φαντασίας*.

Το αφήγημα *Αλληλογραφία* είναι σύνθεση μιας ιστορίας κι ενός σχολίου. Ο αναγνώστης πέρα από την συγκεκριμένη μυθιστορία, παρακολουθεί ένα θεαματικό κονταροχτύπημα παρατηρήσεων, αμφισβητήσεων, ενδοσκοπήσεων, εξομολογήσεων, ακόμα και χλευασμού που «διεξάγεται» μεταξύ του συγγραφέα και της ταραγμένης ψυχής του. Το εγχείρημα είναι πρωτότυπο και ως θέμα και ως είδος λογοτεχνικής γραφής και σύνθεσης. Δίνεται με απaráμιλλο τρόπο η συμπεριφορά των προσώπων που δρουν και ταυτόχρονα καταγράφονται οι αντιδράσεις του συγγραφέα (ως συγγραφέα), οι ανησυχίες του ίδιου, (ως συγκεκριμένης ανθρώπινης ύπαρξης), ενώ παράλληλα εμφανίζονται, στα έκπληκτα μάτια του αναγνώστη, οι συγκρούσεις του αφηγητή (ως συγγραφέα και σύγχρονου στοχαστή), με την ίδια του την ψυχή:

«αυτή τη στιγμή κατέχω τη συνείδηση πως η ζωή μου πήγε χαμένη. Θα ήθελα, αν είχα τη δύναμη, ν' αλλάξω τα πάντα: ν' αρχίσω αλλιώς, να κατασκευάσω ένα κόσμο δικό μου, ένα κόσμο που να μεταβάλλεται, να μεταμορφώνεται την πάσα στιγμή...»

Έχω βαρεθεί τα λόγια: είπα τόσα πολλά, άκουσα τόσα πολλά, θημώνιασα μέσα μου τόσα πολλά, που έχασαν πέρα για πέρα τη σημασία τους. Έχω βαρεθεί τα βιβλία, αυτά που έχουν γράψει οι άλλοι, αυτά που έχω γράψει εγώ.

Ίσως η μόνη λύτρωση είναι να μη συλλογιόμαστε τίποτε. Αλλά αυτό είναι το ακατόρθωτο. Η κατάρα του ανθρώπου είναι που συλλογιέται. Από τον παράδεισο της Γραφής ο ανέμελος άνθρωπος έφυγε στοχαστής. Το προπατορικό αμάρτημα δεν είναι το μήλο, όποιος λογής μήλο. Είναι το ρώτημα, το «γιατί»; Μόλις οι πρωτόπλαστοι συλλογίστηκαν το πρώτο «γιατί» ο παράδεισος έκλεισε την πόρτα του πίσω τους. Το να θέλεις να μάθεις είναι το πρώτο έγκλημα. Το να πιστεύεις πως μπορείς να μάθεις είναι το δεύτερο. Οι αληθινοί σοφοί είναι εκείνοι που κατάλαβαν αυτό το πράγμα. Ολόκληρη η άλλη «σοφία», είναι απλή διακόσμηση...»

Στο ίδιο βιβλίο ο προβληματισμός-στοχασμός, του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου κλιμακώνεται σε διάφορα επίπεδα κι εμφανίζει τις αντιφατικές όψεις της αισιοδοξίας για το δώρο της ζωής και του απελπισμού για το χαμό της. Αποσπούμε το τελευταίο μέρος:

«... Η μεγαλύτερη δόξα του αληθινού ανθρώπου είναι να ξέρει πως κατόρθωσε να μην εξαπατηθεί. Η δόξα και το μαρτύριο (.....) Όταν αναρωτιόμουν πώς θα μπορούσε να ζήσει κανείς χωρίς παραμύθια, ένωθα το μεθύσι της μικρής καθημερινής απάτης, που προσφέρει κάποια ομορφιά και κάποιο νόημα στη ζωή. Μόνο που ποτέ δεν την είδα διαφορετικά: πάντα, σα μια σειρά κέρρινα πρόσωπα, που τα καταλεί η φωτιά. Και συ, δεν είσαι παρά ένα κέρρινο πρόσωπο. Σ' έπλασα με τη θέλησή μου, με την υποφαντασία μου και με την αγρόπνια μου, για να μη περάσω ασυντρόφευτος. Σε ονόμασα μακρινή και τρισαγαπημένη φωνή, για να μπορέσω να φτάσω στο απόλυτο μηδέν, χωρίς να δειλιάσω. Τώρα έφτασα πια. Σου στέλνω το στερνό μου χαιρετισμό, το φιλί της αγάπης μου, αν το θέλεις, και σε ρίχνω στις φλόγες. Σε λίγο δε θάσαι παρά μια βρωμερή καπνιά, που τλαιπωρεί τα ρουθούνια. Κι εγώ ένα φριχτό μαυροκίτρινο άδειο κρανίο –για να σκοντάφτει κάπου το φτυάρι που ανασκαλεύει το χώμα...»

Ο προσεχτικός, όμως, αναγνώστης του βιβλίου *Αλληλογραφία*, δεν πρόκειται να μηδενίσει το ενδιαφέρον του για τη ζωή, ούτε να χάσει την πάσα ελπίδα του για ένα καλλίτερο αύριο που κρατά όρθια την ψυχή του. Αντίθετα το ενδιαφέρον του πολλαπλασιάζεται, επεκτείνεται, προεκτείνεται, εμβαθύνεται και ανυψώνεται προς όλες τις κατευθύνσεις των ανθρώπινων προβληματισμών. Τα ανοίγματα αυτά δεν αφήνουν έξω απ' τους κύκλους των αναζητήσεων ούτε την περίπτωση του ίδιου του συγγραφέα ως συγκεκριμένης ανθρώπινης μονάδας.

Ωστόσο η συγγραφική, όμως, διαδρομή του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου δεν τερματίζεται ούτε εδώ. Στα 1977 εκδίδεται στη Νέα Υόρκη το βιβλίο του *Οι νέοι βάρβαροι και Η κατάρρευση της αυθεντίας*. Την άλλη χρονιά (1978) δίνει σ' εκδοτικό οίκο της Αθήνας μια συλλογή διηγημάτων την *Ασφυξία*. Το 1979 κυκλοφόρησε ένας ακόμη τόμος με δοκίμια. με το γενικό τίτλο *Η Ηθική του συμφέροντος*. Το 1980 εκδόθηκε το βιβλίο του *Όρθιες ψυχές κι' άλλα παράλληλα θέματα*.

Τα περισσότερα βιβλία του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου επανεκδόθηκαν κι άλλες φορές, ενώ παράλληλα μεταφράστηκαν, ορισμένα απ' αυτά, στα Αγγλικά, Γαλλικά, Γερμανικά, Ισπανικά, Ολλανδικά και Ρουμανικά. Ο ίδιος ταξίδεψε στη Ηπειρωτική και στη νησιώτικη Ελλάδα, στην Κύπρο, στη Μικρά Ασία, στην Κωνσταντινούπολη, στην Αίγυπτο, σ' όλες τις χώρες της Δυτικής και σ'

ορισμένες της Ανατολικής Ευρώπης, στην Κίνα και στην Αφρική. Απ' τα ταξίδια του άντλησε υλικό για τα βιβλία του αντίστοιχου είδους που έγραψε κατά καιρούς. Όλα τα βιβλία του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου προκάλεσαν και προκαλούν το ενδιαφέρον της κριτικής. Έτσι, τα κείμενά του αναλύονται, σχολιάζονται και αποτιμώνται.

Επιλέγουμε χαρακτηριστικές κρίσεις-απόψεις για το λογοτεχνικό του έργο, τον άνθρωπο και τη στοχαστική του παρουσία:

Ο γνωστός λογοτέχνης, κριτικός κι Ακαδημαϊκός Παντελής Πρεβελάκης, σ' ένα πρόσφατο χειροεπιτόμιο κείμενό του καταλήγει: «... Η παρουσία του ανάμεσά μας με έκαμε συνάμα να φανταστώ ένα νεοελληνικό πολιτισμό, που θα έφταναν να τον ενσαρκώσουν μια διακοσαριά άνθρωποι της τέχνης, της επιστήμης και της πράξης, αν ο καθένας τους είχε το μέγεθος του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου...»

Ο Ευάγγελος Παπανούτσος, κορυφαίος εκπαιδευτικός κι έξοχος ερευνητής των προβλημάτων του νου, της ψυχής και της αισθητικής δίνει μια συνθετική εικόνα της πνευματικής και καλλιτεχνικής περίπτωσης του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου: «...Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος συνδυάζει, όσο λίγοι τεχνίτες και των σημερινών και των παλαιότερων Γραμμάτων μας, δύο αρετές, την ευαισθησία και την λογισσύνη. Η ευαισθησία του, πλούσια και πηγαία, χρωματίζει με ιδιαίτερο τόνο το κείμενό του και δίνει στο λόγο του ένα λυρικό πάντοτε παλμό και η λογισσύνη του κάνει το βιβλίο του στερεό και σίγουρο, καλοχτισμένο και φωτισμένο...»

Ο πρωταγωνιστής του Εθνικού Θεάτρου Αλέξης Μινωτής δίνει από μια άλλη σκοπιά, την μαρτυρία του: «... κρατώ πάντα στη μνήμη μου την διδασκαλία που πήρα από τον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, με ευγνωμοσύνη κι ευχαρίστηση. Όχι μόνο δεν πειράχθηκα απ' αυτήν, αλλά ένιωσα την αξία της και την μετουσίωσα».

Ασχολούμενος ο Πέτρος Γλέζος, γνωστός λογοτέχνης και κριτικός, με την πολυμέρεια του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, αποφαινεται: «...και η ρήση του Σολωμού «πάντα ανοιχτά, πάντα άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου» μπορεί να θεωρηθεί πως ανάλογα χαρακτηρίζει τη ζωή και το έργο του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου...»

Το ίδιο επαινετικά εκφράσθηκαν για το έργο του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου πολλοί άλλοι πνευματικοί άνδρες και ειδικοί κριτικοί της λογοτεχνίας. Πάντως, από τα ελάχιστα δείγματα που αποσπάσαμε, μπορεί να σχηματισθεί

μία αμυδρή, έστω, εικόνα της απήχησης που προκάλεσε η λογοτεχνική και στοχαστική του παρουσία στα 60 χρόνια της διαδρομής της.

Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, δεν περιορίστηκε όμως μόνο στη συγγραφή λογοτεχνικών κι άλλων κειμένων. Η ζωή δεν τον άφησε αδιάφορο. Δημιούργησε δική του οικογένεια και απέκτησε τρία παιδιά, δύο αγόρια και μια θυγατέρα.

Πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Σχολής, σταδιοδρόμησε επαγγελματικά ως εκπαιδευτικός της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Δίδασκε, παράλληλα, στο «Διδακταλείο της Μέσης Εκπαίδευσης» και στο «Αθήναιον». Με τις ικανότητές του και την ευσυνείδητη εργασία του επέτυχε να δημιουργήσει άριστη φήμη συνειδητού εκπαιδευτικού επιχειρηματία με καλές οικονομικές απολαβές.

Παράλληλα, ανέπτυξε πολύπτυχη δημοσιογραφική, πολιτιστική και κοινωνική δραστηριότητα που πολλές φορές τον έφερε στο προσκήνιο της ζωής και του γενικού ενδιαφέροντος.

Συνεργάστηκε με τις εφημερίδες *Πρωία* κι *Ελευθερία* της πρωτεύουσας και μ' όλα σχεδόν τα αξιόλογα λογοτεχνικά και πολιτιστικά περιοδικά του κέντρου και των επαρχιών. Ίδρυσε μαζί μ' άλλους έντεκα, την πασίγνωστη «Λογοτεχνική Ομάδα των Δώδεκα». Διατέλεσε μέλος Διοικητικού Συμβουλίου της «Εθνικής Πινακοθήκης» κι αντιπρόεδρος του αντίστοιχου Συμβουλίου «Εθνικού Θεάτρου». Συμμετέσχε στην Επιτροπή της «Βασιικής Βιβλιοθήκης» και για ένα διάστημα ήταν πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΡΤ.

Στην πρώτη μεταδικτατορική Υπηρεσιακή Κυβέρνηση έγινε Υπουργός Πολιτισμού και Επιστημών. Στα 1976, το Πανεπιστήμιο της Αθήνας τον ανακήρυξε τιμητικά διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του.

Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ευρισκόμενος στην αρχή του τέλους της επίγειας περιπέτειας αισθάνθηκε την ανάγκη ενός πνευματικού απολογισμού. Έτσι έγραψε ένα κείμενο με τον τίτλο *Ωρα απολογισμού*.

Ο ποιητής απομυθοποιεί μόνος του την περίπτωση του και μας δίνει τις κυριότερες φάσεις της πνευματικής του πορείας. Με τον τρόπο αυτό βοηθά τον προσεχτικό αναγνώστη των έργων του και του παραδίδει τα «σφραγισμένα» σταθμά για να ζυγίσει μόνος του την όποια αξία της συγγραφικής του εισφοράς.

Από το βαθυστόχαστο και ειλικρινέστατο αυτό κείμενο αποσπούμε την τελευταία παράγραφο:

«...όπως κάθε συνειδητός άνθρωπος, πάλαιφα για να μπορέσω κάποιον να στεριώσω τα πόδια μου και από πόσες περιοχές χρειάστηκε να περάσω κι' εγώ, σαν τους «λίμβους» της «Θείας Κωμωδίας», πέφτοντας από λαγούμι σε λαγούμι και μεταμορφώνοντας τη ζωή σε διαδοχικά πεσίματα και διαδοχικές εγέρσεις. Η έγερση νομίζω πως θα συντελεσθεί μέσα μου όταν και η οριστική πτώση θα φανερωθεί στο βάθος των οριζόντων του λυκόφωτος...»

Με την επιγραμματική και «εκ βαθέων» αυτή εξομολόγηση δίνεται σ' αδρές γραμμές, μια εικόνα της επίπονης πνευματικής του έρευνας, της στοχαστικής του προβληματικής και της λογοτεχνικής του δημιουργικής. Το απόσταγμα όμως της υπαρξιακής του αγωνίας σταλάζει στους οκτώ ύστερους στίχους του τελευταίου ποιητικού του βιβλίου:

*«... Σκύβω στο χώμα, στη μοναξιά,
αφουγκραίνουμαι τον καλπασμό των αιώνων
περίτρομος, αισιόδοξος, απελπισμένος.
Θέλω να πω τη στερνή «καληνύχτα»
Θέλω να πω τη στερνή «καλημέρα».
Να καρφώσω ένα βαθύ τριαντάφυλλο
στα στέφρα των κόσμων.
Να το καρφώσω και να περάσω...»*

Μια βαθύτατα συνειδητή αίσθηση της ολιγιστης ανθρώπινης δυνατότητας. Ένας αισιόδοξα απελπισμένος χαιρετισμός αγάπης. Κι' ένα βλέμμα τρυφερότητας προς τη ζωή και την ομορφιά της πλάσης.

Έξι ολόκληρες δεκαετίες ο πνευματικά εγρήγορος και ποιητικά δημιουργικός άνθρωπος οργανισμός που έγινε γνωστός με τα στοιχεία: «Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος», μελετά το παρελθόν και το παρόν. Οραματίζεται το μέλλον. Στοχάζεται και προβληματίζεται. Ερευνά κι αναζητά την αλήθεια. Αφομοιώνει τις γνώσεις, βιώνει τα γεγονότα. Ζει με το σώμα και με το πνεύμα όλα τα στοιχεία της εποχής του. Βαθαίνει και πλαταίνει τα ψυχικά και τα νοητικά

του όρια. Βελτιώνει ακατάπαυστα τις εκφραστικές –λογοτεχνικές του ικανότητες κι ανανεώνει συνεχώς τη μορφή και το περιεχόμενο του λόγου του.

Έτσι, στη σύνθεση της πολλαπλής εισφοράς του βρίσκουμε, τουλάχιστο, μια γνήσια λογοτεχνική και πολύτιμα ωφέλιμη καταγραφή της ανθρώπινης αντιφατικής συμπεριφοράς στο αντίστοιχο διάστημα της εξητάχρονης διαδρομής του.

Αυτή η υπεύθυνα ειλικρινής κι αγωνιώδης καταγραφή μπορεί ν' αποδειχθεί μακροπρόθεσμα αναλλοίωτη και διαχρονικά άφθαρτη. Τούτο, αν συμβεί, θ' αποτελέσει και την υπέρτατη καταξίωση του όλου έργου του.

Θ. Μ. ΠΟΛΙΤΗ

ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΙΝΟΥ ΖΩ- ΤΟΥ

Το σύνολο του ποιητικού έργου του Μίνου Ζώτου δεν είναι εκτεταμένο, αφού μέσα στα δέκα περίπου χρόνια της ποιητικής του ζωής (πέθανε, όπως είναι γνωστό προτού συμπληρώσει τα 28 του χρόνια)¹ δεν πρόλαβε ούτε να το αναπτύξει ούτε να το κορυφώσει. Παραταύτα, όμως, κρινόμενο και ως ποσότητα δεν μπορεί να θεωρηθεί ευκαταφρόνητο.

Απαρτίζεται από τρεις ποιητικές συλλογές κι απ' άλλα «σκόρπια» ποιήματα δημοσιευμένα, κατά καιρούς, σε διάφορα έντυπα αλλά και από ποιήματα που δεν είδαν στο φως της δημοσιότητας. Θα προσπαθήσουμε να το προσεγγίσουμε τηρώντας τη χρονολογική σειρά.

Η πρώτη ποιητική συλλογή του Μίνου Ζώτου τυπώθηκε το έτος 1929 και κυκλοφόρησε με τον τίτλο: *Βήματα*. Χωρίζεται σε δυο ενότητες με τις επιγραφικές ενδείξεις: «Λησμονημένοι σκοποί» και «Βήματα». Περιλαμβάνει, συνολικά, 36 ποιήματα. Η στιχουργική γραφή ακολουθεί παραδοσιακές φόρμες. Οι στίχοι ομοιοκαταλητούν σταυρωτά. Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα που τιτλοφορείται «Σιγά-Σιγά»

*«...Σιγά-σιγά. μη βιάζεσαι ζωή. Φρόνιμα τώρα.
Τα θέλητρά σου σπάταλα κι αν σκόρπιζες μπροστά μου,
εγώ σου ακριβοπλήρωσα τ' απατηλά σου δώρα,
μ' όλους, θαρρώ τους πόθους μου και μ' όλα τα όνειρά μου.*

¹ Ο Μίνως Ζώτος γεννήθηκε το 1905 στο Νεοχώρι της επαρχίας Μεσολογγίου κι άφησε την τελευταία του πνοή στον ίδιο τόπο το 1932.

.....
*Το βλέπω πια. υστερόβουλη, ζωή, μου εφάνεις. Τώρα
 στάλα τη στάλα ράθυμα θα πιω το νέο ποτήρι.
 κι αν είναι αργά και θάνατός μου γίνει από στην ώρα
 Θα μ' εύρει σαν τον άτρομο, καλό καραβοκύρη...»*

Όπως συμπεραίνεται εκ των υστέρων, όταν έγραφε αυτό το ποίημα ο Μίνως Ζώτος, είχε διαισθανθεί τη σύντομη διάρκεια και την αναγκαστική σμίκρυνση του βιολογικού του κύκλου.

Η πρώτη συλλογή του εμπεριέχει ποιήματα που είχε γράψει ως το 1929. Η κριτική-λογοτεχνική σκέψη της εποχής εκείνης τα αντιμετώπισε ευνοϊκά και επαινετικά. Είχαν γράψει επαινετικές κριτικές παρουσιάσεις: ο Κλέων Παράσχος, ο Απόστολος Μαγγανάρης, ο Χαρίλαος Παπαντωνίου (αδερφός του Ζαχαρία Παπαντωνίου), ο Σπύρος Παναγιωτόπουλος και άλλοι. Αποσπούμε χαρακτηριστικές κρίσεις:

«...Τα τραγούδια του νεοκλασικά (... ..) έχουν το χρώμα της υγιούς ποιήσεως. Τα «Βήματά» του ακούσθησαν σαν σταθερά βήματα επάνω στο δρόμο της επιτυχίας...». Συνόψισε ο Απόστολος Μαγγανάρης.

«Ως ποιητής ο Μίνως Ζώτος διψά μουσικώς τον Μαλακάση και είναι αφ'ετέρου κυριευμένος από την τεχνική αδηφαγίαν του Μορεάς. Φιλοσοφικώς φαίνεται ότι κοντεύει να τον αφομοιώσει εις τα ποιήματά του...». Αποφάνθηκε ο Χαρίλαος Παπαντωνίου.

«... Ο στίχος του, υποταγμένος σ'όλους τους αυστηρούς τεχνικούς κανόνες, είναι δροσερός, αρμονικός, αφεγάδιαστος και κορνιζάρει ταιριαστά τις περίτεχνες εικόνες της ψυχής του...». Συμπέρανε ο Σπύρος Παναγιωτόπουλος.

Η δεύτερη ποιητική συλλογή του Μίνου Ζώτου τυπώθηκε στα 1930 και κυκλοφόρησε τον ίδιο χρόνο με τον τίτλο *Αφιέρωμα*. Είναι χωρισμένη στις ενότητες: «Αφιέρωμα» και «Ο εξόριστος». Απαρτίζεται από τριάντα δύο (32) ποιήματα παραδοσιακής στιχουργικής μορφής. Ένα από τα ωραιότερα ποιήματα της συλλογής αυτής είναι και το τιτλοφορούμενο «Περιδέραιο» από το οποίο αποσπούμε χαρακτηριστικές στροφές:

*«... Ν' αποξεχνιέμαι
 κι ώρες να σε κωττάζω εκστατικός.
 σε μύρο, σε αύρα, σε όνειρο, σε φως
 να πνέω και να διαλύεμαι*

*Να μη ταράσσει
 καθώς θα μπαίνω στο είναι σου ελαφρός
 την αίσθησή μου, ουδ'όσο φύλλων θρος
 τα ησυχασμένα δάση...*

*Ω έσφιζαν τώρα οι μέρες.
 οι ώρες στένεψαν πολύ.
 η ωραία στιγμή περίτρομο πουλί
 που καρτερεί τη μπόρα.*

*Μαζί να πλέμε
 κι εγώ να σε κωττάζω εκστατικός.
 σε μύρο, σε αύρα, σε όνειρο, σε φως
 να πνέω και να διαλύεμαι...»*

Με το ποίημά του αυτό ο Μίνως Ζώτος δημιουργεί τέλεια υποβλητική ατμόσφαιρα σε βαθμό έκστασης. Η αίσθηση της ζωής σε άμεση αντιστοιχία με τη συνείδηση του θανάτου. Η μοναδικότητα και το ανυπέρβλητο της ερωτικής δύναμης. Η δικαίωση της αξίας της ζωής διαμέσου του ερωτικού συναισθήματος. Ο εξαγνισμός και η υπέρβαση της φθαρτότητας με την παντοδυναμία της Αγάπης.

Στο ειδικό μελέτημά του για το Μίνω Ζώτο, ο Δημήτρης Γιάκος αναφέρει την πληροφορία πως όταν ο ποιητής Μιλτιάδης Μαλακάσης διάβασε σε χειρόγραφο το ποίημα τούτο, πλημμυρισμένος από αισθητική συγκίνηση άφησε το χαρτί να πέσει απ' τα χέρια του...

Αργότερα, κι ύστερα από το θάνατο του Μίνου Ζώτου ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος έγραψε:

«...κανείς δεν θα μπορέσει να του αρνηθεί την ποιητική ιδιοφυΐα, την πηγαία έμπνευση, το πλούσια θρεμμένο με το ίδιο του το φτωχό του αίμα πάθος. Όποιος τον γνώρισε δεν θα μπορέσει να τον ξεχάσει ποτέ. Ήταν μια θερμή φλογισμένη καρδιά πέρα-πέρα κι είναι γραφτό, φαίνεται, κάποιες καρδιές να γίνονται στάχτη με την ίδια τη φλόγα τους...»

Ο Γιώργος Κοτζιούλας εξάλλου αναφερόμενος στην κριτική-αισθητική ικανότητα του Μίνου Ζώτου έγραψε στα 1933 ανάμεσα στ' άλλα και τα εξής χαρακτηριστικά:

«... Αξιοθαύμαστη ήταν η κρίση αυτού του νέου. Έκρινε με γνώση και ασφάλεια, δυσανάλογα με την ηλικία και την πείρα του. Σ' ένα τετράστιχο που άξιζε τον κόπο εύρισκε ο Ζώτος λεπτομέρειες που δεν ήταν εύκολο στον καθένα να τις ιδεί. Εμάντενε τις μυστικές αιτίες που έκαμαν τον Ποιητή να εκφραστεί με τούτον ή τον άλλον τρόπο (.....) ο Μίνως Ζώτος ήταν για την ερμηνεία ποιημάτων αυθεντία...».

Η τρίτη και τελευταία ποιητική συλλογή του Μίνου Ζώτου, με τον τίτλο *Σουρντίνα* δεν τυπώθηκε όσο ζούσε ο ποιητής. Ούτε κυκλοφόρησε σε ξεχωριστό βιβλίο μετά το θάνατό του. Καταχωρήθηκε στα *Άπαντά* του, δηλαδή στον τόμο που εκδόθηκε τιμητικά από την Κοινότητα Νεοχωρίου, με την επιμέλεια του Κ. Σ. Κώνστα.

Η συλλογή *Σουρντίνα* χωρίζεται σε πέντε ενότητες που έχουν τους εξής τίτλους: «Σουρντίνα», «Νότες», «Η Τούλα», «Το Τραγούδι» και «Στο περιθώριο». Απαρτίζεται από σαράντα έξι (46) ποιήματα. Η ποιητική εργασία της *Σουρντίνας* κάλυψε την κοντινή προς το θάνατο περίοδο της ζωής του Μίνου Ζώτου. Είναι διαποτισμένη από αγωνία και πόνο.

Στις περισσότερες λυρικές συνθέσεις αυτής της περιόδου συναντάμε μια έντονη μελαγχολία ή μια κραυγαλέα χαρά για ζωή ως αντίδραση κι αντίσταση στην επερχόμενη μοίρα του θανάτου. Την ίδια εποχή ο ποιητής, όπως προκύπτει από ορισμένες επιστολές του, βιώνει τη ζωή όσο μπορεί πιο έντονα: Ερωτεύεται και απογοητεύεται. Γλεντάει και ξενυχτάει. Ματώνει και αδιαφορεί.

Ένα από τα αντιπροσωπευτικότερα ποιήματα αυτής της εποχής είναι το επιγραφόμενο «Το μαύρο περιστέρι» από το οποίο παραθέτουμε ορισμένους στίχους:

«...τα ζωτικά μου πήρανε το νου
 κι εκεί που αρχίζει η θάλασσα η μεγάλη
 απ' τα ριζά του απόγκρεμου βουνού,
 σε τούτο εδώ με ρίζανε ακρογιάλι,
 π' έχει μπροστά του πέλαο, βράχο πίσω
 να μην μπορώ κοντά σας να γυρίσω.

.....
 Βοήθεια εγώ καμιά δεν καρτερώ
 γιατί πηχτό σκοτάδι μας χωρίζει.
 Σα μέσα σ' άλλον έπεσα καιρό
 και μια κατάρα ασήλωτη μ' ορίζει
 σε σας μηνώ καθένας να το ξέρει
 με τούτο εδώ το μαύρο περιστέρι:

Είναι πολλά στο βίο τα ξαφνικά
 κι απ' την οργή της μοίρας φυλαχθείτε,
 να μην σας βρουν και σας τα ζωτικά
 και κάποιο βράδυ απάντεχα βρεθείτε
 στα στοιχειωμένα μέρη στ' ακρογιάλι,
 εδώ που αρχίζει η θάλασσα η μεγάλη...»

Ο Μίνως Ζώτος, με το κακό προαισθημα του θανάτου μέσα του, γύρισε στα 1932 στο χωριό του, οριστικά και αμετάκλητα αθεράπευτος από τη φυματίωση που φώλιασε στο στήθος του. Το τελευταίο του καλοκαίρι το πέρασε κάτω από αντίσκηνο, κοντά στο μοναστήρι «Αη-Γιώργης» του Ζυγού. Από εκεί, διωγμένος από τους καλόγερους, που φοβήθηκαν τη μεταδοτικότητα της νόσου, επέστρεψε στο χωριό του για να σβήσει τελικά στο σπίτι του, στην αγκαλιά της μάνας του το πρωί της 17ης Δεκεμβρίου του 1932.

Το προτελευταίο από τα είκοσι (20) εκτός σειράς ποιήματά του (καταχωρημένα κι αυτά στον τόμο των *Απάντων* του) έχει τον τίτλο «Δικαιώσις». Είναι στιχουργημένο με μέτρο και ομοιοκαταληξία σταυρωτή.

Πρόκειται για μια σαρκαστική φαντασίωση της μετά τον θάνατό του διαδικασίας. Θυμίζει ψαλμωδία κι έχει θαυμάσια εικονοπλασία. Θεωρείται αριστουργηματικό. Αξίζει να το παραθέσουμε:

*«...Αγίων ψαλμοί και Αγγέλων κίνησις πολλή.
Η ανάκλησίς μου εν Ουρανοίς εορτή μεγάλη.
Εν νεφέλη αφαρπάζομαι. Άγγελοι εν στολή
προς το αναβήναι με κρατούν απ' τη μασχάλη.*

*Και ιδού πομπή με δάδας και πυρσούς
με δέχεται εν οργάνοις, δεν απουσιάζει
εκ των Αγίων ουδείς, και μόνον ο Ιησούς
ολονέν και πλέον βαρύθυμος, πέραν μονάζει.*

*Μακαρίζω την τύχην. Ευτυχής εγώ
ότι ηξιώθην χάριτος. Εδόθη μοι όντως
λαμπρά δικαίωσις τον Θεόν να υμνολογώ
εκ δεξιών Αγίου Κλαυδίου του μειδιώντος...»*

Ο Μίνως Ζώτος γνώριζε καλά πως δεν μπορούσε να νικήσει το θάνατο. Δεν παραδέχθηκε όμως, όπως φαίνεται, ποτέ την υπεροχή του. Δεν ταπεινώθηκε μπροστά στην ακατάβλητη δύναμή του. Δεν εκλιπάρησε και δεν ζήτησε παράταση ζωής. Αντιμέτωπος αγέρωχα τη μοίρα του. Και όταν πλησίασε η ώρα η ... θριαμβική του Θανάτου σάρκασε, με ποιητικό τρόπο, το ζοφερό μεγαλείο της νίκης του.

Μόνο είκοσι επτά και μισό έτη έζησε στο φλοιό της γης ο Μίνως Ζώτος. Απ' αυτά σχεδόν τα μισά τα πέρασε με τη συναισθηση ότι η ασθένειά του ήταν ανίατη. Ίσως ήταν λίγα για μια ολοκληρωτική κατάκτηση της ποιητικής τέχνης. Ήταν όμως αρκετά για μια γνήσια λυρική περιγραφή του ψυχικού και συναισθηματικού του κόσμου, που εντυπωσιάζει με την ειλικρίνεια, συναρπάζει με τη ζωντανή εικονοπλασία, παρασύρει σε συμμετοχή και δημιουργεί άμεσες συγκινησιακές καταστάσεις για να δικαιώσει, τελικά, και την αγαθότητα της

ποιητικής πρόθεσης και την ιερότητα της λυρικής αλλά «De Profundis» εξομολόγησης του Ανθρώπου.

ΘΩΜΑ ΓΚΟΡΠΑ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΜΙΝΩΣ ΖΩΤΟΣ*

Ο Ζώτος, ένας από εκείνους που έφεραν το καινούργιο ποιητικό ρίγος ανάμεσα στο 1920 και στο 1930 και άνοιξαν το δρόμο για τον Εμπειρικό, τον Σεφέρη και τους άλλους, έζησε και πέθανε τραγικά. Φυματίωση, φτώχεια, πικρό, ξενύχτι, απελπισμένοι έρωτες και μέγα πάθος για μια νέα ποίηση, μια ζωντανή γλώσσα, μια Ελλάδα καλύτερη...

Δεν είναι τυχαίο ότι κι ο κορμός της ποιητικής γενιάς του '20 σε μεγάλο βαθμό αποτελέστηκε από συμπατριώτες μας: Γιώργος Τσουκαλάς, Στάθης Ζαρκιάς, Γιώργος Αθάνας, Θόδωρος Σκουρλής, Χάρης Σταματίου, Τάκης Μπαρλάς, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, Θωμάς Λαλαπάνος, Δημήτρης Γαλάνης, Τάκης Μαυροκέφαλος, Γερ. Κασόλας κ.ά. Και δεν ήταν τυχαίο επίσης πως ένας, ο πιο σημαντικός, από τους κρίκους που συνδέουν την παλιά, πριν το 1900, ποίησή μας με την καινούργια είναι ο Μαλακιάσης. Ο ποιητής του «Γάκη Πλούμα» και των άλλων αριστουργημάτων των εμπνευσμένων από την ιδιαίτερη πατρίδα του, στα μεσοπολεμικά χρόνια θ' ανταποδώσει με πολλή αγάπη και στοργή τη λατρεία που του είχαν οι καταραμένοι ποιητές της «Χαμένης γενιάς» (Καρυωτάκης, Ζώτος, Πολυδούρη, Λάσκος, Ανθίας, Μπολέτσης και άλλοι) των οποίων το στέκι, το υπόγειο λουκουματζίδικο στο ξενοδοχείο «Μπάγκειον» της Ομονοίας, θα φτάσει σαν θρύλος σε μας τους νεότερους. Κι ως σημειώσουμε εδώ, ότι ένας ακόμα λαμπρός ποιητής και ακέραιος διανοούμενος που τους δίνει την αγάπη και το κύρος του, τότε που αυτοί οι απόγονοι του Ρεμπώ, του Μορεάς και του Απολλιναίρ αναστατώνουν την Αθήνα με τη νεότερη ποίησή τους, αλλά και την ανατρεπτική κοινωνική συμπεριφορά τους, ο Ναπολέων Λαπαθιώτης, από τη μάνα του είναι μεσολογγίτης. Μια τρίτη προσωπικότητα, ο σπουδαίος μεσολογγίτης ποιητής, αισθητικός και μεταφραστής Μίμης Λιμπεράκης τους δίνει επίσης την εύνοιά του.

* Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Τα Γιοφάρια* που εκδίδεται στο Αιτωλικό από τον κ. Απόστολο Μπλίκα.

Ο Γεράσιμος Κασόλας στο φύλλο της 19-1-1933 του φιλολογικού περιοδικού *Ελληνικά Χρονικά*, που έβγαινε στο Μεσολόγγι, έγραφε: «*Ο ποιητής των ανθρωπίνων παθών, ο γλυκός Μίνως Ζώτος πέθανε. Ο Χάρος φτερούγισε Μαύρος και ίσκιωσε το ήσυχο χωριουδάκι του και πήρε τον Γόητα*».

Ο Απ. Μελαχρινός σε σημειωμά του στο περιοδικό *Κύκλος* αρ. 5-6, 1932. «*Άγνό λυρικό αίσθημα κ' ένας παλμός ειλικρινής και θερμός χαρακτηρίζαν τα μάλλον πεσιμιστικής διάθεσης ποιήματά του...*»

Ο Απόστολος Μαγγανάρης, οξύ κριτικό μάτι της εποχής, γράφει στο πρωτοποριακό περιοδικό *Ο Λόγος*, τ.1, 1930: «...*Στο Αφιέρωμα διακρίνει κανείς ευθύς αμέσως μια δυνατή ποιητική φλόγα. Αίσθημα λεπτό, ραφινάρισμένο, ντυμένο κομψά, τεχνικά, μελετημένα. Τα περισσότερα τραγούδια ποτισμένα από τον πιο πικρό-χολο πεσιμισμό κρύβουν μέσα τους μια αυθόρμητη μελαγχολία και μian ακατανίκητη απογοήτευση... Δύο από τα τραγούδια το «Περιδέραιο» και το «Δεν θέλω πια να πάω σ' άγνωστους τόπους» είναι δύο μικρά αριστουργήματα*».

Από τους συμπατριώτες μας λογοτέχνες με τη ζωή και το έργο του Ζώτου έχουν ασχοληθεί ο Δημήτρης Σταμέλος, ο Δημήτρης Γιάκος, ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ο Γεράσιμος Κασόλας, ο Θ. Λαλαπάνος, ο Γ. Τσουκαλάς, ο Ι. Ν. Κουφός και προπαντός ο Κ. Σ. Κώνστας, ο οποίος και επιμελήθηκε των *Απάντων* του (έκδοση Κοινότητας Νεοχωρίου, 1972).

Ο Ζώτος είναι ένας μετασυμβολιστής με λαμπρή μαθητεία σε ποιητές όπως ο Μορεάς κι ο Μαλακάσης. Εδώ κ' εκεί, στο *Αφιέρωμα* και ως το θάνατό του, σε κάποια ποιήματα αναδύεται έμπνευση σουρρεαλιστική. Αν ζούσε, σίγουρα, όπως έγινε με τον Αναστάσιο Δρίβα, η ποίηση του Νιοχωρίτη λυρικού θα τραβούσε για πολύ πιο πέρα, όπου θα συναντούσε την ποίηση την πλήρως νεότεροη του Εμπεριέικου, του Σαραντάρη, του Ελύτη...

Η «Φαντασμαγορία», το «Περιδέραιο», είναι απ' αυτά τα ποιήματα που καθόριζαν το ποιητικό μέλλον του Ζώτου.

Σαρκασμός, αυτοσαρκασμός, ευαισθησία εύθραυστη στο έπακρον. Πάθη της πόλεως και της νύχτας. Έρωτας για τα κορμιά και για τα πράγματα. Εικόνες με μια κινητικότητα μέσα τους. Και ένα στοιχείο που το συναντούμε μόνο στους προικισμένους δημιουργούς της εποχής του, η αγωνία και ο αγώνας του για το πλάσιμο μιας γλώσσας, που θα βγάλει οριστικά άχρηστη την

«δημοτική» των Παλαμάδων, πριν ακόμα φτάσει ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος.

Ο Μίνως Ζώτος υπήρξε ένας από τους τρεις μεγάλους έρωτες της Μαρίας Πολυδούρη: οι άλλοι δυο ήταν ο Κώστας Καρυωτάκης κι ο Γιάννης Χονδρογιάννης. Η απαγγελία του στίχων υπήρξε μαγική, απάγγελλε από στήθους και καθήλωνε. Ήτανε ολόκληρος ποτισμένος με ποίηση. Και υπήρξε θρυλική όσο και του Λάσκου –αυτού εντυπωσιακή, με θεατρικά μέσα..

Ο Ζώτος, ένας από τους τελευταίους μποέμηδες, της λεγόμενης τώρα παλιάς εποχής, έβρισκε τη ζέστη ή τη δροσιά έξω από την πληκτική, άθλια εργένικη κάμαρα, στα χειμωνιάτικα υπόγεια με τα πολλά χνώτα, το αφέντι και το κρασί, στα υπαίθρια ξενυχτάδικα, στον Βασιλικό Κήπο και το Ζάππειο, στους περιπάτους ως την Καστέλα κι ως το Μενίδι...

Η ζωή του υπήρξε αυθεντική και πρωτότυπη όπως κ' η ποίησή του. Σήμερα παραμένει λησμονημένος. Οι νεότεροι, ακόμα κ' οι συμπατριώτες του δεν ξέρουν ότι υπήρξε κάποτε, πόνεσε κι έγραψε. Όμως το μέλλον ανήκει μόνο στους ποιητές της ράτσας του Ζώτου.

ΦΡΟΣΩΣ ΚΛΑΜΠΙΑΝΙΣΤΗ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΑΣΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ
ΜΥΘΟΣ, ΣΙΩΠΗ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ ΣΤΟ ΠΟΙ-
ΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

*«Ο στίχος, ιερή γραφή, κρύβει το μυστικό του
σαν ίσκιος φυλλωσσιάς χλωρής πα σε νερά καθάρια,
σαν παρουσία φανταστική μιας απουσίας που τρέμει»*

(Απ. Μελαχρινός)

Ο Τάσος Γιανναράς γεννήθηκε στη Σύμη της Δωδεκανήσου, αλλά μεγάλωσε στο Μεσολόγγι, όπου συμπλήρωσε τη γυμνασιακή του εκπαίδευση. Φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1937, τύπωσε αισθητικό και φιλοσοφικό μελέτημα για το πρόβλημα της καλλιτεχνικής δημιουργίας με αφορμή το ποιητικό έργο του Απόστολου Μελαχρινού («Τα Φίλτρα επωδών» του Απόστολου Μελαχρινού, Αθήνα 1939), ενός ποιητή που επη-

ρέασε τις αισθητικές του αντιλήψεις για την ποίηση και τη γλώσσα. Το 1940 δημοσίευσε σε έκδοση του περιοδικού *Κύκλος* τη μετάφραση του «Παραθαλάσσιου Νεκροταφείου» (Le Cimetiere marin) του Πωλ Βαλερύ και 23 χρόνια αργότερα τη μετάφραση της «Νεαρής Μοίρας» (La jeune Parque) του ίδιου ποιητή με μια πολυσέλιδη «ερμηνευτική εισαγωγή» (Β' έκδοση και των δύο ποιημάτων, Αθήνα 1979, Πλέθρον).

Το 1946 πήρε το πτυχίο του φιλολογικού τμήματος της Φιλοσοφικής Σχολής και εργάστηκε για βιοπορισμό στο Bulletin Analytique de Bibliographie Hellenique του Γαλλικού Ινστιτούτου καθώς και ως συντάκτης και με-

ταφραστής (γνώριζε τη γαλλική, ιταλική, αγγλική και γερμανική γλώσσα) σε περιοδικά και εκδοτικούς οίκους της Αθήνας ή παραδίδοντας ιδιωτικά μαθήματα στο Μεσολόγγι. Κατά την περίοδο αυτή δημοσίευσε τα ακόλουθα δοκίμια κριτικής μελέτης κι αισθητικής αξιολόγησης έργων Νεοελλήνων ποιητών και μεταφραστών των Γάλλων συμβολιστών: «Ο Απόστολος Μελαχρινός και τα σαραντάχρονα των παραλλαγών», *Ηώς*, περ. Β' έτος 3ο (1947), 20-21), «Ο Καίσαρ Εμμανουήλ και η μετάφραση μουσικοπαθών λυρικών», *Ποιητική Τέχνη*, τόμ. Β', (1949) 182-186), «Προλεγόμενα στην ποίηση και την αισθητική του Απολλώνιου του Α. Μελαχρινού», *Αφιέρωμα των Ελλήνων ποιητών στον ποιητή Α. Μελαχρινό*, Αθήνα 1947, 77-97), «Χρονικό της τελευταίας δεκαετίας», *Συμπόσιο*, Πάτρα 1950, 11-21 κ.ά. Το 1952 εξέδωσε την πρώτη και μοναδική του ποιητική συλλογή, *Τα Τραγούδια του Ανήλιαγου*.

Το 1957, μετά την εκπλήρωση των στρατιωτικών του υποχρεώσεων και ύστερα από τριχρονή διδασκαλία στην Παλαμαϊκή Σχολή Μεσολογγίου και δίχρονη μετεκπαίδευσή του στο Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης, σπούδασε με υποτροφία Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Freiburg im Breisgau, όπου παρέμεινε ως υφηγητής κι αργότερα ως καθηγητής μέχρι τον Ιούνιο του 1975. Εκλεγμένος έπειτα από τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών ως τακτικός καθηγητής της Ιστορίας της Φιλοσοφίας, δίδαξε από τον Οκτώβριο του 1975 ως την 1η Δεκεμβρίου του 1977.

Οι κυριότερες φιλοσοφικές του εργασίες είναι (στα γερμανικά): *Τύχη και κίνηση στον Πλάτωνα* (1960), *Η ερμηνεία της Αντιγόνης στον Έγελο και το πρόβλημα της ατομικέσεως* (1968), *Το επιχείρημα του Αρχύτου και ο κοσμολογικός προσδιορισμός του «εξωκοσμίου»*, μελέτη του Convivium Cosmologium (1973), *Προς δικαίωση της Αισθητικής*, στα *Asthetik heute* (1974), *Προϋποθέσεις κατανόησης του έργου «Μουσική και λόγος»* (1970), *Η αρχή της φιλοσοφίας και η φιλοσοφία της Αρχής* (1969), *Η προοπτικότητα στην Ελληνική Σκέψη* (1969), «Πλάτων και K.R. Popper», *Φιλοσοφία*, τ.3, (1973), «Σύγχρονες κατευθύνσεις της Αισθητικής» και «Ο Δημόκριτος, επιστημολόγος ή φιλόσοφος», *Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών*, 1978). Εξέδωσε το φιλοσοφικό έργο του Ε. Κάντ, *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Α' μέρος, Αθήνα 1977 (Παπαζήση) και Β' μέρος (1979). Υπάρχουν επίσης σε χειρόγραφα οι παρα-

δόσεις του στο Πανεπιστήμιο του Freiburg και οι πανεπιστημιακές του σημειώσεις στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μερικές από τις τελευταίες έχουν εκδοθεί, ενώ άλλες, όπως *Ο γερμανικός ιδεαλισμός και Η φιλοσοφία του 20ου αιώνα*, είναι ανέκδοτες¹.

Ως άνθρωπος ο Τάσος Γιανναράς, όπως τον γνώρισε και τον έζησε από κοντά ο κ. Σ. Κανίνιας² «... ήταν κάτι περισσότερο από φιλόσοφος, ήταν ένας κατεξοχήν «καλός καγαθός» άνθρωπος, που ο λόγος του και η όλη σεμνή του βιοτή ανέδιδαν οσμή ευωδίας πνευματικής. Η ζωή του υπήρξε ένα τίμιο άθλημα, μια ενσυνείδητα συνεχής και αδιάκοπη προσπάθεια για την καταξίωσή του στον κόσμο του πνεύματος. Ο άνθρωπος αυτός, κυριαρχημένος από το πάθος του στοχασμού, δεν εγνώρισε ξεκούραση, δεν έδωσε στους κροτάφους του ανάπαυση και στα βλέφαρά του νυσταγμό. Υπήρξε ο ιδεατός τύπος του Μεσολογγίτη καθώς είναι βέβαιο ότι ο πλούτος και η ένταση της πνευματικής του ζωής στο Μεσολόγγι εγνώρισε μοναδικές κορυφώσεις. Άλλωστε ολόκληρο σχεδόν το ποιητικό του έργο (πρωτότυπο και μεταφραστικό) εδώ το συνέθεσε. Ήταν όμως και χαριτωμένος άνθρωπος, πολύ ευχάριστος για ολιγομελή παρέα και ως πραγματικά σοφός, κατανοώντας την καθολικότητα και την οξυτήτα των φιλοσοφικών προβληματισμών αισθανόταν την ανάγκη για περισσότερη και πληρέστερη γνώση και κατάρτιση».

Ως καθηγητής της Φιλοσοφίας ο Τάσος Γιανναράς ξεχώριζε για την τιμιότητα, την παρηρησία του, την απλότητα και την αγωνιστικότητά του. Το γνωστικό του πεδίο στα φιλοσοφικά θέματα ήταν βαθύ, εκτεταμένο και πάντα σε ετοιμότητα. Συνδύαζε τη βαθειά γνώση των κειμένων, την ευαισθησία στην προσέγγισή τους και την ξεχωριστή ερμηνεία τους. Οπαδός των μεγάλων ρευμάτων της υπαρξιακής Φιλοσοφίας και Φαινομενολογίας (συνεργάτης του Μ. Heidegger, μαθητής του Ε. Fink), του ορθολογισμού και της επιστημολογίας, πίστευε στη διεπιστημονική συνεργασία ως βάση της ενότητας του φιλοσοφικού και επιστημονικού πνεύματος στην εποχή μας και την εφήρμοσε στη Γερ-

¹ Τ. Κόρφης, «Γιανναράς Αναστάσιος (Τάσος)», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τ. 17, σσ. 242-243

² Σ. Α. Κανίνια, «Αναστάσιος Γιανναράς». Μια σκιαγραφία του», *Νέα Εστία*, τομ. 104, τ. 1224 (1-7-1978), 851-861

μανία σε ομαδικές εκδόσεις με γλωσσολόγους, φυσικούς, μουσικούς, ιστορικούς κ.α. πάνω στο ίδιο κάθε φορά θέμα³.

Έχει διαπιστωθεί⁴ ότι ως ποιητής ο Τάσος Γιανναράς κινήθηκε με νεορομαντική διάθεση στο κλίμα της καθαρής ποίησης, όπου θήτευσε στα νεανικά του χρόνια, προσκολλημένος στην ομάδα του περιοδικού *Κύκλος* του Απόστολου Μελαχρινού. Η κατοχική και μεταπολεμική πραγματικότητα, που έζησε έντονα, αποστάζονται στα ποιήματά του σε συγκρατημένους ελεγειακούς στίχους, η συμβολιστική μελαγχολία δεσπόζει και η μουσικότητα κυριαρχεί. Λάτρης του Πωλ Βαλερύ μετέφρασε δύο δύσκολα ποιητικά του κείμενα με λεπταισθησία και διεισδυτικότητα. Τα ίδια χαρίσματα κυριαρχούν και στα δοκίμιά του⁵, απόλυτα εναρμονισμένα με την προσπάθειά του να μεταφυτεύσει την καθαρή ποίηση στο τόπο μας.

Η δική μας προσέγγιση επικεντρώνεται στη μοναδική ποιητική συλλογή που εξέδωσε με τον τίτλο *Τα Τραγούδια του Ανήλιαγου* (Αθήνα 1952)⁶. Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι υπάρχουν και ποιήματα⁷ που δεν περιέλαβε στην ποιητική του συλλογή, ενδεχομένως επειδή δεν θεωρούσε ότι αυτά προωθούν την ποίησή του. Πρόκειται για τα ποιήματα: «Χαϊδάρι» (*Πειραϊκά Γράμματα*, 1945), «Θαλασσινό» (*Κύκλος*, τ.15 (1947), 188) και «Στροφές του Νότου» (*Νέα Εστία*, τ.44 (1948), 228). Μετά την έκδοση της ποιητικής του συλλογής δημοσίευσε τα ποιήματα: «Η ελεγεία της Ζάκυθος» (*Νέα Εστία*, τ. 54, (1953), 1047-1048) και «Στον Κωνσταντίνο Γεωργάκη» (*Αθηναϊκή*, 19-9-74).

Τα Τραγούδια του Ανήλιαγου περιλαμβάνουν τις ακόλουθες ενότητες:

«Οικόσημα πένθους» (με 10 άτιτλα αλλά αριθμημένα ποιήματα), «Τα τραγούδια του Ανήλιαγου» (ομοίως με 10 άτιτλα ποιήματα), «Αγρυπνίες και Κομμοί» (με όμοιο τρόπο παρατίθενται 10 ποιήματα), «Δόνηση απόνα βέλος

³ Τ. Κόρφης, «Γιανναράς Αναστάσιος (Τάσος)», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τ. 17, σσ. 242-243

⁴ ο.π., 243, Τ. Καρβέλης, «Το ποιητικό έργο του Α. Γιανναρά», (εκδ. Παπαζήση), *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, Αθήνα 1981, σσ. 295-303

⁵ Για τα δοκίμια του Τ. Γιανναρά βλ. Α.Π. Μπειάρη, «Το κριτικό και δοκιμογραφικό έργο του Αναστασίου Γιανναρά», (εκδ. Παπαζήση), *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, Αθήνα 1981, σσ. 284-294

⁶ Για το σύνολο των δημοσιευμάτων του Τάσου Γιανναρά βλ. Α.Π. Μπειάρη, «Αναγραφή δημοσιευμάτων Αναστασίου Γιανναρά», (εκδ. Παπαζήση), *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, σσ. 304-321

⁷ Βλ. Τ. Καρβέλη, «Το ποιητικό έργο του Α. Γιανναρά», σ.298 σημ. 5, του ίδιου, *Η νεότερη ποίηση. Θεωρία και πράξη*, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 16-17

που έφυγε»: (Γα ποιήματα στην ενότητα αυτή τιτλοφορούνται: «Ειρωνεία», «Πορεία», «Τελευταία Λόγια», «Πρωινή Παρουσία», «Σταλαχτίτης», «Αναμωνή», «Φωτιές», «Λησμονημένο επεισόδιο», «Μακεδονικό», «Εριχθόνιος»). Στην τελευταία ενότητα τα «Κουρέλια από γαλάζια έκταση» ανήκουν τα ποιήματα: «Οδυσσέας», «Θεοφάνεια», «Ρεμβασμός στις αλυκές», «Εγκατάσταση», «Όζω από το φράχτη», «Αλιωνίδες»).

Σε αυτήν την παρουσίασή μας θα ασχοληθούμε με το ποιητικό έργο του Τάσου Γιανναρά. Ειδικότερα, θα παρουσιάσουμε την ποιητική συνείδηση και τέχνη του δημιουργού μέσα από το τρίπτυχο: μύθος, σιωπή και μνήμη. Με τον όρο *ποιητική συνείδηση* εννοούμε την αντίληψη που είχε διαμορφώσει ο Τ. Γιανναράς για τη φύση και τον προορισμό, τη λειτουργία και τη σημασία της ποιητικής τέχνης. Με τον όρο *ποιητική τέχνη* ορίζουμε τον τρόπο, τους ιδιαίτερους εκφραστικούς δρόμους και τα συστατικά γνωρίσματα του ύφους του, τα οποία συγκροτούν την ιδιαιτερότητα του ποιητικού του λόγου. Με τον όρο *μύθος* ορίζουμε τα θέματα που ποιητικά μετουσιωμένα διατρέχουν το σύνολο του έργου του. Με τον όρο *σιωπή και μνήμη* αντίστοιχα εννοούμε τον τρόπο παρουσίας και λειτουργίας τους μέσα στο συμβολιστικό περιβάλλον των ποιημάτων του.

Η ποιητική συνείδηση του Τ. Γιανναρά επηρεάστηκε αποφασιστικά από το γαλλικό συμβολισμό και τον κυριότερο εκπρόσωπό της, τον Valery, αλλά και από την ελληνική εκδοχή του κινήματος αυτού, όπως εκφράστηκε ιδιαίτερα από τον Α. Μελαχρινό, ποιητή που εθαύμαζε βαθύτατα. Από την άποψη αυτή ο Τ. Γιανναράς θεωρούσε ότι ο ποιητής επιδιώκει να προσεγγίσει «τη μυστική γνώση του κοσμικού νοήματος που πηγάζει κατ' ευθείαν από το όνειρο και όχι από την εγκεφαλιακή λειτουργία του φιλοσοφικού ετασμού»⁸. Η λέξη διατηρεί για τον ποιητή τον πυρήνα του ποιητικού ενδιαφέροντος. Σε αυτή οφείλει να κατευθύνεται όλη η ένταση, η προσοχή και τέχνη του δημιουργού ώστε να αναπτυχθεί «η σπαργώσα και σφριγηλή σάρκα του Στίχου»⁹.

Στην ποιητική συλλογή *Τα Τραγούδια του Αηλίλαου* η αγωνία του δημιουργού για τη φύση, τον προορισμό και την ουσία της τέχνης του είναι εμ-

⁸ Τ. Γιανναρά, *Τα «φίλτρα επωδών» του Απόστολου Μελαχρινού*. Μελέτη, Αθήνα 1939, σσ. 13-14

⁹ Βλ. *ο.π.*, σσ. 14-15

φανής. Η ποιητική ενασχόληση ενδύεται μεταφορικά τη συμβολική ειδοχή του βασιλιά Ανήλιαγου, ο οποίος διψά κι αναζητά πρώτα μέσα στον εαυτό του το υπόβαθρο και την υποδομή της αληθινής, ειλικρινούς τέχνης:

*«με τη δίψα και το τσαπί του Ανήλιαγου
σκάβω κι εγώ τα σπλάγνα μου,
για να ξεθάψω τα πανάρχαια αιτωλικά τραγούδια»*
(σ.22)

Η ποίηση είναι ένα τραγούδι που βασανίζει τον ποιητή, καθώς ο πόνος του κόσμου διαπερνά την ψυχή του. Η γόνιμη εξάλλου και δημιουργική αξιοποίηση επιρροών από άλλους ομοτέχνους του τον οδηγούν στην επιβεβαίωση της θέσης του για την αποστολή της ποίησης: η ποίηση καθρεφτίζει το πικρό καταστάλαγμα της γέυσης της ζωής, πονά βαθειά για τον κόσμο, σε μια διηνεκή πορεία:

*«πορεύομαι στους ποιητές και τους ζητάω να μου δανείσουν
κι άλλη ποίηση ακόμα πιο πικρή»*

ή

*«θολώνεις την πηγή του κρυσταλλένιου τραγουδιού σου,
για να πιης
και ξεδιψάς μέσα στην πίκρα που αναδίνει».*

Η ποιητική αυτοσυνείδηση του Τ. Γιανναρά συνοδεύεται από την επίγνωση της επιτακτικής ανάγκης να προλάβει ως δημιουργός το χρόνο και το πεπερασμένο της ανθρώπινης δυνατότητας, ώστε μέσα στην ησυχία της νυκτερινής έμπνευσης να κατορθώσει την ποιητική άρθρωση του λόγου. Είναι ακριβώς η στιγμή, κατά την οποία ο δημιουργός συναισθάνεται σε μυστική επικοινωνία και προσευχή με τον Πλάστη του ότι το πιο βαρύ και βασανιστικό είναι ο αγώνας της έκφρασης, μέσα στη σιωπή της περισυλλογής, τον πόνο της καρδιάς, το δέος της νύχτας, την επίγνωση της ανθρώπινης μηδαμινότητας και την αγωνία να διοχετεύσει σε τέχνη τον κόσμο και την ψυχή του:

*Να με, κλεισμένος σ' ένα σημάδι αόρατο,
 συμμαζεμένος σ' ένα σπυράκι χρόνου,
 κρυμμένος σ' ένα μόριο σιωπής,
 στάλα που αγροκρέμεται και ακριβοζυγιάζει το πέσιμό της στο βυθό,
 να με, σφιγμένος σ' ένα φλούδι ολόστεγνο
 κι ύστερα απίστευτα τιναγμένος
 σαν του ροδιού το σπόρο που σπάει τον κλεισμό*
 (σ.38)

Όμως ο Τ. Γιανναράς απέναντι στο θείο Δημιουργό γνωρίζει την ασημαντότητά του και θεωρεί πως με την ποίηση δεν υψώνεται· αντίθετα, η ποίηση μετασχηματίζεται σε μία κλίμακα καθοδική που τον οδηγεί διαρκώς και προσεγγιστικά προς την ταπεινότητα ως βασική προϋπόθεση της αληθινής δημιουργίας:

**κάθε μου ποίημα κι ένα βαθύ σκαλί, για να κατέβω,
 να κατέβω**
μες στις γλυκιάς ταπεινοσύνης το βυθό
 (σ.38)

Η ειλικρίνεια και η ποιητική αυτογνωσία οδηγείται στο μέγιστο σημείο της, όταν ο ποιητής αυτοαναλύμενος προσδιορίζει ότι κάθε τι που συνθέτει, είναι στην ουσία εικόνα και δάνειο από τη θεία Ποιητική Δημιουργία. Μάλιστα έχει συνθέσει ένα ολόκληρο ποίημα, του οποίου ο τίτλος είναι ενδεικτικός, όσο και αποκαλυπτικός: «Ειρωνεία», ώστε να τονίσει απευθυνόμενος στους αναγνώστες και τους κριτικούς του, ενδεχομένως και προκαταβολικά, τους ασήμαντους στίχους του που είναι μόνον λογοκοπία:

*«Αν ψάξετε τον κόρφο μου δε θα βρήτε τίποτε άλλο
 από μια δέση χειμωνιάτικα χειρόγραφα,
 μια δέση από παράξενα τοπία
 που μου τα φέρνει ο άνεμος από πανάρχαιες θάλασσες,
 εικόνες κλεμμένες απ' τα ποιήματα του Θεού,
 μια δέση χειρόγραφα, εικόνες και τοπία*

*που αν τα καίγατε όλα μαζί στο τζάκι σας
η στάχτη τους θα μύριζε μονάχα
λογοκοπία»*

□ □□□□ αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της ποιητικής τέχνης. Είναι το υλικό που διοχετεύει στο σώμα του ποιήματος το απαραίτητο υπόβαθρο της ιστορίας, μέσα από την οποία ο ποιητής έχει κάτι να πει στους αναγνώστες του. Λέξη και μύθος έχουν τη δύναμη να ενσαρκώσουν, παροδικά όμως, το δημιουργικό πυρετό του ποιητή μέσα στο σώμα του στίχου¹⁰.

Στα *Τραγούδια του Ανήλιαγου* η πρώτη ενότητα είναι αφιερωμένη στον πατέρα του ποιητή, ο οποίος ενδύεται το συμβολικό σχήμα του δύτη – μολονότι το επάγγελμά του ήταν μηχανικός – και το πραγματικό γεγονός παρουσιάζεται μερικές φορές στο τέλος του ποιήματος, ενώ προτάσσεται ο ποιητικός σχολιασμός στην αρχή του:

«Κοιμάται ο άνθρωπος πάνω στη χλόη της καλοσύνης του.

.....

Με κείνο το χαμόγελο που το κράτησες αμάραντο εξήντα πέντε χρόνια».

Ως μεταφορικός και συμβολικός δύτης ο αγαπημένος πατέρας εξακολουθεί να υπομνηματίζει με την απουσία του την πολύτιμη αλλοτινή ύπαρξή του:

*Δε μελετάς πια τον κόσμο μεσ' από μάτια γνάμνα,
δεν ξεσηκώνεις στα σχέδια με τις διαστάσεις που ήξερες
τα σπίτια, τα ποτάμια και τις λίμνες*

(σ. 16)

Στη συγκεκριμένη ποιητική συλλογή θα συναντήσουμε νύξεις για τη φιλτραρισμένη και διυλισμένη αξιοποίηση του Αιτωλικού μύθου με έμμεσους υπαινιγμούς όπως:

Με τη δίψα του βασιλιά Ανήλιαγου

¹⁰ ό.π., σ. 41

*που σκάβει το ξερό βουνό, για να φέρει στην Κυρά Ρήνη το νερό,
από τη λίμνη τ' Αγγελόκαστρου*

(σσ. 22, 23)

Παράλληλα, η λογοτεχνική παραγωγή της κλασικής αρχαιότητας σε συνδυασμό με την επίδραση από την αντίστοιχη αξιοποίησή της στο Σεφερικό έργο οδηγεί τον Τ. Γιανναρά σε στίχους που δείχνουν την επιρροή που άσκησε στο ποιητικό του έργο και η γενιά του '30. Ενδεικτικά παραθέτουμε την περίπτωση του στίχου:

«με τούτα τα σπασμένα γόνατα και το κομμένα χέρια» (σ. 26)

ο οποίος παραπέμπει στο σεφερικό:

«Ξόπνησα με το μαρμάρινο τούτο κεφάλι στα χέρια»¹¹

Παρόμοια είναι η περίπτωση της αξιοποίησης θεμάτων από τη γενιά των Ατρείδων¹² (σελ. 40) και τον Ομηρικό Οδυσσέα¹³ (σελ. 57).

Αξίζει να σταθούμε στον τρόπο με τον οποίο το θέμα της λιμνοθάλασσας του Μεσολογγίου αξιοποιήθηκε στο ποιητικό έργο του Τ. Γιανναρά από άποψη περιεχομένου. Ο ενάλιος κόσμος του βυθού και ειδικά τα φύκια αποκτούν για τον ποιητή μια ιδιαίτερη σημασία ως προς την αφή τους και η αίσθηση αυτή μετασχηματίζεται σε ποιητική ευαίσθητη χειρονομία:

και φέρε μου στα χέρια τούτα που λησμόνησαν στα φύκια την αφή (σ. 23)

ή

να ψηλαφώ τα φύκια, ν' ανακατώνω τα φώσφορα (σ. 35)

Το καμάκι του ψαρά μετατρέπεται σε συμβολική λειτουργία της ακάματης ανθρώπινης προσπάθειας για να αγγίξει το όνειρο και την ευτυχία:

και να καρφώνω με το καμάκι μου τη λεία σάρκα

που ταξιδεύει στ' όνειρο και την ειρήνη του νερού (σ. 35)

¹¹ Γ. Σεφέρη, *Ποιήματα*, Αθήνα 1982¹⁴, σ. 45

¹² ό.π. σσ. 62-63

¹³ ό.π. σσ. 87-89

Η πρώτη και η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου μεταλλάσσεται συστελλόμενη (από τη διαχρονική και παγκόσμια σημασία της) σε προσωπική αυτοπολιορκία του ποιητή, ο οποίος προσπαθεί να εκπορθήσει το ποιητικό σχυρό της αληθινής τέχνης:

*Ξαναδιαβάζω την πρώτη και τη δεύτερη πολιορκία μου
στο χωματένιο φράχτη,
ξαναπαίρνω τη στάχτη στα χέρια μου
και πλάθω καινούργια ποιήματα
.....
μέσα στον Μάγερ την αγκαλιά,
στοιχειοθέτης της θλίψης μου,
χρονικογράφος της λησμονιάς μου (σ. 41)*

Η ελώδης ακινησία της λίμνης δανείζει το στιλπνό της χρώμα στο βασανισμένο από την απώλεια του έρωτα πρόσωπο του ποιητή:

*Κοιτάζτε με, απ' τα νεροσταλάματα
το πρόσωπό μου τρύπησε το πέτρινο,
ράγισε ο στοχαστικός καθρέφτης του μετώπου μου
και τ' αετίσια μάτια μου πήραν το χρώμα του βυθού
και τη στιλπνή ακινησία του έλους (σ. 49)*

Το ηλιοβασίλεμα επίσης καθίσταται αφορμή ρεμβασμού και περισυλλογής μέσα από «τα σκουντήματα του άνεμου»:

*Βουλιάζει ο ήλιος στη λιμνοθάλασσα
κι αφήνει τώρα ν' αφουγκράζομαι
τις μυστικές συγκρούσεις μες το αίμα μου (σ. 61)*

ενώ οι Αλκυονίδες μέρες ξυπνούν στον ποιητή την επιθυμία για την αίσθηση της ομορφιάς ως της πιο μεγάλης αλκυόνας «πα στον βοριά τα κύματα και στους αφρούς του γραίγου».

Το αντιπροσωπευτικότερο ποίημα της ενότητας για τη λιμνοθάλασσα έχει τον τίτλο: «Ρεμβασμός στις αλυκές» (σ. 59) και είναι γραμμένο με παραδοσιακή στιχογραφική τεχνική:

Ρεμβασμός στις Αλυκές

*Κάποτε αρνιέται η θάλασσα την ασημένια δίνη
κι έρχεται μόνη σ' άτρεμα σύνορα να σταθή.
κάποτε αρνιέται η θάλασσα την απεραντοσύνη
κι έρπει στα έλη τα ζεστά να μεταμορφωθεί.
Τότε μαζί της σέρνεσαι, μαύρη ψυχή ωκεάνια,
από τα βάθη τα μουντά και τη βαθιά φυγή
και πλέεις στα τέλματα έκθαμπη, στις μούντες, στα τηγάνια,
και μες στη λάμψη χάνεσαι που φωσφορίζει η γη.
Τώρα δε βλέπεις τίποτε μπροστά σου να σαλεύη.
ο ήλιος είναι θάνατος που σε κοιτάει στηλά.
μα κάτι ακούς τριγύρω σου που αθανασία γυρεύει
από τη στέγνα την πυρή που σου χαμογελά,
κάτι σα δίψα σκοτεινή που δυνατά σε κραίζει
να βγης απ' την ουσία σου, στη διάφανη να μπης
στιγμή της μεταμόρφωσης και το κορμί σου στάζει
κόμπους χρυσούς τον ιδρωτα στον κόρφο της σιωπής.
Να το, που πλάι σου ξαφνικά παρθένο έχει ανατείλει,
αστέρι πρωτογέννητο στον άσπαρτο ουρανό,
μαργαριτάρι απ' της καρδιάς βγαλμένο το κοχύλι,
όραμα που πυκνώνεται μπροστά σου σιγανό.
τ' αλάτι βγαίνει απ' την αγνή σιγή και σε κοιτάζει
κι εσύ μες στο κοχύλι σου μαζεύεσαι ξανά
απ' την τρομάρα του στοιχειού που γρήγορα ξαλλάζει
και πήζει γύρω σου από φως ολόασπρα βουνά.*

Ο καθρέφτης και τα πρόσωπα: Στο πλαίσιο του μύθου ο καθρέφτης αποτελεί για τον ποιητή το αντικείμενο όπου όλα προβάλλονται με καθαρότητα, διαύγεια και συνέπεια. Δεν διαψεύδει, δεν ωραιοποιεί, δεν εξιδανικεύει. Ταυτίζεται με τη φωνή της συνείδησης, αποκαλύπτει τις κρυμμένες διαστάσεις της ψυχής, είναι μαγικός όσο και εύθραυστος.

Μέσα στην καθαρότητά του αντανάκλαται η ψυχή καθαιρόμενη από τα προσώπια της και λυτρωμένη από τα θραύσματά της.

*και σκύβοντας μες στο βαθύ πηγάδι μου
ρουφάω, ρουφάω τον πικρόν αχό και τον αντίλαλο
και καθρεφτίζομαι γυμνός στα σκοτεινά του στέρνα (σ.29)*

Τέλος η προσευχή στο Θεό περιέχει την ικετευτική επίκληση για παρηγοριά και παραμυθία στο πολυκύμαντο πέλαγος, να γιατρέψει τις πληγές, να κλείσει στις φτερούγες του τη φοβισμένη καρδιά του πένητος ανθρώπου:

*Κύριε των νεφελών,
Κύριε των ποταμών και των υδάτων,
Σε περιμένουμε ξανά στο γύρισμα του χρόνου.*

Προχωρούμε στη δεύτερη παράμετρο της προσέγγισής μας, τη *σιωπή*. Ανάμεσα στην ανυπαρξία και την ύπαρξη, ο ποιητής διαλέγει το δρόμο της δημιουργικής πορείας του λόγου, ο οποίος είναι πράξη. Η σιωπή αρθρώνεται σε στιγμές μυστικές, όταν ο ποιητής εντοπίζει την πραγματική του ύπαρξη, τον παλμό και την ένταση, τη μαγεία της λέξης. Οι λέξεις ματώνουν, πονούν. Επίμονα τριγυρνούν στο μυαλό του ποιητή τα λόγια όσων τον πληγώνουν. Αυτά θα μετατραπούν σε ποίηση επεξεργασμένα από την ευαισθησία του και θα επιδιώξει την επικοινωνία, το πλησίασμα των ψυχών. Όταν ο ποιητής απομονώνεται στη μοναξιά και στη σιωπή του είναι που θέλει να ανασυγκροτηθεί, για να διασωθεί:

ας μου δώσει η σιωπή το βελουδένιο αχείλι της

και θα μπορέσω να σου μιλήσω (σ.10)

Η σιωπή ως έννοια και περιεχόμενο παραμένει ανερμήνευτη (σ. 15) ή ταυτίζεται με το ταξίδι σε έναν άλλο κόσμο (σ. 12), ενώ συχνά ο υπερβολικός θόρυβος εξισώνεται με τη σιωπή (σ.16) μέσα «στον κόσμο αυτό τον άλαλο και το βουβό» (σ. 30) όπου τα αγάλματα της σιωπής κατακλύζουν τις άδειες από ουσιαστική επικοινωνία πολιτείες (σ. 33), ενώ η παρουσία του Θεού σιωπηλά συντροφεύει τη μέσα σε περισκεψη και σιωπή ανθρώπινη ποιητική δημιουργία:

Αγροπνάς μαζί μου κι αγωνιάς κι εσύ πάνω στο άσπρο αυτό χαρτί,

.....

γυρίζεις τις σκουριασμένες βρύσες και σωπαίνεις (σ. 34)

Η σιωπή της νύχτας μετατρέπεται σε κοχύλι που κατεβαίνει από τ' άστρα, ώστε να επικοινωνήσει ο ποιητής με άφωνους κόσμους, κάθε φορά που η επικοινωνία σκοντάφτει στην αδιαφορία:

Η νύχτα είναι 'να διάφανο κοχύλι ακουστικό

που το ξεκρεμάς απ' τάστρα, για να τηλεφωνής

σε κόσμους που δεν έχουνε φωνή,

.....

Η νύχτα είναι 'να διάφανο κοχύλι ακουστικό

που το τσακίζεις καταγής από θυμό,

γιατί 'ναι πάντα χαλασμένο, π' ανάθεμά το ! (σ. 31)

Ενώ ο άνεμος και η νύχτα γίνονται άλλοτε πολύτιμοι αρωγοί στην ολοκλήρωση της ποιητικής σύνθεσης. (Ανάλογες θέσεις συναντούμε στον Τ. Άγρα και στον Α. Μελαχρινό).

Η μνήμη

«Τι σε θέλουν οι καημοί που λεν: θυμήσου,» (Α. Μελαχρινός)

Η ανάκληση της μνήμης ως αφορμή ποιητικής έμπνευσης λειτουργεί συχνά στην ποίηση του Τ. Γιανναρά σε συνδυασμό με την ομολογημένη θλίψη και τη διαπιστωμένη οδύνη:

*μα δεν μπορείς να λησμονήσης
πως είσαι 'να κρούσταλλο που καθρεφτίζει τη θλίψη του καιρού
κι ένας μαγνήτης που τραβάει την οδύνη (σ.27)*

Ενδέχεται όμως η μνήμη να συντηρεί δια της ποιητικής γραφής την αναπόφευκτη λήθη:

Χρονικογράφος της λησμονιάς μου (σ. 41)

ή επανέρχεται με τρόπο ρυθμικό μέσα στους στίχους ανακαλώντας ήχους και ρυθμούς από λαϊκή ποίηση και μουσικές παρηχήσεις:

*Θυμάται κάτου στο γιαλό, κάτου στο περιγιάλι,
θυμάται μεσ' απ' το θυμάρι (σ. 13)*

Προχωρούμε στη συνοπτική παρουσίαση των σημαντικότερων γνωρισμάτων της ποιητικής τέχνης του Τ. Γιανναρά.

I. Ο εσωτερικός μονόλογος

Ο εσωτερικός μονόλογος ως μια ιδιότυπη μορφή διαλόγου αποπνέει το άρωμα της εσωτερικότητας και της προσωπικής εκμυστήρευσης. Ο τόνος είναι εξομολογητικός, ένας λόγος που αποβλέπει να εκφράσει με ειλικρίνεια την εσωτερική πραγματικότητα απελευθερωμένος από τις συμβατικότητες του συνηθισμένου διαλόγου. Ο ποιητής με το β' ενικό πρόσωπο υποθέτει πως έχει απέναντί του ένα συνομιλητή. Ο υποθετικός αυτός συνδιαλεγόμενος είναι κατ' αρχήν ο εαυτός μας προς τον οποίο οφείλουμε να απευθυνόμαστε με παρρησία. Ο εσωτερικός μονόλογος μετατρέπεται σε μία παρατηρησιακή γλώσσα που με υπομονή και ικανότητα αποτυπώνει και αποκρυπτογραφεί το βάθος των καταστάσεων. Η εσωτερική δυναμικότητα αυτής της μορφής λόγου σε συνδυασμό με την κατάλληλη τοποθέτηση των λέξεων στο ποίημα οδηγεί σε αισθητικά αποτελέσματα:

αν είναι η απλή ψυχή μου πεταλούδα,

.....

για να' χω μαζεμένα τα πανιά

απ' τη βαθιά πνοή που λέει: τραγούδα

και κάμε μουσική τη σκοτεινά (σ.52)

II. Παράθεση – Επεξήγηση

Ο Τ. Γιανναράς αρέσκεται συχνά στη χρησιμοποίηση του συντακτικού σχήματος της επεξήγησης προκειμένου να διασαφηνίσει και να ελλεπτύνει τη συναισθηματική του διάθεση απευθυνόμενος στους αναγνώστες:

τριγύρω απ' την ακρόπολη του πόνου, την καρδιά μου; (σ. 39)

Εξίσου όμως χρησιμοποιεί και το αντίστροφο συντακτικό σχήμα της παράθεσης με την οποία προάγει και γενικεύει την εξειδικευμένη προβολή του ψυχικού του κόσμου:

Η δίψα μου, η δίψα μου αστέρι πολικό.

III. Επανάληψη

Η επανάληψη είναι το κατ' εξοχήν σχήμα που χρησιμοποιεί ο Τ. Γιανναράς με διάφορες παραλλαγές και μορφές: Με αυτή επιδιώκει την επίταση της εσωτερικής του έντασης και την προβολή του μέγιστου σημείου από την κορύφωση του ψυχικού του πόνου. Διακρίνουμε τις ακόλουθες μορφές:

α. Απλή επανάληψη στον ίδιο στίχο:

ρουφάω, ρουφάω (σ. 29)

β. Επανάληψη και προσθήκη:

Αν αύριο ξυπνήσουν οι άνθρωποι,

Αν αύριο ξυπνήσουν και ρωτήσουν,

γ. Επανάληψη όμοιων και παρόμοιων ηχητικά λέξεων μέσα στον ίδιο στίχο. Το αποτέλεσμα είναι η μεγενθυμένη προβολή της ποιητικής αγωνίας:

αυτός κι ο τελευταίος μου σπασμός,

ο ασπασμός μου ο τελευταίος τελευταίος (σ.24)

δ. Επανάληψη με προσθήκη παράθεσης σε αυτή στον ίδιο στίχο:

Η δίψα μου, η δίψα μου, αστέρι πολικό

ε. Επανάληψη συγκινησιακά φορτισμένη επίμονα και βασανιστικά γύρω από τη λέξη - κλειδί:

δίχως να φοβάται την πτώση, την πτώση; (σ.17)

στ. Προοδευτικοί αναβαθμοί επανάληψης:

Κάτι ξέρει ο άνεμος που σε ντύνει με την αόρατη χλαμύδα του,

Κάτι ξέρει η ομίχλη που έρχεται ξεχτένιστη

.....
κάτι ξέρει ο άνεμος, κάτι ξέρει η ομίχλη, κάτι ξέρεις κι εσύ (σ. 28)

ζ. Επανάληψη παραδοσιακού λαϊκού τραγουδιού του οποίου όμως το εύθυμο περιεχόμενο μετασχηματίζεται σε οδυνηρή εμπειρία. Με τον τρόπο αυτό πραγματοποιείται η δραματική κορύφωση του συντακτικού σχήματος της επανάληψης κατά την έκθεση της ποιητικής ιστορίας:

θυμάται κάτου στο γιαλό, κάτου στο περιγιάλι,
 θυμάται μεσ' απ' το θυμάρι.

.....
 Κάτου στο γιαλό, κάτου στο περιγιάλι
 του πήραν οι Αλουστίνες το μεσημέρι τη μιλιά,
 του πήραν οι σπηλιάδες το τιμόνι
κι ο θάνατος που του ξερίζωσε την καρδιά
 γίνηκε μονομιás κοράλι
κάτου στο γιαλό, κάτου στο περιγιάλι.

η. Στο πλαίσιο της δραματικής κορύφωσης της επανάληψης εντάσσεται και η περίπτωση της εμφαντικής προβολής του συναισθηματισμού με την προσθήκη και επιπρόσθετη επανάληψη στο τέλος του τρίτου στίχου:

Πουλί πουλάκι ζύγωσε να σε δώ
πουλί πουλάκι να σε ρωτήσω
πουλί πουλάκι δε θάρθη δε θάρθη.

Επίσης ο Τ. Γιανναράς χρησιμοποιεί στον ποιητικό του λόγο εκφράσεις που προέρχονται από τον ελληνικό λόγο παλαιότερης μορφής, είτε αυτούσιες, είτε συνειδητά παραλλαγμένες. Ενδεικτικό της δεύτερης περίπτωσης είναι η τροποποίηση του ελληνικού (στην Παλαιά Διαθήκη) «αβρόχοις ποσί» στη διατύπωση: *οι άβροχοι ουρανοί* (σ. 22)

IV. Ενεργητική – Παθητική σύνταξη

Ενδεικτική είναι η συντακτική κίνηση ανάμεσα στην εναλλαγή της χρήσης ενεργητικής και παθητικής σύνταξης με την οποία παίζει με την ίδια λέξη και τις εναλλακτικές γραμματικές μορφές της:

τα ματωμένα χέρια που καθρεφτίζουν το πρόσωπο
η ζωή που καθρεφτίζεται στα λάθη της

και σπάει τον καθρέφτη (σ. 50)

V. Ασύνδετο σχήμα με προσοδευτικούς αναβαθμούς διεύρυνσης του σημασιολογικού περιεχομένου των λέξεων:

Μέρες και νύχτες που σκύβουν περίεργες από πάνω μου

μήνες που ρωτούν ανήσυχoi

χρόνια που λoιώνουν από αγωνία.

VI. Μουσικότητα-Παρηγήσεις

α. Ένας από τους τρόπους που επιλέγει ο Τ. Γιανναράς προκειμένου να δημιουργήσει μουσική υποβλητική ατμόσφαιρα είναι η χρήση των κλητικών προσφωνήσεων – επικλήσεων με τις οποίες επικεντρώνει το σφυγμό και τον παλμό του στίχου στο σημείο που προβάλλει μεγεθυντικά τη δόνηση της ψυχής του:

άνεμε που φυσάς απ' τη μασχάλη

της θάλασσας, ώρα που σε ρωτώ

Άλλες πάλι φορές για να προσδώσει μεγαλύτερη ένταση στην εσωτερική του διέγερση μετέρχεται στο σώμα του στίχου μαζί με την κλητική προσφώνηση και την παρεμβολή επιτακτικών μορφών που ενισχύουν το καταφατικό περιεχόμενο της:

Φύσα, ναι φύσα πνοή του ανέκφραστου και μη μ' αφήνης μόνο

β. Η χρήση των παρηγήσεων συμβάλλει αποτελεσματικά στη δημιουργία μιας ηχητικής ατμόσφαιρας που κατά περίπτωση προβάλλει εμφαντικά κι ένα διαφορετικό φθόγγο:

σ' ένα μεγάλο φράχτη από φωτιά (σ. 52)

.....

και σπρώξε το τραγούδι μου ως το στερνό το σύννορο (σ. 30)

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η ποίηση του Τ. Γιανναρά διακρίνεται για το συμβολιστικό της περιεχόμενο, το διάφανο, λεπτό και ευγενή λυρισμό της, τη συγκρατημένη θλίψη της και τη σεμνή στάση της απέναντι στον κόσμο, την ευαισθησία στη μορφή και στο περιεχόμενο του ποιήματος, τη δημιουργική αξιοποίηση της κλασικής παιδείας, το διαυγή στοχασμό και την ομολογία της ανθρώπινης ενοχής και αδυναμίας.

Με τα λόγια του ίδιου του ποιητή:

«*Ας μη λησμονούμε, άλλωστε, ότι η ποίησης γενικώς και ο ποιητής είναι δύο φαινόμενα που αξίζουν κάθε προσοχή, κάθε αγάπη και κάθε κατανόηση*»¹⁴

Βιβλιογραφία

- Γιανναράς Τ., *Τα «φίλτρα επωδών» του Αποστόλου Μελαχρινού*, Μελέτη, Αθήναι, 1939.
- Δημαράς Κ.Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Β' έκδοση, Αθήνα 1957
- Κανίνιας Σ., «Αναστάσιος Γιανναράς. Μία σκιαγραφία του», *Νέα Εστία*, τομ. 104, τ. 1224 (1-7-1978) 851-861
- Καρβέλης Τ., «Το ποιητικό έργο του Α. Γιανναρά», *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1981, σσ. 295-303
- Καρβέλης Τ., *Η νεότερη ποίηση. Θεωρία και πράξη*, εκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1983.
- Κόρφης Τ. «Γιανναράς Αναστάσιος», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, τ. 17, σσ. 242-243
- Μαστροδημήτρης Π.Δ., *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1983.
- Μπεικάρης Α.Π., «Αναγραφή δημοσιευμάτων Αναστασίου Γιανναρά», *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, εκδ. Παπαζήση, σσ. 304-321.
- Μπεικάρης Α.Π., «Το κριτικό και δοκιμιογραφικό έργο του Αναστασίου Γιανναρά», *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, εκδ. Παπαζήση, σσ. 284-294
- Σεφέρης Γ., *Ποιήματα*, 14^η έκδοση, Αθήνα 1982.

¹⁴ Τ. Γιανναρά, «Τα φίλτρα επωδών» του Αποστόλου Μελαχρινού, σ. 47

ΝΙΚΟΣ ΜΠΟΥΤΒΑΣ

ΕΡΓΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ «ΧΡΟΝΙΚΟ»*

Ο Νίκος Μπούτβας που έχει καταγωγή Μεσολογγίτικη γεννήθηκε στην Ξάνθη από πατέρα στρατιωτικό. Τα παιδικά του χρόνια τα έζησε στο Μεσολόγγι, την Ξάνθη, τη Σάμο και την Αθήνα και σέρνει παντοτινά μαζί του τούτες τις μνήμες.

Το 1942 δημοσίευσε στη *Μαθητική Φωνή* του 7^{ου} Γυμνασίου Παγκρατίου το διήγημα *Το θάμα*, μια ιστορία –μύθο του πατρικού χωριού Αγγελόκαστρου. Δοκίμαζε τις δυνάμεις του. Το 1943 έπαιξε στο θεατρικό του Βασίλη Ρώτα *Το πιάνο*. Έκανε το βλάχο μαυραγορίτη με μεγάλη επιτυχία.

Αρχές του 1942 μπήκε στην Εθνική Αντίσταση, στο ΕΑΜ Νέων της Σπουδάζουσας Μαθητών. Το 1943 στην ΕΠΟΝ και αργότερα στον ΕΛΑΣ. Στις 8 Μαΐου 1944 πιάστηκε απ' τους Γερμανούς. Καταδικάστηκε από κατοχικό στρατοδικείο σε οκτώ ετών κάθειρξη. Κατά την μεταγωγή του στα γερμανικά κάτεργα τον ελευθέρωσε ο ΕΛΑΣ Πάργης – Αττικής.

Στα λογοτεχνικά δρώμενα παρουσιάστηκε επίσημα το 1946. Με το ψευδώνυμο Θανάσης Βλάχος Αιτωλός δημοσιεύει στα *Ελεύθερα Γράμματα* του Δημήτρη Φωτιάδη (τεύχος 25 Μάρτη) το χρονικό «*Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη*» γραμμένο στο ίδιο ελλειπτικό ύφος και γλώσσα που χρησιμοποιεί ως σήμερα. Με το ίδιο ψευδώνυμο δημοσίευσε κείμενα σε πολλά περιοδικά.

Βιβλία του:

Ι. *Τυράγνια: τα διηγήματα της πίκρας του καπνού*, εκδόσεις Νικολαΐδη, 1966, Β' έκδοση, 1979, εκδ. Πορεία.

Ο Π. Παλαιολόγος κρίνοντας το βιβλίο αυτό έγραψε: «Ο κ. Μπούτβας με νεύρο και ζωντάνια σε τραχιά αιτωλική γλώσσα, δίνει με δεκαπέντε διηγήματα που περιέχονται σε ογδόντα σελίδες τη ζωή του χωριού, μια ζωή που δικαιολογεί τον τίτλο του μικρού και χυμώδους αυτού βιβλίου»¹

* Το εργοβιογραφικό αυτό κείμενο επιμελήθηκε ο Νίκος Μπούτβας με επιλογή στοιχείων από τα οπισθόφυλλα των βιβλίων του και με αυτοβιογραφικό σημείωμα στο τέλος.

¹ Βήμα 8-7-1966.

Ο Χρ. Κ. Χαιρόπουλος έγραψε: «*Απροκάλυπτα, ανεπιφύλακτα: Πρόκειται για δεκατέσσερα μικρά αριστουργήματα το ένα καλύτερο από το άλλο. Πεδίον εμπνεύσεως του καινούργιου διηγηματογράφου η πατρίδα του, η Αιτωλοακαρνανία. Γλώσσα του η ηχηρά και ιδιότυπη δική της*»²

II. *Το κάστρο της Αγγέλωσ: Χρονικό και θρύλος του πατρικού χωριού Αγγελόκαστρου*, 1967, εκδ. Δωδεκάτη Ώρα. (Δυστυχώς το γκετάρισε η χούντα).

III. *Βάρβαροι στον κήπο: Το χρονικό της μετανάστευσης*, εκδ. Αρίων, 1974.

Η κριτική για το βιβλίο *Βάρβαροι στον κήπο*:

«Οι "Βάρβαροι στον κήπο" μας δίνουν κάτι νέο και ζωντανό. Ασυνήθιστο»³.

«... Η ευστοχία του λόγου, η καθαρότητα της ματιάς κι' η θεματολογική ποιότητα, όχι μονάχα σώζουν το ιδεολογικό εμποκόδημα του βιβλίου, αλλά χαρίζουν και στην Ελληνική πεζογραφία μας μερικές απ' τις σπάνιες σε ύφος και αρτιότητα σελίδες»⁴.

«Υπάρχουν διηγήματα όπως τα «Πικρολέιμονα» και «Βάρβαρος Έλληνας» που καταξιώνουν, παλληκαρίσια μάλιστα, μια θέση σε παγκόσμια ανθολογία διηγήματος»⁵.

«Ανοδική στον Έλληνικό, πνευματικό χώρο, και μάλιστα στο πιο δύσκολο λογοτεχνικό είδος, στο διήγημα, σημειώνεται η πορεία του κ. Μπούτβα»⁶.

«Νευρώδης πεζογράφος, γεμάτος λαχτάρες και πάθος ο κ. Ν. Μπούτβα, συχνά πυκνά, οδηγείται σε κορυφαίες στιγμές που κι' αυτές ακόμα τον ξεχωρίζουν από πολλούς παλαιότερους και νεώτερους υποτονικούς πεζογράφους μας»⁷.

IV. *Ένοπλοι: Διηγήματα αντιχουντικά*, εκδ. Πορεία, 1976, Β' έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1978.

Η κριτική για το βιβλίο *Ένοπλοι*:

«Οι "Ένοπλοι" του Ν. Μπούτβα, γραφήκανε στην περίοδο της δικτατορίας κι' είναι ένας κόλαφος εναντίον της...»⁸.

² Έθνος 2-6-66.

³ Κ. Ν. Τριανταφύλλου εφημ. *Ημέρα Πατρών*, 18-7-74.

⁴ Φώντας Κονδύλης, περιοδ. *Τομές*, Νο 7-8/1975.

⁵ Γιάννης Καραλής, εφημ. *Πελοπόννησος* 12-6-74.

⁶ Κ.Σ. Κώνστας, περιοδ. *Νιοχώρι*, τευχ. 39/1974.

⁷ Δημήτρης Γιάκος, περιοδ. *Σταθμοί*, τευχ. 24/1975.

⁸ Τατιάνα Γκριτση-Μίλιεζ, «Η πεζογραφία του 1976», περιοδικό *Δομή* Νο 7/1-12-76.

«Ο Ν. Μπούτβας είναι ένας από τους λιγοστούς άξιους της πεζογραφίας μας. Τούτο το βιβλίο του είναι ένας ολοζώντανος καθρέφτης της εφτάχρονης βασιανιστικής τυραννίας του Ελληνικού λαού, που την δίνει τόσο γλαφυρά και ανάγλυφα...»⁹.

«Γραμμένα σε ιδιόμορφο ύφος τα διηγήματα “Ενοπλοι” του Ν. Μπούτβα εντάσσουν τον συγγραφέα τους στους χαρακτηριστικότερους εκπροσώπους της σύγχρονης διηγηματογραφίας μας. Γραμμένα μ’ ένα ύφος νευρώδες, διαποτισμένα από το πάθος κάθε γνήσιου δημιουργού για την ελευθερία αποτελούν θετική προσφορά στην ρεαλιστική πεζογραφία μας»¹⁰.

«Σοφή δομή. Φράση κρουστή, ζωντανή. Γλώσσα πλούσια, απείριτη, λαγαρή. Ύφος και ήθος υψηλό. Διάλογος φυσικός, όλο νεύρο. Ευρήματα και πλοκή που σε καθηλώνουν. Και προπαντός η διαλεκτική της ζωής στην πιο περίπλοκη, δυναμική, αστραφτερή κίνησή της. Ένα πικρό υλικό που από μέσα του αναδύεται η αλήθεια που φωτίζει και καίει... Οι “Ενοπλοι” είναι μια ζωντανή καρδιά»¹¹.

«Ο κ. Μπούτβας έχει ένα γράψιμο ξεχωριστό, με ανάγλυφη περιγραφικότητα και ύφος ολοζώντανο. Το βιβλίο του διαβάζεται με μεγάλη επιθυμία. Όλα μέσα σ’ αυτό σου προκαλούν το ενδιαφέρον και την ικανοποίηση»¹².

«Το καθαρά προσωπικό ύφος του, η μικρή κοφτή φράση και το πικρό κι’ ανάλαφρο ειρωνικό χιούμορ, η περιορισμένη έκταση της αφήγησης –διανθίζεται με εκφράσεις που παίρνει από τις ιερές Γραφές, τον Παπαδιαμάντη, τον Μακρυγιάννη... Το ψυχικό πάθος προβάλλεται έντονα και η κατάληξη είναι πάντα πικρή, κάποιος θάνατος ελλοχεύει στο τέλος, για να δώσει και την κατακόρυφη άνοδο στη γενική δομή. Ποτέ πια πόλεμος! Αυτό είναι και το κλειδί των Ενόπλων του»¹³.

Υ. Κάπροι: Ιστορήματα απ’ τον εμφύλιο, εκδ. Πορεία, 1978.

Ο Δημοσθένης Ζαδές γράφει: «Μετά τους Ένοπλους ο Νίκος Μπούτβας μας δίνει το πέμπτο βιβλίο του με διηγήματα. Γράψαμε τότες, μα θα το ξαναπούμε και τώρα πως ο Νίκος Μπούτβας ειν’ ένας προικισμένος συγγραφέας, φτασμένος πια διηγηματογράφος. Το διήγημά του είναι σύντομο 3-6 σελίδες, μα πάντα μι’ αληθινή, σπαρταριστή εικόνα ζωής. Η δύναμη του λόγου του υποβάλλει κι ο αναγνώστης ζει έντονα το κάθε επεισόδιο. Ο συγγραφέας έχει στο έπακρο το χάρισμα της υποβλητικότητας Οι άνθρωποι του ολοζώντανοι, με τα μικρά ή μεγάλα πάθη τους, είναι σμιλεμένοι αδρά. Επίκε-

⁹ Ν.Σ. Στασινόπουλος, εφημ. Ο Αιγώς, 6-8-1976.

¹⁰ Μανώλης Γιαλουράκης, εφημ. Αθηναϊκή, 12-7-76.

¹¹ Νίκος Παπαπερικλής, εφημ. Ριζοσπάστης, 23-6-76.

¹² Κ. Ν. Τριανταφύλλου, εφημ. Ημέρα Πατρών, 12-6-76.

¹³ Ευγενία Ζωγράφου, περιοδ. Χρονικό 1976, εκδ. Γαλλερί ΩΡΑΣ.

ντρο κάθε διηγήματος ο βασανισμένος, ο μαχητής άνθρωπος που ονειρεύτηκε κι αγωνίστηκε για όλους τους ανθρώπους, για τη δικαιοσύνη και τη λευτεριά, για ξεριζώμα της δυστυχίας απ' τον κόσμο, για την επικράτηση του καλού. Ο Ν. Μπούτβας γίνεται συγκλονιστικός καθώς μας διηγείται τις κολασμένες εκείνες μέρες, που οι άνθρωποι είχαν χάσει την ανθρωπιά τους και χόρταιναν τα πάθη τους με φόνο κ' αίμα. Είναι τόσο ανατριχιαστικά όσα περιγράφονται απ' την έμπειρη πένα του συγγραφέα, που αδυνατεί το μυαλό τ' ανθρώπου να τα πιστέψει. Μα, η πραγματικότητα υπήρξε ακόμα πιο εφιαλτική που κανένας δε θα μπορούσε να την αποδόσει ακόμα πιο εφιαλτική με τα γραφτά του. Ο Μπούτβας ξαναζωντανεύει τούτους τους εφιάλτες που τραγνούσε τις ψυχές όσων τους ζήσαμε, κι απορούμε πώς κρατήσαμε τότες τα λογικά μας. Και πικραινόμαστε σήμερα, που τα παιδιά και τα γκόνια μας, πνιγμένα απ' τα' αγαθά του ευδαιμονισμού που ζούνε, δε μας αναγνωρίζουν πια το δικαίωμα –όχι κάποιας... θυσίας για χάρη τους- μα μήτε να θρηνούμε για όσα τραβήξαμε...»¹⁴

VI. Οβελιστήριο η Ελλάς: Διηγήματα, εκδ. Πορεία, 1982

Ο Μ. Σταφυλάς γράφει «Ο Νίκος Μπούτβας στα 1982 τύπωσε μια σειρά διηγημάτων με τον τίτλο «Οβελιστήριο η Ελλάς», όπου μ' έναν πρωτότυπο κι εντελώς καινούργιο τρόπο σαρκάζει τις αντιθέσεις της νεοελληνικής μας ζωής, εκφράζοντας τις απορίες των απλών ανθρώπων για τα όσα παράδοξα συμβαίνουν στον τόπο μας. Με μια γραφή γοητευτική, λαϊκότροπη θα την ονομάσω, στήνει το μύθο των διηγημάτων, ζωντανεύει τους τύπους του, συνδιαλέγεται ή παρατηρεί με ολοφάνερη διάθεση να χτυπήσει τα «κακώς κείμενα». Έτσι μετατρέπεται σ' έναν διδαχτικό συγγραφέα που βάζει τα προβλήματα με τέτοιον τρόπο, ώστε ο αναγνώστης να διακρίνει την πηγή του κακού μόνος του και να βγάλει τα συμπεράσματά του. Μ' άλλα λόγια σ' αυτό το βιβλίο περιγράφει τις παραμορφώσεις και τις μεταμορφώσεις της Ελλάδας, στα τελευταία σαράντα χρόνια»¹⁵.

Ο Δημοσθένης Ζαδές γράφει: «Σ' εντελώς διαφορετικό κλίμα κινείται σε τούτη τη συλλογή του από τους «Κάπρους» του που είσαν εμπνευσμένοι απ' την καταραμένη εποχή του εμφυλίου. Εκεί βρεθήκαμε μπροστά στο Γολγοθά ενός λαού που νίκησε τον εχθρό, για να προπηλακιστεί, να βασανιστεί, να εξοριστεί, να φυλακιστεί και να διωχθεί μετά τη λευτεριά του, απ' τους συνεργάτες με κείνον. Εδώ θα βρεθούμε μπροστά σε ταλαιπωρημένους αγρότες, σε πεινασμένους μεροκαματιάρηδες γης που ψευτοζούν, ανθρώπους του χωριού και της πόλης, που ματώνουνε καθημερινά για να βγάλουν ένα κομμάτι ψωμί. Η συντομία του λόγου του κ' η λιτότητά του είναι τα χαρακτηριστικά του Ν. Μπούτβα. Σ' ορισμένες σελίδες του γίνεται σκληρός όπως άλλωστε είναι κ' η ζωή που περιγράφει. Κείνο το πρώτο του διήγημα «Ορεινή Ναυπακτία 1994 μ.Χ.» είν' ανατριχιαστικό, μα τόσο ρεαλιστικά αποδοσμένο, που θυμηθήκαμε το μακάβριο «1984» του Όργουελ, για την εποχή που θα 'χει λείψει πια η ανθρωπιά κι η ευσπλαχνία. Το

¹⁴ Δημ. Ζαδές Πολιτική Οικονομική Έρευνα, τ. 105, 1989.

¹⁵ Μ. Σταφυλά, Διαρκής Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τομ. Δ', 1984

«Μάθημα Πατριδογνωσίας» είναι διήγημα δυνατά ψυχογραφημένο, ολοζώντανο και σπαρταριστό, βγαλμένο απ' τη μετεμφυλιακή μας περιπέτεια. Τέτοιοι παραλογισμοί (και χειρότεροι) γίνηκαν αμέτρητοι. Με το παραμικρό και το πιο ασήμαντο μπορούσε κανείς να βρει το μεπλά του. Τα ζήσαμε κ' έχουμε σχεδόν όλοι μας τις εμπειρίες μας. Κ' εδώ ο λόγος του Μπούτβα άφογος, ένας λόγος αληθινού παραμυθά... Πίκρα, ντροπή κ' ένα αίσθημα αηδίας πλημμυρίζει την ψυχή μας, καθώς διαβάζαμε το «Ω! Τι ωραίο το Χίλτον Νικ». Οργή και αγανάχτηση για την περιφρόνηση του ζευγαριού των Αμερικάνων μπροστά στο άφθιτο μνημείο του αρχαιοελληνικού πνεύματος και της μεγάλης τέχνης του Παρθενώνα, που τότε συγκρίνουμε με το ξενοδοχείο Χίλτον, καθώς το βλέπουμε πάνω απ' την Ακρόπολη. Αλλά κ' ιερή αγανάχτηση μας πλημμυρίζει η αδιαφορία του Αμερικάνου μπίζνεσμαν μπροστά στον πνευματικό πολιτισμό, έναν χαρακτηριστικό εκ-πρόσωπο του σημερινού ευδαιμονισμού¹⁶.

VII. Μεταφράσεις: Ισμαήλ Κανταρέ: *Το Κάστρο*, εκδ. Πορεία, 1979. (Πρόλογος, Επιμέλεια, Λογοτεχνική απόδοση).

Από το 1978 έως το 1990 δημοσιεύει κριτικές βιβλίου στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* και από το 1983 μέχρι το 1995-96 στο περιοδικό *Μικρασιατική Ηχώ* της Ενώσεως Σμυρναίων, και, προσθέτουμε, πολλά κριτικά λήμματα στη «*Λιανκή Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*» που εκδίδει ο Μιχάλης Σταφυλάς.

Ομιλίες (Λογοτεχνικές, ιστορικές, επετειακές, πολιτισμικές):

Για τον Λόρδο Βύρωνα, τον Βύρωνα των Ελλήνων: Σύλλογος Αθηναίων, 1974. Την Εθνική Αντίσταση: Βύρωνας. Την Ειρήνη: Υμηττός, Τερψιθέα Γλυφάδας. Το Δοξασμένο 40: Πρέβεζα (1983). Το Πολυτεχνείο: Αχαρνάι, Βύρωνας, Γλυφάδα. Την ξεχασμένη Επαρχία: Άρτα, 1982. Κι ακόμα, αναστήλωσε την Ιστορία των συνοικιών Βύρωνα, Καισαριανής και Ζωγράφου.

Παρουσίασε τα πορτραίτα (μικρά δοκίμια θα λέγαμε) λογοτεχνών και ανθρώπων του πνεύματος: Κώστας Θρακιώτης (εφημερίδα *Ριζοσπάστης*), Γεωργία Αναστασιάδη-Δεληγιάννη (Περ. *Μικρασιατική Ηχώ*), Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη (Γιορτή της Μητέρας, Τερψιθέα Γλυφάδας), Βασίλης Μεσολογγίτης (Εστία Νέας Σμύρνης), Γιάννης Μαρές (Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών), Ιωνία αυτός ο χαμένος παράδεισος στη Λογοτεχνία και τη ζωή μας: (Εστία Νέας Σμύρνης), Το παιδικό βιβλίο: (Στέγη Τεχνών και Γραμμάτων Υπουργείο Πολιτισμού), Μπιάνκα Ρωμαίου (Φιλολογικός Μουσικός Σύλλογος Παρνασσός), Παναγιώτης Πανταζής (Δήμος Αθηναίων).

Τιμήθηκε το 1950 με τον Έπαινο Ελλήνων Λογοτεχνών, το 1979 με τον Α' έπαινο της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, (Επαθλον Μ. Λουντέμη

¹⁶ Εφημερίδα *Εοθινή* Πύργου αρ. φυλ. 491/8-2-1988.

για το βιβλίο *Κάρποι*), το 1982 με το Β' βραβείο ελληνοτουρκικής φιλίας Αμπντί Ιπεκτσι (Διήγημα «Σουκρό»).

Διηγήματά του μεταφράστηκαν: Χιλή, Σουηδία, Ελβετία, πρώην Σοβιετική Αρμενία.

Είναι μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, της Ευρωπαϊκής Ενώσεως Κριτικών Λογοτεχνικού Βιβλίου και της Πανελλήνιας Πολιτιστικής Κίνησης (Ιδρυτικό μέλος). Από το 1953-1956 είχε εβδομαδιαία Ραδιοφωνική εκπομπή από τον ραδιοφωνικό σταθμό Πατρών με γενικό τίτλο «Ηθη και Έθιμα της Αιτωλίας».

Σπούδασε Οικονομικές Επιστήμες.

Είναι παντρεμένος με την Ελένη Αμοριανού που του συμπαραστάθηκε με όλες τις δυνάμεις της στο έργο του. Έχουν μια κόρη, καθηγήτρια παντρεμένη με τον Σταύρο Σόλωνα Φινινή απ' την Τερψιθέα του Δήμου Αποδοτίας.

Τα παραπάνω στοιχεία είναι παρμένα από τα οπισθόφυλλα των βιβλίων του που επιμελήθηκαν οι εκδότες του. Την επιλογή την έκανε ο ίδιος που γράφει και το τέλος:

* * * * *

«Γεννήθηκα στην Ξάνθη (την Ξάνθεια των αρχαίων Ξανθειά, άσπρη παναπει), σ' ένα παλιό, τούρκικο σαράϊ, του Αλή αγά το σπίτι, Οκτώβρη μήνα αηδημητριακό. Μήνα που ανθίζουν τα χρυσάνθεμα και στα βαγένια βράζει ο μούστος να γίνει μεταλαβιά και ζωή. Είταν ένα πετρωμένο σπίτι με κήπο και χαβούζα στη μέση και καφασωτά παράθυρα. Στις γωνιές του παραφυλούσαν αμίλητα ιερά τζιν και φαντάσματα. Έμοιαζε στοιχωμένο. Έτος 1924 δυο χρόνια μετά τη Μικρασιατική καταστροφή.

Η Ξάνθη είτανε μια πολιτεία μικρή, πολιτεία του καπνού, με στενά δρομάκια τούρκικα και πλακόστρωτα καλντερίμια. Το πρωί μας ξύπναγε η μακρόσουρη λυπητερή ψαλμουδιά του Χότζα απ' το Γεντί Τζαμί. Το βράδυ πέρανε ο πασβάντης (νυχτοφύλακας θα πει) χτυπώντας το χοντρό ραβδί του στο πλακόστρωτο και φώναζε: Έεε-έεε! Κοιμηθείτε, όλα είναι ήσυχα! Είπα!

Προσκεφάλι στην πόλη μας η δασωμένη Ροδόπη με το μοναστήρι της Παναγίας καταμεσός. Δεσποτοβούνι το λέγαμε. Από τα ψηλά κατέβαιναν οι Πομάκιοι που πουλούσαν κράνια και φορτώματα ξύλα. Την πόλη την έκοβε στα δύο το ποτάμι, Τσάϊζ το ξαίραμε. (είναι ο Κόσινθος των αρχαίων Θρακίων). Έρχονταν απ' τη Βουλγαρία. Των Φώτων, απ' τη γέφυρα έριχνε ο Δεσπότης το σταυρό. Κάτω στο σταθμό είταν ο τουρκομαχαλάς. Πόσες φορές δεν παίξαμε πετροπόλεμο με τα συνομήλικα τουρκάκια. Αμή σε τρώμαζε η φρίκη και το πένθος που έβλεπες στα μάτια των μεγάλων.

Ο πατέρας είτανε απ' το Αγγελόκαστρο Μεσολογγίου. Καπνοχώρι. Κι η ελονοσία θέριζε. Στον πόλεμο πήγε εθελοντής. Βασιλικός. (Γύρισε βενιζελο-

πλαστηριός). Ο προ-προσπάππος του Κώστας Χούπος Μπούτβας πολέμησε το 21 με τον νταϊφά του Γουλιμή κι' ανδραγάθησε. Έχουμε το χαρτί του Όθωνα με το μετάλλιο σε κορνίζα.

Η μητέρα μου ήταν από τα όμορφα Μουδανιά της Προύσσας που ύμνησε ο επαχίτης ποιητής Αθανασιάδης-Νόβας. Έπαιζεμαντολίνο και κένταγε. Στα Μουδανιά γνωρίστηκε με τον πατέρα, αγαπήθηκαν κι' αοραβωνιάστηκαν. Παντρεύτηκαν στη Ραιδεστό με την υποχώρηση.

Ο πατέρας της μητέρας, ο παππούς ο Σωτήρης Μίγκος είναι ένας καλύτερος αγαθός Μικρασιάτης. Μέτριος στο μπόι, λιανοκάμωτος. Φορούσε βράκα και μαλακά στιβάλια, κούκο αστρακάν κίτρινο και μαύρο σαλβάρι. Ο καημός του ήταν «τούτο το μεγάλο κακό που τους βρήκε». Ψήφιζε Βενιζέλο και με τα δυό χέρια. Λυτρωτής! έλεγε.

Σχολείο πρωτοπήγα στο Μεσολόγγι. Θυμάμαι τραγουδούσαμε τις γιορτές το «όλ' η δόξα όλ' η χάρη- άγια μέρα ξημερώνει». Την πρώτη μου φωτογραφία την έβαλα στο Ηρώων μπροστά στο άγαλμα του Λόρδου Βύρωνα.

Στη μεγάλη τάφρο και στ' αμμονήσια βρισκαμε κόκκαλα σκοτωμένων της Εξόδου. Τα ξαπλώναμε στην άμμο με τα φύκια και τα συνταιριάζαμε καταπώς κάνουμε τις φιγούρες του Καραγκιόζη. Ποιος δικός, ποιος ξένος, δεν τόβαζε ο νους μας.

Ντύθηκα τσολιάς στην επέτειο της Εξόδου. Γιορτή. Φουστανελλάδες, αλόγατα με καβαλάρηδες, άγημα ευζώνων της ιεράς πόλεως Μεσολογγίου, μουσική, ντουφεκίες και χαλκούνια, μπροστά το λάβαρο (γονατιζαμε στη θωριά του) και πίσω λαός. Μιλιούνια. Με το θρήνο, θριαμβικό σκοπό: Ένα Σαββάτ' αποβραδύς- ανήμερα Λαζάρου... Οί μάνα μου, τέτοιος θρήνος.

Στο πατριό χωριό ήμουνα έξη χρονώ σαν πρωτοπήγα. Είναι χτισμένο ανάμεσα σε δυό μικρούς λόφους. Πάνω απ' το λόφο τ' Άη-Γιώργη με τ' απομεινάρια απ' τα τειχιά του κάστρου της κυρ' Αγγέλως (κρατούσε απ' τους Κομνηνούς και τους Ενετούς Τόκους της Κεφαλλονιάς) αγναντεύεις το Παναιτωλικό. Αψηλό, περήφανο, βουνό σερνικό. Το ποτάμι μας ο Δίμημος (ο παλαιός Κύαθος) περνάει πλάι απ' τον παλιό σταθμό. Αγνάντια ο Αχελώος, ο Άσπρος που πλημμύριζε και κατάστρεφε τα σπαρτά τους. Έπνιξε και τους Τούρκους το 21. Δυό φορές.

Στ' Ανατολικά πάνω στο λιόφυτο λόφο είναι το μοναστήρι του Παντοκράτορα. Κάθε Αύγουστο στις έξη, γίνεται το Πανηγύρι στη χάρη Του. Τρεις μέρες κρατάει. Το χωριό ζωντανεύει. Σειείται άκρη σ' άκρη.

Το σπίτι του πατέρα ήτανε της μακαρίτισσας της μητέρας του. Ο παππούς πήγε σώγαμπρος. Είναι χτισμένο μισό πέτρινο, μισό πλίθρα. Στο κατώι κρέμονταν οι αομάθες με τον καπνό.

Ο παππούς ο Νταή Δημήτρης Πλατίκας ήτανε ένας καστρόχριστος άντρακλας κοτζά δυό μέτρα, σμιχτοφρύδης, με γελούμενα γαλάζια μάτια. Φορούσε κάτασπρη φουστανελλά, τσαρούχια και στο πέτσινο σελάχι του έ-

κρυβε την καπνοσακούλα. Κάθονταν ντούρος. Βασιλικός. Ψήφιζε Τρικιούπη. Παλιά είχε κρασοπουλιό. Στο Μεσολόγγι έρχονταν κάθε χρόνο ανήμερα στην Έξοδο. Αυτά

Κι' έχω κατά νου κάποτε να γράψω για την Ξάνθη και το πατρικό χωριό Αγγελόκαστρο, τα γονικά μου και τους παππούδες μου. (Μοίρα τους τούτοι οι δυό δεν συναντήθηκαν ποτέ τους! Γιαγιάδες δεν γνώρισα. Ο πατέρας μου λεγόταν Χαράλαμπος και η μητέρα μου Όλγα)».

ΦΩΝΤΑ ΚΟΝΔΥΛΗ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ «ΚΑΠΡΟΥΣ» ΣΤΟ «ΟΒΕΛΙ- ΣΤΗΡΙΟΝ Η ΕΛΛΑΣ» ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΜΠΟΥΤΒΑ*

Όταν στα 1966, από τις στήλες της *Δημοκρατικής Αλλαγής*, έκανα εκτεταμένο λόγο για το βιβλίο *Τυράγνια* του Νίκου Μπούτβα, εκείνο που προπαντός υπογράμμιζα ήταν η καθαρότητα της ματιάς, ο κρουστός λόγος, το αισθητικό –σε επίπεδα υψηλού επιτεύγματος- ήθος. Ήταν σάμπως ν' ανάβρυζε απ' την τότε τσιμεντένια πραγματικότητα το νερό μιας γάργαρης πηγής για τους διψασμένους των «οχλοκρατικών» διαδηλώσεων. Ήταν ένα βιβλίο που έβαζε τα πράγματα στη θέση τους, που πραγματοποιούσε αβίαστα, χωρίς φιλολογικές φανφάρες για «επιστροφή στις ρίζες», την επανασύνδεση με τον «ηδυσμένο λόγο» της γνήσιας λαϊκής μας παράδοσης του Κάλβου, του Σολωμού, των Αιχρινικών τραγουδιών. Ήταν, κοντολογίς, ένα «βιβλίο της χρονιάς», κι ας μην αναφέρθηκε ποτέ σε κανένα σπουδαιόφαντο «λογοτεχνικό απολογισμό» καμιάς «έγκριτης» εφημερίδας. Άλλες εποχές, ίδια κι απαράλλαχτα τα ήθη των νονών.

Με τα επόμενα βιβλία του, όλα διηγήματα, επιχειρεί ένα οδοιπορικό της ελληνικής ψυχής, που βγαίνει απ' το κουκούλι του θρύλου –*Το κάστρο της Αγγελώς*– περνά για λίγο απ' τα σιλαβοπάζαρα της μετανάστευσης –*Βάρβαροι στον Κήπο*– κι έρχεται να παγιδευτεί στη μέγγενη της μεταϊουλιανής Ελλάδας: αποστασία, δικτατορία –*Ένοπλοι*. Διηγήματα του καημού και της συντριβής, τίμιες καταθέσεις πιο πολύ, μικρά αριστουργήματα ορισμένα, θυμίζουν ακόμα πιο έντονα την απαρρόμοιαστη εσωτερική ενότητα της *Τυράγνιας*. Με τους *Κάπρους* και το *Οβελιστήριο η Ελλάς*, ο Νίκος Μπούτβας παλινδρομεί ελεύθερα, θέλοντας, με το πρώτο, να ξοφλήσει κάποιους ανοιχτούς λογαριασμούς με το χρόνο, και με το δεύτερο, αποικαμωμένος, διαψευσμένος, και με μια πρωτόφα-

* Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Πολιτιστική* τόμ. 4/1984

νη αίσθηση πικρού χιούμορ, να καταγράφει καμώματα της γερασμένης κοπελιάς, που πέταξε πια την κουρελιασμένη χλαμύδα της καταγωγής της και ενεδύθη το μπλου τζην του κακού ριζικού της, τα σιέρτσα της δικής του, περιλημένης Ελλάδας.

Σε στιλ λεξικογραφικού λήμματος ο συγγραφέας μας εισάγει κατευθείαν στο κλίμα του όλου βιβλίου απ' τις πρώτες κιόλας αράδες των *Κάπρων*, που φέρουν τον υπότιτλο «Ιστορήματα απ' τον Εμφύλιο». Κάπροι και Εμφύλιος. Η σύνδεση θα μπορούσε να είναι ολέθρια αν ο συγγραφέας δεν είχε τη σοφή επινόηση να χρησιμοποιήσει τη γλώσσα μιας καλόηχης αρχαίζουσας, που αποστασιοποιεί το δρώμενο και το ανάγει σε συμβάν: τετελεσμένο, αναπόδραστο, τραγικό. Οι κάπροι που εξολοθρεύονται κατόπιν διαταγής. Οι εναπομένοντες ανυπόταχτοι των ηρωϊκών χρόνων, αυτοί είναι οι κάπροι, που θα εξοιωνθούν μέχρις ενός. Η διάτα των «φίλιων» συμμάχων ακούγεται σαν το βηματισμό μιας βιβλικής τιμωρίας: *«Και όμωςαν αποκτενείν πάντας τους αντίθετους τους φέροντας όπλα, από δώδεκα έως εκατόν δώδεκα ετών... Και φόβος μέγας συνέιχε τότε τον λαόν. Και λαβόντες τα όπλα, θέλοντας και μη, εξεστράτευσαν εναντίον των. Κι οι δε, λαβόντες τα κρυμμένα όπλα, απήλθον εις τα γνώριμα όρη και κατοτράχαλα της απιστίας των. Και ούτω πως άρχισε ο εμφύλιος, καταραμένη χρονιά 1945-49. έως ου, μοίρα τους και βροντή και κεραυνός έπεσεν επί των κεφαλών των. Και ενίκησαν οι αντίθετοι. Και έως σήμερα, ουδείς εμνημόνευσε τον χαλασμό των τετιμημένων καπετάνων»*.

Με μια πρόγευση ανελέητης φρίκης («Ο κάπρος ματωμένος, χολιασμένος, χυμάει κάποτε για έφοδο σωτηρίας απ' το μονοπάτι που τ' αφήρουν ξεπιτούτου αφύλαχτο. Οι κρυμμένοι κνηηγοί ντουφεκάνε κατά πάνω του με ομαδικά πυρά... Ο κάπρος γονατίζει. Γρολίζει, σκάφτει το χόμα, δέρνεται... Το κεφάλι είναι το τρόπαιο του αρχηγού... Στον πλάτανο κρεμάνε το θεριό με το κεφάλι στη γης, ώσμε ν' αργοσταλάζει το αίμα του. Και στρώνονται στο γλέντι»), ο Νίκος Μπούτβας επιτελεί το μυστήριο του σφαγιασμού με τρεμάμενο το χέρι της καταγραφής. Δεν μένει ούτε ένας. Όπως στα παλιά χρόνια, όπου «ληστές» δεν ήσαν οι απροσκύνητοι που κατάφευγαν στα βουνά, μα οι προσκυνημένοι του κάμπου, αυτοί που δεν έμεναν «στα κατώμερα να καλοξεχειμάσουν» μον' έμεναν «πάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια». Με συνεχείς και καταιγιστικές αναπέμφεις στο τυπικό του δη-

μοτικού τραγουδιού, φτάνει στην ουσία του ηρωϊκού στοιχείου ο συγγραφέας, συντρίβοντας κάθε υπόνοια ηθογραφικής ανάπλασης. Κι αυτό το κάνει χωρίς πόζα, η μίμηση, μα μ' ένα λόγο ευθύ, όσο κι ευλύγιστο, που, σε μερικές περιπτώσεις, φτάνει στην ποιότητα λαϊκής ζωγραφιάς («Η μάνα το στοιχείο», «Ο Γιάννος ο Αρκουδόγιαννος»). Η κάποια χαλαρότητα στην παράθεση των διηγημάτων, δεν αναιρεί την τελική εντύπωση που επιδιώκει, και το καταφέρνει, να είναι μια ελεγεία των τελευταίων του μύθου, ακόμα μια φορά. Με την εξόντωση και του τελευταίου «κιάπρου», ανοίγει πολιτικά ο δρόμος για να εισβάλει το αλλότριο στοιχείο που θα νοθέψει τα βασικά συστατικά της ελληνικής ζωής και θα δώσει στον συγγραφέα εναύσματα για νέες ενατενίσεις.

Με το *Οβελιστήριο η Ελλάς*, ο Νίκος Μπούτβας κρύβει την οργή για μια καινούργια ώρα ανάγκης, στραγγαλίζει –πολύ σωστά– τους αισθηματισμούς, γίνεται είρων και αλαφρώνει το κείμενό του από κάθε βάρος που θα παρεμπόδιζε την ελεύθερη ροή του. Ωστόσο, και φιμωμένη μέσα του, η γνωστή κραυγή του παραμένει: «Ε, ρε Ελλάδα κακομοίρα, πού σε κατάντησαν!», μια Ελλάδα της χαρισάμενης ζωής, του «όσα πάνε κι όσα έρθουνε», μια Ελλάδα μετεμφυλιοπολεμική, των μαθητικών συσσιτίων με τις κυρίες των φιλόπτωχων ταμείων και του «Μαθήματος Πατριδογνωσίας» –έξοχο δείγμα μιας άλλης τεχνικής- του νεοραγιαδισμού και της ψοφοδεούς αγωνίας του νέου τύπου Έλληνα που πάνε οι ξένοι να φτιάσουν –όπου φυσάει ο άνεμος. Αυτό το νέο «ελληνισμό» αντιπροσωπεύει τραγελαφικά ο θλιβερός δασκαλάκος, που δεν θα φεισθεί ούτε το ίδιο το αλφάβητο της γλώσσας, προκειμένου να καταθέσει, μέσω των μαθητών, και μορφή ακροστιχίδας, τα ταπεινά του διαπιστευτήρια στους νέους κρατούντες, και «Μετά πλείστης τιμής» μάλιστα. *«Αστήρ λαμπρός ο Βασιλεύς ημών, εις Γάμον ελθών με την Δόξαν και την Ελευθερία, Ζωήν και σφρίγγος ξανάδωσε στην πατρίδα. Και σαν νέος Ήρωας, επί Ίππου λευκού υπεύων ως Κένταυρος, τους εχθρούς κατετρόπωσε και Λαμπρές σελίδες δόξας για το έθνος έγραψε»* κ.λ.π., κ.λ.π.

ΤΑΚΗΣ ΚΑΡΒΕΛΗΣ (1925 -)

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Τάκης Καρβέλης γεννήθηκε το 1925 στο Αιτωλικό. Είναι πτυχιούχος του φιλολογικού τμήματος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης. Εργάστηκε από το 1953 στη Δημόσια Μέση Εκπαίδευση ως καθηγητής (1953-1971), ως Γυμνασιάρχης (1971-1976), ως Λυκειάρχης (1976-1979), ως Γενικός Επιθεωρητής Μ.Ε. (1979-1983) και ως Σχολικός Σύμβουλος Μ. Ε. (1983-1984). Το 1984 παραιτήθηκε και αποχώρησε με τον βαθμό του Σχολικού Συμβούλου Μέσης Εκπαίδευσης.

Στα ελληνικά γράμματα εμφανίστηκε με τη δημοσίευση του ποιήματος «Ενεδρεύοντας το θάνατο» στη *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* του 1950. Εκτός από την ποίηση ασχολείται επίσης με την κριτική και την μετάφραση.

Έχει εκδώσει τα εξής:

Ποίηση: *Σήματα* 1956, *Κατάθεση* 1966, *Μετάφραση, Κείμενα* 1972, *Γραφή παρανόμων*, εκδ. Ολκός 1977, *Η μνήμη μισοφέγγαρο*, εκδ. Γνώση 1983, *Δεν είναι ο περσινός καιρός*, εκδ. Στιγμή 1988, *Αλλαγή σκηρικού*, εκδ. Στιγμή 1991, *Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά*, εκδ. Σμίλη 1995.

Μεταφράσεις: Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Πραγματείες*, εκδ. Λόγος 1974, Λουκιανού *ΛΟΥΚΙΟΣ ή ΟΝΟΣ*, εκδ. Γνώση 1982.

Κριτική: *Η Νεότερη ποίηση*, εκδ. Κώδικας 1983, *Δεύτερη Ανάγνωση*, εκδ. Καστανιώτη 1984, *Δεύτερη Ανάγνωση*, (Β' τόμος), εκδ. Σοκόλη 1991, *Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, ο Πρωτοπόρος*, (μονογραφία, Κρατικό Λογοτεχνικό Βραβείο Δοκιμίου-Κριτικής 1999) εκδ. Σοκόλη 1998, *Μίνως Ζώτος* (Εισαγωγή, ανθολόγηση, χρονολόγιο), εκδ. Γαβριηλίδη 2000, *Δεύτερη Ανάγνωση* (Γ' τόμος) εκδ. Σοκόλη 2001.

Συνεργάζεται με τα περισσότερα λογοτεχνικά περιοδικά και έντυπα (*Νέα Εστία*, *Ηπειρωτική Εστία*, *Νέα Πορεία*, *Ενδοχώρα*, *Δοκιμασία*, *Διαβάζω*, *Επίκαιρα*, *Τομές*, *Νεοελληνικός Λόγος*, *Πόρφυρας*, *Το Δέντρο*, *Η λέξη*, *Γράμματα και Τέχνες*, *Θέματα Λογοτεχνίας*, *Ελίτροχος*, *Το τραμ*, *Νέα Εποχή Λευκωσίας*, *Νέα*

Παιδεία, Νεοελληνική Παιδεία, Η Αυγή, Η Καθημερινή κ.λ.π.) της Αθήνας και επαρχιακών πόλεων.

Είναι ιδρυτικό μέλος της Εταιρείας Συγγραφέων, της οποίας διετέλεσε Γενικός Γραμματέας επί σειρά ετών (1986-1992). Υπήρξε επίσης μέλος της εκδοτικής ομάδας των λογοτεχνικών περιοδικών *Ενδοχώρα* και *Δοκιμασία* Ιωαννίνων. Έχει συμμετάσχει σε πολλά επιστημονικά και εκπαιδευτικά συνέδρια, που έχουν οργανώσει το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, η Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας της Σχολής Μωραΐτη, το Ίδρυμα Γουλανδρή- Χορν, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, η Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, το Συμπόσιο Ποίησης Πατρών και άλλοι φορείς και έχει δώσει διαλέξεις σε διάφορα Πνευματικά Κέντρα. Από το 1981-1988 δίδαξε ερμηνεία κειμένων νεοελληνικής λογοτεχνίας στη ΣΕ.Λ.Μ.Ε. (Σχολή Επιμόρφωσης Λειτουργών Μέσης Εκπαιδευσεως). Καρπός της διδασκαλίας των νεοελληνικών κειμένων είναι το βιβλίο του *Η νεότερη ποίηση*.

Διετέλεσε επίσης μέλος α) της ομάδας εργασίας του Υπουργείου Παιδείας, που επιμελήθηκε τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας όλων των τάξεων του Γυμνασίου και του Λυκείου β) της ομάδας των φιλόλογων που επιμελήθηκε το τρίτομο *Βιβλίο του καθηγητή* (ο ίδιος ανέλαβε το σχολιασμό όλων των ανθολογημένων στα σχολικά βιβλία ποιημάτων του Σεφέρη, που συνοδεύεται από διδακτικές οδηγίες και παράθεση εκτενών αποσπασμάτων από μελέτες εγκύρων κριτικών, οι οποίες αναφέρονται είτε σε συγκεκριμένο ποίημα είτε γενικά στο έργο του Σεφέρη) και γ) της Συντακτικής Επιτροπής, που επιμελήθηκε τις οκτάτομες Ανθολογίες – Γραμματολογίες της Μεσοπολεμικής (οκτώ τόμοι) και της Μεταπολεμικής Πεζογραφίας (οκτώ τόμοι) των εκδόσεων Σοκόλη και παρουσίασε το πεζογραφικό έργο του Δημητρίου Χατζόπουλου, Κωνσταντίνου Χατζόπουλου (*Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, εκδ. Σοκόλη), Μέλπωσ Αζιώτη, Στρατή Μυριβήλη (*Μεσοπολεμική Πεζογραφία*, εκδ. Σοκόλη) και Μένη Κουμανταρέα, Σωτήρη Πατατζή και Αντρέα Φραγκιά (*Μεταπολεμική Πεζογραφία*, εκδ. Σοκόλη).

Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί στα Αγγλικά (στο *City Lights Anthology*, 159, San Francisco, 1974 από τους Eleni Foyrtouri και Bertrand Mathieu) και στα Γερμανικά (στο *die horen*, αριθμ. 202, 2001, σσ. 69-69 από

τη Niki Eideneier). Ποιήματά του έχουν επίσης ανθολογηθεί σε έκδοση CD-ROM με τον τίτλο *Η πολλαπλή σκιά του Ομήρου* (Αιον, α.ε.) καθώς και σε διάφορες ελληνικές ανθολογίες.

Θ. Μ. ΠΟΛΙΤΗ

Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΚΑΡΒΕΛΗ

Ο σημαντικός σύγχρονος βραβευμένος ποιητής, δοκιμιογράφος, κριτικός και μεταφραστής, ο Αιτωλικιώτης Τάκης Καρβέλης συνεχίζει επάξια την ποιητική και λογοτεχνική παράδοση των κορυφαίων ποιητών και λογοτεχνών της Αιτωλίας Κωστή Παλαμά, Μιλτιάδη Μαλακάση, Κωσταντίνου Χατζόπουλου και του νεώτερου Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου.

Ο Τάκης Καρβέλης γεννήθηκε στο Αιτωλικό το 1925 κι ήταν ένα από τα έξι παιδιά της οικογένειάς του (τρία κορίτσια και τρία αγόρια). Στο Αιτωλικό έζησε τα παιδικά κι εφηβικά του χρόνια και πέρασε από τις δύο πρώτες εκπαιδευτικές βαθμίδες. Στα στενά δρομάκια του ωραίου Αιτωλικού έπαιξε μαζί με τ' άλλα παιδιά της ηλικίας του και στα ίδια περπάτησε, μετέπειτα, παρέα με τους νεανικούς καημούς και τα οράματα του καιρού του για μια καλλίτερη ζωή για όλους. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών κι απόκτησε πτυχίο φιλόλογου καθηγητή. Πτυχίο πήρε κι απ' το Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης την οποία υπηρέτησε από το 1953 έως το 1984. Ενδιάμεσα δίδαξε και στο Αιτωλικό ως Φιλολόγος καθηγητής.

Η πρώτη εμφάνιση του Τάκη Καρβέλη στα Γράμματα εντοπίσθηκε στην ετήσια έκδοση *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* 1950, σε σελίδα της οποίας δημοσιεύθηκε το ποίημά του με τον τίτλο «Ενεδρεύοντας τον θάνατο». Ακολούθησαν δημοσιεύσεις ποιημάτων του στα έγκυρα κι έγκριτα λογοτεχνικά περιοδικά: *Νέα Εστία* και *Νέα Πορεία* της Αθήνας.

Επίσημη όμως εμφάνισή του με βιβλίο έγινε το 1956, χρονιά που τυπώθηκε και κυκλοφόρησε η πρώτη ποιητική του συλλογή με τον τίτλο *Σήματα*. Το πρώτο εκείνο ποιητικό του βιβλίο δεν πέρασε απαρατήρητο. Μνημονεύουμε εδώ το διεισδυτικό και αξιολογικό κριτικό κείμενο του φιλόλογου ποιητή και μετέπειτα καθηγητή Πανεπιστημίου Γιάννη Δάλλα, δημοσιευμένο στο περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* (τεύχος 48, Απρίλιος 1956). Από εκείνο το κείμενο αποσπούμε μία επιγραμματική, θα τη λέγαμε τώρα προφητική, διαπίστωση: «...Ο Τάκης Καρβέλης παραμένει εν τέλει ένας ραβδοσκόπος του πιο στενού παρόντος, ολιγογράφος και καλλιγράφος...»

Πράγματι ο Τάκης Καρβέλης, όπως αποδείχθηκε κατά την ποιητική του διαδρομή, και “*Ραβδοσκόπος*” του εκάστοτε συγκεκριμένου καιρού του υπήρξε και “*Ολιγογράφος*” (το όλο ποιητικό του έργο δεν είναι ογκώδες) και ως “*Καλλιγράφος*” (με την έννοια της καλής ποιότητας της ποίησής του) έχει χαρακτηρισθεί.

Το επόμενο ποιητικό βιβλίο του Τάκη Καρβέλη, με τον τίτλο *Κατάθεση* τυπώθηκε και κυκλοφόρησε το έτος 1966, δέκα χρόνια μετά την έκδοση του πρώτου. Το γεγονός τούτο επιβεβαιώνει την «ολιγογραφία» του, η οποία όμως λειτουργούσε και λειτουργεί ακόμη ως συνείδηση ευθύνης του ποιητή απέναντι στο αναγνωστικό κοινό κι ως ένδειξη της μεγάλης εκτίμησης και του σεβασμού που τρέφει για την ποιητική δημιουργία.

Και το δεύτερο ποιητικό βιβλίο του Τάκη Καρβέλη σχολιάσθηκε ευνοϊκά από τη λογοτεχνική κριτική.

Ένας από τους επώνυμους κριτικούς, ο Γ. Αράγης, σ' ένα διεξοδικό κείμενό του, δημοσιευμένο στο περιοδικό Διαβάζω (Τεύχος 87 / 8 Φεβρουαρίου 1984) γράφει και τα εξής:

«...Στην Κατάθεση κυριαρχεί ο προβληματισμός. Προβληματισμός, που έχει ως αντικείμενο το καθημαγμένο πρόσωπο της μεταπολεμικής, της μετεμφύλιας ζωής. Τα κείμενα της Κατάθεσης αποπνέουν κοινωνική ασφυξία κι ο ποιητής φαίνεται σαν να μην ξέρει από πού να πιασθεί. Το νόημα της δικής του ζωής έχει χαθεί κάπου εκεί στα χρόνια της Αντίστασης...»

Τα ποιήματα της Κατάθεσης εκφράζουν και συναισθήματα ενοχής για την αποστασιοποίηση από τα ωραία ιδανικά των εφηβικών και των πρώτων νεανικών χρόνων. Εκφράζουν επίσης και μια απέχθεια του ποιητή προς εκείνους που τα απεμπόλησαν. Εδώ δεν απαλλάσσει ούτε τον εαυτό του. Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα με τον τίτλο «Η μικρή μας ερινύα»:

*Αν το σκεφτείς,
όλοι μας έχουμε βαθιά κρυμμένο
κι έναν Ορέστη που караδοκεί να μας σκοτώσει
για εγκλήματα υπαρκτά ή και ανύπαρκτα.
Δεν είναι ανάγκη να 'χουμε γίνει μητροκτόνοι
ή ν' χουμε πατέρα σκοτωμένο απ' τη μητέρα μας.
Για μας αρκεί η προδοσία του εαυτού μας
αρκεί που ανεπαισθήτως στραγγάλισαμε
τη λατρευτή μικρή μας ερινύα
τη συνείδηση.
Κάποτε υψώναμε ψηλά του ιδανικού τα λάβαρα.
Τώρα ταξινομούμε τα όνειρα
κι εμπορευόμαστε τα αισθήματα
με ληξιπρόθεσμα γραμμάτια ευτυχίας.*

Η ποιητική διαδρομή του Τάκη Καρβέλη συνεχίσθηκε. Το 1972 είχε κάπως χαλαρώσει η λογοκριτική μανία του ανελεύθερου καθεστώτος της εφτα-

ετίας. Τότε άρχισαν να τυπώνονται και πάλι βιβλία επώνυμων λογοτεχνών. Έτσι, εκείνη τη χρονιά τυπώθηκε και κυκλοφόρησε το τρίτο, στη σειρά, ποιητικό του βιβλίο με τον τίτλο *Μετάφραση*.

Παρατηρούμε ότι οι τίτλοι και των τριών πρώτων ποιητικών βιβλίων του Τάκη Καρβέλη είναι μονολεκτικοί *Σήματα-Κατάθεση-Μετάφραση*. Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό της προσπάθειάς του να εκφραστεί με μια ποίηση ουσίας, λιτή και απέριττη.

Παρουσιάζοντας ο Γιώργης Σαραντής, στο περιοδικό *Νέα Σύνορα* (τεύχος 21/22 Ιανουαρίου-Απριλίου 1973), το τρίτο ποιητικό βιβλίο του Τάκη Καρβέλη, με τον τίτλο *Μετάφραση*, επισήμανε ανάμεσα σε άλλα τα εξής:

«... Ο κ. Καρβέλης δείχνει ότι έχει κατακτήσει μια συνείδηση των δυσχερειών και μία άμεση αίσθηση των αντιφάσεων του σύγχρονου κόσμου. Στη διαδρομή του ποιητικού του λόγου διαφαίνεται η προσπάθειά του να δοθούν με πυκνές ποιητικές εικόνες οι διάφορες προσόψεις της αλλοτρίωσης...»

Πράγματι, το συνθετικό ποίημα *Μετάφραση*, που χωρίζεται σε είκοσι μικρές ενότητες, αποδίδει με συμβολισμούς το κλίμα εκείνης της ανώμαλης εποχής, κατά την οποία η αυθαίρετη εξουσία, πέρα από τη στέρηση των ελευθεριών, επιδίωκε και την αλλοτρίωση της συνείδησης των πολιτών.

Το επόμενο ποιητικό βιβλίο του Τάκη Καρβέλη τυπώθηκε το 1977 και κυκλοφόρησε την ίδια χρονιά με τον τίτλο *Γραφή Παρανόμων*. Ο τίτλος, παρότι δεν είναι μονολεκτικός, όπως στα προγενέστερα βιβλία του, είναι σύντομος. Τον συγκροτούν δύο μόνο λέξεις. Δεν θα επιχειρήσουμε να τον ερμηνεύσουμε. Τα περιεχόμενα των 32 σύντομων ποιημάτων, που απαρτίζουν την ύλη του βιβλίου, τον επεξηγούν με τον τρόπο τους.

Ο Γιάννης Βαρβέρης σ' ένα διεξοδικό κριτικό του κείμενο, δημοσιευμένο στο περιοδικό *Τράμ* (αριθμ. 8-Μάρτιος-1978), αξιολόγησε τη νέα, τότε, ποιητική εισφορά του Τάκη Καρβέλη επισημαίνοντας και τα εξής:

«...Ποίηση φαινομενικά εσωτερική αντλεί όμως την ύλη της σχεδόν πάντα από την κοινή περιπέτεια της γενιάς του ποιητή σε παραλληλία με την ατομική του περίπτωση. Τα γεγονότα του παρελθόντος ωριμάζουν τώρα μέσα του, ξεκαθαρίζουν την επιγενόμενη ψυχική του στάση κι έτσι αποκτούν μία λειτουργικότητα βιωματικά και αι-

σθητικά δικαιωμένη, αφού αναδύονται μέσ από την αντικειμενικοποιημένη προοπτική της απόστασης...»

Το επόμενο, πέμπτο στη σειρά, ποιητικό βιβλίο του Τάκη Καρβέλη, τιτλοφορείται *Η Μνήμη Μισοφέγγαρο* (1983). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πρώτη εντύπωση που δημιουργείται συνειρμικά από τον τίτλο οδηγεί στη σκέψη ότι η ποιητική μνήμη λειτουργεί λειψά κι επομένως και τα ποιήματα (προϊόντα κι αυτά μνήμης) θα είναι «λειψά». Νομίζουμε, όμως, ότι ο τίτλος του βιβλίου υπαινίσσεται το αντίθετο. Δηλαδή ότι η μνήμη είναι ακέραιη.

Ο Δημήτρης Κονιδάρης στο περιοδικό *Πόρφυρας* της Κέρκυρας (Τεύχος 27 του 1985), στο ειδικό κριτικό του κείμενο αναφέρεται και στον τίτλο: «...Οι ουσιαστικοί άξονες των ποιητών της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, που βρέθηκαν στη φοβερή καμπή, εκφέρονται, αν δεν ακολουθεί η σιωπή ή κάποια μορφή σιωπής, είτε κάτω από τον μανδύα της θεματικής μεταπήδησης σ' άλλα θέματα είτε, κυρίως, ως επίμονη μνήμη. Αυτή η περίπτωση η δεύτερη είναι του Τάκη Καρβέλη (Και θα σημειώσω επίσης πως ο τίτλος του βιβλίου, η στερητική λέξη «Μισοφέγγαρο», δεν υπονοεί, νομίζω, φθίνουσα πρόοδο κλίμακος και είσοδο σ' άλλη περίοδο αλλά αντίθετα, λαμπρή και ανένδοτη μνήμη...»).

Το 1988 επανήλθε, θα λέγαμε, στον ποιητικό «στίβο» με τη συλλογή ποιημάτων που τιτλοφορείται *Δεν είναι ο περσινός καιρός*. Από την προγενέστερη καταχωρημένη σε βιβλίο ποιητική του εισφορά είχαν περάσει πέντε χρόνια. Δεν ήταν λίγα αλλά ούτε και πολλά για έναν ποιητή που έγραφε ποίηση όχι για να γράφει ποιήματα, αλλά για να εκφράζει με ποιητικό τρόπο εκείνα που συνέβαιναν εντός του και που ταυτόχρονα απαιτούσαν διέξοδο προς το φως.

Η Παναγιώτα Ψυχογιού παρουσιάζοντας, σχολιάζοντας και κρίνοντας από τις σελίδες του περιοδικού *Διαβάζω* (Τεύχος 247 Οκτωβρίου 1980), τη νεότερη, τότε, ποιητική εργασία του Τάκη Καρβέλη επισήμανε και τα εξής:

«...Τα 37 ολιγόστιχα ποιήματα της συλλογής είναι ποιήματα με έντονο υποκειμενικό τόνο, υπαρξιακή προβληματική, χωρίς ιστορικές ή μυθικές αναφορές. Τα λυρικά στοιχεία είναι ελάχιστα και ο τόνος έχει την προφορική της εσωτερικής ομιλίας (εκμυστήρευσης). Διαφαίνεται επίσης δομική συγκρότηση και γλωσσική πληρότητα.(.....) .Για τον Τάκη Καρβέλη φαίνεται να ισχύει εκείνο που είπε ο Baudelaire (Μπωωντλέρ) για τον εαυτό του.«Ένωσα στην καρδιά μου δύο αντιμαχόμενα συ-

ναισθήματα, τη φρίκη για τη ζωή και την έκσταση γι' αυτήν». Η έκσταση, όμως, στον ποιητή παραπέμπει στην μνήμη ή στο όραμα».

Από τα 37 ολιγόστιχα ποιήματα της συλλογής *Δεν είναι ο περσινός καιρός* επιλέξαμε δύο. Το πρώτο και το εικοστό από την ενότητα που έχει τον τίτλο της συλλογής. Το πρώτο από αυτά υπαινίσσεται το γεγονός της φθοράς που υφίσταται το κάθε άτομο με την πάροδο του χρόνου και το δεύτερο δηλώνει την υπαρξιακή αγωνία για το αναμενόμενο οριστικό και αναπόφευκτο τέλος:

Ήρθε και πάλι σήμερα. --Θα 'ταν καλλίτερα να πω την έφερα

την ώρα που 'πινα καφέ και κάπνιζα τσιγάρο.

Τώρα καπνίζεις, μου' πε, και πήγε να καθίσει στη συνηθισμένη θέση.

Μητέρα, θέλησα να πω, δεν είναι ο περσινός καιρός.

Κάθε φορά που πάω να τραγουδήσω κουρδίζω κι από λίγο νυσταγμένο χρόνο.

Κουβάρι οι λέξεις και μες στα τεντωμένα νεύρα άφησαν

οι αισθήσεις τα παράσιτα.

Ακολουθεί το σύντομο (με αριθμό 20) ποίημα της ίδιας ποιητικής ενότητας:

Ηχος κανείς μονάχα οι ψίθυροι του σώματος που αρχίζει να νιώθει χρώμα.

Κι αυτό το σφίξιμο στο στομάχι που αφήνει, η σιωπηλή αναμονή μιας

επικείμενης προσγείωσης.

Ολόγυρά σου ίσκιοι και ψίθυροι. Μέσα σου ένα βουητό που κατεβαίνει

από ψηλά. Η σκοτεινή αναμέτρηση.

Πώς θ' ακουμπήσεις πιο απαλά στο χρώμα τώρα.

Το 1995 τυπώθηκε και κυκλοφόρησε η ποιητική συλλογή του Τάκη Καρβέλη με τον τίτλο: *Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά*. Περιλαμβάνει τριάντα οκτώ ποιήματα, χωρισμένα σε δύο ενότητες. Τα επιμέρους θέματα που εμπνέουν και οιστρηλατούν το στοχασμό του ποιητή είναι αντλημένα από βιώσεις γεγονότων και περιστατικών, αλλά κι αντιδράσεις του συναισθηματικού και ψυχικού του κόσμου στα γύρω και έσω συμβαίνοντα.

Τα ποιήματα, και ειδικότερα τα πιο άξια απ' αυτά, είναι επιδεικτικά πολλών και ποικίλων ερμηνειών. Κατά την άποψη του γράφοντος, ο Τάκης

Καρβέλης είναι ένας από εκείνους τους φλογερούς κι αγνούς νέους της κατοχής και της αντίστασης που πίστεψαν σε ιδανικά κι οραματίστηκαν ένα κόσμο καλλίτερο για όλους. Με την πάροδο, όμως, του χρόνου τα οράματα ξεθώρασαν κι οι ελπίδες διαψεύστηκαν....

Προτού δημοσιευθούν, όμως, οι διάφορες κριτικές απόψεις, ο ίδιος ο ποιητής διατύπωσε ποιητικά την εικασία του σχετικά με το νόημα του συμβολισμού της λέξης *Ρεζεντά* στην ποίησή του. Το ποίημα με τη Λατινική αριθμηση VIII (οκτώ), της δεύτερης ενότητας του βιβλίου, που σχολιάζουμε, είναι ενδεικτικό:

Η μικρή Ρεζεντά

Η μικρή Ρεζεντά

μήπως είναι η όψη

μιας άλλης μοναξιάς

που ολόγουρά της ρίχνει

το χιόνι της ανεκλάλητης σιωπής;

Κι αυτό το άρωμα της αθωότητας

ποια σχέση έχει με τα εφηβικά μας μέτωπα,

αυτούς τους αμετακίνητους ίσκιους;

Μήπως το άλλοθι για τα χαμένα βήματά μας

και τα κομμένα όνειρα έχουν πια στερέψει

κι αναζητάμε την πληγή και το μαχαίρι;

Αυτές οι στιχουργικές διερωτήσεις εμπεριέχουν και το βαθύτερο νόημα της βιωματικής-ποιητικής δημιουργικής, που διατρέχει την ποίηση του Τάκη Καρβέλη και τον πόνο από μια εσωτερική πληγή που παραμένει ανεπούλωτη, ακριβώς επειδή συνδέεται με τους ανεκπλήρωτους νεανικούς οραματισμούς.

Με το βιβλίο *Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά* έκλεισε ένας κύκλος τεσσάρων δεκαετιών ποιητικής εισφοράς του Τάκη Καρβέλη με εφιαλτήριο έτος το 1956 και καταληκτικό το 1995. Μέσα στο χρονικό αυτό διάστημα τυπώθηκαν και κυκλοφόρησαν οκτώ ποιητικά του βιβλία τα οποία, το καθένα στον καιρό του, εκτιμήθηκαν επαρκώς, προκάλεσαν πνευματικές διεργασίες και συ-

νέβαλαν στη δημιουργία ενός μέρους από το όλο φάσμα της σύγχρονης ελληνικής ποίησης.

Ο Τάκης Καρβέλης, όμως, όπως αναφέραμε ήδη, δεν είναι μόνο ποιητής. Κυρίως, βεβαίως, είναι και παραμένει Ποιητής και με την ειδικότερη και με την διευρυμένη έννοια της λέξης. Παράλληλα, όμως, εισέφερε θετικό και σημαντικό έργο και ως μεταφραστής αρχαίων κειμένων και ως φιλολογικός μελετητής και ως δοκιμιογράφος-κριτικός της νεοελληνικής και της σύγχρονης λογοτεχνίας μας.

Γ. Δ. ΠΑΓΑΝΟΥ

**ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΑΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΚΑΡ-
ΒΕΛΗ***

Θα ήταν παρακινδυνευμένο να μιλήσει κανείς με ασφάλεια για προτιμήσεις του συγγραφέα στις μελέτες του, γιατί, ως γνωστό, τα περισσότερα κείμενά μας είναι ευκαιριακά. Συνήθως γράφονται για διάφορα συνέδρια, ημερίδες, αφιερώματα περιοδικών, φιλολογικά μνημόσυνα κ.λ.π. Παρά ταύτα, δεν μπορώ να αποκλείσω στην περίπτωση του Καρβέλη κάποιες ενδείξεις προτιμήσεων. Η πρώτη ένδειξη σχετίζεται με την ποίηση. Στατιστικά δεδομένα, δείχνουν ότι ο μεγαλύτερος αριθμός δοκιμίων αναφέρεται στους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Το πρώτο του δοκίμιο είναι αφιερωμένο στον Άρη Αλεξάνδρου, για τον οποίο έγραψε συνολικά τέσσερα δοκίμια. Για τον Τάσο Λειβαδίτη έγραψε τρία. Το πράγμα είναι εύλογο, γιατί και ο ίδιος ανήκει στη γενιά αυτή, και γνωρίζει καλύτερα την εποχή, το κλίμα και τα ποιητικά της επιτεύγματα.

Η άλλη ένδειξη αφορά στις μελέτες του για την πεζογραφία, οι οποίες συγκροτούν κάποιες ενότητες. Σχετικά με την παλαιότερη πεζογραφία οι έρευνές του στράφηκαν ήδη από το 1978 στην εξέλιξη της πεζογραφίας από την ηθογραφία και τον νατουραλισμό στο κοινωνικό διήγημα και μυθιστόρημα, με πρωτεργάτες τους Κωνσταντίνο Θεοτόκη, Κωνσταντίνο Χατζόπουλο και Κώστα Παρορίτη. Προϊόντα των σχετικών ερευνών, αριστέες συνθετικές μελέτες με κατάλληλη τη μονογραφία για τον Κωνσταντίνο Χατζόπουλο. Από τη μεταπολεμική πεζογραφία σημειώνω τα τέσσερα εξαιρετικά δοκίμια για τον Αντρέα Φραγκιά.

Η τρίτη ένδειξη έχει σχέση με τη λογοτεχνική παραγωγή της ιδιαίτερης πατρίδας του και των όμορων περιοχών. Έγραψε στοχαστικές μελέτες με ιδιαίτερη ευαισθησία για λογοτέχνες που γεννήθηκαν ή έζησαν στο Αιτωλικό, στο Μεσολόγγι, στο Αγρίνιο (Κωστής Παλαμάς, Κωνσταντίνος Χατζόπουλος,

* Γ. Δ. Παγανού, *Το δοκιμακό έργο του Τάκη Καρβέλη*, Αφιέρωμα, εκδ. Σοκόλη (έκδοση Δήμου Αιτωλικού), Αθήνα 2001, σσ. 39-43.

Μιλτιάδης Μαλακιάσης, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, Μίνως Ζώτος και Τάσος Γιανναράς).

Ένα άλλο ζήτημα που θα με απασχολήσει εδώ είναι το είδος των δοκιμιών του. Το τι δηλαδή εκόμισε στην τέχνη του δοκιμίου ο Τάκης Καρβέλης. Η πρώτη απάντηση είναι ότι το δοκίμιό του είναι ένα είδος μεικτό ανάμεσα στη μελέτη και την κριτική. Η τριπλή ιδιότητα του ποιητή, του φιλόλογου και του δασκάλου καθορίζει και τα χαρακτηριστικά των κειμένων του: ευαισθησία, ειδικές γνώσεις, μεθοδική διαπραγμάτευση. Προσεγγίζει τα θέματά του με νηφαλιότητα και προπάντων χωρίς καμιά ρητορική εκζήτηση με στόχο την ερμηνεία και την κριτική. Η μέθοδός του είναι περισσότερο φιλολογική, αλλά χωρίς τη σωρεία των παραθεμάτων και των παραπομπών που συνήθως χρησιμοποιούνται σε τέτοιου είδους μελέτες.

Το δοκίμιο ως είδος δεν έχει αυστηρούς μορφικούς προσδιορισμούς και επιτρέπει στον συγγραφέα του μεγαλύτερη ελευθερία. Ο Τάκης Καρβέλης στα συνθετότερα δοκίμια έχει επινοήσει μια δική του μέθοδο. Ειδικότερα στον δεύτερο τόμο των δοκιμιών του, συνήθως ξεκινά από ένα πόρισμα τρίτου, που μπορεί να είναι ένα μικρό παράθεμα ή ένα επιγραμματικό σχόλιο, μπορεί το παράθεμα να είναι στίχοι του ποιητή, του οποίου εξετάζει το έργο. Στη συνέχεια, ακολουθώντας την παραγωγική πορεία, επιχειρεί να αποδείξει την ισχύ του πορίσματος φέρνοντας παραδείγματα μέσα από το κρινόμενο έργο. Με τη μέθοδο αυτή οργανώνει την ύλη του και την επιχειρηματολογία. Η άποψη του τρίτου που προτάσσεται στο δοκίμιό του είναι μια κριτική άποψη αυθεντική που κατέχει κατά την πορεία της ανάλυσης και επιχειρηματολογίας τη θέση αξιώματος. Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν στο δοκίμιο για τον Κωστή Παλαμά «Από τον ανόθευτο λυρισμό των καημών της λιμνοθάλασσας στην αιχμηρή γλώσσα των Σατυρικών Γυμνασμάτων»² και για τον Καρυωτάκη «Από τη “νέα μελαγχολία” των κήπων προς την “ταπεινή τέχνη χωρίς ύφος”»³. Παραδείγματα με αφετηριακό παράθεμα στίχους ή φράσεις από το ίδιο το κρινόμενο έργο συναντούμε στα δοκίμια για τον Τάσο Λειβαδίτη «...Μονάχος μ’ ένα

² Δεύτερη Ανάγνωση, τομ. Β', εκδ. Σοκόλη, 1991, σσ. 75-91.

³ Στο ίδιο, σσ. 95-107.

ωραίο παράθυρο στο χέρι...» και το «Το τίμημα της Ιστορίας»⁴. Η μέθοδος αυτή δεν είναι σταθερή. Χρησιμοποιείται κατά περίπτωση. Όταν παρακολουθεί τη διαδρομή ενός συγγραφέα, εξετάζει τη δημιουργία του κατά τη χρονική ακολουθία από το πρώτο ως το τελευταίο έργο.

Τέτοιο παράδειγμα έχουμε στο δοκίμιο «Η ποιητική πορεία του Γιώργου Λίου»⁵.

Σε ορισμένα μελετήματά του παρατηρείται μια τάση προς τη συγκριτική μέθοδο, άλλοτε ευκαιριακά για την αναζήτηση επιδράσεων, άλλοτε συστηματικότερα για τη διαπίστωση ομοιοτήτων και διαφορών. Συγκρίσεις συναντά ο αναγνώστης ανάμεσα στους Σεφέρη-Καρυωτάκη, Κάλβο –Ελύτη, Ελύτη- Ρίτσο, Αλεξάνδρου-Μαγιακόφσκι, Θεοτόκη –Χατζόπουλο. Δείχνει ιδιαίτερη επιμονή στις κατηγοριοποιήσεις και ταξινομήσεις, για να οδηγηθεί, συνδυάζοντας την ανάλυση με τη σύνθεση, σε συμπεράσματα που ενισχύουν την αρχικά διατυπωμένη άποψη. Πίσω από την αναζήτηση μεθόδων διακρίνεται η αγωνία του δασκάλου να μεταδώσει στους άλλους συστηματοποιημένη τη γνώση. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που κάποτε κατατρώχεται με τη λεπτομέρεια εις βάρος μιας γενικότερης θεώρησης των πραγμάτων, την οποία θα μπορούσε να κάνει με τις γνώσεις που διαθέτει. Τέλος, θα πρέπει να επισημάνω ότι, από την άποψη του θεωρητικού εξοπλισμού, ο συγγραφέας είναι επηρεασμένος από τις θέσεις της Νέας Κριτικής.

⁴ Στο ίδιο, σσ. 201-202 και 207-210

⁵ Στο ίδιο, σσ. 211-221

ΚΙΡΑ ΣΙΝΟΥ

ΑΛΚΗ ΓΟΥΛΙΜΗ*

«Το ελληνικό παραμύθι έχασε μία από τις πολυγραφότατες συγγραφείς του. Η Άλκη Γουλιμή, ένας άνθρωπος τρυφερός, γλυκός και γενναϊόδωρος, βρέθηκε χθες νεκρή στο σπίτι της όπου έμενε μόνη και ξεχασμένη, όπως λένε οι ελάχιστοι φίλοι που της είχαν απομείνει». Αυτά έγραψε στην *Ελευθεροτυπία* η Νινέτα Κοντρέρου-Ρασιά, όταν πληροφορήθηκε για το θάνατο της Άλκης.

Η Άλκη Γουλιμή ήταν μία από τις πρώτες συγγραφείς που ασχολήθηκαν μεταπολεμικά με το παιδικό βιβλίο. Το παιδικό βιβλίο δεν ήταν της μόδας ακόμα, όπως είναι σήμερα που ο κάθε συγγραφέας προσπαθεί να γράψει ένα βιβλίο για παιδιά κι ο κάθε εκδότης να εξασφαλίσει κάποιο για τις εκδόσεις του. Ήταν ελάχιστοι οι συγγραφείς εκείνα τα χρόνια που καταδέχονταν να γράψουνε για παιδιά, μια και η παιδική λογοτεχνία θεωρούνταν το αποπαιδί της λογοτεχνίας. Όμως η Άλκη επέλεξε αυτόν τον δρόμο. Αγαπούσε τα παιδιά, αν και δεν είχε δικά της, και λάτρευε το μικρό ανιψιό της για τον οποίον διοργάνωνε πάρτι στο Καλιφτάκι, το οικογενειακό τους κτήμα στη Νέα Κηφισιά, όπου μάζευε τους φίλους του και τους διάβαζε ιστορίες από τα βιβλία της.

Κι ήταν πολλά τα βιβλία της. Τριάντα τον αριθμό.

Η Άλκη Γουλιμή γεννήθηκε στην Αθήνα το 1926¹. Πατέρας της ήταν ο δικηγόρος, φανατικός ερασιτέχνης βοτανολόγος και συγγραφέας του βιβλίου *Wild Flowers of Greece* Κωνσταντίνος Γουλιμής, κι απ' αυτόν πήρε τις

* Λόγος που εκφώνησε η Κίρα Σίνου την 1^η Νοεμβρίου 2000 σε φιλολογικό μνημόσυνο για την Άλκη Γουλιμή.

¹ Η Άλκη Γουλιμή γεννήθηκε στην Αθήνα, μα καταγόταν από το Αγγελοκαστρο Μεσολογγίου, από την παλιά και αρχοντική οικογένεια των Γουλιμήδων που διακρίθηκε στα γράμματα, στην πολιτική και στους αγώνες για την ελευθερία της πατρίδος.

γνώσεις της γύρω από τα βότανα και τα φυτά, τις οποίες χρησιμοποίησε αργότερα στα βιβλία της. Η μητέρα της, η Ειρήνη Γουλιμή, ήταν αδελφή της Κούλας Πράτσινα της μεγάλης χορογράφου και ιδρύτριας της διάσημης σχολής χορού και γυμναστικής απ' όπου απεφοίτησαν πολλά γνωστά ονόματα. Διετέλεσε επίσης επί χρόνια πρόεδρος του γνωστού ορφανοτροφείου για κορίτσια «Αμαλίο», κάτι που για την Άλκη σήμαινε επαφή με παιδιά.

Τα παιδικά και νεανικά της χρόνια η Άλκη τα πέρασε μαζί με τη μητέρα της στο Καλιφτάκι, γιατί ο πατέρας και ο αδελφός της είχαν φύγει να πολεμήσουν τους Γερμανούς στη Μέση Ανατολή, αφήνοντας πίσω μόνες τη μάνα και την κόρη. Αυτό το κτήμα και τα βιώματα της Κατοχής παίζουν μεγάλο ρόλο σε πολλά από τα έργα της.

Πρωτοπαρουσιάστηκε στα ελληνικά γράμματα το 1954 γράφοντας μικρές ιστορίες και διηγήματα για παιδιά στα περιοδικά *Το Ελληνόπουλο* και *Οι φίλοι του παιδιού*. Από το 1956 ως το 1959 υπήρξε τακτική συνεργάτις της θείας Λένας (Αντιγόνης Μεταξά) στην «Ωρα του παιδιού», στο Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας. Συνεργάστηκε με το ιστορικό περιοδικό *Διάπλασις των παιδών*, στην δεύτερη περίοδο της έκδοσής του (1958-1965), τον *Ταχυδρόμο*, στη στήλη για παιδιά, την εφημερίδα *Νίκη*, επίσης στη στήλη για παιδιά και με τα παιδικά περιοδικά *Γειά Χαρά*, *Το Ρόδι* και *Συνεργασία*.

Το 1960 κυκλοφόρησε το πρώτο της μυθιστόρημα *Το μυστικό του κόκκινου σπιτιού*, ένα αστυνομικό που για σκηνικό έχει τον καταστροφικό σεισμό της Ζακύνθου. Η Άλκη πίστευε πως ένα βιβλίο που έχει για βάση του ένα μυστήριο αρέσει περισσότερο στα παιδιά. Κι αυτός είναι ο λόγος που τα άλλα πέντε μυθιστορήματα που ακολούθησαν είχαν κι εκείνα αστυνομική υφή: *Ο μυστηριώδης επισκέπτης* έχει για θέμα την αρχαιοκαπηλία, *Ο χαμένος θησαυρός* που η δράση του εξελίσσεται σ' ένα κτήμα όμοιο με το Καλιφτάκι, περιστρέφεται γύρω από μια κλοπή, *Ο χρυσαφένιος κρίνος* έχει για θέμα τον κρίνο που ανακάλυψε ο πατέρας της συγγραφέα στις βοτανολογικές περιπλανήσεις του στα βουνά και που κάποιοι ξένοι προσπαθούν να τον αρπάξουν, ενώ στην *Εξαφάνιση του Ανταίου* εκτός από το μυστήριο, η συγγραφέας χρησιμοποιεί στοιχεία επιστημονικής φαντασίας και μας δίνει πολλές πληροφορίες γύρω από την αστρονομία, ένα ακόμη χόμπι της. Την *Αόρατη Σελίδα*, το έκτο μυθιστόρημά

της, η συγγραφέας το εμπνεύστηκε από την τραγωδία της Κύπρου, την οποία επισκέφτηκε κατ' επανάληψη κατά τη διάρκεια της συγγραφής του βιβλίου, για να μείνει όσο πιο κοντά γινόταν στα πραγματικά γεγονότα, δίχως όμως να ξεχάσει να περάσει κι εδώ κάποιο μυστήριο.

Τα βιβλία της με παραμύθια και διηγήματα είναι πολύ περισσότερα: *Η ακατάδεχτη πεταλούδα, Οι τρεις φίλοι, Ο κήπος του Αγγελάκη, Τα παραμύθια της μανούλας, Το γκρινιάρικο αστεράκι κι άλλα παραμύθια, Το τριπέλικο αρκουδάκι, Τα άμυαλα ποντικάκια, Τα γενέθλια του καφετούλη, Τα πεισματάρικα κατσικάκια, Η πονηρή αλεπού και τ' άταχτα κοτοπουλάκια, Η γαλαζούλα* αποτελούν μια ολόκληρη συλλογή παραμυθιών για μικρότερα και μεγαλύτερα παιδιά.

Συλλογές από διηγήματα είναι *Το γαλάζιο ποδήλατο, Η σοφή Ασπάσω, Οι δυο άγκυρες* και το *Σ' ευχαριστώ παππού*, εμπνευσμένο από ένα πραγματικό γεγονός που της συνέβη στο Καλιφτάκι, στα χρόνια της Κατοχής.

Τα άγρια ζώα και τα παιδιά τους ανήκουν φυσικά σε μια ξεχωριστή κατηγορία.

Ένα άλλο πεδίο όπου διέπρεψε η Άλκη είναι η μυθολογία. Την αγαπούσε με πάθος και τη μελετούσε συνέχεια. Αποτέλεσμα αυτού του πάθους ήταν τα βιβλία της *Ο Περσέας*, όπου αφηγείται με τρόπο μυθιστορηματικό τη ζωή του μεγάλου ήρωα, *Η Αργοναυτική Εκστρατεία, Τα ταξίδια του Οδυσσέα* κι *Ο Ηρακλής και τα κατορθώματά του*, βιβλία που φέρνουν το παιδί κοντά στους μύθους των Αρχαίων Ελλήνων. Η Άλκη υποστήριζε μάλιστα τη θεωρία ότι αυτά τα πρόσωπα κάποτε ζήσανε κι ότι οι άθλοι και οι περιπέτειές τους εντυπωσίασαν τόσο τους σύγχρονούς τους, που διατηρήθηκαν ως μύθοι πλέον στη μνήμη του λαού μας.

Στο βιβλίο της *Μια φορά κι έναν καιρό άλλοτε... και τώρα* η συγγραφέας παντρεύει τις δύο της αγάπες, τη μυθολογία και τη βοτανική. Το πρώτο μέρος του βιβλίου είναι αφιερωμένο σε μύθους γύρω από τα βότανα, όπου πάντα υπάρχει ένας επίλογος που μας παρουσιάζει τις θεραπευτικές ιδιότητες του φυτού, ενώ το δεύτερο μας διηγείται μύθους γύρω από τους πλανήτες και αστερισμούς. Αυτά τα διηγήματα που είχαν αρχικώς δημοσιευθεί στο *Γειά χαρά και Το Ρόδι* συγκεντρώθηκαν αργότερα σ' ένα τόμο. Κάτι παρόμοιο είναι και *Το Χριστουγεννιάτικο τριφύλλι*, με τη διαφορά πως εδώ οι μύθοι για ζώα και φυτά

συνδυάζονται με χριστιανικές παραδόσεις. Ενώ τα τελευταία βιβλία που έχει γράψει, το *S.O.S. παιδιά η φύση κινδυνεύει*, *Η χελώνα*, *Η κουκουβάγια κι ο σκύλος*, διηγήματα που πρωτοδημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Συνεργασία*, έχουν καθαρά οικολογικό χαρακτήρα.

Πολλά από τα βιβλία της Άλλης έχουν βραβευτεί *Ο χρυσαφένιος κρίνος* (1968) και *Τα παραμύθια της μανούλας* (1972) βραβεύτηκαν από τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά, *Ο Περσέας* τιμήθηκε με τον έπαινο του Κρατικού Βραβείου του Υπουργείου Πολιτισμού (1972), *Ο Χαμένος θησαυρός* με τον έπαινο του διεθνούς βραβείου Άντερσεν και *Η άορατη σελίδα* πήρε το Α' Βραβείο του Συνδέσμου Φιλολόγων Ν. Καρδίτσας (1985). *Το Χριστουγεννιάτικο τριφύλλι* τιμήθηκε με το βραβείο παιδικής λογοτεχνίας της Ελληνικής Εταιρείας Χριστιανικών Γραμμάτων (1991). Για την προσφορά της στην Παιδική Λογοτεχνία ο Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, της απένειμε το βραβείο της Πηνελόπης Δέλτα (1993).

Η Άλλη κατάφερε να σπάσει το φράγμα της γλώσσας που είναι ανυπέρβλητο για τους περισσότερους Έλληνες συγγραφείς. *Ο χρυσαφένιος κρίνος* μεταφράστηκε στα αγγλικά, στα γερμανικά και στα γιαπωνέζικα. Το διήγημά της «Το δώρο της Σπυριδούλας» από το βιβλίο της *Οι δύο άγκυρες* μεταφράστηκε στα αγγλικά (1970), στα γαλλικά (1973), στα γερμανικά (1975), στα γιαπωνέζικα (1974) και όσο ξέρω, και στα ινδικά, από τις παγκόσμιες ανθολογίες παιδικού διηγήματος Children Everywhere.

Μόλο που το κυρίως ενδιαφέρον της ήταν στραμμένο στην παιδική λογοτεχνία έχει γράψει και διηγήματα για μεγάλους που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Νέα Σκέψη*.

Πολλά παραμύθια της Άλλης, όπως και *Τα ταξίδια του Οδυσσέα*, *Η Αργοναυτική εκστρατεία*, *Το χρυσόμαλλο δέρας* και *Ο Ηρακλής και τα κατορθώματά του* κυκλοφόρησαν με μουσική επένδυση σε δίσκους και κασέτες, που με πολλή αγάπη τις επιμελήθηκε η ίδια.

Ασχολήθηκε πολύ και με τη μετάφραση και σ' αυτήν οφείλουν τα παιδιά τη γνωριμία τους με πολλά ξένα βιβλία που η Άλλη είχε επιλέξει και μεταφράσει από τα γαλλικά και γερμανικά. Οι περισσότερες μεταφράσεις της είχαν δημοσιευθεί σε συνέχειες στα περιοδικά με τα οποία συνεργαζόταν, μα δύο

κυκλοφορούν ως βιβλία: *Ο Αιμίλιος και οι ντετέκτιβ* του Έριχ Κάιστνερ και *Ο αρχιντετέκτιβ Μπλουμκούιστ* της Άστριντ Λίντγκρεν. Πρόκειται για δύο συγγραφείς που είχαν τιμηθεί με το Διεθνές Βραβείο Άντερσεν. Όπως βλέπουμε ακόμα και για τις μεταφράσεις της η Άλκη προτιμούσε τ' αστυνομικά.

Η Άλκη δούλευε πολύ τα βιβλία της. Μπορούμε να πούμε ότι ήταν τελειομανής. Έλεγε τα στοιχεία της καταφεύγοντας σ' όλες τις δυνατές πηγές και στα πλέον σπάνια έργα. Καμιά φορά όμως θέλοντας να υπογραμμίσει κάποιο σημείο, το παράκανε, όπως στο διήγημά της «Το μήνυμα του Κωνσταντή», όπου θέλοντας να γνωρίσει στα παιδιά τη σπουδαιότητα της ελιάς, που δεν έχει παρά σπάνια ανάγκη από νερό, βάζει την Αστέρω να την ποτίζει δυό φορές τη μέρα. Έδινε μεγάλη σημασία στο λόγο, γράφοντας και ξαναγράφοντας την ίδια πρόταση μέχρι που άστραφτε σαν διαμάντι. Μπορούσε ν' ασχολείται με τις μέρες ψάχνοντας για κάποια πιο ταιριαστή έκφραση. Θυμάμαι τότε που έγραφε το βιβλίο της για τον Αχιλλέα πόσο πολύ βασανίστηκε ώσπου να αποφασίσει τι του πήγαινε καλύτερα: το γοργοπόδαρος ή το φτεροπόδαρος. Πάντα γύρευε να βρει τους καλύτερους συνεργάτες, μουσικούς για τις κασέτες και τους δίσκους της και ζωγράφους για τα βιβλία της.

Η Άλκη ασχολήθηκε με την παιδική λογοτεχνία όχι μόνο επειδή αγαπούσε τα παιδιά. Αυτά τα βιβλία την εξέφραζαν απόλυτα, γιατί είχε διατηρήσει πολλά από την παιδικότητά της και η ψυχή της είχε παραμείνει άδολη κι αγνή όπως ενός μικρού παιδιού. Συνάμα είχε μια προσωπικότητα εντελώς ξεχωριστή. Όπου και αν βρισκόταν, δεν περνούσε απαρατήρητη.

Η Άλκη Γουλιμή υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Κύκλου του Ελληνικού παιδικού βιβλίου, του ελληνικού κλάδου της Διεθνούς Οργάνωσης του Παιδικού και Νεανικού βιβλίου IBBY, και μάλιστα η πρώτη γενική γραμματέας του. Ήταν μέλος της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς, της Εθνικής Εταιρείας Λογοτεχνών και της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφραστών Λογοτεχνίας.

Εκτός από τα βιβλία που είχε δημοσιεύσει, η Άλκη σχεδίαζε και είχε μάλιστα αρχίσει να γράφει τουλάχιστον άλλα τέσσερα. Το ένα ήταν εμπνευσμένο από την αγαπημένη της μυθολογία και αφορούσε τα κατορθώματα του Αχιλλέα, το δεύτερο, *Το Μυστικό της δρύϊνης κασέλας*, θα ήταν πάλι ένα αστυνο-

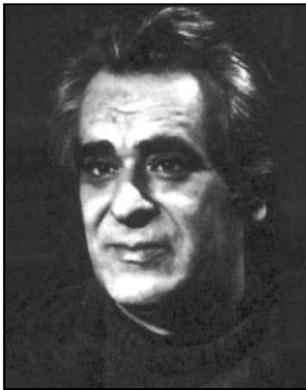
μικό μυθιστόρημα, το τρίτο, *Η πιο μεγάλη δύναμη*, ήταν θρησκευτικού περιεχομένου και το τέταρτο, που τελευταία την απασχόλησε πολύ, ήταν μια *Βίβλος για παιδιά*. Όμως δυστυχώς δεν κατάφερε να τελειώσει κανένα, καθώς η υγεία της, πρέπει να είχε κλονιστεί σοβαρά τα τελευταία χρόνια, μόλο που ποτέ της δε θέλησε να επισκεφθεί γιατρό, με αποτέλεσμα να χάσει σε μεγάλο βαθμό τη μνήμη της, πράγμα που φυσικά την εμπόδιζε να δουλέψει. Ήθελε ότι είχε πουλήσει το κτήμα της πριν από τριάντα χρόνια και πίστευε ακράδαντα πως το αγαπημένο της Καλιφτάκι της παιδικής της ηλικίας ήταν ακόμα δικό της. Περιδιάβαζε με τη φαντασία της το μεγάλο δάσος, άκουγε τα πουλιά να κελαηδούν, μύριζε το άρωμα των πεύκων και έβλεπε τις πεταλούδες να πετούν ανάμεσα στα αιωνόβια δένδρα.

Αναθυμόταν τα παλιά κι αυτά της έδιναν παρηγοριά καθώς μόνο ελάχιστοι άνθρωποι ενδιαφέρονταν ακόμα γι' αυτήν. Οι υπόλοιποι την είχαν ξεχάσει. Κι έτσι, όταν ήρθε να την πάρει ο θάνατος τον δέχτηκε ήρεμα. Ας είναι καλότυχη εκεί που βρίσκεται τώρα. Το αξίζει.

ΚΩΣΤΑΣ ΑΘ. ΕΥΓΚΑ-ΝΕΡΟΜΑΝΙΩΤΗ

ΘΩΜΑΣ ΓΚΟΡΠΑΣ

ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡ- ΓΟΥ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΗ ΠΟΙΗΤΗ

Το να καταπιαστεί κανείς, να σκιαγραφήσει και να γράψει για τον Θωμά Γκόρπα, γι' αυτόν τον διαχρονικό και αξεπέραστο εκπρόσωπο της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς ποιητή, δεν είναι και τόσο εύκολο εγχείρημα. Ο άνθρωπος αυτός, ο βέρος Μεσολογγίτης, ο ποιητής Γκόρπας δεν συμμαζεύεται ούτε σε πάπυρο, ούτε σε περγαμηνή, ούτε σε χαρτί. Είναι πλασμένος από ατσάλι. Από ατσάλι είναι πλασμένη η νόσησή του, από ατσάλι τα γραπτά του, ατσάλινος ακόμα είναι και ο λόγος του –ατσάλινη ρομφαία- που εξέρχεται από το «έρκος των οδόντων του». Και το ατσάλι δεν συμμαζεύεται και δεν τυλίγεται στο χαρτί...

Ο Γκόρπας, γεννήθηκε στο Μεσολόγγι, στην Ιερά Πόλη της Αιτωλίας, το 1935. Ο ίδιος ο ποιητής αυτοβιογραφούμενος γράφει:

«Γεννήθηκα στο Μεσολόγγι το 1935, επίσημη χρονιά του ελληνικού σουρεαλισμού... Τα μαθήματα του Δημοτικού, τα άκουσα, μέσα σε μια αποθήκη κρασιών, στο πίσω μιας καρβουναποθήκης, λόγω επιτάξεως των σχολείων... Από το 1945, έως το 1950 έπαιξα Καραγκιόζη, με δικές μου φιγούρες... Το καλοκαίρι του 1951, μαζί μ' άλλους δύο συμμαθητές κατασκεύαζα φιλολογικό περιοδικό και λειτουργούσα πρωτόγονο κινηματογράφο... 1949-50 έγραφα τους πρώτους μου συνειδητούς στίχους, χωρίς ρίμες... Το 1952 άνοιξε ο φάκελός μου στην Ασφάλεια, με πρώτες εγγραφές την ηγετική μου συμμετοχή σε μαθητική διαδήλωση υπέρ της Ενώσεως της Ελλάδας με την Κύπρο..., την ασέβειά μου κατά την ώρα της ομαδικής προσευχής, την ανάγνωση κομμουνιστικών εφημερίδων («Νεολόγος Πατρών», «Βήμα», «Ελευθερία» κ.ά.), την ανά-

γνωση «κομμουνιστικών βιβλίων» (Μπαλζάκ, Ντοστογιέφσκι, Γκόργκι κ.ά.)... Στο παράρτημα Ασφάλειας, είχαν καταθέσει ο Γυμνασιάρχης και οι περισσότεροι καθηγητές μου και δυστυχισμένοι άνθρωποι όπως 3-4 συμμαθητές και φίλοι μου, μέλη αριστερών οικογενειών... Το 1953 στο απολυτήριό μου, με άριστα το 20, στη γυμναστική (μέλος των ομάδων βόλεϊ και μπάσκετ και πρωταθλητής στους περιφερειακούς μαθητικούς αγώνες στην δισκοβολία με κατάρριψη του πανελληνίου ρεκόρ) είχα 10, στα Νέα Ελληνικά (με 2-3 κόλλες αναφοράς στην έκθεση) 11, στα Αρχαία Ελληνικά (διάβαζα από το πρωτότυπο, χωρίς μεταφραστικό βοήθημα έως και Θουκυδίδη) 11... Την ίδια χρονιά και την επόμενη απορρίφθηκαν στις εξετάσεις της Νομικής λόγω του φακέλου. Το 1954, ήρθα πρώτος στις εξετάσεις της Παντείου, πήγα σε δύο τρία μαθήματα κι από τότε δεν έχω περάσει ούτε απ' έξω. Δεν επρόκειτο περί σχολής, αλλά περί στάβλου. 500-600 φοιτητές σε μια αίθουσα που βρώμαγε κάτουρο, ποδαρίλα και βομβαρδίζονταν από χιλιάδες στραγάλια και σάιτες... Ήδη δούλευα μεταφορέας... Από το 1955 έως σήμερα, δούλεψα λογιστής, τοιχοτρίφτης, επιμελητής εκδόσεων,μπογιατζής, παλαιοβιβλιοπώλης, συντάκτης στον Ημερήσιο Τύπο («Ανεξάρτητος Τύπος», «Μεσημβρινή», «Εξπρές», «Νέα Πολιτεία»). Ακόμα υπήρξα συντάκτης ή Αρχισυντάκτης στα Περιοδικά «Ρουμελιώτικη Βίβλα», «Ο Λογοτέχνης», «Η τέχνη στην Αθήνα», «Η Καλλιτεχνική», «Μουσικά Θέματα», και σύμβουλος εκδόσεως της «Ποιητικής Αντιανθολογίας». Το 1979 εκπροσώπησα την Ελλάδα στο πρώτο Διεθνές Φεστιβάλ Ποίησης Μπητ στην Όστια της Ρώμης. Εργασίες μου πολύχρονης έρευνας για το Μεσολόγγι, την Αθήνα, το λαϊκό τραγούδι, τον Καραγκιόζη και την Πρωτοπορία του 1920, παραμένουν στα συρτάρια μου...».

Για την ποίηση και την καταγωγή του, σε μια εκδήλωση που οργάνωσε προς τιμή του η Ένωση Αιτωλοακαρνανών Λογοτεχνών στο Τριφυλλειο Μέγαρο, έδωσε τις εξής πληροφορίες:

«...Είμαι 500 ετών Μεσολογγίτης και 50 ετών ποιητής... Εγώ έρχομαι από τον Κάλβο, τον Τριαντάφυλλο Σποντή, τον Στασινό Μικρούλη, τον Καρασούτσα, τον Βαλαβάνη, τον Παπαδιαμαντόπουλο, τον Καμπά, τον Μαλακάση, τον Λιμπεράκη, τον Βάρναλη, τον Φιλύρα, τον Καρυωτάκη. Γι' αυτό και συναντήθηκα με τον Εμπειρικό, τον Εγγονόπουλο, τον Ελύτη, την Πολυδούρη και τον Ζώτο... Είμαι απόγονος του Ρήγα Φεραίου, του Αλή Πασά, του Καραϊσκάκη, του Ανδρούτσου... Είμαι απόγονος

του Ρόκου Χοϊδά, του Βελουχιώτη, του Μπελογιάννη, του Πλουμπίδη, του Λαμπράκη –αυτών των δολοφονημένων από την σύμπραξη εχθρών και συντρόφων τους...».

Ο Θωμάς Γκόρπας είναι ένας πολυτάλαντος ποιητής. Τα θέματά του είναι πρωτότυπα και διαχρονικά, είναι ο ποιητής του παρελθόντος, του παρόντος αλλά και του μέλλοντος, γιατί τα ποιήματά του δεν τα αγγίζει ο χρόνος, αυτός που με την αχλύ του σκεπάζει τα πάντα. Κι' αυτό συμβαίνει με τον Γκόρπα, γιατί τα θέματά του είναι γνήσια. Έτσι λοιπόν είναι γνήσια και η ποιητική του φωνή. Ο Γκόρπας έφερε μια καινούργια πρωτόγνωρη πνοή στην ποίησή μας, που δεν μπαίνει σε καλούπια και σχήματα. Είναι ακόμα πηγαίος σε κάθε του σύλληψη. Πολλές φορές ο στίχος του, έτσι που παρουσιάζει μια περιεργή ανομοιογένεια ύφους, κατακυλά με πάταγο από τις ηλιόλουστες κορφές του Παρνασσού ωσάν του καταρράχτη των νερών. Ακόμα ο στίχος του Γκόρπα πολλές φορές, σε κόβει όπως το κοφτερό μαχαίρι αλλά δεν σε πληγώνει. Άλλοτε είναι μειλίχιος σαρκαστής, αλλά κι άλλοτε, άγριος σαρκαστής, κι' άλλοτε ειρωνικός, κι' άλλοτε δεν διστάζει να γίνει και αθυρόστομος και σίδερο κόκκινο – αναμμένο, καυστικός, ειρωνικός και σκώπτης δεινός. Τις περισσότερες όμως φορές, εκεί που πάει να σε εξοργίσει, με μυστήριο τρόπο, σε γεμίζει συγκατάβαση. Ιδού ένα τέτοιο δείγμα:

Αλλά κανείς δεν φεύγει

*Πόλη κρυόκληη και πόλη αργόμισθη και πόλη σαφρακιασμένη
πρόωρα γερασμένη κιτριλιάρα κομπλεξικά φτωχοπουτάνα... Πάντες
οι χτεσινόι πρεντζόβλαχοι και βρωμοποδαράδες ριγούν από ευτυχία
μέσα στην αγκαλιά σου πλήρως ικανοποιημένοι γαμώντας το μοτοσακό τους
τα μηχανάκια τους τις μηχανάρες τους τα αυτοκίνητά τους
πληρώνοντας τη βεντζίνα τους σαν κατσικίσιο γάλα και οι μαμάδες
απαυτώνονται τηλεοπτικώς αγοράζουν στα σούπερ μάρκετ το καταπέτασμα
για τα... παιδάκια τους...*

.....
*βλαχιά της πόλεως λέπρα της πόλεως νέφος της πόλεως τα στήθια
σάπιες βάρκες κι' ο καθαρός αέρας μόνο στ' απομονωμένα χωριά
κι' αυτά μόνο για τους τουρίστες...*

.....
 Χαθήκαμε

χεστήκαμε στο τάληρο
 μπερδεύτηκαν τα μπούτια μας
 και θα ξαναπάμε στο χωριό μας να μην πεθάνουμε
 και θα ξαναπάμε στο χωριό μας για να πεθάνουμε καλύτερα...

Κι' αλλού:

«.....
 » Γύρω και μέσα τους χακί χακί χακί χακί χακί
 κι' η ματωμένη άρνηση για την «πορεία» και τη «βολή»
 να τους τρελαίνει να τους αγκυλώνει
 σκατά χακί κι' οι βλοσυρές στιγμές σαν τα σπασμένα ντρίλια
 κουρέλια για την πιο βασανισμένη τους ελπίδα
 που την κρατάνε σαν γλυκιά ανάμνηση και σαν αγαπημένη μουσική
 από πολύτιμο φιλί με δόντια και με χείλια...

Ακόμα κι' ετούτο:

«Ο μπαμπάς του υπήρξε ιδεολόγος
 πήγε και ξαναπήγε εξορία
 και τώρα τύπος και υπογραμμός
 στην εκλεκτή του ενορία
 τώρα ένας πρώην θλιβερός
 άσσος στις συμβουλές που τρώει
 απ' το παχύ φαϊ μανής κυρίας
 κάποτε μισητής πολύ ονόματι υπεραζίας...

.....
 »Η μαμά

Νεάζει δρα με νεανίσκους στα κρυφά
 Στα φανερά παίζει κουνι καν με πάθος...

.....
 »Η μαμά

λέει τον άντρα της στημένη λεμονόκουπα
 το γιό της κόκκινο μπαλόνι έτοιμο να σκάσει

.....

»Τώρα το παιδί υπηρετεί στο ναυτικό

η Αριστερά τονίζει πως υπηρετεί αυτή
 η Δεξιά γνωρίζει τον μπαμπά και δεν ανησυχεί
 το Κέντρο δεν ενδιαφέρεται περί φακέλλων
 εγώ του νεαρού τούφκιαζα φάκελλο για την Αριστερά
 αλλά αυτή με θεωρεί και με το δίκιο της δεξιά...»

Ο Θωμάς Γκόρπας είναι ένας ποιητής που μπορεί να κρατά το μαστίγιο στα χέρια του και να σαριάζει ή και να βωμολοχεί ενίοτε, δεν παύει όμως στην κυριολεξία να είναι ένας από τους πιο αισθαντικούς ποιητές, που οι στίχοι του αποπνέουν αίσθημα λυρικής λύπης ή άλλοτε αποτελούν εξομολόγηση αγάπης, έρωτα, πικρού ρεαλισμού, ρομαντισμού, νοσταλγίας άφατης και μουσικής γεμάτης αίσθημα και συναίσθημα αλλά και μελαγχολίας, όπως οι βραδυνοί στίχοι του μπουζουκιού των αγαπημένων του «Μπάτη» και «Χατζηχρήστου».

Από αυτά τα ποιήματά του θα μπορούσε να αναφέρει κανείς πολλά. Στην τύχη, ανοίγοντας τις συλλογές του *Στάσεις στο μέλλον* και *Θεάματα*, που έχουν σημειώσει πρωτόγνωρες κι απανωτές εκδοτικές επιτυχίες παραθέτω εδώ ενδεικτικά μερικούς τέτοιους στίχους:

Πληγές

Πληγή από σίδερο πληγή από κάψιμο πληγή από χάδι
 πληγή από φιλί τρελλής ξανθιάς
 πληγή από σφύριγμα το βράδυ,
 πληγή από της ερημιάς το μελαγχολικό τραγούδι
 πληγή από αγνάθι ρόδου
 πληγή από την καλημέρα ξένου
 πληγή της γειτονιάς σαν παίρνει να βραδυνάζει

πληγή από ανυπόφορη αγάπη...

.....
 πληγή απ' τ' αδυσώπητο εργαλείο της δουλειάς
 πληγή απ' την καλοσύνη ανυποψίαστης αγκαλιάς
 πληγή απ' το μεγαλείο της φτώχειας
 πληγή από ανάμνηση κι' από βαρειά κουβέντα
 απ' το μαχαίρι του ριγμένου φίλου
 απ' το χαμόγελο του πεθαμένου φίλου
 πληγή από φωτιά φωτιά κι' από φωτιά ονείρου
 πληγή απ' του αποτυχημένου τη ντροπή
 κι' απ' τη σιωπή του ντροπιασμένου
 πληγή απ' τα νύχια τρομοκρατημένου
 πληγή απ' τα νύχια απ' τα δόντια απ' τα αχ απ' τα φιλιά
 της προδομένης που γατζώθηκε πριν φύγει πάνω σου
 και μένει εκεί για πάντα να σου γδέρνει την καρδιά
 πληγή της εξορίας της φυλακής και της ελευθερίας.

.....
 πληγή απ' το πικρό παράπονο του αλήτη
 πληγή από το στόμα της που βασανίζεται στην ξενητεία
 κι' ακόμα η πληγή για την πληγή που δεν ομολογεί ποτέ κανένα στόμα...

Ανάμνηση

Στην πατρίδα

Εσύ ξεκίναγες τη μέρα εσύ ξεκίναγες τη νύχτα
 εσύ ξεκίναγες τ' όνειρο σε ταξίδι χωρίς επιστροφή
 τώρα χαθήκαμε μες τη μεγάλη πολιτεία που πίνει το αίμα μου
 γιατί είναι μόνο κόκκαλα και θέλει να περπατήσει.

.....
 Πολύ απλό που χάθηκες αγάπη μου
 όπως χάθηκαν τόσα καλοκαίρια
 με τους καημούς και με τα σχέδια πεθαμένα
 στα δύο μου χέρια.

.....

Ένα Στήθος στο Τραίνο

*Το στήθος σου λευκό δίφυλλο ρόδο
 Το στήθος σου αφρός του μπάτη
 Επάνω στο σταυρό του λιγοθύμισεν ο ήλιος.
 Το στήθος σου είναι προσκλητήριο μέσα στο μεσημέρι
 Απάνω στο σταυρό του ακουμπάει ο έρωτας και περιμένει.
 Το στήθος σου είναι ο τελευταίος δρόμος.
 Επάνω στο σταυρό του διαμαρτύρεται το έρημο καλοκαίρι*

.....

Αγάπη

*Επιστροφή
 Μελαχροινό κορίτσι της αγάπης
 τρυφερό σημείωμα
 τυφλή γιορτή
 σε περιμένω πάλι
 Στο σκοτεινό ακρογιάλι
 με την παληά καρδιά
 με δάκρυα και ψεύτικα φιλιά.*

Πάλι η ζωή

*Αυτό που πιάνω δεν είναι το χέρι σου πατέρα
 Αυτό δεν είναι το κεφάλι σου γερό πριν απ' τον ύπνο
 Εσύ δεν είσαι σκεφτικός που όλο ρωτάς τη μάνα
 Μαρία γυρίσαν τα παιδιά;
 Εσύ δεν είσαι ο ανυπέρβλητος πικρός και τρυφερός
 Φουμάρεις το τσιγάρο σου χαμογελάς ρωτάς;
 Τι άλλο χρειάζεται ο κόσμος μωρέ παιδιά
 για να πλαγιάζει κατά τη μεριά της καρδιάς;*

Και το τελευταίο ετούτο ποίημά του, με το σπαραχτικό του περιεχόμενο, που καθώς το διαβάζεις, σπαράζει και σένα η καρδιά σου κι' απορείς και αναλογίζεσαι, πού την βρίσκει τόση λυρική ευαισθησία και τόση τρυφερή καρδιά και πώς τα χωρά, τα δυό αυτά, μέσα σε τούτους τους στίχους του, αυτός ο άνθρωπος –ποιητής.

Διαβάστε το ποίημα ολόκληρο, δεν μπορεί κανείς να βάλει αποσιωπητικά ούτε να αφαιρέσει έστω και μια του λέξη:

Περιστατικό στην Οδό Σταδίου

Ένα παιδί σωριάστηκε μες τη γιορτή του δρόμου.

Ήταν τα μάτια του άγρια ξένα και βυθισμένα.

Το κεφάλι του στην πέτρα βρόντηξε ξεβρόντηξε

Το κορμί του σαν το ελάφι και σαν τ' άλογο

Απ' το στόμα του πετάχτηκαν αφροί

κ' έπαιζαν στα μάτια σας

απ' το στόμα κι' απ' τη μύτη τίναξε το αίμα του

πούκατσε στα μάτια σας κ' άρχισε να κλαίει.

- Από πείνα. Είπατε

Τα πόδια σας πώς είναι ακόμα ανάλαφρα, για τον περίπατό σας

- Από πείνα. Είπατε

Τα χέρια σας πώς ξεριζώθηκαν ωραία μου, από τους ώμους σας;

- Από πείνα. Είπατε

Τα μάτια σας πώς σκοτεινιάσαν μπρος σε τόσα χρώματα και φώτα;

- Από πείνα. Είπατε

- Σηκώστε το λοιπόν να μην βουλιάζει ο δρόμος...».

Αλλά εκεί που ο Γκόρπας απογειώνεται και ανεβαίνει πετώντας στις κορφές του Παρνασσού και στις κορφές του Αιτωλικού ουρανού, είναι όταν γράφει για το «Μεσολόγγι του» αυτός ο «500 ετών Μεσολογγίτης», όπως ο ίδιος δηλώνει και γράφει. Διαβάζοντας κανείς όσα γράφει για το Μεσολόγγι, την «πόλη του», ο Γκόρπας, νοιώθει μέσα του «καπνόν αναθρόσκοντα», καθώς

κοιτάζει από πολύ μακριά την αγαπημένη πόλη. Ένα τέτοιο δείγμα, σ' ετούτο του το ποίημα:

Μεσολόγγι

Πατρίδα μου

*καπρίτσιο και νταλκά ηλιοβασίλεμα στα βουσιιά
δάκρυ' αργοκύλητα και ψεύτικα φιλιά και του ντουινιά
πορτραίτα στα πακέτα των τσιγάρων μου και μες στα πρώτα
αγαπημένα μου τραγούδια να μικραίνεις μες στα χνώτα
να μου μικραίνεις αχ να σκίζομαι να μη σε πιάνω
μέσα στα ξένα στ' Αθηναϊκά χνώτα και απάνω
που σ' εύρισκα διά μέσου νέας αγάπης πάλι σε χάνω*

Πατρίδα μου

*Πρώτη μεγάλη αγάπη μου και πρώτη γλύκα της ζωής
χρυσάφι στα σκοτάδια μάτια μου και λάδι της ψυχής
σκαμμένος τώρα από ποταπότητες εχθρούς και φίλους
ξαναθυμάμαι αετούς στεφάνια σάλτινα και μύλους
χασίσια που δεν ξεγελάν και λέω πως σε φτάνω
μες τα τραγούδια μου που όλο σε βρίσκω και σε χάνω
πόλη μου που με πας από τον Κάτω κόσμο στον Απάνω...*

Ο Γκόρπας από τα πρώτα χρόνια που ήρθε στην Αθήνα συχνάζει στα μεγάλα στέκια συγγραφέων και καλλιτεχνών, όπου γνωρίζεται και συναναστρέφεται δόξες του παρελθόντος, όπως ο Βάρναλης, ο Πέτρος Κυριακός, ο Ορέστης Λάσκος, ο Γ. Ζάρκος και πολλοί άλλοι. Αρχίζει να γράφει σπουδαίους στίχους από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 και εμφανίζεται στο ποιητικό προσκήνιο από το 1957, με τη συλλογή του *Σπασμένος καιρός* που έτυχε ευμενестаτής υποδοχής, και άρχισε από τότε να καθιερώνεται ως σπουδαίος ποιητής.

Στο βιβλίο του αυτό, καταγγέλλει ατρόμητα και παλληκαρίσια με την διαμαρτυρία του την μετεμφυλιακή μισαλλοδοξία της τότε εποχής. Τα πιστοποιητικά φρονημάτων, οι δηλώσεις μετανοίας, είναι στην καθημερινή διάταξη.

Τα ξερονήσια είναι γεμάτα αγωνιστές. Μετά ακολουθούν οι Συλλογές *Παλιές Ειδήσεις* (1966), *Πανόραμα* (1975), *Στάσεις στο μέλλον* (1980), *Περνάει ο στρατός* (1981), τα *Θεάματα* (1983). Όλες του οι ποιητικές συλλογές σημειώσανε εξαιρετική εκδοτική επιτυχία και έτσι έγινε πλέον ευρέως γνωστός.

Παράλληλα όμως με την σύνθεση των παραπάνω ποιημάτων του, ο Γκόρπας ασχολήθηκε –και ασχολείται– και με όλα τα άλλα είδη του λόγου. Έχει γράψει δοκίμια, έχει ασχοληθεί με λαογραφία, έχει γράψει σενάρια για κινηματογραφικές ταινίες και έχει συνεργαστεί με πολλά περιοδικά.

Το βιβλίο του *Το πανηγύρι του Αη-Συμού* αποτελεί πρωτότυπη και σπουδαία λαογραφική μονογραφία.

Δίδαξε ακόμα Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας σε Δραματική Σχολή ηθοποιών. Άσκησε επί έτη το επάγγελμα του δημοσιογράφου στην εφημερίδα *Μεσημβρινή* και σε πληθώρα άλλων εντύπων. Είναι ακόμη από ετών μέλος της «Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών» αλλά και μέλος της «Εταιρείας Αιτωλοακαρνανών Λογοτεχνών». Επίσης έχει εκδώσει, σε δύο τόμους, μια πρωτότυπη εργασία με σταχυολογήσεις κειμένων Ελλήνων πεζογράφων και τη βιογραφία τους. Ο τίτλος του έργου του τούτου είναι *Περιπετειώδες κοινωνικό και μαύρο νεοελληνικό αφήγημα*. Σημείωσε μεγάλη εκδοτική επιτυχία, αλλά και έτυχε ευμενέστατης υποδοχής από το αναγνωστικό κοινό. Ποιήματά του, έχουν συμπεριληφθεί σε όλες τις μέχρι σήμερα Ποιητικές Ανθολογίες, με ευμενέστατες σε όλες κριτικές.

Η ποίηση του Γκόρπα, όπως προανέφερα, είναι διαχρονική, δεν μπορεί να την κλείσεις σε κανένα καλούπι. Κι' αν προσπαθήσεις να την κλείσεις, εκείνη δραπετεύει και πετά στο άπειρο, στον άπειρο ουρανό, στο άπειρο αύριο.

Ο στίχος του δεν μπαίνει επίσης σε μέτρα αλλά ούτε σε ρίμες ούτε σε ποιητικούς τετριμμένους κανόνες. Ο Γκόρπας έχει δικούς του κανόνες στη γραφή του. Γι' αυτό τον λόγο άλλωστε η τεχνική του ονομάστηκε «Γκορπισμός».

Κι' ακόμα ετούτο. Ο Γκόρπας διακρίνεται από τους άλλους ομοτέχνους του, για τον αβίαστο και τερετιζοντα στίχο του, που καθώς τον διαβάσεις κυλάει εύχαρις και σαν κρυστάλλινο νερό από Μεσολογιτική πηγή, που δίπλα

της «λαλούν αηδόνια και πουλιά». Ακόμα θα προσθέσω ότι ο στίχος του Γκόρπα είναι όλος ένα εύηχο άσμα, ένα εύηχο εμβατήριο και μια εξάισια ποιητική άρπα.

Για το έργο του –τόσο το ποιητικό, όσο και το άλλο πολυποίκιλο έργο του- έχουσε γραφεί εγνωσιαστικά σχόλια από πολλούς. Ενδεικτικά σημειώνω εδώ μερικά ονόματα, όπως ο Νικηφόρος Βρεττάκος, ο Μανόλης Αναγνωστάκης, ο Τάκης Δόξας, ο Στ. Μαράντος, ο Παναγής Λευκαδίτης, ο Δημοσθένης Ζαδές, ο Κώστας Παπαπάνου, ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος, ο Σπ. Κατσιμής, ο Κώστας Παπαγεωργίου, ο Τάσος Λειβαδίτης, ο Δημ. Τσάκωνας, ο Μιχάλης Σταφυλάς, ο Μάρκος Γυιόλιας, ο Φάνης Κλεάνθης, ο Ανδρέας Καραντώνης, ο Τάσος Βουρνάς, ο Στέλιος Γεράνης, ο Δημοσθένης Κόκκινος, ο Γιάννης Δάλλας.

Θα μου επιτραπεί εδώ τελειώνοντας να αναφέρω επιγραμματικά τι γράφουν για τον Θωμά Γκόρπα ο Δημοσθένης Ζαδές και ο Κώστας Παπαάνου.

«... Σαρκαστικός και ειρωνικός, βλάστημος και τρυφερός, ρεαλιστής και ρομαντικός –όλα μαζί ανακατεμένα. Δείχνει ένα ανήσυχο πνεύμα που δεν θέλει να κολλήσει σε κανέναν. Σήμερα, χτες, αύριο. Έχει μια δική του θέαση των πραγμάτων και των αισθημάτων...», γράφει ο Δημοσθένης Ζαδές.

Και ο Κώστας Παπαάνου γράφει. *«... Ο Γκόρπας θέλει να δείχτει άγριος σαρκαστής. Ωστόσο φαίνεται πως έχει μια τρυφερή καρδιά, έτοιμη να σπαρταρίσει στο πρώτο καλωσνάτο άγγιγμα...».*

Προσυπογράφω.

Θ. Μ. ΠΟΛΙΤΗΣ (1930-)

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Θ. Μ. Πολίτης γεννήθηκε στο Αγρίνιο από μητέρα Μεσολογγίτικης καταγωγής. Τα περισσότερα χρόνια τα έζησε στην Ι. Π. Μεσολογγίου, όπου σταδιοδρόμησε ως υπάλληλος του Δημόσιου τομέα. Διετέλεσε προϊστάμενος Γραφείων και Τμημάτων Υπηρεσιών της Νομαρχίας Αιτωλοακαρνανίας.

Στα λογοτεχνικά δρώμενα εμφανίστηκε αρχικά με δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο Μεσολογγίου και Αγρινίου και με ομιλίες του για τη ζωή και το έργο σημαντικών λογοτεχνών της Αιτωλοακαρνανίας.

Είναι συγγραφέας των παρακάτω βιβλίων:

Η συμβολή της Αιτωλοακαρνανίας στην Επανάσταση του 1821 (Πρώτο βραβείο πανελληνίου διαγωνισμού - Δημόσιος Έπαινος Νομαρχίας Αιτωλοακαρνανίας). Ο *Κανονισμός του Πνευματικού Κέντρου Δήμου Αγρινίου* (Έπαινος Δημοτικού Συμβουλίου Αγρινίου και έκδοση από τον ομώνυμο Δήμο). *Κωστής Παλαμάς- Κωνσταντίνος Χατζόπουλος - Μίλτος Μαλακάσης*, Έκδοση Ραδιοφωνικού Σταθμού Ι. Π. Μεσολογγίου, Αθήνα 1983. (Αγοράστηκε αριθμός αντιτύπων από το Υπουργείο Πολιτισμού, ύστερα από γνωμάτευση αρμόδιας Επιτροπής). *Σκιαγραφήσεις λογοτεχνών*, Πρόλογος του Ακαδημαϊκού Γ. Θ. Βαφόπουλου, Β' έκδοση, εκδ. Πολύπλευρο, Μεσολόγγι 1986. (Έπαινος της «Στέγης Τεχνών και Γραμμάτων» του Υπουργείου Πολιτισμού, αγορά αντιτύπων από το ίδιο Υπουργείο και διανομή του σε Δημοτικές Βιβλιοθήκες). Ο *«Μπαλίλα» Μαρτυρία-Χρονικό*, Έκδοση και πρόλογος του Φροντιστηρίου Μέσης Εκπαίδευσης «Σπουδή». *Λογοτεχνικές προσεγγίσεις (Αθανάσιος Κυριαζής, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, Ν. Γ. Πεντζίκης, Νίκος Καββαδίας)*. Ο *ποιητής Κωνσταντίνος Χατζόπουλος και τα ανέκδοτα απομνημονεύματα της σύζυγου του Σάννυ Χαϊγκμαν*. Εκδόσεις Σοκόλη. *Το δοκίμιο και Αιτωλοακαρνανέες δοκιμογράφοι*, εκδ. Ίβυκος, Αγρίνιο 2001.

Ο Θ. Μ. Πολίτης από το 1977 και για τα δεκατέσσερα επόμενα χρόνια υπήρξε συγγραφέας των κειμένων, παρουσιαστής και συνεκφωνητής¹ της εβδομαδιαίας εκπομπής «Λογοτεχνικά περιθώρια» του ραδιοφωνικού σταθμού Ι. Π. Μεσολογγίου, από το μικρόφωνο της οποίας «έβγαλε στον αέρα» 685 προγράμματά της. Παρουσίασε πλήθος βιβλίων, προσώπων, πολιτιστικών γεγονότων και ενημέρωνε τους ακροατές για τα λογοτεχνικά, καλλιτεχνικά και πολιτιστικά δρώμενα. Η ακροαματικότητα και αποδοχή της εκπομπής ήταν ευρύτατη όχι μόνο σε τοπικό επίπεδο αλλά επίσης και στην περιοχή της πρωτεύουσας και σε άλλα διαμερίσματα της χώρας.

Το χρονικό διάστημα 1992-1995 ήταν ο συγγραφέας των κειμένων, παρουσιαστής και συνεκφωνητής των εκπομπών «Λογοτεχνική έκφραση» και

¹ Συνεργαζόμενη εκφωνήτρια των κειμένων και απαγγέλτρια ποιημάτων ήταν η κα Χαρά Σώκου.

«Πολιτιστική Επικαιρότητα» του ραδιοφωνικού σταθμού της Τ.Ε.Δ.Κ. Αιτωλοακαρνανίας, απ' όπου πραγματοποίησε αντίστοιχα εκατόν έντεκα (111) και δώδεκα (12) ραδιοφωνικές εκπομπές με λογοτεχνικό περιεχόμενο. «Προσπαθούσε να δώσει στους ακροατές ό,τι καλύτερο, συμβάλλοντας και από αυτό το «μετερίζι» στην πολιτισμική άνοδο του τόπου».

Στο χρονικό διάστημα 1978-2002 ο Θ. Μ. Πολίτης εκφώνησε σε δημόσιους χώρους περισσότερες από ογδόντα ομιλίες λογοτεχνικού, ιστορικού και πολιτισμικού περιεχομένου, οργανωμένες από φορείς Πολιτισμού και Γραμμάτων στο νομό Αιτωλοακαρνανίας και στην Αθήνα.

Στο χρονικό διάστημα 1978-2002 περισσότερα από χίλια εκατό (1100) λογοτεχνικά και κριτικά κείμενα του Θ.Μ. Πολίτη δημοσιεύθηκαν σε έγκριτα λογοτεχνικά περιοδικά: *Νέα Εστία*, *Δώμα*, *Φιλολογική Πρωτοχρονιά*, *Παρουσία*, *Απανεμιά*, *Στερεά Ελλάς*, *Ρίζα Αγρινιωτών Αθηνών* και *Επίκαιρα Αιτωλοακαρνανίας*, *Ίβυκος* Αγρινίου καθώς και σε εφημερίδες: *Αιτωλική και Μεσολογγίτικα Χρονικά* Μεσολογγίου, *Ελεύθερος Δυτικής Ελλάδας*, *Πανατωλική*, *Παλμός* και *Ημερησία* Αγρινίου.

Έλαβε μέρος ως εισηγητής σε πολλά Επιστημονικά Συνέδρια-Συμπόσια, όπως στο «Α' Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συμπόσιο Αιτωλοακαρνανίας» Μεσολόγγι 1991, στο «Α' Λαογραφικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας» Αγρίνιο 1992, στο «Λογοτεχνικό Συμπόσιο για τον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο», 1992, στο «Επιστημονικό Συνέδριο για τα 200 χρόνια από τη Γέννηση του Διονυσίου Σολωμού», Μεσολόγγι 1998, στο «Συμπόσιο για το έργο του Γεωργίου Σεφέρη» 2000, στην «Επιστημονική Ημερίδα για το Αγρίνιο “Η πόλις θυμάται”», Πανεπιστημιακή Σχολή Αγρινίου, Αγρίνιο 2000 και στο «Β' Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας», Αγρίνιο 2002.

Ο Θ. Μ. Πολίτης επιμελήθηκε την έκδοση του δεκάτομου έργου, των *Απάντων*, του Αιτωλοακαρνανά ιστορικού και λαογράφου Κ. Σ. Κώνστα.

Η δραστηριότητά του όμως δε σταματάει εδώ. Διετέλεσε Αντιπρόεδρος Δ. Σ. του «Πνευματικού Κέντρου Δήμου Αγρινίου» (1977-1986), Πρόεδρος Δ.Σ. της «Ιστορικής Αρχαιολογικής Εταιρείας Δυτικής Στερεάς Ελλάδας» (1991-1993), Αντιπρόεδρος Δ.Σ. του «Φιλολογικού Ομίλου Αγρινίου: Κώστας Χατζόπουλος», μέλος Δ. Σ. του Συλλόγου «Βυρώνεια» Μεσολογγίου, Πρόεδρος Δ. Σ. του «Παραρτήματος Αιτωλοακαρνανίας» του «Πνευματικού Κέντρου Ρουμελιωτών» και μέλος Δ. Σ. του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ Αγρινίου.

Τώρα, (2002) είναι: Μέλος Δ. Σ. της Ένωσης Αιτωλοακαρνανών Λογοτεχνών, Γενικός Γραμματέας Δ. Σ. του ΔΗ. ΠΕ. ΘΕ. Αγρινίου, Πρόεδρος Δ. Σ. Παραρτήματος Αιτωλοακαρνανίας του «Πνευματικού Κέντρου Ρουμελιωτών» και Πρόεδρος Δ. Σ. Φιλολογικού Ομίλου Αγρινίου «Κωνσταντίνος Χατζόπουλος» και μέλος του «Ελληνικού Κέντρου» της «Διεθνούς Εταιρείας Κριτικών Λογοτεχνίας» που εδρεύει στο Παρίσι.

Όλες οι παραπάνω δραστηριότητες του Θ.Μ. Πολίτη δεν είχαν ούτε έχουν επαγγελματικό χαρακτήρα. Από καμμία πηγή (ραδιοφωνία, εφημερίδες, περιοδικά, συμμετοχές σε Δ.Σ. κ.λ.π.) δεν εισέπραξε, ούτε ζήτησε κάποια αμοιβή. Η όλη του πνευματική δραστηριότητα είναι μια προσφορά στα Γράμματα και στη Λογοτεχνία της χώρας μας.

«Ο Θ. Μ. Πολίτης έχει κάνει το έργο της ενασχόλησης με τη συγγραφή, κυρίως όμως με την κριτική σκοπό ζωής... Η λογοτεχνική κριτική και η ενασχόλησή του με την έκφραση γενικά, όπως και με τα πολιτιστικά δρώμενα στον τόπο, είναι το μεράκι του, αφού για το ως αυτή τη στιγμή σύνολο του έργου του ο κριτικός μας δεν έχει αμειφθεί!... Ο Θ. Μ. Πολίτης με την ευρύτητα του πνεύματος και γνώσεως των λογοτεχνικών πραγμάτων και έχοντας στο νου του ένα πολυπληθές αναγνωστικό κοινό, ενδιαφέρεται να δώσει στοιχεία τέτοια και τόσα που θα βοηθήσουν το μνημένο, αλλά και τον απλό αναγνώστη, που για πρώτη φορά έρχεται σε επαφή με έργο τέχνης, να εννοήσει, να κατανοήσει και να εκτιμήσει το λογοτεχνικό του έργο που κρατάει στα χέρια του. Δεν τον ενδιαφέρουν οι διάφορες κριτικές φανφάρες, οι μεγαλοστομίες, ή οι αναφορές σε μεγάλους λογοτέχνες και σοφούς, όπως συχνά συμβαίνει για λόγους επίδειξης πνεύματος, γνώσεων και εντυπωσιασμού»².

² Ελένη Χωρεάνθη, «Θ. Μ. Πολίτης, Ο κριτικός, ο δοκιμογράφος, ο μελετητής, ο πεζογράφος», περιοδ. *Παρουσία*, τευχ. 10, Οκτ.-Δεκ. 1999, σσ. 6-7.

ΜΙΧΑΛΗ ΣΤΑΦΥΛΑ

**Θ.Μ. ΠΟΛΙΤΗΣ
ΕΝΑΣ ΕΘΕΛΟΝΤΗΣ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ***

Είναι μερικές πόλεις που δέθηκαν ή δένονται με τους λογοτέχνες της περιοχής τους, έτσι που αν τις θυμηθεί κάποιος, αυτόματα έρχονται στο μυαλό του με το έργο τους και τις πνευματικές δραστηριότητες. Ο Γιάννης Σιαρρίμπας στη Χαλκίδα, ο Τάκης Δόξας στον Πύργο, ο Στέφανος Ιωαννίδης στην Ξάνθη, ο Κώστας Αβραάμ στη Λαμία. Υπάρχουν όμως και σήμερα άνθρωποι με ποικίλες πνευματικές δραστηριότητες που είναι ακατάλυτα δεμένοι με το πνευματικό πρόσωπο της περιοχής τους. Ένας απ' αυτούς είναι κι ο Θόδωρος Πολίτης στο Μεσολόγγι και στο Αργίριο. Συγγραφέας ιστορικών βιβλίων που βραβεύτηκαν και λογοτεχνικών που εντυπωσίασαν με την άψογη δομή του λόγου, καθημερινά δίνει το παρόν με εμπειριστατωμένα δημοσιεύματα και με συμμετοχή σε κάθε είδους καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Μέλος του ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Εταιρίας Κριτικών Λογοτεχνίας (που εδρεύει στο Παρίσι) είναι ο μοναδικός, ίσως πανελληνίως, που κρίνοντας ένα βιβλίο κάνει ολόκληρη μελέτη με κάθε λεπτομέρεια και με εμβάθυνση στις προθέσεις του συγγραφέα. Έχει έναν δικό του τρόπο κριτικής σκέψης αλλά και ευαισθησίες για τους συγγραφείς, αφού ξέρει με τι αγώνες και αγωνίες φτάνει στο αναγνωστικό κοινό το πνευματικό τους δημιούργημα.

Η επιδιώξη του είναι να βοηθήσει προπαντός τους νέους, που ξεκινάνε την πορεία τους και να τους καθοδηγήσει σωστά, έτσι που μετά το καλό, να φτάσουν στο καλύτερο. Το Αργίριο με τη μεγάλη πνευματική παράδοση σίγουρα του χρωστάει πολλά, αφού εδώ και μερικά χρόνια με νου και καρδιά υπηρετεί την πόλη του, την προβάλλει, και την υψώνει στη συνείδηση ενός ευρύτερου κοινού. Φυσικά από τα νεανικά του χρόνια βρισκόταν στις πνευματικές προφυλακές του τόπου του, έτσι που να δίνει τον εαυτό του αποκλειστικά για την πνευματική πρόοδο του Αργιρίου. Και βεβαίως πώς να μη θυμηθούμε εκείνες τις ταχτικές ραδιοφωνικές του εκπομπές (με τη συνεργάτιδά του Χαρά Σώκου) που είχαν ποιότητα αξιοπρόσεκτη και έδειχναν τη συναίσθηση ευθύνης που είχαν οι συντελεστές τους. Δεκατέσσερα χρόνια στο Ραδιοφωνικό Σταθμό Μεσολογγίου και τρία στο Αργιρίου, οι σελίδες των λογοτεχνικών παρουσιάσεων ξεπερνούν τις δέκα χιλιάδες. Κατά κοινή ομολογία οι ραδιοφωνικές εκείνες εκπομπές δεν είχαν τίποτα να ζηλέψουν από τις αντίστοιχες των Αθηναϊκών

* Περιοδικό *Πνευματική Ζωή*, περίοδος Γ', χρόνος 11ος, τευχ. 121 Ιούλιος-Αύγουστος 1998.

ραδιοφώνων. Θάλεγα μάλιστα πως υπερτερούσαν σε πολλά και προπαντός στο ότι ήταν έξω από κυκλώματα και ιδιοτέλειες.

Χαρακτηριστικά θα επισημάνουμε πως στο πρόσφατο Συνέδριο για τον Σολωμό που έγινε στο Μεσολόγγι και συμμετείχαν επιφανείς πανεπιστημιακοί μελετητές του εθνικού μας Ποιητή, η εισήγηση του Θ. Μ. Πολίτη εντυπωσίασε για το εύρος της κριτικής του σκέψης και τις νέες απόψεις που προσεκόμισε για την κατανόηση της προσφοράς του δημιουργού του εθνικού μας Ύμνου και της *Γυναίκας της Ζάκυνθος*, που έχει σχέση με το πολιορκημένο Μεσολόγγι.

Το Υπουργείο Πολιτισμού σίγουρα θα επιβραβεύσει την πολιτιστική του προσφορά, γιατί είναι από τους λίγους που εθελοντικά και χωρίς επιβάρυνση κανενός προϋπολογισμού (εκτός από τον οικογενειακό του) δίνει πάντα τον καλλίτερο εαυτό του για την προβολή των Γραμμάτων και Τεχνών.

ΑΚΑΚΙΑ ΚΟΡΔΟΣΗ

Εισαγωγικό σημείωμα

Η Ακακία Κορδόση γεννήθηκε στο Μεσολόγγι. Σπούδασε κλασική Γαλλική Φιλολογία στην Ελλάδα και μοντέρνα φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Ντιζόν, στη Γαλλία. Υπηρέτησε στη Μέση Εκπαίδευση ως καθηγήτρια. Με τα γράμματα ασχολείται από το 1967. Έχει γράψει μυθιστορήματα, νουβέλες, διηγήματα, δοκίμια και μελέτες.

Το 1979 βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών για γλωσσική μελέτη της και το 1991 της απονεμήθηκε από την Ακαδημία της Γαλλίας το Μέγα Βραβείο των Γαλλικών Γραμμάτων –τιμή που έγινε για πρώτη φορά σε Έλληνα συγγραφέα- για τη συλλογή διηγημάτων της με τον τίτλο *Δεκατρείς φωνές της σιωπής*, που είχε κυκλοφορήσει στη Γαλλία.

Η Ακακία Κορδόση έχει μεταφράσει για γνωστούς εκδοτικούς οίκους (Καστανιώτη, Ζαχαρόπουλο, Κάκτο) κλασικά έργα Γάλλων συγγραφέων καθώς και την *Ιστορία της Πολιορκίας του Μεσολογγίου*, του Αύγουστου Φαμπρ. Έχει δημοσιεύσει πλήθος χρονογραφήματα και άρθρα σε εφημερίδες και λογοτεχνικά περιοδικά και έχει κάνει πολλές εκπομπές στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Είναι ιδρύτρια της Κινηματογραφικής Λέσχης Μεσολογγίου, πρόεδρος της επί 10 χρόνια και μόνιμο μέλος του Δ. Σ. του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Μεσολογγίου. Είναι μέλος του διεθνούς Κολεγίου μεταφραστών λογοτεχνίας, του Διεθνούς Οργανισμού Θεατρικής Έρευνας και του Πανελληνίου Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας. Έχει λάβει μέρος σε δεκάδες συνέδρια στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό όπως και στο Παγκόσμιο Συνέδριο Ευρωπαϊκού Θεάτρου του οποίου ήταν εισηγήτρια.

Της έχουν απονεμηθεί πολλά μετάλλια και τιμητικές διακρίσεις, μεταξύ των οποίων και το χρυσό μετάλλιο της Ιερής Πόλης του Μεσολογγίου.

Το 2001 η Αικαία Κορδόση επελέγη, μαζί με άλλους 45 Έλληνες συγγραφείς να εκπροσωπήσει τη χώρα στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου Φρανκφούρτης, όπου τιμώμενη χώρα ήταν η Ελλάδα.

Έργα της:

Γκρίζες μέρες (νουβέλες διηγήματα), 1973. *Αναλογίες* (δοκίμια) 1974. *Ένας άνθρωπος που λεγόταν Μπάϋρον* (θεατρικό) 1974. *Μιλήστε μεσολογγίτικα* (γλωσσική μελέτη—βραβείο Ακαδημίας Αθηνών), Δ' έκδοση, εκδόσεις Ασημακόπουλος 1998. *Ποιος αν φώναζα...* (νουβέλες-διηγήματα) Εκδόσεις Α.Σ.Ε., 1987. *Τάσος Μαντάς* (μελέτη) 1990. *Δεκατρείς φωνές της σιωπής* (νουβέλες – διηγήματα Μέγα Βραβείο της Ακαδημίας της Γαλλίας) εκδόσεις Φιλιππότη 1992, εκδόσεις Άγκυρα 2000. *Ο εμπρησμός* (μυθιστόρημα) Εκδόσεις Φιλιππότη 1992, εκδόσεις Άγκυρα 2000. *Οι γερανοί* (νουβέλες-διηγήματα) εκδόσεις Φιλιππότη 1993. *Το διπλό ταξίδι* (μυθιστόρημα) εκδόσεις Φιλιππότη 1994. *Τα νοερά καλοκαίρια* (μυθιστόρημα) εκδόσεις Λιβάνη 1995. *Σαν μουσική τη νύχτα* (μυθιστόρημα) εκδόσεις Άγκυρα 1997, 1998. *Τα χαμένα βήματα του αυτοκράτορα* (νουβέλες – διηγήματα), εκδόσεις Άγκυρα 1999. *Γνωρίστε το Μεσολόγγι* (Ιστορική ξενάγηση), εκδόσεις Ασημακόπουλος 1999. *Ο μουσικός κόσμος του καθηγητή Αναγνώστου* (διηγήματα), εκδόσεις Άγκυρα 2001. *Το Μεσολόγγι της ομορφιάς και του πνεύματος* (μελέτες- δοκίμια), εκδόσεις Ασημακόπουλος 2001. Σενάριο ντοκυμανταίρ για τον Μάγερ, ΝΕΤ Απρίλιος 1984, σκηνοθεσία Γ. Δάμπαση.

ΜΑΧΗ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΚΙΑΣ ΚΟΡΔΟΣΗ

Η Ακακία Κορδόση γράφει «ιστορίες». Μικρές ιστορίες προσώπων, «θαυμάσιες, ανθρώπινες, απλές, συχνά συγκλονιστικές» με «παλλόμενη ευαισθησία» και «βαθιά ανθρωπιά» (όπως έχει πει και η Ζακλίν ντε Ρομιγύ, η γνωστή ακαδημαϊκός και καθηγήτρια της Σορβόνης).

Η ανάγνωσή τους έχει μια ιδιαίτερη γοητεία, γιατί σε παρασύρει χωρίς βιασύνες για την εξέλιξή τους και την τελική έκβαση. Η πλοκή είναι απλή. Η αφήγηση ακολουθεί τη φυσική ροή του χρόνου, χωρίς επιταχύνσεις και άλματα.

Στις νουβέλες και στα μυθιστορήματα της Ακακίας Κορδόση δεν υπάρχει έντονη εξωτερική δράση. Φαίνεται σαν να 'χει στηθεί μια κάμερα που παρακολουθεί μεν τις κινήσεις των προσώπων, αλλά εστιάζεται στις ψυχικές τους καταστάσεις, τις σκέψεις τους, τις επιθυμίες και τα σχέδιά τους, που συχνά «βγαίνουν όλα πλάνα». Ζωγραφίζεται «ο βωβός πόνος, η ανέλπιδη υποταγή στη μοίρα... με μια τέχνη σοφή που συγγενεύει μ' αυτή του Τσέχωφ», όπως γράφει ο Πιερ Γκιράλ στην κριτική του για την Ακακία Κορδόση.

Η αφήγηση τις πιο πολλές φορές είναι ετεροδιηγητική, τριτοπρόσωπη, που παρατηρεί άγρυπνα και με φροντίδα από τα έσω τις σκέψεις και προθέσεις των προσώπων καθώς και τις εκβάσεις των γεγονότων.

Μοιάζει με φιλμ εργαστηρίου. Είναι κινηματογραφική. Έχεις μπροστά σου μια κουρτίνα, σαν τα ριντώ των φωτογραφείων που αν τα παραμερίσεις, ζωντανεύουν οι παλιές φωτογραφίες και δίνουν κίνηση σε μια εποχή ολόκληρη. Ξανακαινουργιώνονται τα παλιά έπιπλα, κινούνται τα εμπορεύματα στα ράφια των παλιών βιβλιοπωλείων και γυαλίζουν ελυστικά τα βάζα με τις αυθεντικές γεύσεις της καραμέλας στο παλιό ζαχαροπλαστείο. Είναι ο κόσμος της δεύτε-

ρης μεταπολεμικής δεκαετίας (τέλη 10ετίας του '50 με αρχές 10ετίας του '60), ο νεαρρόκοσμος της συγγραφέως που εμμένει νοσταλγικά σ' αυτή την περίοδο.

Τα πρόσωπα στα έργα της είναι αντιήρωες. Είναι οι καθημερινοί άνθρωποι αλλά όχι οι τετριμμένοι με τις πολλές μέριμνες και την υπερεργασία, με τις μεγάλες ταχύτητες και με τη στόφα του «εισυγχρονισμένου». Είναι απλοί, καθημερινοί άνθρωποι, ασήμαντοι, με μια λαχτάρα για τη ζωή που δεν μπορούν να αδράξουν και μ' ένα κοινό παρανομαστή στο συναισθηματικό τους κόσμο. Δομημένοι με φινό υλικό που φαίνεται από την α priori καλή προαίρεσή τους προς τον κοινωνικό τους περίγυρο.

Οι χαρακτήρες είναι επιφανειακά απόμακροι (όχι κατ' ανάγκη από δική τους επιλογή). Δεν είναι όμως υπεροπτικά αποστασιοποιημένοι ή απαιτητικά επιλεκτικοί. Είναι μοναχικοί, χωρίς αυτοπεποίθηση και με μια δειλή αυτοεκτίμηση γεμάτη προσμονή ότι θα βρεθεί κάποια στιγμή αυτός που θα εκτιμήσει τον κρυμμένο θησαυρό της ψυχής τους, αυτός που θα ανταποκριθεί στις μύχιες ελπίδες τους, ο αποδέκτης των επικλήσεών τους, ο εμψυχωτής των προσδοκιών τους. Είναι ολοκληρωμένοι χαρακτήρες, που μετά την ανάγνωση, έχεις την αίσθηση ότι τριγουρίζουν στον πραγματικό κόσμο και είσαι ανάμεσά τους.

Με τις ιστορίες της αυτές η Ακακία Κορδόση αναζητεί αυτό που δύσκολα φαίνεται σε μια καθημερινότητα – οδοστρωτήρα που αναδεικνύει κατά κανόνα τους δυνατούς, τους πληθωρικούς, τους θορυβώδεις, τους εκρηκτικούς, τους δυναμικούς. Σ' αυτό το κοινωνικό τοπίο οι χαμηλόφωνοι, οι «αισχυνηλοί», οι «μαζεμένοι», οι διακριτικοί, οι συγκρατημένοι, οι άτολμοι, οι γενικώς θεωρούμενοι ως αδύναμοι δεν ευδοκιμούν.

Η Μάρω Βαμβουνάκη, σε ομιλία της για την Ακακία Κορδόση, γράφει σχετικά: *«Όταν στην Ισπανία του Λόρκα η άγρια εξουσία του Φράνκο συνελάμβανε κι εκτέλεσε όχι μόνο πολιτικά πρόσωπα αλλά και λόγιους και ποιητές και καλλιτέχνες, συνέλαβε και εκτέλεσε και αυτόν τον μέγιστο ποιητή χωρίς ποτέ ν' ανήκε σε κανένα κόμμα. Ο Φρεντερίκο Γκαρθία Λόρκα είχε όμως πει κάτι που ενόχλησε τους διφομανείς της εξουσίας. Είχε πει, «είμαι και θα είμαι πάντα με το μέρος των πιο αδύναμων». Αυτή η φράση μου 'ρχόταν και μου ξαναρχόταν στην καρδιά όταν διέτρεχα τις ιστορίες της Ακακίας. Η Ακακία γράφει γιατί θέλει να είναι πάντα με το μέρος των*

πιο αδύναμων. Με το μέρος των πιο ταπεινών, των πιο σιωπηλών, των πιο παραμερισμένων, με το μέρος των ασθενών και των οδοιπόρων. Των ασθενών από ευαισθησία και των οδοιπόρων από εξοστρακισμό. Υπάρχουν δεκάδες θαυμάσια ζωγραφισμένα αδύναμα πλάσματα στα βιβλία της».

Η φύση και γενικά ο χώρος στο έργο της Ακακίας Κορδόση είναι δευτερεύοντα στοιχεία και παρουσιάζονται πάντα σε συνάρτηση με τη δράση των προσώπων. Η διήγηση έχει ατομοκεντρικό χαρακτήρα. Έτσι οι χώροι είναι ιδωμένοι με τη ματιά των προσώπων της. Δίνεται προτεραιότητα στο άτομο και στην κίνησή του μέσα στο χώρο και όχι στο χώρο καθαυτό. Όταν οι δράσεις τους συντελούνται σε μεγαλούπολη, αυτή είναι η Αθήνα.

Το τοπίο που κυριαρχεί όμως στα περισσότερα έργα της είναι της γενέθλιας πόλης (*Αβρούπολη* την ονομάζει σε όλα σχεδόν) και της λιμνοθάλασσάς της. Οι περίπατοι στους παρα-λιμνοθαλάσσιους δρόμους και τα μικρά ταξίδια με το πριόρι στα νησάκια της λιμνοθάλασσας. Η κίνηση της Κάτω Αγοράς της πόλης τις πρωινές ώρες αλλά και τις βραδινές με την καθιερωμένη βόλτα. Οι περιγραφές του παλιού συνοικισμού των προσφύγων και οι περιγραφές του εσωτερικού σπιτιών με τις ανταύγειες του ηλιοβασιλέματος από τα τζαμωτά πάνω στα παλιά έπιπλα. «*Μέσα σ' αυτή τη χώρα με τα γεμάτα αντιθέσεις χρώματα, αυτή προτιμάει τη γκριζα θάλασσα*», γράφει ο Πιερ Γκιράλ. Αυτά όμως είναι τα χρώματα της «*Αβρούπολης*».

Η γλώσσα στο έργο της Ακακίας Κορδόση είναι το ίδιο απλή με τα πρόσωπά της. Απλή και ανεπιτήδευτη χωρίς λεκτική ή φραστική εκζήτηση. Γράφει όπως μιλούν ή όπως σκέφτονται οι άντρες και οι γυναίκες των ιστοριών της. «*Μας κάνει να διακρίνουμε την εσωτερική ζωή των αντρών και των γυναικών που δεν ξέρουν πως έχουν μια εσωτερική ζωή και δε διαθέτουν τις λέξεις για να κάνουν τον απολογισμό της*», θα πει ο Μωρίς Ντρύν, ισόβιος γραμματέας της Ακαδημίας της Γαλλίας, κατά την τελετή της απονομής του Μεγάλου Βραβείου προς την Ακακία Κορδόση στα 1991.

Η Ακακία Κορδόση καταφέρνει να αποδίδει, κατά περίπτωση, τον περιορισμένο πνευματικό ορίζοντα της γυναίκας που είναι περικλειστη στον κόσμο του σπιτιού της, του άντρα που εργάστηκε χρόνια μικροϋπάλληλος σε μουντούς χώρους, του μικρού ευσυνείδητου τεχνίτη. Όλα αυτά τα πρόσωπα

αποδίδουν έναν κόσμο παιδευτικά υποβαθμισμένο αλλά σε καμιά περίπτωση απολίτιστο. Η πεζογράφος δείχνει πως όλοι τους ξέρουν να διακρίνουν τις ποιότητες και τις ποικιλίες τους και να τις εκτιμούν. Και σ' αυτό τους υπερασπίζεται.

Είναι, τέλος, πολύ δύσκολο να κρατάς στη γραφή σου τους τόνους που ταιριάζουν στις κινήσεις και στάσεις των προσώπων που ζωντανεύεις επιλέγοντάς τους μέσα από ένα πλήθος χαρακτηρισμών που γυρεύουν να πάρουν σάρικα και οστά στο νου ενός συγγραφέα. Να βρεις ποιους πρέπει να επιλέξεις, πώς θα τους δώσεις και με ποια υλική υπόσταση και ποιων ανθρώπων τις ζωές θα πλάσεις. Και, σε τελική ανάλυση, ποιους τόνους θα ακολουθήσεις. Η Ακακία Κορδόση επέλεξε τους χαμηλούς τόνους.

Σ' ένα σημειώμά του που έστειλε στην Ακακία Κορδόση ο Φρέντυ Γερμανός, όταν στα 1974 κυκλοφόρησε η πρώτη συλλογή διηγημάτων της, γράφει:

«Επιτρέψτε μου να σας πω –πολύ απλά και πολύ λιτά, όπως γράφετε- ότι «οι γκρίζες θαμπές σας ιστορίες» -όπως τις λέτε- με συγκίνησαν πάρα πολύ. Πάντα πίστευα ότι έτσι πρέπει να γράφονται οι ανθρώπινες ιστορίες. Όχι με κραυγές: Με ψιθύρους...»

Δεκατρείς Φωνές της Σιωπής, 1992

Πέρασε μια βδομάδα ποτισμένη απ' την ιδέα του. Γρήγορες κι ελαφρές έφευγαν οι στιγμές περιμένοντας το Σάββατο. Τις πρώτες μέρες σιγύρισε καλά το σπίτι, φύτεψε λουλούδια στις γλάστρες και μετά άρχισε να διορθώνει την εμφάνισή της. Έκοψε λίγο τα μαλλιά της και τα στερέωσε στα πλάγια με δυο άσπρα χτενάκια. Αγόρασε ένα άσπρο φόρεμα με γκριζα λουλούδια, ασπρόμαυρες μπλούζες. « Άλλος άνθρωπος έγινες που έβγαλες τα μαύρα», της λέγανε στο γραφείο. «Επιτέλους! Μαράζωσες τόσα χρόνια».

Έδειχνε στον κόσμο ένα νέο, αστραφτερό πρόσωπο, που χαμογελούσε σ' όλους με αγάπη: στους συναδέλφους στο γραφείο, στους γείτονες, στους γνωστούς που συναντούσε στο δρόμο. Ζούσε σε μια χαρούμενη έξαψη. Δε διάβαζε πια τα βιβλία της, κι όταν τελείωνε τις δουλειές τ'απογεύματα πήγαινε

και καθότανε στην παραλία, στο ίδιο καφενείο και στο ίδιο τραπέζι που τον είχε συναντήσει. Μια καινούρια συμπάθεια την έδενε πια με το μέρος και με τους ανθρώπους. Είχε την αόριστη εντύπωση πως ο γερο-καφετζής με τα γυαλιά που διάβαζε πάντα μια εφημερίδα, και ο νεαρός βοηθός που σερβιριζε-αναπόσπαστα κομμάτια εκείνης της υπέροχης Κυριακής-της χαμογελούσαν τώρα πιο ζεστά και εγγάρδια, σαν να τα είχαν όλα καταλάβει και συμμεριστεί και φιλικά επιδοκιμάζανε. Καθώς οι πελάτες ήταν πάντα αραιοί, έπιανε τώρα συχνά κουβέντα μαζί τους για τον καιρό, για τις δουλειές, και δεν έχανε ευκαιρία να τον αναφέρει, για κάτι που είχε πει για το καφενείο τους, για τη θάλασσα εκεί μπροστά ή για την πόλη. Στο γραφείο έβρισκε την ίδια ευκαιρία να επαναλαμβάνει κουβέντες που της είχε πει («όπως μου έλεγε ένας φίλος μου...») και που τις έβρισκε βαριές από νοήματα, και με τι κρυφή χαρά, όταν την κάλεσαν σε μια συνέλευση του συλλόγου της, που θα γινόταν το Σάββατο το απόγευμα, είπε, «είναι αδύνατον, έχω μια δουλειά». (Γι' αυτούς που την άκουγαν-σκεφτόταν η Δάφνη-η λέξη «δουλειά» ήταν ένας όρος φθαρμένος απ' την καθημερινή χρήση, άχρωμος κι ασήμαντος, να καθαρίσει το σπίτι, ασ πούμε, ή να πάει μια επίσκεψη, ή το πολύ, να ήταν καλεσμένη σε κάποια γιορτή. Για 'κείνη όμως είχε την ανείπωτη γοητεία μιας μυστικής υπόσχεσης).

Ο Εμπρησμός, 1992

Μισοφόρεσε το παπούτσι της και, κουτσαίνοντας, μπήκε κι αυτή απ' τη μεσαία πόρτα.

Αριστερά, όπως έμπαινες, ήταν τα ταμεία που έκοβαν τα εισιτήρια, και καμιά δεκαριά άτομα ήταν στημένα στη σειρά και περίμεναν, έχοντας ακουμπήσει- οι περισσότεροι- όρθιες, κάτω, τις βαλίτζες τους. Δεξιά ήταν ένας πλατύς διάδρομος- ευτυχώς χωρίς κόσμο.

Η Βάσω έκανε δεξιά, προχώρησε και κάθησε στον τρίτο πάγκο: Δεν είχε καμία όρεξη για την βλέπουνε, ούτε και να τους βλέπει

Άνοιξε την τσάντα της, έβγαλε από μέσα το κουτί με τα τσιγάρα της, κι ύστερα την άφησε δίπλα της, πάνω στον πάγκο. Πήρε απ' το πακέτο ένα τσιγάρο και τ' άναψε.

Ήτανε τόσο νηστική και κουρασμένη, που με την πρώτη ρουφηξιά ζαλίστηκε. Πήρε όμως αναπνοή βαθιά και συνέχισε να τραβάει. Σιγά –σιγά, η ζάλη της πέρανε, και της έμενε μια αναούλα, σαν να' χε πάθει δηλητηρίαση και να' θελε να ξεράσει. Ε, και λοιπόν, τι πείραζε; Αν ήτανε να ξεράσει, ας ξέρανε. Μισή ντροπή δική της και μισή των άλλων, όπως έλεγε και μια φίλη της μάνας της. Ποιόν ενοχλούσε;

Τα σκεφτόταν όλ' αυτά, κι αγρίευε από μέσα της, χωρίς να ξέρει με ποιόν τα' χε.

Πέταξε κάτω τη γόπα της και την άτησε στα τυφλά, ενώ συνέχιζε να κοιτάει τον τοίχο απέναντι. Κι αν ενοχλούσε κανέναν, σκοτίστηκε. Δεν πήγαιναν στο διάλολο όλοι τους; Κι οι άντρες, που ήταν καλοί μόνο γι' αυτές που τους γυάλιζαν, ή γι' αυτές που τους τα φοράγανε, κι οι φιλενάδες που σ' αγαπάγανε, μόνο για να έχουν παρέα να βγαίνουν, κι οι συγγενείς, που όταν ήταν να σε βοηθήσουν, δε σε γνωρίζανε.

Άναψε και δεύτερο τσιγάρο. Καθώς τραβούσε την πρώτη ρουφηξιά, κούνησε το σπίρτο στον αέρα για να το σβήσει. Δεν έσβηνε όμως εύκολα, κι έτσι νευριασμένη, το πέταξε αναμμένο δίπλα της.

Είχε βαρεθεί να περιμένει, να παρακαλάει, ν' αγωνίζεται. Οι άλλες τα΄ βρίσκαν όλα έτοιμα, κι έκαναν και τις δύσκολες. Α, στο διάολο! Τενεκέδες! Παλιάνθρωποι!

Καθώς έβριζε τον κόσμο από μέσα της, είδε το καλάθι με τα παλιό-χαρτα, δίπλα της, να΄ χει γεμίσει φλόγες. Δεν έδωσε σημασία. Τι την ένοιαζε. Δε πα΄ να κουμπουριάζονταν όλοι; Νοιάστηκε ποτέ γι΄ αυτή κανένας κερατάς; Τη συμπόνεσε κανένας; Όρμος λοιπόν! Αυτή τι είχε, τι έχανε.

Στο μεταξύ, οι φλόγες απ΄ το καλάθι είχαν ανέβει ψηλά, κι είχαν πιάσει οι κουρτίνες απ΄ τα παράθυρα, που ήταν στη γραμμή στο τοίχο, από πίσω της, κι έπεφταν ως κάτω.

Γύρισε αδιάφορα και τις κοίταξε, κι επειδή η φωτιά απλωνόταν, έσκυψε το κεφάλι της για να μην πιάσουν τα μαλλιά της.

Συνέχισε να καπνίζει, μέχρι που ένα σιατόπαιδο ξεκεφάλωσε στη γωνιά του διαδρόμου, κι έβαλε τις φωνές: «Μαμά, μαμά φωτιά! Φωτιά!».

Στη στιγμή ο διάδρομος γέμισε κόσμο.

Άλλοι τρέχανε να σβήσουν τη φωτιά – μα η φωτιά έτρεχε πιο γρήγορα από ΄κείνους- κι άλλοι έκαναν στροφή κι όρμαγαν προς την πόρτα.

-Εσύ την έβαλες τη φωτιά; Τη ρώτησε άγρια κάποιος.

-Ναι, εγώ, του είπε η Βάσω.

Ύστερα ξανάπιασε να κοιτάει τον τοίχο.

Μέσα απ΄ τη φασαρία και τους καπνούς, έφταναν ως τ΄ αυτιά της οι κουβέντες των ανθρώπων, γύρω της.

-Αυτή η βρώμα την έβαλε.

-Να πάει να κάψει το σπίτι της, κι όχι να μας κοφοχολιάσει Χριστουγεννιάτικα.

-Τηλεφώνησα στο εκατό.

-Στην πυροσβεστική! Στην πυροσβεστική!

-Φέρτε ένα κουβά. Τρέξτε.

-Να! έχουμε πυροσβεστήρα.

Το Διπλό Ταξίδι, 1994

Ήταν μια από τις πιο ωραίες βραδιές της ζωής του. Καθισμένος στην πάνινη πολυθρόνα του, με τον έναστρο, καλοκαιρινό ουρανό πάνω απ' το κεφάλι του, τις έγνοιες του σπιτιού μίλια πίσω του, και τις πίκρες που τον περιέμεναν κρυμμένες κι αόρατες, σταμάτησε για δυο ώρες τον χρόνο, σαν τον ήλιο της Γαβαών, πριν τον χάσει για πάντα.

Βγήκαν κι οι δυο απ' το θέατρο γοητευμένοι και βουβοί και πήραν να ανεβαίνουν το πλατύ πεζοδρόμιο της Λεωφόρου- δεν τους έκανε καρδιά να γυρίσουν στα σπίτια τους.

- Τι υπέροχη μουσική! Είπε ο Θωμάς σαν να μίλαγε μόνος του. Και τι λόγια, ε; Ποίηση πραγματική, όχι αστεία! Μπαίνει ίσια στην ψυχή σου.

Αυτός δεν μίλαγε.

- Κι «ο ήλιος κουβάρι ολόμαυρο το φέγγος του έχει μάσει», είπε στο τέλος.

- Τι είπες; Έκανε ο Θωμάς.

- Αυτόν τον στίχο απ' τον «Επιτάφιο». Μ' αρέσει πολύ. Τον βρίσκω πολύ παραστατικό.

Ο Θωμάς κοντοστάθηκε.

- Να σου πω κάτι; Είπε. Μου φαίνεται πως, αν ήξερα ότι στην κηδεία μου θα μου τραγούδαγαν τον «Επιτάφιο», δεν θα μ' ένοιαζε να πέθαινα κι αυτή τη στιγμή.

Αυτός το σκέφθηκε.

- Δεν έχεις άδικο, είπε.

Μεσ' στο λεωφορείο τώρα, ενώ έσβηναν οι τελευταίες συγχορδίες του τραγουδιού, ξανάβρισκε αυτόματα βαθιά μέσα του, για μια στιγμή, όλη τη συγκίνηση της μακρινής εκείνης βραδιάς (τον ουρανό, τη μουσική, τα λόγια του Θωμά, που δεν πέθανε, βέβαια, αλλ' είχε εντελώς αλλάξει), δεν ήταν όμως δυνατόν να την ανασύρει ως αυτόν και να τη ζήσει πάλι, γιατί τα στρώματα τώσων άλλων εντυπώσεων που είχαν μεσολαβήσει θα 'πεφταν σα στάχτες πάνω της και θα 'σβηναν την πρώτη της λάμψη.

Έτσι, με νοσταλγία και λύπη, την άφηγε πίσω του, όπως αφήνουμε στη θέση της μια φωτογραφία σε άλμπουμ παλιό, άλμπουμ που τώρα έκλεινε με το επόμενο τραγούδι του ραδιοφώνου.

Νοερά Καλοκαίρια, 1995

Αν δεν ακουγόταν το ελαφρό τρίζιμο των τροχών των ποδηλάτων μας πάνω στο δρόμο κι αν δε μας χτύπαγε στο πρόσωπο η πρωινή αύρα, θα μπορούσαμε να νομίσουμε πως δεν προχωρούμε, πως μένουμε ακίνητοι κι έρχονται προς το μέρος μας οι στύλοι του ηλεκτρικού – δυο μακριές γραμμές που όλο και σβήνουν, ενώ κάνουν το δρόμο να φαίνεται στο βάθος του πιο στενός.

Εδώ εκεί, κάποιο πουλί της θάλασσας πετάει παράλληλα με το νερό βγάζοντας μια λεπτή κραυγή, ενώ κάποιο αφρόψαρο γλιστράει μ' ένα θρόϊσμα, ρυτιδώνοντας για μια στιγμή την επιφάνεια της ρηχής θάλασσας.

Είναι οι μόνοι θόρυβοι, που δεν ταράζουν όμως –μάλλον τονίζουν πιο πολύ- την πρωινή γαλήνη.

Κι εμείς, σαν μέσα σε όνειρο, κινούμαστε προς τα μπρος χαρούμενοι, μια ψυχή σε πολλά σώματα, όλοι μαζί.

Βλέπω μπροστά μου πλάτες ηλιοκαμένες, νεανικές, μπλουζάκια κοντομάνικα, μαλλιά ξέπλεκα ή δεμένα αλογοουρά, ψάθες ριγμένες πίσω –γιατί είν' ακόμα χωρίς- και λινά καπελάκια «τζόκεϊ». Βλέπω τα γελαστά πρόσωπα των μπροστινών, καθώς γυρνάνε και κουβεντιάζουν μ' εμάς τους πίσω. Τους έχω μπροστά μου όλους μαζί, και δίπλα μου τον Ηλία, που η παρουσία του μου δίνει φτερά. Γυρίζω κάθε τόσο λιγάκι προς τα δεξιά το κεφάλι μου, και χωρίς να κοιτάξω στο πλάι («δια του κανθού», όπως θα 'λεγε και η γιαγιά μου), νιώθω το βλέμμα του πάνω μου. Θέλω να τους αγκαλιάσω, να τους φιλήσω όλους, να τραγουδήσω δυνατά, μα προσπαθώ να κρατηθώ, γιατί ξέρω πως δεν του αρέσουν οι διαχύσεις και τα ξεσπάσματα. Έτσι, περιορίζομαι να γελάω χαρούμενα μ' ό, τι αστείο λένε οι άλλοι.

[Λέω «οι άλλοι» και καθώς του φέρνω όλους εδώ –τον Άρη, τη Μερόπη, τον Πωλ, τον Θωμά, την Ελένη-, συνειδητοποιώ πως η τωρινή μου στιγμή (το τραπέζι όπου γράφω, τα χαρτιά, το δωμάτιο) φεγγίζει εδώ κι εκεί πίσω απ' την εικόνα τους. Όπως και να το κάνουμε, οι ανέπαφες αναμνήσεις –αν εξαιρέσουμε τις κακές- είναι πολύ δυσεύρετες. Είτε έχουν εντελώς χαθεί, γιατί ήταν ασήμαντες (κι αυτές βέβαια δε μας ενδιαφέρουν), είτε είναι αγνώριστες, απ' τον καλλωπισμό που τους έχουμε κάνει, είτε έρχονται κοντά μας μόνο για μια

στιγμή κι αμέσως διαλύονται, διωγμένες απ' την παντοδυναμία του παρόντος. Κι ο νους άγρυπνος, μια προσπαθεί να τις βρει και να χαθεί στη μαγεία τους, μια τις κοιτάζει από μακριά, τις κρίνει και τις συγκρίνει. Έτσι, βλέπω, ας πούμε, τον Πωλ πότε σαν έναν ευχάριστο σύντροφο συνομήλικό μου –όπως ήταν κι όπως τον έβλεπα τότε– πότε σαν ένα τρυφερό, γλυκό παιδί, που θα μπορούσε να 'ναι σήμερα γιος μου.]

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ (1788-1873)

Επιφανής πολιτικός, διπλωμάτης, ρήτορας, λόγιος, ποιητής και ιστοριογράφος της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 ο Σπυρίδων Τρικούπης γεννήθηκε το 1788 στο Μεσολόγγι, όπου διδάχθηκε τα εγκύκλια γράμματα στην περιώνυμη Σχολή των Παλαμάδων. Στην συνέχεια μετέβη στην Πάτρα, όπου έμαθε Αγγλικά, Ιταλικά και Γαλλικά, εργαζόμενος παράλληλα ως γραμματέας του εκεί γενικού προξένου της Αγγλίας. Με υποτροφία του κόμη Γκίλφορντ, σπούδασε επί εξάετία φιλολογία και φιλοσοφία στη Ρώμη και στο Παρίσι.

Ο Σπυρίδων Τρικούπης συγκαταλέγεται στους εξέχοντες Έλληνες του περασμένου αιώνα. Η ζωή του ήταν μια συνεχής προσφορά στην αναγεννώμενη Ελλάδα, που την υπηρέτησε στον Αγώνα της ελευθερίας και ύστερα ως πολιτικός ηγέτης, βουλευτής, υπουργός, πρέσβης.

Ως πολιτικός στάθηκε πατριώτης, μετριοπαθής, αποστρεφόμενος τις βίαιες λύσεις.

Ως ρήτορας, εξάλλου, υπήρξε έξοχος και δίκαια αποκλήθηκε εθνικός ρήτορας του Αγώνα για τις νεκρολογίες των επίσημων αγωνιστών και τους πανηγυρικούς του στις επετείους των μεγάλων μαχών της Επανάστασης. Οι περισσότεροι λόγοι του, αν και αυτοσχέδιοι, θεωρούνται σήμερα ως μνημεία της νεοελληνικής ρητορικής τέχνης. Το 1829 εκδόθηκε στην Αίγινα το βιβλίο του με τίτλο «Λόγοι Επιικήδειοι και Επινίκειοι».

Αλλά και ως ποιητής ο Τρικούπης ήταν σημαντικός. Λάτρης της δημοτικής μας ποίησης μετέφρασε στην δημοτική τον *Θούριο* του Τυρταίου, έγραψε τραγούδια όπως τον *Δήμο* και την *Λίμνη του Μεσολογγίου* και κατά γενική αναγνώριση υπήρξε εκείνος ο οποίος προέτρεψε τον Σολωμό να εγκαταλείψει τα ιταλόγλωσσα σχέδιά του και να γράψει στίχους στη Νεοελληνική. Η πρώτη ποιητική εμφάνιση του Τρικούπη έγινε στο Παρίσι το 1821, όπου δημοσίευσε τον *Δήμο*, κλέφτικο τραγούδι σε 250 ομοιοκατάληκτους στίχους.

Ωστόσο, η κύρια και ουσιαστική προσφορά του στην ελληνική γραμματεία παραμένει αναμφίβολα η έκδοση της τετράτομης *Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης*, που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στο Λονδίνο το 1875 και η οποία επανεκδόθηκε έκτοτε πολλές φορές. Το έργο αυτό αποτελεί ακόμη και σήμερα άριστο βοήθημα και πολυτιμότερη πηγή για την μελέτη της Επανάστασης, λόγω της σαφήνειας, του ύψους και της αντικειμενικής και ευσυνείδητης προσπάθειας του συγγραφέα του.

Πηγές: Σπ. Μαριεζίνη «Τρικούπης Σπυρίδων», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμ. 58.

Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών, Σύνταξη-επιμέλεια ύλης: Δ.Π. Κωστελένος, εκδ. Κ.Παγουλάτου, Αθήνα 1974.

ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ ΒΑΛΒΗΣ (1850-1916)

Ο Σταμάτιος Βάλβης γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1850. Ήταν συγγενής με τον Κωστή Παλαμά. (Η γυναίκα του Παλαμά ήταν από την οικογένεια Βάλβη).

Μετά το Γυμνάσιο ο Βάλβης σπούδασε Φιλολογία στην Αθήνα. Ήταν παθιασμένος καθαρευουσιάνος και αγωνίστηκε κατά της Δημοτικής και των δημοτικιστών. Το πάθος του για την καθαρεύουσα τον οδήγησε σε σύγκρουση με το συγγενή του Κωστή Παλαμά, για τον οποίο έγραφε ότι πήρε το δρόμο της «χυδαιογραφίας». Ο Παλαμάς του απάντησε με τρία άρθρα σφοδρότατα, με το ψευδώνυμο Αβλάβιος. Ο Σταμάτιος Βάλβης πέθανε στα 1916.

Ο Σταμάτιος Βάλβης εξέδωσε τις ποιητικές συλλογές: *Γερανοί του Ιβύκου*, *Λυρικά ειδύλλια*, *Αι κόραι του Πανδάρους*, *Επιθαλάμιον*.

Επίσης έγραψε τις μελέτες: *Φιλολογικά μελετήματα*, *Τω Ιωακείμ τω Γ' Κωνσταντινουπόλεως*, *Γεωργίω Μιστριώτη*, *Περί τριών στίχων του Δάντου*.

Ακόμα εξέδωσε έμμετρες μεταφράσεις των *Επινίκων* του Πινδάρου.

Πηγή: Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών, Σύνταξη-επιμέλεια ύλης: Δ.Π. Κωστελένος, εκδ. Κ.Παγουλάτου, Αθήνα 1974.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ (1859-19..)

Ο Μεσολογγίτης δικηγόρος, δημοσιογράφος και λόγιος Αναστάσιος Γιαννόπουλος συνέχισε το 1859 στο Μεσολόγγι την έκδοση των *Ελληνικών Χρονικών*, της εφημερίδας που είχε πρωτοεκδοθεί από τον φιλέλληνα Ιωάννη Ιάκωβο Μάγιερ, και «υπήρξε η μόνη ιδιοκτησία των προμάχων του Αγώνος». Μέσα από τα φύλλα της εφημερίδας πρωτοστάτησε στην καθιέρωση του εορτασμού της Εξόδου.

Τύπωσε δύο βιβλία: *Τα Τρόπαια του Θεόδωρου Γρίβα*, Αθήνα 1854, και το *Ανατολικόν Πνεύμα*, Πάτρα 1853.

Τον Αναστάσιο Γιαννόπουλο παρουσιάζει ο Κωστής Παλαμάς σ' ένα χρονογράφημά του που επιγράφει «Μνημόσυνο». Παιδόπουλο ο Κωστής Παλαμάς γνωρίζει τον Αναστάσιο Γιαννόπουλο, γέρο πια, στο Μεσολόγγι.

«Ωραία εκλιπούσα φυσιογνωμία. Μολονότι περιώρισε την ζωήν του εις την ασφυκτικήν ατμόσφαιραν της επαρχίας, εν τούτοις είναι άξιος μνείας και προσοχής πολύ περισσότερον άλλων... Ο Αναστάσιος Γιαννόπουλος, εξείχε, κορυφαίος, αξιοσπούδαστος και ως δικηγόρος και ως δημοσιογράφος και ως λόγιος. Παιδίον ήμην, ότε τον εγγώρισα, υπερβάντα προ πολλού την ηλικίαν της νεότητος... Ο Γιαννόπουλος ελάμβανε μέρος και εις ποινικάς δίκας, όπου αι αγορεύσεις του ευλόγως διεκρίνοντο δια την νομικήν και την ρητορικήν των δεινότητα... Μετά του συγχρόνου του Ζηνοβίου Βάλβη, και των μεταγενεστέρων αυτού Δημητρίου Βουλπιώτου και Δημητρίου Χατζοπούλου, παρέμειναν εις τα δικαστικά χρονικά ως πρωτοστάται και διδάσκαλοι τρόπον τινά της δικανικής ρητορείας, αποτελέσαντες Σχολήν.... Έχαιρε δε εις την πόλιν εξαιρετικήν φήμην η πλουσία βιβλιοθήκη του, περί της οποίας πολλά θαυμαστά ελέγοντο...

Ο Γιαννόπουλος καθώς αναφέρει και ο Μπραν, ήτο και ποιητής. Μαθητής του Αλεξάνδρου Σούτσου, αλλά αξιώτερος να επιζήση πολλών των οποίων οι άμουσοι στίχοι περιεσώθησαν εις τας Ανθολογίας, και ακόμη ενεδρεύουν εις τα διδακτικά βιβλία. Το ποίημα «Εις τα εν Μεσολογγίω άταφα σπλάγχνα του Λόρδου Βύρωνος» θα έπρεπε με ενθουσιασμόν να αναγινώσκειται από τους φοιβολήπτους της εποχής. Ο «Ύμνος εις τον Θεόν» είναι απήχησις αναγνώσεων εκ της Βίβλου και των Άγγλων ποιητών, των οποίων, καθώς φαίνεται, ήτο εγκρατής... Το ποίημα εδημοσιεύθη όχι εις σχήμα βιβλίου, αλλά εις σχήμα κυλίνδρου επί κτιρίνου χάρτου, καθιστώντος κοπιώδες το ξετύλιγμα και αδύνατον την ανάγνωσίν του. Η μνήμη μου περιέσωσεν από το πολύστιχον αυτό κατόρθωμα τον πρώτον στίχον: "Από προσκόσμα, Θεέ, και αβυσσώδη σκότη"»¹.

Πηγή: Τάκη Λάππα, *Ρουμελιώτικος Τύπος 1821-1880*, Αθήναι 1959, σσ. 69-84.

¹ Κωστή Παλαμά *Άπαντα*, τόμ. Δ', εκδόσεις Μπίρη, Αθήναι (χ.χ.), σσ. 523-525

ΠΑΛΑΜΑΔΕΣ

Από τη σωζόμενη στο παλαμικό αρχείο αλληλογραφία παραθέτουμε το παρακάτω γράμμα του Κωστή Παλαμά. Σ' αυτό μιλάει με το μεγάλο κύρος του ο αντάξιος απόγονος για τους πνευματικούς του προγόνους. Απευθνεται στον λόγιο και διαλεχτό φίλο των γραμμάτων Χρήστο Ευαγγελάτο, τον οποίο ευχαριστεί και συγχαίρει για τη διάλεξη της κόρης του Νιόνας Ευαγγελάτου, τελειοφοίτου του Γυμνασίου, με θέμα «Η Συμβολή του Μεσολογγίου εις τα Ελληνικά Γράμματα» γενομένη κατά την εορτή των Γραμμάτων στο Μεσολόγγι την 30 Ιανουαρίου 1932.

Αθήνα 2-3-'32

Κύριε Δήμαρχε και αγαπητέ φίλε,

... Τώρα θα ήθελα να μεταδώσης της Νιόνας σου και μια μου παρατήρηση. Από τον κατάλογο της των αξιοσημείων συμπολιτών, που κάτι επρόσφεραν στην Παιδεία έχει παραλειφθή το πλέον –τολμώ να είπω– αξιοσπούδαστον όνομα, όσο και αν ανήκει στον παλιόν αγύριστο καιρό. Είναι ο θείος μου ██████████ ████████, ο υιός του Ιωάννη, που πολύ προ του 21 (δε θυμάμαι αυτή τη στιγμή τις χρονολογίες) εδώ στην Αθήνα, Σχολάρχης για πολύν καιρό παρέδιδε τον Όμηρο κατά τρόπο που τον περιγράφει αξιοσημείωτα ένας Άγγλος περιηγητής που είχε περάσει απ' εδώ. Και λοιπόν ο Δημήτριος, φιλόσοφος, θεολόγος, ακόμα και ποιητής, εξαιρετικός για την εποχή του και για το Μεσολόγγι. «Ο κατά Μακράκην άνθρωπος», η «Κοσμογονία και Θεογνωσία» του (1887) είναι βιβλία του, αλλά και «Ο προορισμός του ανθρώπου και του κόσμου, ήτοι ο τελικός σκοπός της δημιουργίας», ας είναι οι θεωρίες του οπισθοδρομικές για τους προοδευτικούς που θα 'ρθη κι' αυτών ημέρα να πάνε στα όπισθεν, είναι όμως γραμμένο λ ο γ ο τ ε χ ν ι κ ώ τ α τ α σε γλώσσα που θα την εξήλεναν και σήμερα οι ευγλωττότεροι των καθαρολόγων. Ένας δε λόγος του στην 25η Μαρτίου εκφωνημένος στα 1851 στα Ηρώα μας για την εορτή της Εξόδου είναι, κατά τη γνώμη μου, ρητορικό αριστούργημα.

Κητς, του Έμερσον, του Μπράουνιγκ και άλλων. Μετά το θάνατο του πατέρα του επιμελήθηκε την επανένδοση πολλών ποιητικών συλλογών του.

Η ποίηση του Λεάνδρου Παλαμά δε φτάνει βέβαια στα κορυφώματα εκείνης του πατέρα του, διαθέτει όμως μια λυρική ευαισθησία και μια δεξιοτεχνία, απόλυτα προσαρμοσμένες στην παράδοση.

Πηγή: *Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, Σύνταξη-επιμέλεια ύλης: Δ.Π. Κωστελένος, εκδ. Κ.Παγουλάτου, Αθήνα 1974

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ (1893-1958)

Γιατρός, καθηγητής Πανεπιστημίου και λόγιος. Γεννήθηκε στο Αιτωλικό. Σπούδασε ιατρική και φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μεταεπαρτίθηκε στο εξωτερικό. Υπήρξε έκτακτος καθηγητής στην Ιατρική Σχολή.

Στα 1948 εξέδωσε μεταφρασμένα και σχολιασμένα αποσπάσματα από το έργο του πρώτου στον κόσμο υλιστή φιλοσόφου, του Ηράκλειτου. Έγραψε και τύπωσε σε βιβλία και δύο θεατρικά έργα: *Πάντα ρει και Βελλερεφόντης* (1952).

Πηγή: *Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, Σύνταξη-επιμέλεια ύλης: Δ.Π. Κωστελένος, εκδ. Κ.Παγουλάτου, Αθήνα 1974.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ (1897-1977)

Δικηγόρος, δημοσιογράφος και συγγραφέας ο Χρήστος Ευαγγελάτος γεννήθηκε το 1897 στο Μεσολόγγι.

Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και εκλέχθηκε από το 1925 πολλές φορές Δήμαρχος στην πόλη που γεννήθηκε (1925-1951 και 1959-1964). Επίσης διετέλεσε Υποδιοικητής της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου (1918-1921), Γενικός Γραμματέας της Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος (1927-1956), Υφυπουργός Αποκαταστάσεως Σεισμοπαθών Ιονίων Νήσων (1953-1954).

Ασχολήθηκε επί μια 50ετία με τη δημοσιογραφία και έγραψε πλήθος ιστορικών και φιλολογικών άρθρων σε πολλές εφημερίδες και περιοδικά. Πρωτοστάτησε σε ιστορικές εκδηλώσεις και έργα εθνικής μνήμης σχετικά με το Μεσολόγγι και τιμήθηκε με πολλά ελληνικά και ξένα παρασήμα.

Το συγγραφικό του έργο περιλαμβάνει κυρίως ιστορικά βιβλία: *Εποποιία Μεσολογγίου* (1937), *Οι πέντε Μεσολογγίται Πρωθυπουργοί της Ελλάδος* (1948), *Η Ιστορία της Αιτωλοακαρνανίας* (1951), *Ιστορία του Μεσολογγίου* (1959) και πολλά άλλα. Έχει εκδώσει επίσης ταξιδιωτικά βιβλία: *Πώς είδα την Αλβανία* (1937), *Πώς είδα την Γερμανία* (1961), *Πώς είδα την Κύπρο* (1961) καθώς και ένα θεατρικό *Η Έξοδος του Μεσολογγίου* (Δράμα εις πράξεις 3, Αθήναι 1933).

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ (1900-1978)

Εκπαιδευτικός. Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1900 και πέθανε στην Αθήνα το 1978. Έγραψε μαζί με άλλους ανθολόγια για το δημοτικό σχολείο και εξέδωσε τα εξής βιβλία: *Εις το βουνό ψηλά εκεί*, 1962, *Η πολιτεία και η Αιμοθάλασσα*, 1968.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΚΑΣΟΛΑΣ (1902-1991)

Λογοτέχνης, ζωγράφος, αγιογράφος, δημοσιογράφος και εκδότης εντύπων ο Γεράσιμος Δ. Κασόλας γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1902.

Ως δημοσιογράφος έγραψε εκατοντάδες κείμενα (άρθρα, σχόλια, ανταποκρίσεις κ.λ.π.) σε εφημερίδες της Αθήνας (*Καθημερινή, Αμρόπολις, Βραδυνή, Χρόνος*), της Πάτρας και του Μεσολογγίου. Στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940-41 βρέθηκε στην πρώτη γραμμή του μετώπου ως πολεμικός ανταποκριτής της μεγάλης απογευματινής εφημερίδας των Αθηνών *Ασύρματος*. Οι ζωντανές εικίνες τηλεφωνικές και τηλεγραφικές ανταποκρίσεις άφησαν εποχή.

Υστερα από την κατάρρευση του μετώπου γύρισε στο Μεσολόγγι και ασχολήθηκε επαγγελματικά με τη ζωγραφική και ειδικότερα με την Αγιογραφία. Γιος του Αρχιδιακόνου και πασίγνωστου, στην εποχή του, αγιογράφου-ζωγράφου Δημητρίου Κασόλα, υπήρξε άξιος συνεχιστής του έργου του πατέρα του. Φιλοτέχνησε πολλές ιερές εικόνες και τοιχογραφίες στους ναούς της Αιτωλίας και ιδιαίτερα της επαρχίας Μεσολογγίου.

Η καλλιτεχνική του εισφορά στον τομέα της Αγιογραφίας αναγνωρίστηκε επίσημα από το Ελληνικό κράτος και το Υπουργείο Πολιτισμού του απένειμε ισόβια τιμητική σύνταξη.

Αξιόλογη και αξιοπρόσεκτη υπήρξε όμως και η λογοτεχνική παρουσία του Γεράσιμου Κασόλα. Ήταν μόνο 16 χρονών όταν ποιήματά του δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό *Ελληνική Επιθεώρηση* (1918). Το 1923 μαζί με τον Μπάμπη Χρέλια εξέδωσε στο Μεσολόγγι το φιλολογικό περιοδικό *Βήλα*, από τις σελίδες του οποίου πρωτοπαρουσιάστηκαν ποιητές όπως ο Μίνως Ζώτος, ο Στάθης Ζαρκιάς και ο Γιοσέφ Ελιγιά. Το 1926 τύπωσε την πρώτη του ποιητική συλλογή *Για την Ειρήνη*, η οποία προκάλεσε το ενδιαφέρον του κορυφαίου, τότε, πνευματικού και λογοτεχνικού κόσμου της χώρας. Το 1950 τύπωσε ένα θαυμάσιο πεζογράφημα από τις δημοσιογραφικές εμπειρίες του κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο με τον τίτλο *Ταξιδεύοντας με το θάνατο* και το 1972 εξέδωσε την ποιητική συλλογή *Χαμένοι δρόμοι*.

«Η φύση, το μεσολογγίτικο περιβάλλον, οι κορυφαίες στιγμές της ζωής, ο έρωτας, τα πράγματα που φεύγουν και χάνονται, η νοσταλγία καλύτερων κόσμων, οι παλιές μέρες της ρομαντικής εποχής του παρελθόντος, τα ηρωικά πανηγύρια του τόπου του, όλα αυτά και πλήθος άλλων στοιχείων, γίνονται απαρχές της έμπνευσης των ποιημάτων του Κασόλα. Μια αυξημένη εναισθησία, μια μουσικότητα στο στίχο, η λεπτότητα

και η αβρότητα της ψυχής, ο παιγνιδισμός του χαμόγελου, το μάτωμα της θλίψης, ξεχνούνται σαν κρουνός από τους στίχους των ποιημάτων του²».

Ο Γεράσιμος Κασόλας ίδρυσε στο Μεσολόγγι τον φιλολογικό σύλλογο «Κωστής Παλαμάς» του οποίου ήταν επίτιμος πρόεδρος. Ήταν επίσης μέλος της Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών από το 1939 και μέλος του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδας.

ΘΩΜΑΣ ΛΑΛΑΠΙΑΝΟΣ (1903- 19..)

Πεζογράφος και ποιητής γεννήθηκε στην Πεντάλοφο του Μεσολογγίου και σπούδασε γιατρός.

Από πολύ νέος άρχισε να δημοσιεύει τους πρώτους στίχους και τα πεζογραφήματά του σε τοπικά περιοδικά κι εφημερίδες, ενώ στα 1930 εξέδωσε την πρώτη του ποιητική συλλογή με τίτλο *Βήματα στη Χλόη*, την οποία προλόγισε ο Κωστής Παλαμάς. Ύστερα από μακρόχρονη σιωπή εξέδωσε τα ακόλουθα βιβλία: *Ψίθυροι* (1961), *Χαμένα Κύθηρα* (1964), *Χρυσά Κύπελλα* (1967). Στα ποιήματά του κυριαρχεί ο λυρισμός και η ευαισθησία. Έχει μεταφράσει ακόμη πολλές τραγωδίες του Ευριπίδη, ενώ άλλη του φιλολογική εργασία βρίσκεται σκορπισμένη σε περιοδικά κι εφημερίδες.

Πηγή: *Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, Σύνταξη-επιμέλεια ύλης: Δ. Π. Κωστελένος, εκδ. Κ. Παγουλάτου, Αθήνα 1974.

²Αριστείδη Ξ. Καβάγια «Μια ταλαντούχα οικογένεια από το Μεσολόγγι» εκδ. εφημερίδας *Μεσολογγίτικα Χρονικά* Ι.Π. Μεσολογγίου 1990.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ (1905- 19..)

Εκπαιδευτικός και συγγραφέας ο Κώστας Πετρονικολός γεννήθηκε στην Πεντάλοφο Μεσολογγίου το 1905. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και υπηρέτησε ως καθηγητής στη Μέση Εκπαίδευση, φτάνοντας στο βαθμό του Γυμνασιάρχη.

Εκτός από τις πλήθος συνεργασίες του σε διάφορα περιοδικά έχει εκδώσει αρκετά ιστορικά και φιλολογικά μελετήματα: *Προσκνητής στο Μεσολόγγι (Ιστορική Σύνοψη)* (1968), *Τροιζήνα (Μύθος και Ιστορία)* (1972), *Ποδολοβίτσα-Πεντάλοφος (Αναμνήσεις απ' τη γενέθλια γη)* (1972), *Το Μεσολόγγι και η προσφορά του στον αγώνα του '21* (1973), *Οι πέντε κορυφαίοι της Μεσολογγίτικης Σχολής (Σπυρίδων Τρικούπης- Κωστής Παλαμάς-Μίλτος Μαλακάσης- Γεώργιος Δροσίνης-Αντώνης Τραυλαντώνης)* (1974), *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι του Διονυσίου Σολωμού*, (1975), *Το Εικοσιένα* (1976) και ένα *Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης* (1962).

Εξέδωσε επίσης τα ακόλουθα θεατρικά έργα: *Ιλιάδα* (όλη η Ιλιάδα δραματοποιημένη, με συνεργασία Αντ. Λεονάρδου) (1946), *Τρία δράματα* (τρία μονόπρακτα: Σαμουήλ- Πατρίδα- Παιδιά της Ελλάδος, με συνεργασία Αντ. Λεονάρδου) (1946), *Νύχτα Χαλασμού* (δίπρακτο με συνεργασία Αλ. Μεταξά) (1950), *Ματρώζος* (δίπρακτο) (1951), *Εδώ το λένε Μεσολόγγι* (μονόπρακτα: «Μεσολογγίτισσα», «Ο Αναστημένος», «Ο Καλόγερος της Κλεισούρας») (1959), *Ο Γυφτοδάσκαλος* (1965).

Τόσο στα θεατρικά, όσο και στα ιστορικά του έργα ο συγγραφέας έδειξε ιδιαίτερη επιμέλεια και ευθύνη.

Έχει τιμηθεί με το μετάλλιο της Ι. Π. Μεσολογγίου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ (1905-1970)

Δικηγόρος, βουλευτής, συγγραφέας. Γόνος παλαιάς Μεσολογγίτικης οικογένειας, γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1905, πέθανε στην Αθήνα και κηδεύτηκε στο Μεσολόγγι το 1970.

Προξενικός πράκτωρ της Γαλλίας στο Μεσολόγγι (1939-1964) και Δήμαρχος Ιεράς Πόλης Μεσολογγίου (1946). Εκλέγεται για πρώτη φορά

βουλευτής Αιτωλοακαρνανίας το 1951 με το κόμμα της Ε.Π.Ε.Κ. και διορίζεται μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής του κόμματος από τον αρχηγό του κόμματος, Στρατηγό Ν. Πλαστήρα. Για δεύτερη φορά εκλέγεται βουλευτής κατά την περίοδο 1956-1958 οπότε και διετέλεσε μέλος της Διακομματικής Επιτροπής της Παιδείας με πρόεδρο τον Γεώργιο Παπανδρέου. Εκλέγεται επίσης βουλευτής της Ενώσεως Κέντρου το 1963, και το 1964 ορίζεται εισηγητής της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης.

Καθ' όλη την περίοδο της πολιτικής του ζωής διακρίθηκε για το ήθος του, την εντιμότητά του, την προσήλωσή του στο καθήκον, την ανιδιοτέλειά του, την πίστη του στη δημοκρατία, την αγάπη του για την πατρίδα του.

Ήταν λογοτέχνης και ιστορικός, μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών.

Έγραψε τα βιβλία: *Λόγοι Κοινοβουλευτικοί και Πανηγυρικοί, Σκηές Εθνικού Μεγαλείου, Μεσολογγίτικες Εθνικές Δόξες.*

Τιμήθηκε με τα παράσημα: «Χρυσούν Μετάλλιον Εθνικής Γαλλικής Αξίας», «Χρυσούν Μετάλλιον Ιππότης Couronne Laurien» (Βέλγιο) και Χρυσούν Μετάλλιον της Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου.

Για τον Κωνσταντίνο Πετρόπουλο έγραψαν οι: Χρίστος Αριστ. Μπασαγιάννης «Αφιέρωμα στην Ιερή μνήμη του Κωστάκη Πετρόπουλου», Μεσολόγγι 1992 και Μιχάλης Σταφυλάς, εκδότης-διευθυντής του περιοδικού *Πνευματική Ζωή*.

ΠΑΝΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΗΣ (1908-19..)

Γιατρός και λογοτέχνης με αξιόλογη συγγραφική και πολιτιστική δραστηριότητα στην Ελληνική επαρχία. Γεννήθηκε στο Αιτωλικό. Σπούδασε Ιατρική και κατόπιν φοίτησε και στη Στρατιωτική Ιατρική Σχολή. Πήρε μέρος στον πόλεμο του 1940-41 και αποστρατεύθηκε με το βαθμό του Αρχίατρου. Ύστερα εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Φλώρινα, όπου αφιερώθηκε στο λογοτεχνικό του έργο, με το οποίο είχε αρχίσει να ασχολείται από τη νεανική του ηλικία.

Έχει εκδώσει πλήθος έργα, φιλολογικά, ιστορικά και κοινωνιολογικά, και από το 1965 εκδίδει το περιοδικό *Αριστοτέλης*. Αναφέρουμε μερικούς τίτ-

λους βιβλίων του: *Μορφές από τον Μακεδονικό Αγώνα* (ιστοριογράφημα), *Άνθρωπος, Κοινωνία, Πολιτισμός* (κοινωνιολογικό δοκίμιο), τα θεατρικά: *Ξυπνήσανε οι σκλάβοι*, *Σαλίνγκαρς*, *Πίσω από τις Σημαίες*, *Ιδρώτας και Αμαρτία*, *Η Γιάτρισσα*, *Το Λάθος*, τα ποιητικά: *Ο Ηλιοφώτιστος*, *Ο Στρατοκόπος*, *Ρυθμοί και Σκέψεις*, και τα πεζογραφήματα: *Αγναντέματα και Μορφές*.

Σ' όλο το έργο του αθόρυβου αυτού πνευματικού εργάτη επικρατεί ένας έντονος κοινωνικός προβληματισμός, μια ακέραια συναίσθηση της ευθύνης του απέναντι στον άνθρωπο και στα προβλήματά του.

Πηγή: *Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, Σύνταξη-επιμέλεια ύλης: Δ.Π. Κωστελένος, εκδ. Κ.Παγουλάτου, Αθήνα 1974.

Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑΣ (1911-1987)

Φιλολόγος, ερευνητής και συγγραφέας. Γεννήθηκε και πέθανε στη Γουριά Μεσολογγίου. Τέλειωσε την Παλαμαϊκή Μέση Σχολή στο Μεσολόγγι και σπούδασε Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας.

Στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940-1941 πήρε μέρος ως απλός στρατιώτης στην πρώτη γραμμή, κι έχασε και τα δυο του πόδια από τη μέση της κνήμης. Το γεγονός αυτό σημάδεψε όλο τον μετέπειτα βίο του. Δεν απόκτησε δική του οικογένεια. Αφοσιώθηκε στη μελέτη, στην έρευνα και στη συγγραφή. Ο πόνος του για το ατύχημα έγινε πηγή δημιουργίας.

Το δημοσιευμένο έργο του είναι εκτεταμένο και καλύπτει διάφορα θεματικά είδη. Εκτός από τα οκτώ (8) βιβλία του και τα εικοσιένα (21) τομύδια με ανάτυπα μελετημάτων του, δημοσίευσε από το 1940 ως το 1987 σε περιοδικά, εφημερίδες και τόμους εγκυκλοπαίδειας εννιάκόσια εξήντα επτά (967) κείμενα με την εξής ειδολογική αναλογία: Ιστορικά 456, Φιλολογικά 196, Λαογραφικά 142, Αρχαιολογικά 37, Γλωσσολογικά 14, Κριτικά 26, ποικίλα σε εγκυκλοπαίδεια 78 και Νεκρολογικά 10.

Τα κείμενά του που διακρίνονται για το πρωτότυπο υλικό που προσκομίζουν, την επιστημονική υπευθυνότητα και ακρίβεια, αλλά και την περιγραφική ζωντάνια, είναι καταχωρημένα σε 31 περιοδικά και 22 εφημερίδες. Ανάμεσα στα περιοδικά συμπεριλαμβάνονται: *Η Νέα Εστία*, η *Αρχαιολογική Εφημερίς*, η *Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών*, η *Ηπειρωτική Εστία*, η *Ελληνική Δημιουργία*, η *Στερεοελλαδική Εστία*, τα *Αρχεία της Εταιρείας Αιτωλο-*

καρνανικών Σπουδών, η Μνημοσύνη, η Στερεά Ελλάς, Τα Αιτωλικά Γράμματα και το Ρουμελιώτικο Ημερολόγιο. Από τις εφημερίδες του κέντρου και των επαρχιών που στις στήλες τους φιλοξένησαν κατά καιρούς κείμενα του Κ. Σ. Κώνστα, είναι και το *Το Βήμα*, *Η Καθημερινή*, *Το Έθνος* και *Η Βραδυνή* της Αθήνας, ο *Νεολόγος* και η *Πελοπόννησος* της Πάτρας, η *Αιτωλική* και τα *Μεσολογγίτικα Χρονικά* του Αγρινίου και ο *Ναυπακτιακός Λόγος* της Ναυπάκτου.

Δημοσίευσε τις εργασίες: *Αιτωλικά μοιρολόγια και τραγούδια του Χάρου* (1954), *Πάτερ Κοσμάς ο Αιτωλός, ο αναγεννητής της Βορείου Ηπείρου* (1959), *Η Ζυγιά στη Δυτική Ρούμελη, βιογραφία μιας λαϊκής ορχήστρας* (1961), *Λαογραφικά της Σκλαβιάς και του ξεσηκωμού* (1963), *Λαογραφικά της Αιτωλίας και Ακαρνανίας* (1966), *Ιστορικά έγγραφα Μεσολογγιτών της Εξόδου 1826-1833* (1968), *Ημερολόγιον των Στρατιωτικών του Πληρεξουσίου Ανγουστίνου Καποδίστρια* (1969) κ.ά.

Αν και δεν ανήκει στον κλάδο των ειδικών επιστημόνων αρχαιολόγων, η συμβολή του στην έρευνα και στην προβολή των μνημείων της Αιτωλοακαρνανίας υπήρξε μεγάλη. Παρότι τα κάτω άκρα του δεν του επέτρεπαν πολύωρες πορείες, περπάτησε αρκετά, είδε και περιέγραψε πολλά από τα προϊστορικά, τα κλασσικά και τα χριστιανικά μνημεία της Αιτωλοακαρνανίας. Οι τίτλοι και μόνο των δημοσιευμένων ανακοινώσεών του είναι αψευδείς μάρτυρες των άοκνων προσπαθειών του για την αποκάλυψη και προβολή των μνημείων αυτών.

Αναφέρουμε ορισμένους: «Απαράτηρητα Μοναστήρια της Παραχελωϊτιδος» (Περιοδ. *Νέα Εστία*, 1952), «Το κάστρο του ανήλιαγου βασιλιά» (Εφημ. *Νεολόγος* Πατρών, 1952), «Παναγία η Λεσινωτίτισσα» (Περιοδ. *Νέα Εστία*, 1953), «Ναός και Διακοσμητική» (Εφημ. *Πελοπόννησος* 1954), «Αχελώος η Βυζαντινή πολιτεία της Αιτωλίας» (Εφημ. *Η Καθημερινή* 1954), «Επιγραφικά μνημεία λατρείας» (Εφημ. *Πελοπόννησος* 1954), «Τα Μοναστήρια μας» (Εφημ. *Ο Λαός* Αγρινίου, 1957), «“Ο Παντοκράτωρ” Το Μοναστήρι του Αγγελοκάστρου» (Εφημ. *Πελοπόννησος* Πατρών, 1957), «“Τα Μοναστήρια της Παναγίας”, Λίγα Επιγραφικά-Λατρευτικά μνημεία» (Εφημ. *Ο Λαός* Αγρινίου, 1958), «“Εν όρει Αγίω...” Από τέσσερα Αιτωλικά Μοναστήρια» (Εφημ. *Ο Λαός* Αγρινίου, 1958), «“Οινιάδαι” Ένας αρχαιολογικός χώρος της Νότιας Ακαρνανίας» (Περιοδ. *Ηώς* 1962), «“Νικαρχος Ξένωνος Ακαρνάν” Από μία επιτάφια επιγραφή του Ξηρομέρου» (Εφημ. *Αιτωλική* Μεσολογγίου 1967), «Βυζαντινά Αιτωλικά μνημεία» (Εφημ. *Ανεξάρτητος* Μεσολογγίου 1969), «Κάστρο της Αιτωλοακαρνανίας» (Περιοδ. *Στερεά Ελλάς* Αθηνών 1969), «“Ο Πύργος” στον Αη-Γιάννη της Γουριάς» (Εφημ. *Αιτωλοακαρνανία* 1969), «Χριστιανικά μνημεία της Αιτωλοακαρνανίας» (Περιοδ. *Στερεά Ελλάς* 1970), «Το Ευαγγέλιο του Λιγοβιτισίου» (Εφημ. *Αιτωλική* Μεσολογγίου 1970), «Το σπίτι όπου φιλοξενήθηκε ο Βύρων στο Μεσολόγγι» (Περιοδ. *Στερεά Ελλάς* 1971), «“Εκ Ναών και Μονών της νοτιοδυτικής Ρούμελης” Επιγραφές ενθυμήματα έγγραφα παραδόσεις» (Περιοδ. *Νιοχώρι* 1974).

Επιμελήθηκε επίσης τα *Άπαντα* του ποιητή Μίνου Ζώτου (1972) και παρουσίασε ανέκδοτα ποιήματα του Κωστή Παλαμά, για το έργο και τη ζωή του οποίου έχει κάνει πολλά δημοσιεύματα.

Υπήρξε μέλος της Λαογραφικής Εταιρείας, της Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών και της Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών επί του Νεωτέρου Ελληνισμού.

Για την πνευματική του προσφορά τιμήθηκε με το Χρυσό Μετάλλιο της Ι. Π. Μεσολογίου.

Τα *Άπαντα* του Κ. Σ. Κώνστας με επιμέλεια Θ. Μ. Πολίτη, εκδόθηκαν από τις εκδόσεις Διογένης, Αθήνα 1990-1994.

Πηγές: Θ. Μ. Πολίτη, Κ.Σ. Κώνστας, *Η συμβολή του στην έρευνα και προβολή των μνημείων της Αιτωλοακαρνανίας*.

Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα», τόμος 37, Αθήνα.

ΡΕΑ ΣΙΛΒΙΑ (1911- 19..)

Ψευδώνυμο της Μαρίας Γεροπάντα. Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1911 και ήταν φίλη από το Γυμνάσιο, με τις συνομήλικές της Ιφιγένεια Λαγάνα, ζωγράφο και Βάσω Κατράκη, χαράκτρια. Ανέπτυξε κοινωνική δράση και ασχολήθηκε με τις χριστιανικές οργανώσεις νέων.

Πρωτοεμφανίστηκε το 1929, με ποιήματα στο περιοδικό της πρωτοπορίας (Λάσιος, Τερζάκης, Τσουκαλάς, Παπαγεωργίου κ.ά.) *Πνοή*. Έχει εκδώσει τις ποιητικές συλλογές: *Όταν ο Κύριος οικοδομεί*, 1958, *Επί πτερόγων* 1959, *Παιδικά σκετς και ποιήματα* 1965, *Πέρα από τις σκιές*, 1973, *Σημεία*, 1978. Έχει μεταφράσει από τα γαλλικά 16 μυθιστορήματα για μεγάλα και μικρά παιδιά.

Έχει συμπεριληφθεί σε πολλές ανθολογίες και πολλά ποιήματά της έχουν μελοποιηθεί.

ΝΙΚΟΣ ΓΑΛΑΖΗΣ (1912-19..)

Φιλολογικό ψευδώνυμο του πεζογράφου Νίκου Μαυροσκότη. Γεννήθηκε στο Αιτωλικό κι ακολούθησε τη στρατιωτική σταδιοδρομία.

Στα Γράμματα εμφανίστηκε πολύ νέος, το 1927, με δημοσιεύματα διηγημάτων του στη *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* του Μαυρίδη, στο *Ρουμελιώτικο Ημερολόγιο* κι αλλού. Το 1948 τύπωσε το πρώτο του πεζογράφημα με τίτλο *Η πίπα του πατέρα μου* κι το 1961 το μυθιστόρημα *Ο ιταλικός λόφος*. Την ίδια χρονιά εξέδωσε κι το θεατρικό του έργο *Η επιστροφή των Αργοναυτών*.

Η πεζογραφία του χαρακτηρίζεται από άμεσο λυρισμό. Το σύγχρονο ύφος του με τη κοφτή φράση κι την άμεση εικόνα κερδίζει τον αναγνώστη.

Πηγή: *Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, Σύνταξη-επιμέλεια ύλης: Δ.Π. Κωστελένος, εκδ. Κ.Παγουλάτου, Αθήνα 1974.

ΜΙΧΑΗΛ Ν. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ (1922-1999)

Ο Μιχαήλ Ν. Καλογήρου, φιλόλογος κι ένας από τους πιο σημαντικούς δοκιμιογράφους της Αιτωλοακαρνανίας, γεννήθηκε στο Αιτωλικό το 1922.

Σε τεύχη τυπώθηκαν τα Φιλολογικά του *Δοκίμια: Ερμηνευτικά Α'*, Αλεξανδρούπολις 1962, *Απερείσι' άποινα*, Αμφιλοχία 1965, *Ερμηνευτικά Β'*, Μεσολόγγι 1971 κι *Corona Vallaris*, Μεσολόγγι 1975.

Σε βιβλία τυπώθηκαν τα σπουδαία Φιλολογικά *Δοκίμιά* του με τους τίτλους: *Τραγική Άγνοια*, Μεσολόγγι 1988 κι *Σχόλια Ομηρικά*, Μεσολόγγι 1991.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ (1929-)

Γεννήθηκε το 1929 στη Γουριά Μεσολογγίου. Τέλειωσε την Παλαμαϊκή σχολή της Ιερής Πόλης και εν συνεχεία πήρε πτυχίο Παντείου και Νομικής (πολιτικών επιστημών) καθώς και πτυχίο Βυζαντινής Μουσικής. Έχει εκδώσει οκτώ βιβλία, ποιητικά και πεζογραφικά. «*Η ποίησή του απηχεί βαθιά ανθρώπινη τρυφερότητα και ανάταση του ψυχοκοσμικού του κόσμου συναρτούμενη με εξάισια, γνήσια και πλήρη έμπνευση*»³.

Έχει τιμηθεί με βραβεία, στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Είναι μέλος της Ένωσης Ελλήνων Λογοτεχνών και ιδρυτικό μέλος της Διεθνούς Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών.

Πηγή: Περιοδικό *Εμβόλιμον*, Αφιερωματικό τεύχος: Ανθολογία Αιτωλοακαρνανικής Λογοτεχνίας, 18-19, Άνοιξη-Καλοκαίρι 1993.

ΑΣΣΟΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ (19.. –2000)

Ο Άσσος Σταμούλης γεννήθηκε στη Σταμνά Μεσολογγίου. Τέλειωσε το Δημοτικό Σχολείο Σταμνάς και το Γυμνάσιο Αιτωλικού. Σπούδασε Νομικά και Θέατρο και ήταν αυτό που του αποκάλυψε την ποίηση το 1972. Έφυγε για το Παρίσι (1973-1985) και στη Σορβόνη παρακολούθησε μαθήματα Φιλολογίας και Αισθητικής, ενώ δίδαξε Νέα Ελληνικά στην Association Culturelle AR-CUS. Ταξίδεψε πολύ. Η Ισπανία τον μάγεψε.

Ήταν υπέρμαχος του πολυτονικού συστήματος, θερμός λάτρης του κλασικού Ελληνικού πνεύματος, βαθύς γνώστης της ελληνικής γραμματολογίας.

Το 1985 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Ελλάδα, αρχικά στη Θεσσαλονίκη και μετά οριστικά στην Αθήνα. Αφοσιώθηκε ολοκληρωτικά στην ποίηση.

³ Τηλιγάδα Οδυσσέα, «Η ποίηση του Γιώργου Τριανταφύλλου», Εφημερίδα *Μεσολογγίτικα Χρονικά*, φύλλο 690, 1-8-1990.

Δήλωνε: «για μένα η ζωή δεν έχει απολύτως κανένα νόημα χωρίς την ποίηση». Ευτύχησε να δει τα ποιήματά του στα καλύτερα ανθολόγια, να τιμηθεί πολλαπλά.

«Δημιούργησε μια ποίηση - κατάθεση ψυχής κι εκφράστηκε με λυρισμό και πάθος. Με καθαρό επικό παραδοσιακό λόγο. Με ωριμότητα, με περίσκεψη, στόχαση και προβληματισμό. Με αμεσότητα, με έναν αυθόρμητο και ρωμαλέο ποιητικό δυναμισμό. Άφησε πίσω του σημάδια της επίγεια πορείας του και των πνευματικών του αναζητήσεων. Καβαλάρης της ελεύθερης σκέψης του, των ονείρων και των ελπίδων, βίωσε τον πανανθρώπινο πόνο σε μια αναζήτηση της πνευματικής ολοκλήρωσης και προσδοκούσε την δικαίωση, την πνευματική αθανασία μέσα από τις εμπνεύσεις του, τις πνευματικές του παρακαταθήκες και την τέχνη του λόγου»⁴.

Υπήρξε οπαδός του ελαχίστου, παντελώς αδιάφορος για την τρέχουσα αστική ζωή. Άφησε την τελευταία του πνοή στις 13 Δεκεμβρίου 2000 στο Νοσοκομείο Μεσολογγίου.

Πηγή: Δημοσθένης Μπούρος, «Θρήνος για τον ποιητή Άσσο Σταμούλη», Εφημερίδα *Τα Γιοφύρια*, Αιτωλικό, Ιανουάριος 2001, φύλλο 182, σ. 2.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΚΟΣΟΥΛΑΣ (1926-)

Ο Γιώργος Ι. Κοκοσούλας γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1926. Σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες, Οργάνωση και Διοίκηση στην Ελλάδα και Οργάνωση-Λειτουργία Λιμένων – Πληροφορική στη Γαλλία και το Βέλγιο. Σπούδασε επίσης Θεωρία μουσικής-Αρμονία στο Εθνικό Ωδείο Αθηνών. Διαθέτει Δίπλωμα γαλλικής γλώσσας (Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών και Πανεπιστήμιο της Τουρ).

Εκδοθέντα βιβλία: *Ο εμπορικός λιμάν* (1973), *Μεσολόγγι 1830-1990* (1990), *Μίμης Αμπεράκης* (εκδ.Φιλιππότη 1997), *Γύρω από μια φίλια* (εκδ.Φιλιππότη 1998), *Ιω. Ν. Κοκοσούλα: Πολεμικά Ημερολόγια* (Αράκυνθος-Μεσολόγγι 2000), *Η Τάξη μου και άλλες ιστορίες λογής λογής* (Αράκυνθος-Μεσολόγγι 2001).

Μεταφράσεις: Ρομαίν Ρολλάν, *Μπετόβεν-Μεγάλες Δημιουργικές Εποχές: Η Ενάτη συμφωνία (με προσθήκη λεξιλογίου μουσικών όρων)*, (εκδ.Γκοβόστη 1995). Υπό έκδοση, το 2002: *Finita Comœdia, Οι Αγαπημένες του Μπετόβεν, Τα τελευταία κουαρτέτα*. (Αράκυνθος- Μεσολόγγι).

Λημματογραφία μουσικών όρων, για το υπό αναθεώρηση Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη.

Κείμενά του δημοσιεύτηκαν στην *Επιθεώρηση Τέχνης*, στον Αθηναϊκό και τοπικό τύπο. Μένει στο Μεσολόγγι και γράφει στον τοπικό τύπο.

⁴ ΠΟΛΙΠΤΥΧΟ, συλλογική έκδοση, εκδοτική ευθύνη Ευάγγελος Ρόζος, Αθήνα 2001, σσ. 37-40, (Νίκος Ανάγης, «Άσσος Σταμούλης: Από την τυραννία του πόνου στο δοξαστικό της πνευματικής ολοκλήρωσης μέσα από την εμπνευση και την τέχνη στο λόγο»).

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΥ (1936-)

Η Αγγελική Παυλοπούλου, ποιήτρια με αξιόλογο έργο, γεννήθηκε στο Ευηνοχώρι και ζει στην Πάτρα.

Παρουσιάστηκε στα γράμματα το 1962 με την ποιητική συλλογή *Ο Δρόμος με τα τριαντάφυλλα*. Η κριτική, ομόφωνα, υποδέχθηκε με ενθουσιασμό τη νέα ποιήτρια. Ακολούθησαν κι άλλα βιβλία που δικαίωσαν την ενθουσιώδη υποδοχή: *Ερωτικές νησιφίες* (1964), *Οι προτάσεις μου* (1966), «CANTO» (1967), *Για το φταίξιμο της Άνοιξης* (1972), *Προσπέραση* (1972), *Σαράντα οκτώ ερωτικές επιστολές* (1974), *Χαρίλαε* (1974), *Ο φόβος 1967-1974* (1975), *Η περίπολος* (1976), *Ο θόλος* (1977), *Οι πρωτόπλαστοι* (1978), *Η γέννα μέσα στο ωραίο* (1980), *Ο άλλος* (οκτάστιχα) (1981), *Δίστιχα* (1981).

Έχει συμπεριληφθεί σε πολλές ανθολογίες και ποιήματά της μεταφράστηκαν στη Γαλλική, Αγγλική, Γερμανική και Ιταλική γλώσσα. Στα ποιήματα της Αγγελικής Παυλοπούλου συναντάμε ένα λυρισμό δροσερό και δυνατό που πηγάζει από τη γυναικεία της ευαισθησία και γίνεται τραγούδι πρωτόγνωρο της ζωής, της φύσης και του έρωτα σε όλες του τις εκδηλώσεις και μορφές.

«Η ποίησή της εκφράζεται με μια μυστικοπάθεια θρησκευτική που φέρνει στο νου τη θρησκευτική ερωτική ποίηση των μυστικών της Ανατολής. Συχνά πλαταίνει σ' ένα ερωτικό πανθεισμό που φέρνει στο νου την Πανθειστική ερωτοθυμία του Ονίτσιαν»⁵.

«Η Αγγελική Παυλοπούλου με μοναδικό πληρωρισμό, φωνάζει τη ζωή, τη διατυπώνει δυναμικά μέσα απ' τη δική της ποιητική ύπαρξη... Η ποίησή της είναι ποίηση φυσική. Φυσική, όχι φυσιολατρική. Η φυσιολατρική ποίηση είναι μια ποιητική νοοτροπία και τάση που ξεπεράστηκε. Ενώ η φυσική ποίηση είναι η ίδια η οργανική ζωή της φύσεως, αποταμειυμένη σ' ένα ανθρώπινο πλάσμα που θαρρείς πώς ολόκληρο είναι η φωνή της γης»⁶.

⁵ Μάρκος Αυγέρης, περιοδικό *Ιωλκός*.

⁶ Ανδρέας Καρναντώνης.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ- ΤΣΕΚΟΣ
(1936-)

Ο Δημήτρης Μαλακάσης-Τσέκος γεννήθηκε το 1936 στο Μεσολόγγι όπου και τελείωσε την εγκύβλια παιδεία. Σπούδασε νομικά και γαλλική φιλολογία στα ελληνικά Πανεπιστήμια και συνέχισε τις σπουδές του στο εξωτερικό. Έγινε διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πρωτοδημοσίευσε στίχους το 1955 στη *Νέα Εστία*. Αργότερα και σ' άλλα περιοδικά. Έγραψε ένα δοκίμιο το 1982 για τον ποιητή Ανέστη Ευαγγέλου. Το 1986, 1988, 1994 και 2001 εξέδωσε ισάριθμα ποιητικά βιβλία. Στο πρώτο συμπεριέλαβε και μεταφράσεις. Το 1993 εξέδωσε και μια ανθολογία με τίτλο: *Εκλεκτά σύγχρονα ελληνικά ποιήματα* (μεταπολεμικοί χρόνοι μέχρι τις μέρες μας). Περιέλαβε 70 ποιητές με 90 ποιήματα. Εξέδωσε επίσης ένα πολιτικό δοκίμιο με θέμα: *Αναγκαίες συνταγματικές ρυθμίσεις* (1990, 1996). Αρθρογραφεί αραιά στον Αθηναϊκό Τύπο.

Υπηρετεί ως Εισαγγελέας Εφετών στην Αθήνα.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΑΡΛΑΣ

Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι όπου έζησε μέχρι τα γυμνασιακά του χρόνια μέσα σε περιβάλλον ψαράδων και καραβοκυραίων. Από το 1959 ταξιδεύει ως ναυτεργάτης-μηχανικός. Μπορεί να βρέθηκε για χρόνια στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, όμως μέσα στην ψυχή του κουβαλούσε τις εικόνες και τους ήχους της πατρίδας του.

Έχει εκδώσει τις ποιητικές συλλογές: *Ταξίδι* (τόμοι Α' & Β', α' έκδοση 1987, β' έκδοση 1988, γ' έκδοση 1990), *Τασά* (1989) και *Επιστροφή* (1990).

Πηγή: Περιοδικό *Εμβόλιμον*, Αφιερωματικό τεύχος: Ανθολογία Αιτωλοακαρνανικής Λογοτεχνίας, 18-19, Άνοιξη-Καλοκαίρι 1993.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ (1957-)

Ο Παντελής Σπ. Μπουκάλας γεννήθηκε το 1957 στο Λεσίμι του Μεσολογγίου. Αποφοίτησε από την Οδοντιατρική Αθηνών. Από το 1989 επιμελείται την εβδομαδιαία σελίδα του βιβλίου στην εφημερίδα *Καθημερινή*, όπου επίσης δημοσιεύει κάθε μέρα επιφυλλίδες κοινωνικού και πολιτικού σχολιασμού. Είναι διορθωτής και επιμελητής εκδόσεων. Μετέχει στο Διοικητικό Συμβούλιο του Μορφωτικού Ιδρύματος της Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών.

Από το 1980 έχει δημοσιεύσει στις Εκδόσεις «Άγρα» τα βιβλία ποίησης *Αλγούρθμος* (1980), *Ο μέσα πάνθηρας* (1985), *Σήματα λυγρά* (1992), *Η εκδρομή της Ευδοκίας* (1993), *Ο μάντης* (1994), έναν τόμο δοκιμίων και βιβλιοκριτικών υπό τον τίτλο *Ενδεχομένως – Στάσεις στην ελληνική και ξένη τέχνη του λόγου* (1996), *Οπότεν πλάτανος* (1999), και τον τόμο *Υποθέσεις- Επιφυλλίδες στην Καθημερινή* (2001). Έχει μεταφράσει, για τον ίδιο εκδοτικό οίκο, τον ελληνιστικό *Επιτάφιος λόγος – Αρχαία ελληνικά επιτύμβια επιγράμματα*.

Υπό έκδοση είναι ένα βιβλίο με μεταφρασμένα αρχαιοελληνικά *Συμποτικά Επιγράμματα* της «Παλατινής Ανθολογίας», κι ένα ακόμη όπου μεταφράζεται και παρουσιάζεται το έργο του «τελευταίου Έλληνα ποιητή» Παλλαδά του Αλεξανδρέως (4^{ος} αι. μ.Χ.).

ΧΡΗΣΤΟΣ ΗΛ. ΧΑΛΑΖΙΑΣ (1957-)

Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1957. Από μικρός ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία και τη δημοσιογραφία. Κείμενά του έχουν δημοσιευθεί σε ελληνικές και ξένες εφημερίδες.

Το 1978 κυκλοφόρησε το δοκίμιό του *Ο Φρόντ και ο ανθρωπισμός*. Ακολούθησε το 1980 η ποιητική του συλλογή *Αγανάκτηση*. Εξέδωσε επίσης τα βιβλία: *Παλαιστίνη, το δράμα ενός λαού* (1982). *Ιδεολογία των ανταρτών πόλεως. Ραδιενέργεια- Πυρηνικά Εργοστάσια. Πέρσι, πρόπερσι και φέτος (ημερολόγιο γεγονότων, εκδ. Δωδώνη)*.

Έχει επιμεληθεί την έκδοση πολλών βιβλίων πολιτικού και λογοτεχνικού περιεχομένου και είναι συνεργάτης στις εγκυκλοπαίδειες «Υδρία» και «Καίμπριτζ».

Πηγή: *Πολύπτυχο*: πεζογραφία, ποίηση, ιστορία, κριτική, δοκίμιο, θέατρο, συλλογική έκδοση, επιμ. Ευάγγελου Ρόζου, σειρά 19η, Αθήνα 2001, σ. 467.

ΕΛΕΝΗ ΠΡΙΟΒΟΛΟΥ (1959-)

Γεννήθηκε το 1959 στο Αγγελόκαστρο Μεσολογίου. Σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Κοινωνιολογία στην Αθήνα. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα. Πορεύεται με το συναίσθημα και τη φαντασία γι' αυτό και ασχολήθηκε με το παραμύθι και το νεανικό μυθιστόρημα.

Έχει εκδώσει τα εξής βιβλία: *Γελωτοποιός για κλάματα* (Παραμύθι) (1986), *Ο Θεός Ορέστης* (Αφήγημα) (1987), *Μάγος Μπλου* (1988), *Δάφνη και Λεονάρδο* (Παραμύθι) (1988), *Σαν όνειρο και σαν παραμύθι* (Παραμύθι) (1988) και *Ο δρόμος του Μπλε Φεγγαριού* (Μυθιστόρημα) (1992), *Το κόκκινο πουλί που το λέγαν φλόγα* (Μυθιστόρημα) (1996), *Σκιούπι, Όνομα για καθώς πρέπει κλόουν* (Μυθιστόρημα) (1996), *Ο Τρυφεράκανθος* (Παραμύθι, κυκλοφορεί και σε θεατρικό έργο) (1999), *Βικτώρια* (Αφήγημα) (1999), *Το άλογο που το λέγανε Έκτορα* (Παραμύθι), *Το χελωνάκι χωρίς καβούκι* (Παραμύθι), *Η καπετάν-Ζωή* (Μυθιστόρημα για εφήβους), *Τα χάρτινα Πουλιά* (2001).

ΦΡΟΣΩ ΚΛΑΜΠΑΝΙΣΤΗ (1965-)

Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι. Σπούδασε Κλασική Φιλολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών απ' όπου αποφοίτησε το 1987 με άριστα. Στη συνέχεια σπούδασε Οικονομικά στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (1992-1996), απ' όπου έλαβε πτυχίο το 1996.

Μεταπτυχιακές σπουδές: α) Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, β) Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας και Μαθηματικών στο Εθνικό και Μετσόβιο Πολυτεχνείο, γ) Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Γνωρίζει γαλλικά και αγγλικά. Έχει εργασθεί σε πειραματικά και πρότυπα Σχολεία των Αθηνών. Κατά το ακαδημαϊκό έτος 2000-2001 υπηρέτησε στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών.

Συμμετέχει με εισηγήσεις της σε Διεθνή Επιστημονικά Συνέδρια και δημοσιεύσεις της σε επιστημονικά περιοδικά.

Έχει εκδώσει τα ακόλουθα έργα: *Λίγο πιο πέρα από το τίποτα* (Ποιήματα, 1988), *Τώρα μ' ένα χαμόγελο* (Ποιήματα, 1989), *Με λέξεις και με στίχους* (Ποιήματα, 1990), *Η θεολογική αντίληψη του Πρωταγόρα* (Μελέτη, 1988), *Ερμηνευτική και γλωσσολογική προσέγγιση στο ποιητικό έργο του Τάσου Αναγνώστου* (Με-

λέτη, 1989), *Ποίηση και ποιητές* (Δοκίμια, 1991), *Χώρος και λόγος στο δικαστικό δράμα του Δ. Πιστικού "Ο άνθρωπος που ερχόταν από το νερό"* (Μελέτη, 2000).

Το 1991 βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών για τη δωδεκάτομη μελέτη της «Συλλογή Λαογραφικού Υλικού από το Μεσολόγγι».

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΚΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

- Βαλέτας Γ., *Επίτομη ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, εκδ. Πέτρος Κ. Ρένος, Αθήνα 1966.
- Βουτιεριδής Ηλίας Π., *Σύντομη ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας (1000-1930)*, Γ' έκδοση, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1976.
- Δημαράς Κ. Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, τόμ. Α'-Β', Ζ' έκδοση, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1985.
- Καμπάνης Άριστος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Ε' έκδοση, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1948, (φωτομηχανική ανατύπωση, 1971).
- Κορδάτος Γιάννης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, τόμ. Α'-Β', Βιβλιοεκδοτική, Αθήνα 1962.
- Μαστροδημήτρης Π. Δ., *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, Ε' έκδοση, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1990.
- Μιράσγεζη Μαρία Δ., *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, τόμ. Α'-Β', Αθήνα 1982.
- Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης*, Αθήνα 1978.
- Vitti Mario, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, με τάφραση Μυρσίνης Ζορμπά, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1978.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΕΞΙΚΑ

- Βαλέτας Γ., *Λεξικό νεοελληνικό φιλολογικό. Βιογραφίες ποιητών και συγγραφέων. Στοιχεία γραμματολογίας και μετρικής-Αναλύσεις και ερμηνείες- Βιογραφικά σημειώματα*, εκδ. Παρνασσός, Αθήνα 1964.
- Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, τόμ. Α'-Δ', εκδ. Αδελφών Κ. Παγουλάτου, Αθήνα 1974.
- Πάτσης Χάρης, *Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδοτικός οίκος Χάρη Πάτση, Αθήνα [1968].

ΑΝΘΟΛΟΓΙΕΣ

I. ΠΟΙΗΣΗ

- Αποστολίδης Ρένος, *Ανθολογία της νεοελληνική γραμματείας. Η ποίηση, λογία και δημοτική, από τον Μεσαίωνα*

ως τις μέρες μας, Γ' έκδοση, τόμ. Α'-Γ', Τα Νέα Ελληνικά, Αθήναι [1969-1972].

Κοκκίνης Σπύρος, *Ανθολογία νεοελληνικής ποιήσεως 1708-1984*, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα 1984.

Παναγιωτόπουλος Μέμος, *Νεοελληνική Ποιητική Ανθολογία, Το απόσταγμα της ψυχής του Έθνους*, τόμ. Α'-Γ', «Εταιρεία Ελληνικού Βιβλίου», Αθήναι 1969-1979.

Περάνθης Μιχαήλ, *Ανθολογία νεοελληνικής ποιήσεως. Από τον ενδέκατον αιώνα ως σήμερα*. Τόμ. Α'-ΣΤ', 10η έκδοση, εκδ. «Ελληνικά Γράμματα», [Αθήνα 1979].

Πολίτης Λίνος, *Ποιητική Ανθολογία*, Β' έκδοση αναθεωρημένη, 8 βιβλία, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1975-1977.

Σκόκος Κων. Φ., *Το Ελληνικόν Διήγημα ήτοι απάνθισμα ενλεκτών διηγημάτων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Εκλογή και επιμέλεια Κων. Φ. Σκόκου, τόμ. Α' - Β', Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Εν Αθήναις 1920.

II. ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Αποστολίδης Ρένος, *Ανθολογία της νεοελληνικής γραμματείας*, τόμ. Α'-Δ', Τα Νέα Ελληνικά, Αθήναι [1970-1978].

Περάνθης Μιχαήλ, *Ελληνική Πεζογραφία (Από την άλωση ως σήμερα)*, τόμ. Α' - Ε', Αθήνα 1966-1968.

Σταμέλος Δημήτρης, *Ρομειώτικη Πεζογραφία. Από το Μακρογιάνη ως σήμερα 1829-1969*, τόμ. Α' 1829-1900, Αθήνα 1969.

III. ΜΙΚΤΕΣ

Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 48, εκδ. Αετός - διάδοχος Π. Ζαχαρόπουλος, Αθήναι 1952-1958.

Πολύπτυχον. *Πεζογραφία - Ποίηση- Ιστορία- Κριτική- Λογίμο*. Συλλογική έκδοση, εκδότης: Ευάγγελος Ρόζος, Αθήνα 1976.

ΑΠΑΝΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Παλαμάς Κωστής: *Απαντα*, 16 τόμοι, εκδ. Μπίρη-Γκοβόστη, έκδοση του Ιδρύματος Κωστή Παλαμά με την επιμέλεια Γ. Κατσιμπαλή, [Αθήνα 1962-1969]. Κυκλοφόρησε και Κωστή Παλαμά *Απαντα*, τόμ. 17^{ος}. Ευρετήρια κυρίων ονομάτων και θεμάτων, Αθήνα 1984.

Δροσίνης Γεώργιος: *Απαντα*, τόμ. Α'-Γ', (ποίηση), τόμ. Δ'-ΣΤ' (πεζά), τόμ. Ζ' (Σκόρπια Φύλλα της Ζωής μου), τόμ. Η' (παιδικά), τόμ. Θ' (Ημερολόγια), τόμ. Ι' (Σύμμικτα), φιλολογική επιμέλεια Γιάννη Παπακώστα, εκδ. «Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων», Αθήνα 1995-...

Μαλακιάσης Μιλτιάδης, *Άπαντα*. Αναστόλωσε και έκρινε Γ. Βαλέτας, τόμ.Α' *Τα ποιήματα*, τόμ. Β' *Διάφορα πεζά*, Alvin Redman (Hellas), Αθήνα 1964.

Βουτυράς Δημοσθένης: *Άπαντα*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1960 και Βουτυράς Δημοσθένης: *Άπαντα*, τόμ. Α'-Δ', εισαγωγή- επιμέλεια Τσοκόπουλος Βάσιλας, εκδ. Δελφίνοι, Αθήνα 1999.

Ζώτος Μίνως: *Άπαντα*, επιμ. Κ.Σ. Κώνστα, εκδ. Κοινότητα Νεοχωρίου Παραχελωϊτίδος, Αθήνα 1972.

Παναγιωτόπουλος Ι.Μ. *Τα Ποιήματα του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου*, Οι εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 1970.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Αφιερώματα περιοδικών: *Τα Νέα Γράμματα* τομ.5-6, σ. 369-616, 1936. *Νέα Εστία*, τόμ. 34 τευχ. 397, Χριστούγεννα 1943. *Γράμματα* (τεύχος Επιμνημόσυνο του Κ. Παλαμά), Αθήναι 1943. *Αγγλοελληνική επιθεώρηση Δ'*, 1950, σ. 305-358. *Ελληνική Δημοκρατία*, τομ. 10, 1952, σ. 513-568.

Κασίνης Κ. Γ., *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά* (1911-1925) Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, Αθήνα 1973.

Κατσιμπαλής Γ. Κ., *Παλαμική Βιβλιογραφία 1926-1931*, Τυπογραφείο «Εστία», Αθήνα 1932. Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά*, Α' Εκδόσεις, Τυπογραφείο Σεργιάδη, Αθήνα 1942. Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά*, Β' 1876-1900, Τυπογραφείο Σεργιάδη, Αθήνα 1943. Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά*, Γ' 1901-1910, Τυπογραφείο Σεργιάδη, Αθήνα 1943. Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά*, (1943-1953), Τυπογραφείο Σεργιάδη, Αθήνα 1953. Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά* (1954-1958), Αθήνα Ιούνιος 1959. Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά* (1959-1963), Αθήνα Ιούνιος 1964. Του ίδιου, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά* (1964-1969), Αθήνα 1970.

□□□□□□□□ □□□□□□□□

I. Αφιερώματα περιοδικών: *Νέα Εστία*, 1-10-1949 και 15-10-1951. *Ελληνική Δημοκρατία*, (Αφιέρωμα στα 90 χρόνια του Δροσίνη), τευχ. 44, 1-12-1949. *Ελληνική Δημοκρατία*, τευχ. 71, 15-1-1951.

II. Μελέτες και Άρθρα.

Άγρας Τέλλος, *Κριτικά*, τομ. Β', Ποιητικά πρόσωπα και κείμενα Φιλολογική επιμέλεια: Κώστας Στεργιόπουλος, εκδ. Ερμής, Αθήνα 191, σσ. 29-59.

Βασική Βιβλιοθήκη, Προβελέγγιος, Δροσίνης, Πολέμης, Στρατήγης, Καμπάς, αριθμ. 24, επιμ. Γ. Θέμελη, 1955.

Δροσίνης Γεώργιος, *Σκόπια φύλλα της ζωής μου*, επιμέλεια Γιάννη Παπακώστα, εκδ. Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα 1982-1985.

Θρόλος Άλκης, *Μορφές της ελληνικής πεζογραφίας και μερικές άλλες μορφές*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1962.

Καρναντώνης Ανδρέας, *Φυσιογνωμίες: Κριτικά Δοκίμια*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1959.

Καρράς Στάθης, *Λογοτεχνικά πορτραίτα*, εκδ. Το ελληνικό βιβλίο, Αθήνα 1967.

Μάργαρης Δημ. Κ., *Πρόσωπα και θέματα*, Αθήνα 1962.

Μελάς Σπύρος, *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, εκδ. Φέξη, Αθήνα 1962.

Παλαμάς Κωστής, *Άπαντα*, τομ. Β' και τομ. Η', επιμ. Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, Αθήνα (χ.χ.)

Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., *Τα πρόσωπα και τα Κείμενα*, τομ. ΣΤ' «Βιβλιοπωλείο της Εστίας», Αθήνα 1963.

Παναγιωτόπουλος Σπύρος, *Άνθρωποι καιροί και τόποι*, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα 1964.

Παπαδάκης Νικόλαος, *Σκιαγραφίες: Αγγ. Σικελιανός, Πηνελόπη Δέλτα, Γεώργιος Δροσίνης, Γεώργιος Δελής, Ελένη Σπανδωνίδα*, εκδ. Μαυρίδη, Αθήνα 1978.

Παπαδημητρίου Κώστας Δ., *Γνωριμία 60 Ελλήνων Λογοτεχνών. Ανθολόγηση, κριτική και θεώρηση της ζωής και του έργου τους*, τομ. Α', εκδ. Ντουντούμη, Αθήνα 1998.

Περάνθης Μιχάλης, *Απόψεις Διαλέξεις και Δοκίμια*, Αθήνα 1961

Πετρονικολός Κώστας Α., *Οι πέντε κορυφαίοι της Μεσολογίτικης Σχολής: Σπυρίδων Τρικούπης, Κωστής Παλαμάς, Γεώργιος Δροσίνης, Μίλτος Μαλακάσης, Αντώνης Τραυλαντώνης*, εκδ. Σείριος, Αθήνα 1974

Πολίτης Θ. Μ., *Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών*, Β' εκδ., Πολύπλευρο Μεσολόγι 1986.

Πολίτης Λίνος, *Θέματα της Λογοτεχνίας μας*, εκδ. Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη (χ.χ.)

Στεργιόπουλος Κώστας, *Περιδιαβάζοντας*, τόμ. Β', *Στο χώρο της παλιάς πεζογραφίας μας*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1986.

Στεργιόπουλος Κώστας, «Το αφηγηματικό έργο του Δροσίνη», *Νέα Δομή*, τευχ. 6, Νοέμβριος 1976, σσ. 70-72.

Χάρης Πέτρος, *Μικρή Πινακοθήκη Ελλήνων Λογοτεχνών*, εκδ. Φέξη, Αθήνα 1963.

□□□□□□□□ □□□□□□□□

I. Αφιερώματα περιοδικών: *Νέα Εστία*, τομ. ΛΓ', έτος ΙΖ', τευχ. 384, 1^η Ιουνίου 1943. *Ελληνική Δημοιοργία*, τόμος 9, τευχ. 95, 15 Ιανουαρίου 1952.

II. Μελέτες και Άρθρα.

Ρομειώτικο Ημερολόγιο, «Ο Μπαταριάς του Μαλακάσης», έτος Α', επιμέλεια Δ. Χ. Σταμέλου, Αθήνα 1957, σ.85-92.

Άγρας Τέλλος, *Κριτικά*, τομ. Β', Φιλολογική επιμέλεια: Κώστα Στεργιόπουλου, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1981.

Αθανασιάδης-Νόβας Θεμιστοκλής, *Ήρωες*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1969.

Βάρναλης Κώστας, *Αισθητικά-Κριτικά*, τόμ. Β', εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1958.

Γιάκος Δημήτριος, *Λυρικοί της Ρούμελης*, Αθήνα 1958.

Θρύλος Άλκης, *Κριτικές Μελέτες*, III, εκδοτικός οίκος Μ.Σ. Σαριβαξεβάνη, Αθήνα 1925.

Καραντώνης Ανδρέας, *Από τον Σολωμό ως το Μυριβήλη: Λογοτεχνικά μελετήματα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1969.

Καραντώνης Ανδρέας, *Ποιητικά* (Κριτικά Κείμενα), εκδ. «Νικόδημος», Αθήνα 1977.

Καραντώνης Ανδρέας, *Νεοελληνική Λογοτεχνία. Φυσιογνωμίες*, τόμ. Α'-Β', Γ' έκδοση. *Συμπληρωμένη με νέες φυσιογνωμίες και βιογραφικά*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1977.

Καρράς Στάθης, *Λογοτεχνικά πορτραίτα*, εκδ. Το ελληνικό βιβλίο, Αθήνα 1967.

Κουλούρης Χρήστος Ν., *Αλησμόνητοι και λησμονημένοι: Κριτικά Δοκίμια*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1960.

Κράνης Δημ., «Μιλτιάδης Μαλακάσης 1869-1943: ο Άνθρωπος και το έργο του», περ. *Στερεοελλαδική Εστία*, έτος Α', Οκτ.-Δεκ. 1960, τευχ. 5-6, σ. 336.

Κώνστας Κ. Σ., *Άπαντα: Όσα βρέθηκαν φιλολογικά κείμενα δημοσιευμένα από 1^η Αυγούστου 1947 ως 1^η Μαρτίου 1967*, εκδ. Μαυριδίη, Αθήνα 1991.

Κώνστας Κ. Σ., *Άπαντα: Όσα βρέθηκαν φιλολογικά κείμενα δημοσιευμένα από 1^η Μαρτίου 1968 ως 31^η Σεπτεμβρίου 1978*, τομ. ΣΤ' , εκδ. Μαυριδίη, Αθήνα 1994.

Λουντέμης Μενέλαος, *Ο Λυράρης Μιλτιάδης Μαλακάσης*, Δ' έκδοση, εκδ. Δωριός, Αθήνα 1977.

Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., *Τα πρόσωπα και τα κείμενα*, τομ. Ε', εκδ. Αετός, Αθήνα 1949.

Παράσχος Κλέων Β., *Δέκα Έλληνες Λυρικοί*, Αθήνα 1937, Β' έκδοση, εκδ. Φέξη, Αθήνα 1962.

Πετρονικολός Κώστας Α., *Οι πέντε κορυφαίοι της Μεσολογγίτικης Σχολής: Σπυρίδων Τρικούπης, Κωστής Παλαμιάς, Γεώργιος Δροσίνης, Μίλτος Μαλακάσης, Αντώνης Τραυλαντώνης*, εκδ. Σείριος, Αθήνα 1974.

Πολίτης Θ. Μ., «Μίλτος Μαλακάσης: Αφιέρωμα στη ζωή και το έργο του Μεσολογγίτη ποιητή», περ. *Επίκαιρα Αιτωλοακαρνανίας*, τευχ. 45, Μάιος 1999, σ. 24.

Πολίτης Θ. Μ., Κωστής Παλαμιάς- Κ. Χατζόπουλος- Μίλτος Μαλακάσης: *τρεις ραδιοφωνικές ειδικές ομιλίες από την εκπομπή «Λογοτεχνικά περιθώρια» του Ρ/ Σ Ι. Π. Μεσολογγίου*, Αθήνα 1983.

Σιμόπουλος Ηλίας, *Επαφές και προσεγγίσεις*, εκδ. Θουκυδίδης, Αθήνα 1981.

Σταμέλος Δημήτρης, *Νεοέλληνες: πνευματικές και καλλιτεχνικές φαινομενολογίες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1968.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΤΡΑΥΛΑΝΤΩΝΗΣ

Άγρας Τέλλος, *Κριτικά*, τόμ. Γ', *Μορφές και κείμενα της πεζογραφίας*, Αθήνα 1984.

Θυόλος Άλκης, *Μορφές της ελληνικής πεζογραφίας και μερικές άλλες μορφές*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1962.

Κώστας Κ. Σ., *Άπαντα: Όσα βρέθηκαν φιλολογικά κείμενα δημοσιευμένα από 1^η Αυγούστου 1947 ως 1^η Μαρτίου 1967*, εκδ. Μαυριδής, Αθήνα 1991.

Κώστας Κ. Σ., *Άπαντα: Όσα βρέθηκαν φιλολογικά κείμενα δημοσιευμένα από 1^η Μαρτίου 1968 ως 31^η Σεπτεμβρίου 1978*, τομ. 6^{ος}, εκδ. Μαυριδής, Αθήνα 1994.

Ξύδης Θ., *Χειρόγραφα και δημοσιεύματα του Αντώνη Τραυλαντώνη*, Αθήνα 1943.

Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., *Τα πρόσωπα και τα κείμενα*, τόμ. Α'-Ε', εκδ. Λετός, Αθήνα 1943-1949 και τόμ. ΣΤ', Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1963.

Παπαδημητρίου Κώστας Δ., *Γνωριμία 60 Ελλήνων Λογοτεχνών. Ανθολόγηση, κριτική και θεώρηση της ζωής και του έργου τους*, 2 τόμοι, εκδ. Ντουντούμη, Αθήνα 1998.

Πετρονικολός Κώστας Α., *Οι πέντε κορυφαίοι της Μεσολογγίτικης Σχολής: Σπυρίδων Τρικούπης, Κωστής Παλαμιάς, Γεώργιος Δροσίνης, Μίλτος Μαλακάσης, Αντώνης Τραυλαντώνης*, εκδ. Σείριος, Αθήνα 1974.

Πολίτης Θ. Μ., *Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών*, Β' έκδοση, εκδ. Πολύπλευρο, Μεσολόγγι 1986.

Σταμέλος Δημήτριος, *Ρομμελιώτικη Πεζογραφία. Από τον Μακρυγιάννη ως σήμερα 1829-1969*, Αθήνα 1969.

Στεργιόπουλος Κώστας, *Περιδιαβάζοντας*, τόμ. Β', Στο χώρο της παλιάς πεζογραφίας μας, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1986.

Χάρης Πέτρος, *Έλληνες Πεζογράφοι*, τόμ Β', Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1963.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΒΟΥΤΥΡΑΣ

Αδάμος Τάκης, *Η λογοτεχνική κληρονομιά μας*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1979.

Βάρναλης Κώστας, *Αισθητικά-Κριτικά*, τόμ. Β', εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1958.

Βενέζης Ηλίας, «Οι Ρίζες του, μετρικές σημειώσεις πάνω στο έργο και στη ζωή του Δημοσθένη Ν. Βουτυρά», *Νέα Εστία*, τόμ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήναι 1958 σσ. 2-3.

Γκόρπας Θωμάς, *Περιπετειώδες κοινωνικό και μάγρο νεοελληνικό αφήγημα*, εκδ. Σίμφος Αθήνα 1981, σσ. 22-23.

Καλοδίκησ Περικλής, *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1984.

Καραντώνης Ανδρέας, «Ανάμεσα σ' όνειρο και σε πραγματικότητα», *Νέα Εστία*, τόμ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήναι 1958, σσ. 4-6.

Καραντώνης Ανδρέας, *Νεοελληνική Λογοτεχνία. Φυσιογνωμίες*, τόμ. Α'-Β', Γ' έκδοση, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1977.

Καρράς Στάθης, *Λογοτεχνικά πορτραίτα*, εκδ. Το Ελληνικό βιβλίο, Αθήνα 1967.

Λεβάντας Χρήστος, *Δύο μορφές. Δημοσθ. Ν. Βουτυράς-Νίκος Ι. Χαντζάρας. Μελέτη- Βιβλιογραφία*, Έκδοση «Πειραϊκών Χρονικών», 1952, σσ. 24-25 και 89-90.

Πανώριος Μάκης, *Το ελληνικό φανταστικό διήγημα Α'*, εκδ. Αίολος, Αθήνα (χ.χ.).

Σιατόπουλος Δημήτρης, «Η τοιχογραφία μιας εποχής», *Νέα Εστία*, τόμ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήναι 1958, σσ. 7-8.

Χάρης Πέτρος, *Έλληνες πεζογράφοι*, τόμ. Β', Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1963.

Χάρης Πέτρος, «Το διήγημα, ο Βουτυράς και η ελληνική κριτική», *Νέα Εστία*, τόμ. ΞΔ', τευχ. 755, Αθήναι 1958, σσ. 61-68.

ΜΙΜΗΣ ΛΙΜΠΕΡΑΚΗΣ

Κοκοσούλας Γιώργος Ι., *Γύρω από μια φίλια. Μίμης Λιμπεράκης- Απόστολος Μελαχρινός. Επιστολές 1903-1924*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1998.

Κοκοσούλας Γιώργος Ι., *Μίμης Λιμπεράκης (1880-1967). Ο ποιητής και αισθητικός απ' το Μεσολόγγι*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1997.

Πολίτης Θ. Μ., *Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών*, Β' έκδοσης, εκδ. Πολύπλευρο, Μεσολόγγι 1986.

□□□□ □□□□□□

I. Αφιέρωμα: περιοδ. *Νέα Εστία*, τομ. ΞΓ', τευχ. 733, 15 Ιανουαρίου 1958

II. Μελέτες και Άρθρα.

Αθανασούλης Κρίτων, *Ο ποιητής Ρήγας Γκόλφης*, Αθήνα [1951].

Αιτωλοακαρνανική και Ευρωπαική εγκυκλοπαίδεια, τομ. Β', εκδότης Ιωάννης Κουφός, Αγρίνιο (χ.χ.).

Γιάκος Δημ., «Ένας ακόμη απόμαχος», *Νέα Εστία* τομ. 63^{ος}, 15-1-1958, σ. 78-79.

Γιάκος Δημ., «Ρήγα Γκόλφη: Ανέκδοτα ποιήματα», *Ρομμελιώτικο Ημερολόγιο*, επιμ. Δ. Χ. Σταμέλου, έτος Ε', Αθήνα 1961, σ. 55.

Γιάκος Δημ., «Το κλάμα του Ρήγα Γκόλφη», περ. *Ρίζα Αργιωντών*, εκδ. Σύλλογος των εν Αθήναις Αργιωντών τευχ. 32, Δεκέμβριος 1998, σ.16.

Γιάκος Δημ., *Λυρικοί της Ρούμελης*, Αθήνα 1958.

Γιόλιας Μάρκος, «Ο Ρήγας Γκόλφης και η εποχή του», *Ρομμελιώτικο Ημερολόγιο*, επιμ. Δ. Χ. Σταμέλου, έτος Ε', Αθήνα 1961, σ. 113.

Καλοδίκης Πετριλής, *Η Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Γ' έκδοση, εκδ. Gutenberg, 1984.

Κουλοῦρης Χρήστος, *Αλησμόνητοι και λησμονημένοι: Κριτικά Δοκίμια*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1960.

Κώνστας Κ. Σ., *Άπαντα: Όσα βρέθηκαν φιλολογικά κείμενα δημοσιευμένα από 1^η Αυγούστου 1947 ως 1^η Μαρτίου 1967*, εκδ. Μαυρίδη, Αθήνα 1991.

Λυγίζος Μήτσος, *Θέματα και ποιητές*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1977 σσ.157-194.

Παλαμάς Κ., «Στο γύρισμα της ρίμας», εφημ. *Ελεύθερος Λόγος* 29/12/ 1924 και περιοδικό *Ο Νουμάς*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1924 σσ. 433-436

Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., «Η προσφορά του Ρήγα Γκόλφη», *Νέα Εστία*, τομ. 63^{ος}, 15-1-1958, σ. 74-75.

Παράσχος Κλέων, «Ρήγα Γκόλφη: Λυρικά Χρώματα», *Νέα Εστία*, τομ. 9^{ος}, 1-4-1931, σ. 383.

Πέτρος Χάρης, «Ρήγας Γκόλφης», *Νέα Εστία*, τευχ. 63^{ος}, 15-1-1958, σ.70-73.

Πολίτης Θ. Μ., *Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών*, Β' έκδοσης, εκδ. Πολύπλευρο, Μεσολόγγι 1986.

Πολίτης Φ., «Γήταυρος», εφημ. *Πολιτεία*, 8-1-1921

Φωτεινός Κώστας, «Ρήγας Γκόλφης: Ο Ποιητής, ο Μαχητής, ο Άνθρωπος», *Ρομμελιώτικο Ημερολόγιο* επιμ. Δ. Χ. Σταμέλου, έτος Γ', Αθήνα 1959, σ. 54.

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Βαφόπουλος Γ. Θ., *Ποίηση και ποιητές*, εκδ. Ιωάννης Ρέκος και Σία Ο.Ε., Θεσσαλονίκη 1983.

Γιάκος Δημ., «Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος και η πνευματική παρουσία του», περ. *Ρίζα Αγρινιωτών*, εκδ. Σύλλογος των εν Αθήναις Αγρινιωτών, τευχ. 16-17, Ιούνιος 1994 σ.14.

Γιάκος Δημ., *Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος: ο ποιητής, ο πεζογράφος, ο κριτικός*, τυπογρ. Καραμαλέγκου, Αθήνα 1951.

Γιάκος Δημ., *Λυρικοί της Ρούμελης*, Αθήνα 1958.

Γιάκος Δημ., *Μορφές της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1982.

Δημάκης Μηνάς, *Λογοτεχνικά δοκίμια και μελέτες*, εκδ. «Βάκων», Αθήνα 1969.

Δικταίος Άρης, *Ανοιχτοί Λογαριασμοί με το χρόνο*, εκδ. Γ. Φέζη, Αθήνα 1963.

Ελληνική Ταξιδιωτική Λογοτεχνία, επιμ. Αννίτας Π. Παναρέτου, τομ. Γ', 20^{ος} αιώνας: *Η άνθηση και η ακμή*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1995.

Ζακυνθινός Διον., *Νεοελληνική κριτική*, εκδ. Ζαχαρόπουλου, Αθήνα 1956.

Ζάππας Τάσος, «Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ένας κορυφαίος πνευματικός ταξιδιώτης», περ. *Πνευματική Ρούμελη*, τευχ. 16, 1982, σσ. 22-24.

Θρύλος Άλκης, *Μορφές της Ελληνικής Πεζογραφίας και μερικές άλλες μορφές*, Αθήνα 1962.

Καραντώνης Ανδρέας, *Νεοελληνική Λογοτεχνία. Φυσιογνωμίες*, τόμ. Α'-Β', Γ' έκδοση. Συμπληρωμένη με νέες φυσιογνωμίες και βιογραφικά, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1977.

Μαστροδημήτρης Παναγιώτης Δ., *Νεοελληνικά: Μελέτες και άρθρα*, τομ. Γ', εκδ. Γνώση, Αθήνα 1992.

Μητσάκης Κ., *Σημεία Αναφοράς Μελέτες Νεοελληνικής Φιλολογίας*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987.

Παναρέτου Αννίτα Π., *Εργογραφία – Βιβλιογραφία του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Αφιέρωμα στον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 15-19.

Παπαδημητρίου Κων. Δ., *Γνωριμία 60 λογοτεχνών. Ανθολόγηση, κριτική και θεώρηση της ζωής και του έργου τους*, τόμος Β', εκδ. Ντουντούμη, Αθήνα 1998.

Παπανούτσος Ευαγγ. Π., «Χαιρετισμός στον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο: Εξήντα χρόνια πνευματικής παρουσίας», επιμ. Γιώργου Θ. Βαφόπουλου, περ. *Τετράδια Ευθύνης*, Αθήνα 1979.

Παράσχος Κλέων, *Έλληνες Λυρικοί. Από το Σολωμό έως σήμερα. Και τρία δοκίμια (Τι είναι ποίηση-Ησίοδος-Σαπφώ)*, Αθήνα 1953.

Πολίτης Θ. Μ., «Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος. Τα παιδικά του χρόνια στο Αιτωλικό», περ. *Επίκαιρα Αιτωλοακαρνανίας*, τευχ. 50, Νοέμβριος 1999, σ. 22.

Πολίτης Θ. Μ., *Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών*, Β' έκδοση, εκδ. Πολύπλευρο, Μεσολόγγι 1986.

Τσάκωνας Δ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, 3 τόμοι, Αθήνα 1981.

Τσάκωνας Δ., *Λογοτεχνία και κοινωνία στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1987.

Τσούρας Νίκος, *Η δεσποτεία του Λόγου. Δοκίμια*, εκδ. Τ. Πιτσιλού, Αθήνα 1984.

Χάρης Πέτρος, *Έλληνες πεζογράφοι*, τόμ. Ζ', Βιβλιπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1986.

Χατζίνης Γ., «Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος», *Νέα Εστία*, τομ. 48 και 49, σ. 902 και 213.

Χατζίνης Γ., *Προτυμίες. Ελληνικά Κείμενα*, εκδ. Γ. Φέξη, Αθήνα 1963.

□□□□ □□□□

Γιάκος Δημ., *Λυρικοί της Ρούμελης*, Αθήνα 1958.

Κόρφης Τάσος, *Ματιές σε ποιητές του Μεσοπολέμου: Δοκίμια*, εκδ. Πρόσπερος, Αθήνα 1978.

Κώνστας Κ. Σ., «Μίνου Ζώτου: Ανέκδοτα Ποιήματα», *Ρουμελιώτικο Ημερολόγιο* επιμ. Δ. Χ. Σταμέλου, έτος Γ', Αθήνα 1959, σ. 119-120.

Κώνστας Κ. Σ., *Άπαντα: Όσα βρέθηκαν φιλολογικά κείμενα δημοσιευμένα από 1^η Αυγούστου 1947 ως 1^η Μαρτίου 1967*, εκδ. Μαυρίδη, Αθήνα 1991.

Κώνστας Κ. Σ., *Άπαντα: Όσα βρέθηκαν φιλολογικά κείμενα δημοσιευμένα από 1^η Μαρτίου 1968 ως 31^η Σεπτεμβρίου 1978*, τομ. 6^{ος}, εκδ. Μαυρίδη, Αθήνα 1994.

Κώνστας Κ.Σ., «Φιλολογικά στο Μίνω Ζώτο», περ. *Στερεοελλαδική Εστία*, έτος Α', τευχ. 5-6, Οκτ.-Δεκ. 1960, σ. 314.

Λαλαπάνος Θωμάς, «Πώς θυμούμαι το Μίνω Ζώτο», *Ρουμελιώτικο Ημερολόγιο*, επιμ. Δ. Χ. Σταμέλου, έτος Θ', Αθήνα 1965.

Πολίτης Θ. Μ., *Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών*, Β' έκδοση, εκδ. Πολύπλευρο, Μεσολόγγι 1986.

Πολίτης Θ.Μ., «Μίνω Ζώτος: Ένας άξιος και ξεχασμένος Νιοχωρίτης ποιητής», περ. *Επίκαιρα Αιτωλοακαρνανίας*, τευχ. 40, Δεκέμβριος 1998, σ. 22.

Σταμέλος Δημ., *Νεοέλληνες: Πνευματικές και καλλιτεχνικές φρυσιογνωμίες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1968, σσ. 29-36.

□□□□ □□□□□□□□

Γιανναράς Τάσος, *Τα φίλτρα επωδών του Αποστόλου Μελαχρινού, Μελέτη*, Αθήνα 1939.

Κανίνιας Σπύρος, «Αναστάσιος Γιανναράς. Μία σκιαγραφία του», *Νέα Εστία*, τομ. 104, τευχ. 1224, 1-7-1978, σσ. 851-861.

Καρβέλης Τάκης, *Δεύτερη ανάγνωση. Δοκίμια*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1984.

Καρβέλης Τάκης, *Η νεότερη ποίηση. Θεωρία και πράξη*, εκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1983.

Καρβέλης Τάκης, «Το ποιητικό έργο του Α. Γιανναρά», *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, έκδ. Παπαζήση Αθήνα 1981, σσ. 295-303.

Κόρφης Τάσος, Γιανναράς Αναστάσιος, *Εγκυκλ. Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, τομ. 17, σσ. 242-243.

Κόρφης Τάσος, *Ματιές σε ποιητές του Μεσοπολέμου: Δοκίμια*, εκδ. Πρόσπερος, Αθήνα 1978.

Μαστροδημήτρης Π.Δ., *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, εκδ. Δόμος, Ε' έκδοση, Αθήνα 1990.

Μπικιάρης Α.Π., «Αναγραφή δημοσιευμάτων Αναστασίου Γιανναρά», *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, εκδ. Παπαζήση, σσ. 304-321.

Μπικιάρης Α.Π., «Το κριτικό και δοκιμιογραφικό έργο του Αναστασίου Γιανναρά», *Μνήμη Αναστασίου Γιανναρά*, εκδ. Παπαζήση, σσ. 284-294.

Πολίτης Θ. Μ., *Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών*, Β' έκδοσης, εκδ. Πολύπλευρο, Μεσολόγγι 1986.

□□□□ □□□□□□□□

Βιογραφική εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών, επιμ. Δ.Π. Κωστελένος, εκδ. Κ. Παγουλάτου, τομ. Γ', Αθήνα 1974.

Γιάκος Δημήτρης, περιοδ. «Σταθμοί», τευχ. 24, 1975.

Γιαλουράκης Μανώλης, εφημ. Αθηναϊκή, 12-7-1976.

Γρίκας Γιάννης: Κάστρα-Πολιτείες: Στην Ελλάδα του θρόλου και της πραγματικότητας, τόμ. Ε', εκδ. «Αστήρ», Αθήνα 1995, σ.434, (Αγγελοκάστρο: Το περιπάτο του Γκίνου-Μπούα-Σπάτα).

Γκριτση-Μιλιεξ Τατιάνα, «Η πεζογραφία του 1976», περιοδικό *Δομή*, τευχ. 7, 1-12-1976.

Έλληνοαμερικανική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Ζ', σελ.635

εφημ. *Εβδομάδα*: Σύγχρονα Ελληνικά Γράμματα, 8-10-1966. (Διήγημα: «Η πύρα του καπνού»).

Ζαδές Δημ., εφημ. *Ευθύνη* Πύργου αρ. φυλ. 491/8-2-1988.

Ζαδές Δημ., *Πάνω απ' τον ξένο μόχθο*. Κριτική βιβλίου, τόμ. Γ', Αθήνα 1989.

Ζαδές Δημ., περιοδ. «Πολιτική Οικονομική Έρευνα», τευχ. 105, 1989.

- Ζωγράφου Ευγενία, «Νίκου Μπούτβα *Οβελιστήριο η Ελλάς*» εφημ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 1983, σ.23.
- Ζωγράφου Ευγενία, «Το καλύτερο βιβλίο της χρονιάς» περιοδ. *Χρονικό*, 1976, εκδ. Γκαλλερί ΩΡΑΣ.
- Καραλής Γιάννης, «Ο κόσμος του βιβλίου», εφημ. *Πελοπόννησος* 12-6-1974.
- Κονδύλης Φώντας, περιοδ. *Τομές*, τευχ. 7-8, 1975.
- Κώνστας Κ.Σ., περιοδ. *Νισχώρι*, τευχ. 39/1974.
- Λαζανάς Βασίλης, *Οι κωφάλαοι στην Ξένη και τη Νεοελληνική Πεζογραφία*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1992, σσ. 189-190, (Διήγημα: «Δικαιοσύνη», ανέκδοτο).
- Μουσόπουλος Θανάσης, *Συνοπτική Ιστορία Θρακικής Λογοτεχνίας*, Κέντρο Θρακικών Μελετών, Κομοτηνή 1982, σσ.198-199.
- Παγκόσμια Ανθολογία Διηγήματος*, επιμ. Μανώλη Γιαλουράκη, τόμ. Ε', εκδ. Αυλός, Αθήνα 1979, σ.2567, (Διήγημα: «Πικρολείμονα»).
- Παλατολόγος Παύλος, Βήμα 8-7-1966.
- Παναγιωτόννης Πάνος, περ. *Δωδεκάτη Ώρα*, Μάρτιος-Απρίλιος 1966.
- Παπακωστόπουλος Πάνος, *Σύγχρονες προσωπογραφίες*, Δοκίμια, εκδ. Ελληνικό Βιβλίο, 1971.
- Παπαπεριλλής Νίκος, εφημ. *Ριζοσπάστης*, 23-6-76.
- Πάτσης Χάρης: *Εγκυκλοπαίδεια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τόμ. 10^{ος}, σ. 384.
- Περιοδ. *Προβλήματα Εκκλησιαστικά-Κοινωνικά*, Οκτώβριος 1971, σσ. 500-501, (Διήγημα: «Ο παπάς»).
- περιοδ. *Σύγχρονη Εποχή*: «Στη θύελλα του εμφυλίου», 1986, , σσ. 101-106, (Διήγημα: «Οι εχθροί»).
- Πριόβολος Ευθυμ. Α., «Νίκος Μπούτβας: Ένας διαλεχτός Αγγελοκαστρίτης», εφημ. *Το Αγγελοκαστρο*, εκδ. Φιλοπροοδευτικού Συλλόγου Αγγελοκαστριτών Αθήνας, έτος 4^ο , φυλ. 17, σσ. 2-3.
- Στασινόπουλος Ν.Σ., εφημ. *Ο Αιγιώτης*, 6-8-1976.
- Σταφυλάς Μιχάλης, *Διαρκής Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τόμ. Δ', 1984.
- Τριανταφύλλου Κ. Ν., «Νίκου Μπούτβα *Ένοπλο*» εφημ. *Ημέρα Πατρών*, 12-6-1976.
- Τριανταφύλλου Κ. Ν., «Τα νέα βιβλία των Μπούτβα- Αναστασόπουλου- Γαβριήλογλου και Φ. Νικολόπουλου», εφημ. *Ημέρα Πατρών*, 18-7-1974.
- Χαιρόπουλος Χρ. Κ., Έθνος 2-6-1966.

ΤΑΚΗΣ ΚΑΡΒΕΛΗΣ

Ποίηση

- [Ανωνόμω], «Τάκη Καρβέλη *Η μνήμη μισοφέγγαρο*», εφημερ. *Ελευθεροτυπία*, 22-12-1983.
- Αράγης Γιώργος, «Θυμηθείτε τις χώρες του ορίζοντα», εφημ. *Η Αυγή*, 2-4-1995.
- Αράγης Γιώργος, «Μια ανορθόδοξη ποιητική σταδιοδρομία Τάκη Καρβέλη: *Η μνήμη μισοφέγγαρο*»,

περ. *Διαβάζω*, τευχ. 87, 8-2-1984, σσ. 59-62 και τώρα Αράνης Γιώργος, *Ασκήσεις κριτικής*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1990, σσ. 52-58.

Βαροβέρης Γιάννης, «Γραφή παρανόμων», περιοδ. *Τραμ- Δεύτερη διαδρομή*, Μάρτης 1978, τευχ. 8, σσ. 160-162.

Γιάκος Δημήτρης, Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Χάρη Πάτση.

Δ(αββέτας) Ν. Γ., «Τάκη Καρβέλη: *Δεν είναι ο περσινός καιρός*», εφημ. *Ελεύθερος Τύπος*, 12-3-1989.

Δ(άλλας) Γ.Κ., «Τάκη Καρβέλη: *Σήματα*», περιοδ. *Ηπειρωτική Εστία*, έτος Ε, τευχ. 48, Απρίλιος 1956, σσ. 410-411.

Ευστρατιάδης Αυρήλιος, «Τάκη Καρβέλη: *Δεν είναι ο περσινός καιρός*», περιοδ. *Νέα Πορεία*, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1989, σσ. 145-146.

Ζήρας Αλέξης, «Από το προσωπικό στο οντολογικό. Μεταβολές της ποιητικής όρασης του Τάκη Καρβέλη», Αφιέρωμα, *Βιβλιοθήκη της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων*, Αθήνα 1996, σσ. 13-25.

Ζήρας Αλέξης, *Τάκης Καρβέλης ο ποιητής και τα φάσματα της μνήμης*, Αφιέρωμα, εκδ. Σοκόλη, (έκδοση του Δήμου Αιτωλικού), Αθήνα 2001, σσ. 33-36.

Καραβίδας Γιάννης, «Τάκης Καρβέλης: *Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά*», εφημ. *Ρίζοσπάστης*, 30-10-1997.

Κάσσοσ Βαγγέλης, «Τάκης Καρβέλης, *Η μνήμη μισοφέγγαρο*», περιοδ. *Τομές*, περίοδος Γ, χρ. 10^{ος}, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1984, τευχ. 91, σσ. 74-75.

Κεφάλας Ηλίας, «Τάκης Καρβέλης *Αλλαγή σκηνικού*», περιοδ. *Οδός Πανός*, Ιούλιος-Αύγουστος 1992, τευχ. 62, σσ. 65-66.

Κονιδάρης Δημήτρης, «Τάκης Καρβέλης *Η μνήμη μισοφέγγαρο*», περιοδ. *Πόρφυρας*, Κέρκυρα, τευχ. 27, Φλεβάρης 1985, σσ. 170-171.

Κουβαράς Γιάννης, «Αλλαγή σκηνικού. Τάκης Καρβέλης, *Αλλαγή Σκηνικού*», περιοδ. *Διαβάζω*, τευχ. 304, 3-2-1993, σσ. 34-35.

Κυζηράκος Ηλίας, «Η εποποιία της καθημερινής ζωής. Τάκη Καρβέλη: *Γραφή παρανόμων*», περιοδ. *Διαβάζω*, τευχ. 10, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1978, σσ. 60-62.

Κώτσιου Ν., «Διάχυτη θλίψη», περιοδ. *Διαβάζω*, τευχ. 361, Μάρτιος 1996, σ. 129.

Λειβαδίτης Τάσος, «Τάκη Καρβέλη: *Γραφή παρανόμων*», εφημ. *Η Αυγή*, 19-11-1978.

Λεοντιάδου-Κύρρη Ελ., «Τάκη Καρβέλη, *Γραφή παρανόμων*», περιοδ. *Κυπριακός Λόγος*, τευχ. 61-62, Γενάρης-Απρίλης 1979, σσ. 188-190.

Λιοντάκης Χριστόφορος, Απολογισμός μιας χρονιάς ποίησης, περιοδ. *Αντί*, περίοδος Β', τευχ. 105, 12 Αυγούστου 1978 σ. 48.

Ματζ(ουράνης) Γ., «Προθήκες», εφημ. *Η Αυγή*, 9-2-1992.

Μενδράκος Τάκης, «Σε ελάχιστονες τόνους Τάκης Καρβέλης *Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά*», εφημ. *Η Αυγή*, 8-10-1996, σ. 35.

Μπλάνας Γιώργος, «Μια ξεχασμένη λειτουργία της ποίησης – Τάκης Καρβέλης *Δεν είναι ο περσινός καιρός*», εφημ. *Η Εποχή*, 11-2-1990.

Μπουκάλας Παντελής, «Η αρχή της μνήμης και ο ιστός της ποίησης. Η συλλογή *Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά* του Τάκη Καρβέλη», εφημ. *Η Καθημερινή*, 5-3-1996.

Μωραΐτης Γιώργος, εφημ. *Ιδιωτικός Εκπαιδευτικός*, φύλλο 80, Αθήνα 14-2-1967.

Ντουσιά Χριστίνα, «Τάκης Καρβέλης *Η μνήμη μισοφέγγαρο*», περιοδ. *Αντί*, περίοδος Β, τευχ. 247, 2-12-1983, σ. 49.

Πολίτης Θ. Μ., «Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά», εφημ. *Ελεύθερος Αγρινίου*, 5-3-1996.

Σ(ταμάτης) Α.Σ., «Ο μετρονόμος του χαμένου χρόνου», περιοδ. *Διαβάζω*, τευχ. 372, Μάρτιος 1997, σ. 83.

Σαραντής Γιώργος, «Τάκη Καρβέλη *Μετάφραση*», περιοδ. *Νέα Σύνορα*, τευχ. 21-22, Γενάρης-Απρίλης 1973, σ. 86.

Στεφάνου Λυντία, «*Τα ποιήματα της μικρής Ρεζεντά* του Τάκη Καρβέλη μαζί με μια απαραίτητη εισαγωγή», περιοδ. *Διαβάζω*, τευχ. 384, Απρίλιος 1998, σσ. 91-93.

Χατζηβασιλείου Βαγγέλης, «Τα τραύματα μιας εποχής» εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 3-4-1996, σ.35.

Ψυχογιού Παναγιώτα, «Διάλογος με το χρόνο. Τάκη Καρβέλη, *Δεν είναι ο περσινός καιρός*», περιοδ. *Διαβάζω*, τευχ. 247, 3-10-1990.

Κριτική

Βούλαρης Κώστας, «Κωνσταντίνος Χατζόπουλος ο πρωτοπόρος», περιοδ. *Ο Πολίτης*, τευχ. 63, Απρίλιος 1999, σ. 65.

Κουβαράς Γιάννης, «Ο πρωτοπόρος Κ. Χατζόπουλος, Ο ποιητής πεζογράφος και κριτικός στη μονογραφία του Τάκη Καρβέλη», εφημ. *Η Καθημερινή*, 3-3-1999.

Κωστίου Κατερίνα, «Σπάζοντας τα όρια. Τάκης Καρβέλης *Κωνσταντίνος Χατζόπουλος ο πρωτοπόρος*», εφημ. *Το Βήμα*, Βιβλία, 28-2-1999, σ.6.

Μενδράκος Τάκης, «Ανατομία μιας πρωτοπορίας Τάκης Καρβέλης: Κωνσταντίνος Χατζόπουλος ο πρωτοπόρος», εφημ. *Η Αυγή*, 21-3-1999, σ. 41.

Παγκουρέλης Βάϊος, «Τάκη Καρβέλη Δεύτερη Ανάγνωση», [τομ.α], περιοδ. *Διαβάζω*, τευχ. 109, 2-1-1985, σ. 59.

Παπαγεωργίου Κώστας Γ., «Από το νατουραλισμό στο συμβολισμό Τάκης Καρβέλης, Κωνσταντίνος Χατζόπουλος ο πρωτοπόρος», εφημ. *Ελευθεροτυπία*, Βιβλιοθήκη, 26-3-1999, σ.6.

Παπαλέξης Ηρακλής, (τόμ. β), περιοδ. *Διαβάζω*, 5-2-1992, σσ.8-9.

Σταμέλος Δημήτρης, «Μαρτυρίες της εποχής μας Τ. Καρβέλη Δεύτερη ανάγνωση», [τομ.α], εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 15-11-1984.

Μεταφράσεις

Θεοδωρόπουλος Τάκης, εφημ. *Μεσημβρινή*, 1-2-1983 (για το Λουκιανού *Λούκιος ή όνος*).

Τζαμαλίκος Τάκης, εφημ. *Η Καθημερινή*, 27-7-1983 (για το Λουκιανού *Λούκιος ή όνος*).

Τιμητικές εκδόσεις για το έργο του

Καρβέλης Τάκης, Αφιέρωμα, *Βιβλιοθήκη της Πανελλήνιας Ένωσης Φιλολόγων*, Αθήνα 1996, σ. 48.

Καρβέλης Τάκης, Αφιέρωμα, εκδ. Σοκόλη (έκδοση Δήμου Αιτωλικού), Αθήνα 2001, σ. 80

ΑΛΚΗ ΓΟΥΛΙΜΗ

Αναγνωστόπουλος Βασ. Δ., *Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*, Εκδόσεις των φίλων, Αθήνα 1982.

Αναγνωστόπουλος Βασ. Δ –Φωτάκης Κ., *Λεξικό Συγγραφέων, βιογραφίες-εργογραφίες*, εκδ. Πατάκη.

Δελώνης Αντώνης, *Ελληνική παιδική λογοτεχνία, 1835-1985. Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα*, εκδ. Ηράκλειτος, Αθήνα.

Πάτρα Νένα, *Άλκη Γουλιμή, η αφοσιωμένη στο παιδικό βιβλίο*, Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά, Απολογισμός έτους 1999-2000.

ΘΩΜΑΣ ΓΚΟΡΠΑΣ

I. Αφιερώματα περιοδικών: *Τα Νέα βιβλία* 1965, *Νέα Σύνορα* 1970, *Κούρος* 1971, *Panderna* 1972, *Σήμα* 1977, *Ωλήν* 1980, *Ιδεοδρόμο* 1980 και 1983, *Διαβάζω* 1995, *Ελευθεροτυπία Κοριακάτικη* (ένηετο) 1996 & 1997, *Παρουσία* Επιθεώρηση Λόγου και Τέχνης τευχ. 18, Οκτ.-Δεκ. 2001.

II. Άρθρα και Μελέτες

Αθανασόπουλος Κώστας, *Η γλώσσα του στρατού*, 1986

- Κατσίμης Σπ., εφημ. *Καθημερινή*, 28-2-1980.
 Κονιδάρης Δημ., περιοδ. *Πόρφυρας*, 6.1981.
 Κουτσούκος Ηλίας, εφημ. *Θεσσαλονίκη*, 26-8-1980.
 Λειβαδίτης Τάσος, εφημ. *Αυγή*, 29-6-1980.
 Παπαγεωργίου Κώστας Γ., περιοδ. *Αντί*, 29-2-1980.
 Πολίτης Θ. Μ., εφημ. *Αιτωλική Μεσολογγίου*, 27-1-1980 & 10-2-1980.
 Σταματίου Κώστας, εφημ. *Τα Νέα*, 24-5-1980.
 Στουπάκης Δημ., εφημ. *Φως Καΐρου*, 21-2-1980.
 Ταξιάρχης Ντ., περιοδ. *Πολιτική και Κοινωνική Έρευνα*, 11.1980.
 Τσακνιάς Σπ., περιοδ. *Διαβάζω*, 3-10-1980.
 Τσαούσης Κ.Ι., εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 28-2-1980.
 «**□□□□□□ □ □□□□□□**»
 Κατσίμης Σπ., εφημ. *Καθημερινή*, 22-1-1981.
 Κουτσούκος Ηλίας, εφημ. *Θεσσαλονίκη*, 8-1-1981.
 Στουπάκης Δημ., εφημ. *Φως Καΐρου*, 19-2-1981.
 «**□□ □□□□□□**»
 Κατσίμης Σπ., περιοδ. *Ομπρέλα*, 12.1984.
 Κατσίμης Σπ., εφημ. *Ειδήσεις*, 29-2-1984.

Θ. Μ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Ι. Αφιέρωμα: Περιοδ. *Παρουσία* Επιθεώρηση Λόγου και Τέχνης, τριμηνιαία έκδοση της Ένωσης Αιτωλοακαρνανών Λογοτεχνών, τευχ. 10, Οκτ.-Δεκ. 1999.

ΙΙ. Μελέτες και Άρθρα.

- Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*. Συμπληρωματικός τόμος, επιμ. Δημ. Σιατόπουλου, εκδόσεις Αφοί Παγουλάτου, Αθήνα (χ.χ.).
 Δροσόπουλος Νίκος, *Λογοτεχνικά Πορτραίτα*, Β' έκδοση, εκδ. Λειψία, Αθήνα 1978.
 Σταφυλάς Μιχάλης, *Διαρκής Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*.
 Σταφυλάς Μιχάλης, «Θ.Μ.Πολίτης Ένας εθελοντής των πνευματικών αγώνων», περιοδ. *Πνευματική Ζωή*, τευχ. 121, Ιουλ.-Αυγ. 1998.
 Μόσχος Ε.Ν. «Θ.Μ.Πολίτη: Σκιαγραφήσεις Λογοτεχνών», Νέα Εστία, τόμ. 117, τευχ. 1392, 1/7/1985.
 Σαρδελής Κώστας, «Θ. Μ. Πολίτη: Ο Μπαλίλα, Μαγυρία-Χρονικό», Νέα Εστία, τευχ. 1625, 15/3/1995.
 Κόκκιανος Δημοσθένης, περιοδ. *Ηπειρωτική Εστία*, τεύχη 387-389, 1984.
 Γιάκος Δημήτρης, εφημ. *Αιτωλική Μεσολογγίου*, 20-8-1978.
 Βαβούρης Σταύρος, περιοδ. *Τραμ, Τρίτη Διαδρομή*, τευχ. 7, Θεσσαλονίκη Σεπτ.1988, σ.98.

ΑΚΑΚΙΑ ΚΟΡΔΟΣΗ

Ι. Αφιέρωμα: Περιοδ. *Παρουσία* Επιθεώρηση Λόγου και Τέχνης, τριμηνιαία έκδοση της Ένωσης Αιτωλοακαρνανικών Λογοτεχνών, τευχ. 5, Ιουλ.-Αυγ.-Σεπτ.1998.

ΙΙ. Μελέτες και Άρθρα.

“*La nation*”, (εφημερίδα Αργεντινής), *cultura*, 2-2-1992.

«Ανθολογία Αιτωλοακαρνανικής Λογοτεχνίας», Περιοδ. *Εμβόλιμον*, Αφιερωματικό τεύχος 18-19, 1993, σσ.73-79.

Aliafas N., *La revue Franco- Hellenique*, 1992.

Βαλυνδράς Μάριος, εφημ. *Έθνος*, 16-4-1984.

Βούλγαρη Μαρία, εφημ. *Κρήτη*, 11-9-2001.

Ετήσια έκθεση της Ακαδημίας της Γαλλίας με το σκεπτικό της βράβευσης της Α. Κορδόση, Δεκέμβριος 1991.

Εφημ. *Απογευματινή*, 20-7-1991 και 7-11-1992.

Εφημ. *Ημερήσιος*, 8-6-1994.

Εφημ. *Νίκη*, 28-12-1997.

εφημ. *Πελοπόννησος*, «Το έργο της Ακακίας Κορδόση», φυλ. 28, 9-3-1998.

Ζωγράφου Ευγενία, εφημ. *Ρίζοσπάστης*, 17-3-1994.

Ιατροπούλος Δημ., περιοδ. *Εικόνες*, 1992.

Κανίνα Ευαγγελία, περιοδ. *Ο αγώνας της γυναίκας*, Ιούνιος 1992.

Καργάκος Σαράντος, «Δεκατρείς φωνές της σιωπής», περιοδ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, τευχ. 41, 10-10-1996, σ. 93 και 22-2-1998.

Κηπουρός Παναγιώτης, εφημ. *Μεσημβρινή*, 24-8-1992.

Κοπανέλη Πέπη, «Ακακία Κορδόση “Γράφω για να δημιουργώ μια άλλη πραγματικότητα...” », Περιοδ. *Επίκαιρα Αιτωλοακαρνανίας*, τευχ. 16, Σεπτέμβριος 1996, σσ.26-29.

Κοραής Χρ., *Ελευθεροτυπία*, 20-2-1992.

Μαλακάσης-Τσέκος Δημ., «Ακακίας Κορδόση: Ο Εμπρησμός», *Νέα Εστία*, τευχ. 1668, τομ. 141, έτος ΟΑ', Αθήνα 1η Ιανουαρίου 1997, σ. 61.

Μήλας Σπύρος, «Ο εμπρησμός», εφημ. *Πελοπόννησος*, 30-7-92, σ. 6 και 4-4-1994.

Μπέλλα Ειρήνη, εφημ. *Βραδινή*, 2-8-1999.

Μπουκάλας Παντελής, εφημ. *Καθημερινή*, 27-10-1992.

Σταματίου Κώστας, εφημ. *Έθνος*, 22-3-1984.

Σταμέλος Δημ. *Ελευθεροτυπία*, 3-11-1993.

Στεργίου Δημ., περιοδ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 3-6-1999.

Τόλη Ρούλα, περιοδ. *Κεφάλαιο*, Οκτώβριος 1992.
Χωρεάνθη Ελένη, περιοδ. *Διαβάζω*, 19-1-1994.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος

Εισαγωγή

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Κώστα Σαρδελή, Κωστής Παλαμάς: Ο Ήρωας των Ελληνικών Γραμμάτων.

Νικολίτσας Κοκολιού, Γεώργιος Δροσίνης, Η προσφορά του στο Δημοτικισμό και στην Ποίηση.

Ευαγγελίας Κανίνα - Παπαδημητρίου, Αντώνης Τραυλαντώνης, η ζωή και το έργο του.

Δημητρίου Μαλακάση - Τσέκου, Ο ποιητής Μιλτιάδης Μαλακάσης.

Γιάννη Χαλάτση, Δημοσθένης Βουτυράς, «ο άνθρωπος διήγημα».

Θωμά Γκόρπα, Στάμος Μπράνιας.

Γεωργίου Κοκοσούλα, Μίμης Λιμπεράκης, ο ποιητής και αισθητικός.

Θωμά Γκόρπα, Μίμης Λιμπεράκης (1880- 1967), Άγνωστες σελίδες από τη ζωή ενός πρωτοπόρου ποιητή και αισθητικού.

Φρόσως Κλαμπανιστή, Ο Λυρικός ποιητής Ρήγας Γκόλφης: Σύνομη εισαγωγή στη ζωή και το έργο του.

Θ. Μ. Πολίτη, Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος .

Θ. Μ. Πολίτη, Το ποιητικό έργο του Μίνου Ζώτου.

Θωμά Γκόρπα, Ο ποιητής Μίνως Ζώτος.

Φρόσως Κλαμπανιστή, Ο ποιητής Τάσος Γιανναράς: μύθος, σιωπή και μνήμη στο ποιητικό του έργο.

Νίκου Μπούτβα, Νίκος Μπούτβας ή Μπούτοβας, Εργογραφικό «Χρονικό».

Φώντα Κονδύλη, Από τους «Κάρπους» στο «Οβελιστήριο η Ελλάς» του Νίκου Μπούτβα.

Θ. Μ. Πολίτη, Η ποιητική διαδρομή του Τάκη Καρβέλη.

Δ. Γ. Παγανού, Το δοκιματικό έργο του Τάκη Καρβέλη.

Κίρας Σίνου, Άλκη Γουλιμή.

Κώστα Ξυγκά, Θωμάς Γκόρπας, Σκιαγράφηση της ζωής και του έργου του Μεσολογγίτη ποιητή.

Μιχάλη Σταφυλά, Θ.Μ. Πολίτης, ένας εθελοντής των πνευματικών αγώνων.

Μάχης Παπαζήση, Ο μυστικός κόσμος της Ακακίας Κορδόση.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Σπυρίδων Τρικούπης (1788-1873).

Σταμάτιος Βάλβης (1850-1916).

Αναστάσιος Γιαννόπουλος (1859-).

Λέανδρος Παλαμάς (1891-1959).

Νικόλαος Σπυρόπουλος (1893-1958).

Χρήστος Ευαγγελάτος (1897-1977).

Θεόδωρος Μακρόπουλος (1900-1978).

Γεράσιμος Κασόλας Δ. (1902-1991).

Θωμάς Λαλαπάνος (1903-).
 Κώστας Πετρονικολός (1905-).
 Κωνσταντίνος Πετρόπουλος (1905-1970).
 Πάνος Παπασταμάτης (1908-).
 Κ. Σ. Κώνστας (1911-1987).
 Σίλβια Ρέα (1911-).
 Νίκος Γαλάζης (1912-).
 Μιχαήλ Ν. Καλογήρου (1922-1999).
 Γιώργος Τριανταφύλλου (1929-).
 Άσσος Σταμούλης (- 2000).
 Γιώργος Κοκοσούλας (1926-).
 Αγγελική Παυλοπούλου (1936-).
 Δημήτρης Μαλακάσης-Γσέκος (1936-).
 Γιώργος Μπάραλας.
 Παντελής Μπουνάλας (1957-).
 Χρήστος Ηλ. Χαλαζίας (1957-).
 Ελένη Πριοβόλου (1959-).
 Φρόσω Κλαμπανιστή (1962-).

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Εκλογή Βιβλιογραφίας